

# KRIMINOLÓGIAI TANULMÁNYOK

47.



Országos Kriminológiai Intézet

**KRIMINOLÓGIAI  
TANULMÁNYOK  
47.**

BUDAPEST, 2010

Közéteszi  
az Országos Kriminológiai Intézet

A sorozatot 1962-ben alapította dr. Gödöny József

Szerkeszti:  
Dr. Virág György  
az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója

© Dr. Virág György, 2010

ISSN 1586-4596

Megjelent az Országos Kriminológiai Intézet  
alapításának 50. évében

# TARTALOM

**Szerzők**

7

**Köszöntő**

9

**Előszó**

11

**HANS-JÖRG ALBRECHT**

Biztonság és bűnmegelőzés

Objektív biztonság – szubjektív biztonság

17

**IRK FERENC**

A kriminálszociológia alternatívái rizikótársadalomban

Káosz vagy a szabadság rendje

36

**KORINEK LÁSZLÓ**

Mire jó a kriminológia?

61

**GÖNCZÖL KATALIN**

Kriminálpolitika és bűnözéskontroll Magyarországon

Reformok 2002–2009

72

**BÁRD PETRA – BORBÍRÓ ANDREA**

Kontrollálatlan kontrolltársadalom

87

**KEREZSI KLÁRA – KÓ JÓZSEF**

Az áldozattá válás jellemzői Magyarországon

a 2005. évi viktimológiai felmérés tükrében

113

**ULRICH SIEBER**

A büntetőjog és a hadijog közötti határok elmosódása –  
a belső és külső biztonság nyomában

131

**MÁRKI ZOLTÁN**

Koncepció és valóság

Büntetőjogi elképzelések és törvények egy bíró szemével

150

**POLT PÉTER**

A mentelmi jog jogbölcséleti alapjai

156

**FINSZTER GÉZA**

Erőszakszervezet vagy biztonságot szolgáltató hatóság

Tanulmány a rendőrségről

177

**SOLT ÁGNES – VIRÁG GYÖRGY**

Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők a  
szegregált telepeken élők mindennapjaiban

202

**SUMMARIES**

229

## **SZERZŐK**

**ALBRECHT, HANS-JÖRG**

Max Planck Institut für ausländisches und internationales Strafrecht

**BÁRD PETRA**

Országos Kriminológiai Intézet

**BORBÍRÓ ANDREA**

Országos Kriminológiai Intézet

**FINSZTER GÉZA**

Országos Kriminológiai Intézet

**GÖNCZÖL KATALIN**

Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

**IRK FERENC**

Országos Kriminológiai Intézet

**KEREZSI KLÁRA**

Országos Kriminológiai Intézet

**KORINEK LÁSZLÓ**

Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

**KOVÁCS TAMÁS**

Magyar Köztársaság Legfőbb Ügyészsége

**KÓ JÓZSEF**

Országos Kriminológiai Intézet

**MÁRKI ZOLTÁN**

Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága

**POLT PÉTER**

Magyar Köztársaság Legfőbb Ügyészsége

**SIEBER, ULRICH**

Max Planck Institut für ausländisches und internationales Strafrecht

**SOLT ÁGNES**

Országos Kriminológiai Intézet

**VIRÁG GYÖRGY**

Országos Kriminológiai Intézet





Néhány évvel az önálló, független ügyészi szervezet megalakulása után az ügyészség vezetői előtt nyilvánvalóvá vált, hogy a hatékony bűnmegelőzés igényli a bűnözés jelenségeinek, okainak tendenciáinak minél alaposabb megismerését és tudományos alaposságú elemzését.

Ezért a legfőbb ügyész már az '50-es évek végén kezdeményezte egy ilyen rendeltetésű tudományos kutatóműhely létrehozását.

Bár a büntető igazságszolgáltatásban részt vevő szervek, illetve a büntető-tudományok képviselői egyetértettek azzal, hogy az addig egyáltalán nem elismert kriminológia megérett a tudományos művelésre, a hivatalos (párt) politika érezte averterzióit, ezért nem látszott reális lehetőség „kriminológiai” jelzővel illetett intézet létrehozására.

Az a kompromisszumos megoldás született tehát (ahogy Nyiri Sándor fogalmazta meg: „*az előkészítők cselhez folyamodtak*”), hogy Országos Kriminálisztikai Intézet jöjjön létre; ezt valósította meg a 2004/1960. (I. 6.) kormányhatározat.

Ötven évvel ezelőtt tehát megszületett az intézet, amelynek a kormányhatározat valójában nemcsak kriminálisztikai, hanem kriminológiai természetű feladatokat is meghatározott:

*„Az intézet feladatkörébe tartozik a bűnözés megelőzésére, hatékonyabb üldözésére alkalmas módszerek kidolgozása, kipróbálása és általánosítása...”*

Ezenkívül a tudományos kutatóműhelyhez méltó további feladatként foglalták meg az oktatási anyagok kidolgozását, hasznosítását, a bel- és külföldi szakirodalom figyelemmel kísérését és hozzáférhetővé tételét is.

A kriminológia fokozatos tudományos elismerésének köszönhetően 1971-re érett meg a helyzet arra, hogy az intézet nevében is jelezze valóságos profilját: megnevezése Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézetre változott, majd 1999-ben – az addig végbemenő profiltisztítást tükrözve – az intézet neve ismét változott: azóta hívjuk Országos Kriminológiai Intézetnek.

Az intézetet kezdettől a legfőbb ügyész felügyeli, s az intézet rendeltetése hangsúlyosan az ügyészség bűnügyi tevékenységének segítése. Minthogy azonban az intézet hazánk legjelentősebb – sőt tulajdonképpen egyetlen – bűnügyi tudományos kutatóbázisa, természetesen nem kizárólag az ügyészség szolgálatára rendeltett.

Az intézet mindig is megfelelt a tőle elvárt igényeknek, mindig élen járt a kriminológiai jellegű kutatómunkában, s a tudomány eredményeinek a bűnügyi szakma művelőivel, a gyakorlati jogalkalmazókkal való megismertetésében.

Nem lehet céлом e rövid köszöntőben az intézet nagy ívű és széles spektrumú tevékenységét akár csak vázolni is, de azt mindenképpen fontosnak tartom megemlíteni, hogy annak idején a politikai-közjogi rendszerváltozást megelőző években, az intézet igen jelentős szerepet vitt a társadalmi beilleszkedési zavarok kutatásában, a rendszerváltozás utáni években pedig a bűnmegelőzés hatékonyságát, szervezettségét, elméleti megalapozottságát illető kutató-elemző munkában.

Mindemellett természetesen az intézet érezhetően törekszik a kifejezetten az ügyészség tevékenysége színvonalának javítását segítő kutató-, publikációs és oktatómunka kiteljesítésére. Egyre inkább megfelel tehát az alapítás 25. évfordulóját köszöntő legfőbb ügyész helyettes által is megfogalmazott igénynek: *„Az Intézet vállaljon még több feladatot az ügyészi állomány képzésében és továbbképzésében”,* illetve, hogy *„... kutatási eredményeinek felhasználásával, közreadásával és jelzéseivel elősegítse [...] a jogalkalmazási gyakorlat fejlesztését”.*

Minden oka megvolt tehát annak, hogy a 2001. évi XXI. törvény deklarálja, hogy az ügyészség tudományos és kutató szerve az Országos Kriminológiai Intézet.

Az ügyészség valóban magáénak is érzi az intézetet, örülünk tudományos eredményeinek, kitűnő nemzetközi hírnevének, továbbra is számítunk a mindennapi munkánkat segítő kutatásokra, a színvonalas, magas tudományos igényességű Kriminológiai Tanulmányok következő kötetekre, az intézet munkatársainak az ügyészségi szervezet oktató-, továbbképző munkájában való fokozottabb részvételére.

Az ügyészségi hivatásrend vezetőjeként, de – nyugodtan mondhatom – az ügyészi szervezet tagjai nevében is szívből gratulálok az Országos Kriminológiai Intézet 50. születésnapjához, eddigi eredményeikhez, s – mindannyiunk hasznára – őszintén kívánok hasonlóan sikeres folytatást.

Kovács Tamás  
legfőbb ügyész

## Előszó

*„A szabadban való alvás, és a tehervonaton való utazás,  
meg a valódi szabadság egyetlen alternatívája az volt,  
hogy beülök egy diliházba, és több száz más ápolttal együtt  
a tévét bámulom és hagyom, hogy felügyeljenek rám.”*

(Jack Kerouac)

A változás, ahogy mondják, a világmindenség egyetlen állandója. Ami él, létezik, az mozog, fejlődik, folyamatos változásban van. A változást az idő fogalma méri, értelmezi. Ötvenévesnyi ebből az időből egy kutatóintézet életében jelentékeny és szerencsés esetben jelentős tartam, amelynek eltelte után érdemes megállni és értékelni a tűnő időt; végiggondolni eredményeit, tapasztalatait és a jövőbeni lehetőségeket.

A 2010-ben fennállásának fél évszázados évfordulóját ünneplő Országos Kriminológiai Intézet Jubileumi Emlékévének rendezvényei – a múltra visszatekintve és a XXI. századi próbatételekkel szembenézve – a „szabadság, biztonság és jogérvényesülés” gondolat szellemisége köré rendeződtek. A szabadság vágya és szükséglete a legalapvetőbb emberi igények közé tartozik, akár filozófiai, pszichológiai, akár fizikai vagy politikai, negatív avagy pozitív értelmében használjuk a fogalmat. Az emberiség történelme során – sajátos módon az egyéni és közösségi létezés mellett – talán kevés olyan állapot és érték található, amelynek megakadályozására, fölszámolására és megsemmisítésére ennyi energia mozgósított, vagy amelynek védelmében ennyi szenvedést és áldozatot hoztak; amelyet ennyire vágyunk és igénylünk. Hasonlóan a szabadsághoz, a biztonság is alapvető és többértelmű fogalma létezésünknek; a történelmi fejlődés során egyre jobban artikulált az individuális és kollektív biztonságigény megfogalmazása a társadalom szervező erőivel és intézményeivel szemben. Amiként ilyen a jog érvényesülésének maximája is, különösen a felvilágosult eszmék térnyerése után. A cselekedetek, amelyeket a társadalom deviánsnak, mi több, bűnnek tekint, és amelyeket a normatív szabályozás büntetőjog-ellenesnek minősít, alapjaiban támadják szabadságunkat és biztonságunkat – folytonos veszélyét jelentik a jog érvényesülésének. Érthetően kerülnek tehát ezek az ideák a kriminológiai gondolkodás és érdeklődés figyelmébe.

A „szabadság, biztonság és jogérvényesülés térsége” fogalomhoz azonban ennél konkrétabb jelentéstartomány kapcsolódik az európai közösség életében. 1993-tól a maastrichti szerződés által létrehozott, három pillérből álló Európai Unió harmadik pillére volt a kormány szintű bel- és igazságügyi együttműködés. 1997, az amszterdami szerződés óta a harmadik pillér szűkebben értelmezetté vált, és csak a büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködés területeit foglalta magában. A bel- és igazságügyi kérdések nagy részét a szerződés a közösségi intézmények hatáskörébe utalva átemelte az EU első pillérébe. A két pillér között szétosztva, tagoltan megjelenő bel- és igazságügyi kérdések területére irányuló tevékenységek gyűjtőfogalmaként az Európai Unió a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésének térsége kifejezést használta, amelynek megteremtése a szerződés egyik legfontosabb, az integrációt elmélyítő átfogó célkitűzése volt. A 2009. december 1-jén hatályba lépő, az unió hatékonyságának és demokratikus legitimitásának megerősítésére, egységes fellépésének javítására irányuló lisszaboni szerződés a pillérrendszert felszámolva az Európai Uniót önálló jogi személyiséggel felruházott, egységes szervezetté tette, tovább erősítve a szabad, biztonságos és a jog uralma alatt működő egységes Európa vágyát és célját.

Az ünnepi *Kriminológiai Tanulmányok*ban szereplő írások az OKRI-émlékév fő témái köré szerveződnek, így a „szabadság”, a „biztonság” és a „jog” kapcsolódási pontjait, egyes területeit vizsgálják. Az idei kötet nem csupán tematikussága miatt rendhagyó, hanem azért is, mert az intézet munkatársai mellett – a szokásoktól eltérően – neves külföldi és magyar szakemberek is publikálnak benne.

Az ünnepi kötethez írt köszöntőjében Kovács Tamás legfőbb ügyész – az OKRI történetét, ügyészségen belüli helyét és szerepét elemezve – külön is kiemeli, hogy az „*ügyészség valóban magáénak is érzi az intézetet, örülünk tudományos eredményeinek, kitűnő nemzetközi hírűvének, továbbra is számítunk a mindennapi munkánkat segítő kutatásokra...*”

A kötetben elsőként a freiburgi Max-Planck Intézet igazgatója, a 2010. szeptember 23–24. között, Budapesten megrendezendő nemzetközi OKRI-konferencia egyik fő előadójának felkért kitűnő kriminológus, Hans-Jörg Albrecht *Biztonság és bűnmegelőzés – Objektív biztonság – szubjektív biztonság* című tanulmánya olvasható. Az írás középpontjában az a felismerés áll, hogy „*a biztonság koncepciói és fogalmai változóban vannak, egyre inkább a bűncselekmények valós és potenciális sértettjei valamint a kockázatok állnak a jogpolitika középpontjában. [...]*”

*A probléma összetettebbé vált, a biztonságtudományi kutatás módszertani és elméleti alapjaival szembeni igények is jelentősen megnöttek.*” A biztonságkutatás tehát önálló tudományterületté lépett elő, amit jól jelez az is, hogy Albrecht elméleti munkája után a hazai kriminológia jeles elméleti gondolkodói keresik ezen a területen a kriminológia, a kriminálszociológia és a kriminálpolitika helyét és szerepét. A tanulmánykötetben először az OKRI korábbi igazgatója, *Irk Ferenc* fejt ki álláspontját *A kriminálszociológia alternatívái a rizikótársadalomban* címen, ezt *Korinek László Mire jó a kriminológia?* című dolgozata követi. A sort *Gönczöl Katalin Kriminálpolitika és bűnözéskontroll Magyarországon – Reformok 2002–2009* című tanulmánya zárja. Mindhárom szakember a „XXI. századi társadalmak újfajta kockázataira”, a tudomány felelősségére és feladataira hívja fel a figyelmet, keresve azokat az utakat és lehetőségeket, amelyek segítségével a „*a társadalom működését veszélyeztető káosz elkerülhető*”.

A biztonság és a rizikótársadalom kérdésköréhez sorolható az intézet két fiatal kutatója, *Bárd Petra* és *Borbíró Andrea* *Kontrollálatlan kontrolltársadalom* című tanulmánya is. Dolgozatuk egy lassan a mindennapi életünk szerves részévé váló, mégis kevésbé tárgyalt terület bemutatását tűzte ki célul, a jelenség konkrét kérdéseinek elemzése révén. „*A tömeges megfigyelés és adatgyűjtés történelmileg a totalitárius rendszerekre volt jellemző, a XX. század végén azonban a liberális demokráciák játékterében bontakozik ki, azaz magának a demokráciának a kereteit írja újra. E folyamatok érzékeltetésére a genetikai adatbankokon és a hozzájuk kapcsolódó adatvédelmi kérdéseken keresztül mutatjuk be azokat a jogi és etikai problémákat, amelyek a megfigyelő társadalom természetéből fakadnak.*”

A biztonsággal foglalkozó tanulmányokat egy empirikus vizsgálat, *Kerecsi Klára* és *Kó József* *Az áldozattá válás jellemzői Magyarországon a 2005. évi viktimológiai felmérés tükrében* című munkája zárja, ebben a szerzők „*a nemzetközi áldozattá válási felmérés (ICVS), illetve a European Survey on Crime and Safety (EU ICS) keretében a legutóbbi, 2005-ben zajlott viktimológiai vizsgálat magyarországi eredményeit mutatják be*”.

*Ulrich Siebernek, a freiburgi Max-Planck Intézet másik – és a budapesti OKRI-konferencián ugyancsak előadó – igazgatójának* írása nyitja azon tanulmányok sorát, amelyek a biztonság témáját körbejáró globális, általános kérdések helyett az egyes részterületeken megjelenő jelenségekkel, problémákkal foglalkoznak, a büntetőjogtól a törvényhozáson át a rendőrségig. *Sieber A büntetőjog és a hadijog közötti határok elmosódása – a belső és külső biztonság nyomában* címet viselő dolgozata azzal a problémával szembesíti az olvasót, hogy „*a modern rizikótársadalomhoz kapcsolható technikai, gazdasági és politikai*

változások táptalajt nyújthatnak olyan újfajta, összetett bűncselekményeknek, amelyek komoly kockázatot jelenthetnek, különösen a terrorizmus, a szervezett bűnözés és a gazdasági bűncselekmények terén. Ezek az új kockázatok és az összetett bűncselekménytípusok a hagyományos büntetőjogot működési határának széléig kényszerítik.”

A büntetőjogi változások és kihívások foglalkoztatták az ötvenéves évfordulót ünneplő Emlékév nyitó konferenciáján elhangzott előadásával kötetünkben is szereplő Márki Zoltánt is. A *Koncepció és valóság – büntetőjogi elképzelések és törvények egy bíró szemével* című írás minden szempontból rendhagyó. A mélyen filozofikus, a gyakorlatra reflektáló és a bírói munkát is értékelő dolgozat zárogondolataként Márki kifejti: „Az elmúlt két évtizedben ugyanis – és ez is a valóság része – annak lehettünk tanúi, hogy egyrészt sohasem az következik be pontosan, amit várunk, másrészt viszont sohasem következik be teljesen más, mint amit várunk. Ami egyébként azt is jelenti, hogy a büntetőjog művelőinek egymást követő – és reményeim szerint – egymáshoz kapcsolódó nemzedékei számára mindig marad, van teendő. És ez így van rendjén.”

Az igazságszolgáltatás mellett a legnagyobb „csábításnak” a törvényhozás és a rendészeti igazgatás van kitéve, nemcsak a politika, de a (rizikó)társadalom oldaláról is. Előbbivel *Polt Péter* foglalkozik, a parlamenti képviselők biztonságát és zavartalan munkavégzését célzó jogintézményt, a mentelmi jogot elemző *A mentelmi jog jogbölcséleti alapjai* című írásában. „A tanulmány célja e jogintézmény alapjainak a feltárása, értékelése – és ennek eredményeként jut arra a következtetésre, hogy a mentelmi jog formai és tartalmi értelemben megfeleljen a jogállam által támasztott követelményeknek, de csak akkor igazságos és a törvény előtti egyenlőséggel összeegyeztethető, ha nem terjeszkedik túl a céljának megfelelő legszűkebb határokon.”

Demokratikus jogállamban a társadalom számára „biztonságot nyújtó”, szolgáltató közigazgatási hatóság a rendőrség. *Finszter Géza* az *Erőszakszervezet vagy biztonságot szolgáltató hatóság* című írása amellel érvel, hogy „a jó közbiztonság a társadalom közös teljesítménye, amelyben a rendőrség csak az egyik, habár nagyon fontos partner”.

Az idei kötet tanulmányainak sorát – mintegy reflektálva és összegezve az ünnepi kiadványban szereplő írások tanulságait – *Solt Ágnes* és *Virág György* *Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők a szegregált telepen élők mindennapjaiban* című írása zárja. Az empirikus kutatási eredményeket is felhasználó tanulmány „kifejezetten a konfliktusok és problémák bemutatására vállalkozik. Azokra a helyzetekre, körülményekre és kialakult életstratégiákra, amelyek veszélyeztető tényezőként jelennek

*meg a különböző devianciák és ezen belül a kriminális magatartások kialakulásában és előfordulási gyakoriságában.”*

Jubileumi kiadványunkat is abban a reményben ajánlom a kollégák és a szakma eredményei iránt érdeklődő olvasók figyelmébe, hogy az összeállítás dolgozatai színvonalas válaszokat adnak a szabadság, a biztonság és a jogérvényesülés témakörében felvetett kérdésekre, illetve elősegítik ezek továbbgondolását vagy az újabb kérdések felvetését. Jack Kerouac mottóként választott szavai rezonálnak a kötet tanulmányaiban visszatérően megjelenő leírásokkal és helyzetértékelésekkel. Miközben ugyanis egyre erősebb és markánsabb a szabadság, a biztonság és a jogszerűség iránti igény, ennek megfogalmazódása és szervezeti háttere, a hagyományos veszélyek és ellenerők mellett újabb, kifinomultabb és nagyobb hatású kockázatok jelennek meg, amelyek a szokásosan alkalmazott eszközök határait feszegetik, vagy azokkal immár kezelhetetlenek. *„A világ elvesztette otthon-jellegét, és az ember itt már komoly közösségi kapcsolatok nélkül csupán, mint megfigyelő tartózkodhat, és azt, ami itt történik, csupán etnológiai egzotikumnak tekintheti, ami lehet furcsa és bizonyos tekintetben érdekes, de tulajdonképpen teljesen jelentéktelen”* – írja Hamvas Béla a hatvanas évek elején. Az írástudók felelőssége hangsúlyozott: az elmélet feladata, hogy a szabadság és biztonság megőrzése érdekében megfelelő válaszokat adjon az új veszélyekre, és működő védelmet dolgozzon ki ezek ellen. Hamvas szerint persze mára már illuzórikussá vált a hit, hogy a tudomány maradt az egyetlen, amely az embert a világgal szemben megvédi, mert az utóbbi néhány száz év után erre nincs többé remény. *„A tudomány éppen olyan egzisztenciálisan korrump, mint a politika és a vallás, és az ember fiának nincs többé helye, ahol fejét lehajtsa”* – mondja. A kötet létrehozásában is megnyilvánuló optimizmusunk megkísérel hitet tenni e borúlátó prófécia ellenében.

Budapest, 2010. május

Virág György





## Biztonság és bűnmegelőzés

### Objektív biztonság – szubjektív biztonság

*Az állam feladata a polgárok biztonságát és megfelelő életminőségét garantáló keretfeltételek fenntartása. Ma a biztonság koncepciói és fogalmai változóban vannak, egyre inkább a bűncselekmények valós és potenciális sértettjei, valamint a kockázatok állnak a jogpolitika középpontjában. A biztonságelemzésben dominálnak a kockázatbecslések, a közvélemény-kutatások a biztonságérzetet és a polgárok biztonsági elvárásait mérik. A biztonság meghatározása és az adatok különféle értelmezési lehetőségei azonban módszertani problémákat vetnek fel. A különböző módon mért objektív közbiztonság és a biztonságérzet ollója igen szélesre nyílhat. A probléma összetettebbé vált, jelentősen megnöttek a biztonságstudományi kutatás módszertani és elméleti alapjai iránti igények is. Ezért a biztonságkutatásban elengedhetetlenek a megalapozott, gyakorlati szinten alkalmazható, objektív és szubjektív indikátorokra, összehasonlítható vizsgálatokra támaszkodó, szociális és kulturális kontextusokba illeszkedő mércék, hiszen a belső biztonsággal kapcsolatos várakozások beágyazódnak az általános szociális biztonság rendszerébe.*

Kiindulópontunk a biztonság a modern társadalmakban. A biztonság fogalma továbbvezet a kockázat, veszély és bizalom kategóriái felé, egyfajta emberi létszükségletet jelöl<sup>1</sup>, és egy összetett társadalmi vezéreszmét<sup>2</sup> juttat kifejezésre, amely már az 1970-es és 1980-as években az életminőségre vonatkozó vizsgálatokhoz kapcsolódva intenzív kutatások tárgya volt. A biztonság fogalmában benne foglaltatik, hogy az nem jelenti a jogtárgyak sérelmének teljes kizárhatóságát. Hiszen biztonságról mindenekelőtt olyankor beszélünk, amikor – mint például a közúti közlekedés esetében – teljesen egyértelmű, hogy a halálesetek és sérülések kockázatos tevékenységek mindennapi kísérőjelenségeiként jelennek meg. A biztonság fogalma és a biztonságérzet a kockázatok és veszélyek tükrében keletkezik, hiszen bízunk abban, hogy az alapjában kontrollálható egyedi kockázatok nem következnek be, vagy a kockázatok bekövetkezésének következményei az állam által megszervezett társadalom vagy

---

<sup>1</sup> Maslow, A. H.: Motivation und Persönlichkeit. Olten-Verlag, 1977

<sup>2</sup> Kaufmann, F.-X.: Sicherheit als soziologisches und sozialpolitisches Problem. 2. Aufl., Enke, Stuttgart, 1973; Kaufmann, F.-X.: Normen und Institutionen als Mittel zur Bewältigung von Unsicherheit: Die Sicht der Soziologie. In: Bayerische Rückversicherung (Hrsg.): Gesellschaft und Unsicherheit. Karlsruhe, 1987, 37–48. o.

az egyének által megfelelő mértékben kivédhetők.<sup>3</sup> E helyzetből adódóan az állam ígéretet tesz és kötelezettséget vállal a biztonság fenntartására, ami egyebek között a bűnözés megelőzését jelenti. Az állam feladata olyan keretfeltételek létrehozása, fenntartása és folyamatos javítása, amelyek lehetővé teszik a polgárok fizikai, szociális és gazdasági biztonságát, megfelelő életminőségük fenntartását, sorsuk előrelátó tervezését. Az utóbbi évek vitáiból az derül ki, hogy a biztonsági fenyegetések szemlélete és a biztonság koncepciói és fogalmai változóban vannak, a biztonság hangsúlyozásával pedig a büntetőjog újfajta szemlélete jelenik meg. A biztonsági megfontolások a bűncselekmény valóságos és potenciális sértettjét, valamint a kockázatokat helyezik a jogpolitika (illetve a jogpolitikai kampányok) középpontjába. Ennek következtében az elkövetőcentrikus büntetőjoggal szemben a biztonság eleme lesz a domináns tényező.<sup>4</sup> Mintegy negyven évvel ezelőtt a német büntetőjogi reformról szóló egyik írás *Búcsú Kanttól és Hegeltől* címmel jelent meg, és korszakváltást hirdetett.<sup>5</sup> Ez a búcsú a büntetőjog modernizációja miatt vált szükségessé, amelynek kezdeményeit már *Franz von Liszt* 1882-as programjában is megtaláljuk. E szerint a büntetőjog egyedüli feladata ezután a megelőzés és a jogtárgyak védelme kell hogy legyen, a bűn megtorlása és a büntetőjog ezzel összefüggő önelégültsége pedig háttérbe szorul. Ma némi melankóliával és kegyelettel gondolunk vissza erre a búcsúra. Bár a büntetőjog célja, ahogy mindig is, a prevenció és végső soron a jogtárgyak védelme, időközben a tényállások olyan csoportja került előtérbe, amelyek a Kanttól és Hegeltől való búcsúzás idején még kevésbé voltak jellegzetesek. A veszélyeztetés absztrakt bűncselekményi kategóriáiról van szó. Ezek a kockázatorientált büntetőjog lényeges elemei, hiszen a büntethetőséget jelentősen előre hozzák. Időközben a büntetőjog új összefüggések rendszerébe is került. Ma a büntetőjog a társadalmi veszélyelhárítási rendszer része, feladata olyan biztonságpolitika szolgálata, amely hatékonyan védelmezi a társadalmat a veszélyes szexuális elkövetők, ámokfutók, terroristák és maffiaszervezetek ellenében. Különösen 2001. szeptember 11. után vált a büntetőjog egy olyan biztonsági architektúra részévé, amelyben a közrendvédelem mellett a külső és belső biztonságért felelős

<sup>3</sup> Vö. ehhez a terrorista akciók utáni hatékony segítségnyújtásra vonatkozó kutatásokat: Stein, B. D. – Tanielian, T. L. – Eisenman, D. P. – Keyser, D. – Burnam, M. A. – Pincus, H. A.: *Emotional and Behavioral Consequences of Bioterrorism: Planning a Public Health Response*. *Milbank Quarterly*, 82/2004., 413–455. o.

<sup>4</sup> Glos, M.: *Innere Sicherheit stärken*. *Politische Studien*, 49/1998., 21. o.

<sup>5</sup> Klug, U.: *Abschied von Kant und Hegel*. In: Baumann, J. (Hrsg.): *Programm für ein neues Strafgesetzbuch*. Frankfurt, 1968, 36. és köv. o.

titkosszolgálatok is helyet kaptak. A preventív, biztonságorientált büntetőjog kritikája rámutat a büntetőjog terjeszkedése mellett a büntetőjogi szabályozások területén a jogállami normák sérelmére, valamint a büntetőjog átpolitizálódására és instrumentálissá válására.<sup>6</sup>

A biztonság alapját mindenekelőtt normatív struktúrák és intézmények adják, ezek megmutatják, miféle biztonság várható el, a biztonság hogyan hozható létre, és hogyan küzdhetők le a bekövetkező kockázatok. A biztonság mint funkcionális fogalom relevanciáját időnként elsősorban nyilvánvaló normatív elemei miatt szokták kétségbe vonni, mivel a bírálók szerint a biztonság tekintetében nem létezik interszjektív módon igazolható mérce.<sup>7</sup> A biztonság absztrakt meghatározása e felfogás szerint azon bukik meg, hogy a kockázatok észlelése és vállalása személyes tényezők eredője. A biztonság normatív koncepciójának elemei e szerint folyamatos társadalmi egyezkedés eredői<sup>8</sup>, ezért megkülönböztethető normatív biztonság és reális (empirikus) biztonság.<sup>9</sup> A modern társadalmakban érvényesülő politikai uralom fejlődését érintő kutatások különösen azt emelik ki, hogy a biztonság veszélybe került, ez pedig a bűnözéstől való félelem- és fenyegetettségérzetben csapódik le.<sup>10</sup>

## Biztonság-, bűnözés- és fenyegetettség-elemzések

A biztonsági helyzetek elemzésében ma dominálnak a kockázatbecslések (*threat assessments*<sup>11</sup>). A veszélyeztetettségbecslések iránti érdeklődés rámutat, hogy a közbiztonsági helyzetre vonatkozóan bűnügyi statisztikákból, a rendőrség és

<sup>6</sup> Hassemer, W.: Sicherheit durch Strafrecht. *hrr-Strafrecht.de*, 4/2006., 130–143. o.; Stratenwerth, G.: Das Strafrecht im Schnittpunkt öffentlicher und privater Interessen. In: Schweizerische Arbeitsgruppe für Kriminologie (Hrsg.): Öffentlich – Privat. Neue Aufgabenverteilung in der Kriminalitätskontrolle? Zürich, 2006, 15–26. o. [2006a]

<sup>7</sup> Jasch, M.: Strafrecht im Dilemma zwischen Sicherheit und Freiheit. *Kriminologisches Journal*, 39/2007., 204. o.

<sup>8</sup> Uo. 205. o.

<sup>9</sup> Uo. 206. o.

<sup>10</sup> Lee, M.: *Inventing Fear of Crime: Criminology and the Politics of Anxiety*. Portland, 2007

<sup>11</sup> Vö. például DEA/FBI/RCMP: *Canada/US Organized Crime Threat Assessment*. 2006; Serious Organized Crime Agency: *The United Kingdom Serious Organized Crime Threat Assessment 2006/2007*. London, 2008; 2. *Periodischer Sicherheitsbericht*. Berlin, 2006; Europol: *High Tech Crimes Within the EU: Old Crimes, New Tools. Threat Assessment 2007*. Den Haag, 2008; Association of Threat Assessment Professionals, <http://www.atapworldwide.org/>

alkotmányvédelem időszaki és eseti helyzetjelentéseiből levont, illetve korábbi események értékelésén nyugvó konvencionális következtetések – úgy tűnik – már nem kielégítő<sup>12</sup>, kiegészítésre szorulnak. Ezért ezek helyét egyre inkább átveszik a bűnözés, terrorizmus és a szélsőséges erőszakkal (ámokfutás, többes öngyilkosság, öngyilkos merénylet) járó egyedi tényállások alakulására vonatkozó előrejelzések. Vagyis a veszélyek kerülnek előtérbe, valamint azok a feltételek, amelyek között a fenyegetések valósággá válhatnak. Különösen a terror-elhárítás területén kell figyelmet fordítani olyan korai felismerő rendszerek fejlesztésére<sup>13</sup>, amelyek különböző jelenségeket vesznek számba, egyebek között a radikalizálódási folyamatokat vizsgálják.<sup>14</sup>

Emellett az elmúlt mintegy huszonöt évben sorra jöttek létre nemzeti és nemzetközi közbiztonsági monitoringrendszerek, amelyek egymást követő közvélemény-kutatások alapján elsősorban a biztonság észlelésével, a biztonságérzettel és a biztonságpolitikai elvárásokkal foglalkoznak.<sup>15</sup>

Az említett kockázatbecslések a határokon átnyúló szervezett bűnözés, valamint a nemzeti és nemzetközi terrorizmus jelenségeire fókuszálnak. Ez lényegében az úgynevezett tranzakciós bűnözést és azokat a feketepiacokat jelenti, amelyeken illegális szolgáltatások és javak forgalmazása folyik, a drog- és emberkereskedelem mellett fegyverek, veszélyes hulladékok vagy (ritkábban) nukleáris anyagok cserélnek gazdát. A kockázatelemzések ezután is kiterjednek a súlyos vagyoni deliktumokra is. E fenyegetések közös tulajdonsága,

---

<sup>12</sup> House of Lords: Europol: Coordinating the fight against serious and organised crime. Report with Evidence. London: The Stationery Office 12. November 2008.

<sup>13</sup> Smith, B.: A Look at Terrorist Behavior: How they Prepare, Where they Strike. *NIJ Journal*, Issue 260, 2008, 2–6. o.; vö. ehhez az Európai Bizottság döntését az EU gazdasági érdekeit veszélyeztető személyeket és adataikat nyilvántartó „Early Warning System”, EWS C(2004) 193/3; a kapcsolódó adatvédelmi problémákhoz vö. Letter from the European Ombudsman opening own-initiative inquiry OI/3/2008/FOR concerning the European Commission, Strasbourg, 29 October 2008.

<sup>14</sup> Jenkins, B. M.: *Building an Army of Believers. Jihadist Radicalization and Recruitment*. RAND, Washington, 2007; Jenkins, B. M.: *Defining the Role of a National Commission on the Prevention of Violent Radicalization and Homegrown Terrorism*. Testimony presented before the House Committee on Homeland Security, Subcommittee on Intelligence, Information Sharing, and Terrorism Risk Assessment. RAND, Washington, 2007; a párhuzamosságokhoz vö. Farrington, D. P.: *Early Identification and Preventive Intervention: How Effective is this Strategy?* *Criminology and Public Policy*, 4/2005., 237–248. o.

<sup>15</sup> Van Dijk, J. – Van Kesteren, J. – Smit, P.: *Criminal Victimization in International Perspective. Key Findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS*. Den Haag, 2007, 127. és köv. o.; Zaubermann, R.: *Surveys on victimisation and insecurity in Europe*. Guyancourt, 2008

hogyan veszélyességük nem az egyéni sértettet érintő közvetlen következményeikből, hanem az elkövetői hálózatok és szervezetek hatékonyságából eredő hosszú távú állandóságukból, valamint a társadalomra és az állami intézményekre gyakorolt destabilizáló, dezintegrációs hatásukból adódik. Kiemelkedő fontosságúak a kis valószínűségű, de nagy hatású események.<sup>16</sup> A számos áldozatot követelő öngyilkos merénylet vagy ámokfutás rendkívül ritka esemény, de rendkívüli, közvetlen hatásai mellett igen súlyos közvetett károkkal jár, amit jól mutatnak példának okáért a 9/11 utáni részvénypiaci mozgások.

A kockázatbecsléseket, ahogy sejthető, többnyire a kockázatok elhárításáért felelős intézmények készítik vagy rendelik meg. A rendőrség és a titkosszolgálatok információszerző és elemző kapacitásaikat terrorellenes központokba integrálják<sup>17</sup>, amelyektől hatékonyabb veszélyelhárítás várható. A biztonsági fenyegetéseket, különösen Európában, legtöbbször a határőrizeti rendszerek lebontásával összefüggésben tárgyaljuk, így azok a bűnözés hatékony (büntetőjogi) kontrollját érintő előfeltételek változásaival kapcsolatos felismeréseket is tükrözik.

A biztonsági fenyegetések központi eleme különböző szinteken rendszerizhető. Új fenyegetéseket látunk a

- nemzetközi és határokon átnyúló aktivitásokban és veszélyforrásokban,
- bűnözői hálózatokban és szervezetekben,
- szélsőséges következményekkel járó szélsőséges erőszakban.

Fenyegetések erednek a büntetőjogi kontroll társadalmi alapzatának változásából is:

- a társadalmak fokozódó heterogenitása,
- a szociális kötelek lazulása,
- az informális szociális kontroll eltűnése.

E változásokban az elmúlt évtizedek társadalmi és gazdasági fordulatait kísérő hosszan tartó és mélyre ható folyamatok tükröződnek. Ezek vezettek a városokban a gettók és szociális aknamezők kialakulásához, amelyek a súlyos szociális dezintegráció és marginalizálódási folyamatok mellett a család és lakókörnyezet által gyakorolt informális szociális kontroll eltűnésével jártak.

---

<sup>16</sup> Sunstein, C. R.: Terrorism and Probability Neglect. *The Journal of Risk and Uncertainty*, 26/2003., 121–136. o.

<sup>17</sup> Lásd a 2003-ban alapított angol Joint Terrorism Analysis Centre (JTAC), az amerikai Homeland Security Commission vagy a berlini székhelyű német Anti-Terror-Zentrum.

Fenyegetések leselkedhetnek ránk ama társadalomszerkezeti következmények révén is, amelyek olyan jelenségekben mutatkoznak meg, mint

- az államok és állami intézmények stabilitásvesztése,
- a gazdaság stabilitásvesztése és a verseny torzulása,
- a társadalmaknak az erőszakos konfliktusok kialakulásával és erősödésével összefüggő stabilitásvesztése.

## **A biztonság fogalmának változása**

A biztonság fogalmát vizsgálva szűkülést és hangsúlyeltolódásokat figyelhetünk meg. Mindenekelőtt egy korábban végbemenő hangsúlyeltolódást a szociális biztonság átfogó koncepciója felől a közbiztonság koncepciójának irányába. A közbiztonság végső soron a belbiztonság irányába mozdult el, amelyben már nem a köz- és jogrend sérthetlensége és a konkrét veszélyek elhárítása, valamint az ugyancsak konkrét gyanú esetén a bűnüldözés momentuma áll a középpontban<sup>18</sup>, hanem a biztonsági kockázatok elhárítása már a konkrét veszélyhelyzet, vagyis a bűncselekmény konkrét gyanújának beállta előtt. Megmutatkozik ez a terrorizmus esetében létrehozott előkészületi tényállásokban: a terroristaképzésben való részvétel, veszélyesnek vélt személyek hosszan tartó felügyelete és fogva tartása, Németországban a közbiztonsági őrizet lehetőségének kiterjesztése.<sup>19</sup>

A vélelmezett kockázatok jelentős részét a belbiztonság hagyományos területein szokták felmutatni mint a bűnözés (különösen a szervezett és erőszakos bűnözés). Ezzel szemben a szociális, technikai vagy gazdasági biztonság másodlagossá válik. Azzal, hogy a belső biztonságot más országok biztonsági helyzetének függvényében tárgyaljuk, kiterjesztjük a biztonság fogalmát. Nem véletlenül utal a második időszaki biztonsági jelentés azokra a német erőfeszítésekre, amelyek a német belbiztonságot más országok jogállami és demokratikus struktúráinak stabilizálásával igyekeznek erősíteni.<sup>20</sup> Ez a célkitűzés az EU kül- és biztonságpolitikai stratégiáiban is megjelenik.<sup>21</sup> Általános nemzetközi

---

<sup>18</sup> Krauß, D.: Menschenrechte zwischen Freiheit und Sicherheit. In: Sessar, K. (Hrsg.): Herrschaft und Verbrechen. Kontrolle der Gesellschaft durch Kriminalisierung und Exklusion. Berlin, 2008, 55. o.

<sup>19</sup> Összefoglalóan Kinzig, J.: Die Legalbewährung gefährlicher Rückfalltäter. Freiburg, 2008

<sup>20</sup> 2. Periodischer Sicherheitsbericht. Berlin, 2006, 17. o.

<sup>21</sup> Europäische Union: Ein sicheres Europa in einer besseren Welt. Europäische Sicherheitsstrategie. Brüssel, den 12. Dezember 2003. Európa belső biztonságának problémájához vö.

feltételezés szerint összefüggés van a biztonság és az emberi jogok érvényesülésének szintje között. Az emberi jogok tiszteletben tartása nyilvánvalóan csökkenti a biztonsági fenyegetésekkel kapcsolatos kockázatokat, különösen az agresszív cselekmények valószínűségét. Ezért nem meglepő, ha az emberi jogok erősítésének nemzetközi politikáját a biztonság alapfeltételének tekintjük.<sup>22</sup> Ebből következően részben feloldódik a belső és külső biztonság közötti határvonal. Ez tükröződik abban, hogy a nemzetközi (humanitárius) beavatkozások indoklásában helyet kapnak belbiztonsági megfontolások, és a válságkövetekben, mint például a Kosovóban tevékenykedő nemzetközi katonai egységek rendészeti feladatokat is végeznek.<sup>23</sup> Ahol az állam tekintélye gyenge vagy összeomlott, a biztonsági viták meghatározó eleme a „Leviathan”-ba<sup>24</sup> vetett szilárd bizalom helyreállítása.<sup>25</sup> Ezzel szemben a biztonságpolitikai szempontból jól felvértezett államokban folyó diskurzus központi eleme az alapvető emberi jogok, valamint a biztonságpolitikai intézkedések célrendszerei között feszülő ellentmondás.<sup>26</sup>

A biztonság meghatározása módszertani és elméleti problémákat vet fel. E nehézségek a biztonságra vonatkozó adatok különféle értelmezési lehetőségeiből adódnak. Ezért kiindulópontként ma is érvényesek az amerikai elnöki Commission on Law Enforcement and Administration of Justice által 1967-ben megfogalmazottak<sup>27</sup>, miszerint a bűnözés szintje mindig is túl magas volt

---

Council of the European Union: The Stockholm Programme – An open and secure Europe serving and protecting the citizens. Brussels, 2. December 2009.

<sup>22</sup> Burke-White, W. W.: Human Rights and National Security: The Strategic Correlation. Harvard Human Rights Journal, 17/2004., 249–280. o.

<sup>23</sup> Vö. például a Biztonsági Tanács 2005. március 24-én kelt 1590. számú határozatát a szudáni és dárfúri helyzetről.

<sup>24</sup> Értsd: ...a társadalmi szerződésen nyugvó erős államhatalomba vetett bizalom helyreállítása. Utalás Thomas Hobbes „Leviathan or The Matter. Forme and Power of a Common Wealth, Ecclesiasticall and Civil” című, 1651-ben megjelent könyvére (magyarul: *Leviatán* vagy az egyházi és világi állam formája és hatalma. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1999 – A ford.)

<sup>25</sup> Braithwaite, V. – Levi, M. (eds.): Trust and Governance. Sage, New York, 1998; Hondrich, K. O.: Wieder Krieg. Frankfurt, 2002, 17. o.; Schwandner-Sievers, S.: Humiliation and Reconciliation in Northern Albania. The Logics of Feuding in Symbolic and Diachronic Perspectives. In: Elwert, G. – Feuchtwang, S. – Neubert, D. (eds.): Dynamics of Violence. Processes of Escalation and De-Escalation in Violent Group Conflicts. Berlin, 1999, 152. o.

<sup>26</sup> Rebehn, S.: Das Grundrecht auf Sicherheit – ein politischer Trojaner. Gastkommentar. Deutsche Richterzeitung, 86/2008., 247. o.

<sup>27</sup> The Challenge of Crime in a Free Society. A Report by the President’s Commission on Law Enforcement and Administration of Justice. Washington, 1967, 22. o.

(amit úgy folytathatnánk, hogy – *Durkheim* tézise ellenére, amely a bűnözést normál jelenségnek mondja – a bűnözés szintje mindig is túl magas lesz). A különféle értelmezési lehetőségek példásan tükröződnek a második időszak biztonsági jelentés fejtegetéseiben, hiszen lépten-nyomon hangsúlyt kap, hogy a nagy súlyú cselekmények ritkán fordulnak elő (ami persze nem zárja ki ezeket a biztonsági veszélyek köréből), és arányuk az összes bűnözésben csekély, valamint éppen a súlyos erőszakos cselekmények esetében (eltérően a médiákban is megjelenő közvélekedéstől) nem növekedés, hanem csökkenés figyelhető meg. Másrészt azonban a második időszak biztonsági jelentés azt is hangsúlyozza, hogy a közbiztonsági helyzet „drámai változása” elsősorban a nemzetközi iszlamista terrorizmus fenyegetésében ölt testet (ami 2006. évi számszerűségében két, vasútállomásokon elhelyezett működőképes, bőröndbe rejtett pokolgépet jelent, tehát – rendkívül – ritka eseménynek mondható).<sup>28</sup>

Abban azonban nincs egyetértés, mekkora fenyegetést jelentenek a bűnözés egyes megváltozott és teljesen új formái, ezek megváltoztatják-e, és mennyiben a közbiztonság helyzetét. A konszenzus hiányának lényegi oka, hogy máig nem sikerült kialakítani az objektív biztonság meggyőző mérőrendszerét, alighanem azért, mert a biztonság iránti igény – ahogy *Hassemer* kifejtette – alapjában korlátlan, sohasem elégíthető ki maradéktalanul<sup>29</sup>, ami abban a paradoxonban is megnyilvánul, hogy a biztonság javulásával a szubjektív biztonságigény tovább nő.<sup>30</sup> A probléma attól is bonyolódik, hogy az új fenyegetésekre nem alkalmazhatók a konvencionális interpretációk. A kockázatok és veszélyek ugyanis olyan prognózisokban gyökereznek, amelyek különböző, rendszerint vitatható feltételekből indulnak ki. Különösen nagy nehézséget jelentenek „low probability–high impact” jellegű események.

Jó példa erre a Harris Interactive által 2007 augusztusában a *Financial Times* számára végzett közvélemény-kutatás (1. számú ábra).

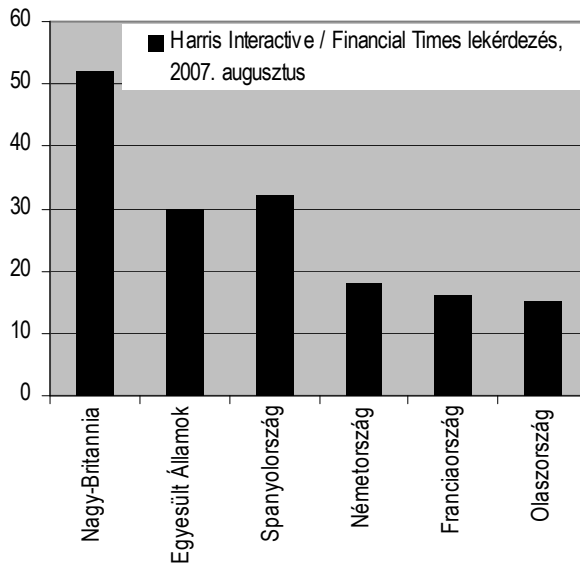
<sup>28</sup> 2. Periodischer Sicherheitsbericht. Berlin, 2006, 25. o.; az R+V Versicherung (<http://www.ruv.de>) biztosító által a „németek félelmei” témájában végzett longitudinális vizsgálatban a nemzetközi terrorizmus 1991 és 2008 között csak kétszer bukkan fel a hét legfontosabb félelemforrás között (2003-ban és 2007-ben); a bűnözés csak 1991 és 1997 között szerepel ezek között, később nem, 1997 után gazdasági és szociális jellegű félelmek állnak az előtérben.

<sup>29</sup> Hassemer, W.: Strafrecht, Prävention, Vergeltung. Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik 7/2006., 270. o. [2006b]

<sup>30</sup> Kaufmann, F.-X. (1987): i. m. 38. o.; Euler-Cook, S.: Verbrechensvorbeugung in Städten. Kulturvergleichende Reflexionen. Kriminalistik, 46/1992., 563–568. o.



1. számú ábra: „Valószínűnek tart-e Ön nagyobb merényletet hazájában a következő 12 hónapban? (igen; %)



2007 augusztusában a brit megkérdezettek több mint fele, az olaszok 15 százaléka valószínűsített nagyobb merényletet a következő 12 hónapban, de a lekérdésbe bevont hat ország egyikében sem történt 2007 augusztusa és 2008 júliusa között terrortámadás.

A kutatásból az is kiviláglik, hogy a biztonsággal kapcsolatos várakozások mögött (ez esetben a terrortámadással kapcsolatos várakozás kapcsán könnyen bizonyítható) etnikai vagy vallási különbségek is meghúzódnak: olyan differenciák, amelyek a vallási vagy etnikai alapú és kockázatazonosításra irányuló profilalkotásban is (hálózatos körözés) nyomon követhetők.<sup>31</sup>

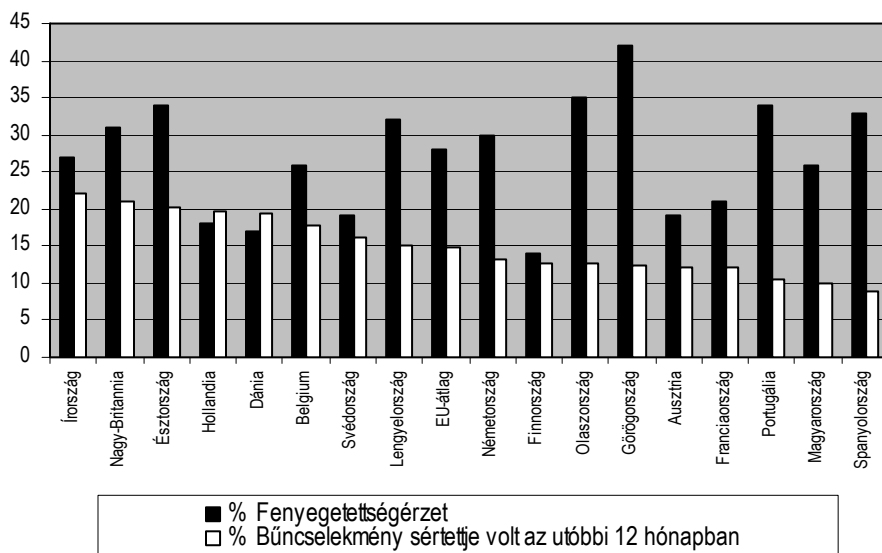
Az érintett országokban megkérdezettek húsz-negyven százaléka úgy vélte, hogy az országukban élő muszlimok biztonsági fenyegetést jelentenek. Ebben jelentős gyúanyag rejlik, és rávilágít, hogy a biztonságpolitikának olyan akaratlan következményekkel is számot kell vetnie, mint az, hogy esetleg maga is hozzájárul a közbiztonság romlásához.

<sup>31</sup> Összefoglalóan Pehl, D.: Die Implementation der Rasterfahndung. Eine empirische Untersuchung zur Anwendung, Umsetzung und Wirkung der gesetzlichen Regelungen zur operativen Informationserhebung durch Rasterfahndung, Freiburg, 2008

A potenciális veszély, mint kifejtettem, nemcsak a közvetlen következményekben nyilvánul meg, hanem sokkal inkább a társadalmi stabilitásra gyakorolt hosszú távú hatásokban.

A második időszaki biztonsági jelentés Németországot a világ legbiztonságosabb országai között tartja számon. Ez a hivatalos adatgyűjtésekből kapott bűnözési adatok és áldozattá válási latenciakutatások alapján összehasonlításban meg is felel a valóságnak. Nem vág azonban egybe a lakosság értékelésével, ha a European Crime Survey 2005. évi adatait nézzük. Az áldozattá válási arány az európai átlagnak felel meg, a bűnözéstől való félelem azonban egyértelműen átlag feletti értéken áll (2. számú ábra).

2. számú ábra: Áldozattá válás és félelem a bűnözéstől 2005  
(European Crime Survey)



### Az objektív és szubjektív biztonság (biztonságérzet) közötti eltérés

A különböző módokon mért (objektív) közbiztonsági helyzet és a biztonságérzet ollója igen szélesre nyílnak. Ezt látjuk a 2. számú ábrán 17 európai ország összevetésében. A bűnözéstől való legerősebb félelem éppen a legalacsonyabb áldozattá válási arányokat felmutató országokban mutatkozik. Egyébként a bűnözésre vonatkozó biztonság-, illetve fenyegetettségérzet széles skálán variálódik, ahogy a fenyegetettség érzetére vonatkozó hosszmetzeti adatok

szemléltetik. Az objektív közbiztonsági helyzet és a biztonságérzet közötti szakadék paradox jelensége régóta ismert.<sup>32</sup> Ugyanis a fenyegetettség érzete a viszonylag alacsony sértetté válási kockázatot felmutató csoportokban nyilvánvalóan indokolatlanul erős. Az időskorúakat és a nőket olyan csoportként írja le a kutatás, amelyek különösen hajlamosak önmagukat veszélyeztetettnek érzékelni, miközben különösen az erőszakos cselekmények területén lényegesen kisebb kockázatnak vannak kitéve, mint a fiatal férfiak.<sup>33</sup> Már az első áldozatkutatásokból is kitűnt, hogy a megkérdezettek az érintett város vagy vidék tekintetében tendenciaszerűen a bűnözés növekedését vélték érzékelni, miközben a saját lakónegyedükben a bűnözés szintjét változatlanul határozották meg.<sup>34</sup> Az, hogy a kockázatok észlelése (és az azzal összefüggő fenyegetettségérzet) időnként – az objektív biztonságot figyelmen kívül hagyó – fatális döntésekhez vezethet, jól látszott abból, ahogy a 9/11-i merénylet után a pánikba eső polgárok tömegesen tértek át a légi közlekedésről a közúti közlekedésre<sup>35</sup>, ami az Egyesült Államokban, megalapozott becslés szerint, mintegy 1600-zal megnövelte a közúti baleseti halálozást.

A biztonsággal kapcsolatos várakozásokra vonatkozó véleménykutatások különbséget tesznek a bűnözéssel, büntetőjoggal és büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos szociális és személyes attitűdök között, és a bűnözéssel, büntetőjogi szankciókkal, büntetési célkitűzésekkel, kriminálpolitikai célokkal és trendekkel kapcsolatos attitűdöket társadalmi jelenségként értelmezik. A személyes dimenzió a bűnözés általi egyéni érintettséget jelenti, és bevett minta szerint affektív, kognitív és viselkedésorientált elemekre szokás osztani. Az affektív elem bűnözési félelemként értelmezhető, az „áldozati lekérdezésekben” rendszerint az a kérdés utal rá, hogy a megkérdezett elhagyná-e sötétedés után házat vagy lakását. A kognitív dimenzió ama kockázat észlelését, illetve becslését jelenti, hogy a megkérdezett véleménye szerint a jövőben várhatóan bizonyos bűncselekmények sértettjévé válik-e. A viselkedésorientált elem a magatartásbeli alkalmazkodást méri, vagyis azt, hogy sor került-e biztonsági

<sup>32</sup> Duffy, B. – Wake, R. – Burrows, T. – Bremner, P.: Closing the gaps – crime and public perceptions. *International Review of Law, Computers & Technology*, 22/2008., 17–44. o.

<sup>33</sup> Krug, E. G. – Dahlberg, L. L. – Mercy, J. A. – Zwi, A. B. – Lozano, R.: *World report on violence and health*. World Health Organization, Geneva, 2002, 10. o.

<sup>34</sup> Stephan, E.: *Die Stuttgarter Opferbefragung*. Wiesbaden, 1976, 125. és köv. o.

<sup>35</sup> Gigerenzer, G.: Out of the frying pan into the fire: Behavioral reactions to terrorist attacks. *Risk Analysis*, 26/2006., 347–351. o.

berendezés beszerzésére és beépítésére, kell-e kerülni bizonyos helyeket, a megkérdozett tart-e, hord-e önvédelmi eszközöket, elsősorban fegyvert.<sup>36</sup>

Az utóbbi években kísérlet történt a bűnözési félelem expresszív dimenziójának elkülönítésére bizonyos helyzetekben a bűnözési félelmet objektíve megalapozó tapasztalatok mértékétől.<sup>37</sup> Mindenekelőtt a lakhelyváltoztatásra<sup>38</sup> kell gondolnunk, amely különös hangsúly kap, ha a viktimizálódás központi eleme a fenyegetettség (például besurranásos cselekmények esetén).<sup>39</sup>

A biztonsággal kapcsolatos várakozások azonban csak egyéni szinten rajzolhatók meg. A biztonsággal kapcsolatos várakozások terén a média, a politika, a gazdaság intézményei, a szociális infrastruktúra rendszerei és nem utolsósorban maguk a biztonságért felelős hatóságok külön, párhuzamos képeket alakítanak ki. A biztonsággal kapcsolatos várakozások tehát ugyanúgy a „kontroll kultúrájának” részévé válhatnak<sup>40</sup>, mint a megelőzési partnerségek (kommunális bűnmegelőzés, közösségi rendészet, szomszédügyi figyelőrendszer, biztonságipar) vagy a bűnözésről alkotott közvélekedés és a kapcsolódó egyéb (például a biztonság megteremtésének módját érintő) meggyőződések létrehozása.

## **Miért ellentétes az objektív közbiztonsági helyzet és a biztonságérzet trendje?**

Az objektív közbiztonsági helyzet és az észlelt vagy érzékelt biztonság szétartásának magyarázatára különböző elméletek születtek.<sup>41</sup> Egy időben különösen

<sup>36</sup> Hirtenlehner, H.: Kriminalitätsfurcht – Ausdruck generalisierter Ängste und schwindender Gewissheiten? Untersuchung zur empirischen Bewährung der Generalisierungsthese in einer österreichischen Kommune. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 58/2006., 309. o.

<sup>37</sup> Farrall, St. – Gray, E. – Jackson, J.: Combining the New and Old Measures of the Fear of Crime: Exploring the ‘Worried-Well’. Experience & Expression in the Fear of Crime. Working Paper, No. 4, 2006

<sup>38</sup> Xie, M. – McDowall, D.: Escaping Crime: The Effects of Direct and Indirect Victimization on Moving. Criminology, 46/2008., 809–840. o.

<sup>39</sup> Albrecht, H-J.: Stalking – Wissenschaftliche Perspektiven. In: Weiß, A. – H. Winterer H. (Hrsg.): Stalking und häusliche Gewalt. Interdisziplinäre Aspekte und Interventionsmöglichkeiten. Lambertus-Verlag, Freiburg i. Br., 2005, 12–38. o.

<sup>40</sup> Garland, D.: The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society. New York, 2001, 139. és köv. o.

<sup>41</sup> Jackson, J. – Farrall, St. – Hough, M. – Bradford, B.: Public Insecurities About Crime: A Review of the British Research Literature. November 2008  
<http://ssrn.com/abstract=1303610>, 8. és köv. o.

plauzibilisnek látszott az a megfontolás, hogy a szociális és személyes attitűdöket döntően az áldozattá válás tapasztalatai határozzák meg. Az empirikus vizsgálatok azonban csak gyenge összefüggést mutattak ki (bár ez nem érvényes a súlyos erőszakcselekmények áldozatává váló igen kicsiny csoport esetében<sup>42</sup>), és ezzel kétségbe vonták a feltételezés megalapozottságát.<sup>43</sup> Ideig-óráig szintén plauzibilisnek tűnt az a feltevés, miszerint a médiák jelentős befolyást gyakorolnak a biztonsággal kapcsolatos szociális és személyes attitűdök különböző összetevőire, ugyanis az objektív és szubjektív közbiztonsági helyzet – mondja az elmélet – valószínűleg lényegi elemeit tekintve olyan információkon és benyomásokon nyugszik, amelyek nem származhatnak máshonnan, csak a médiákból (mivel, eltekintve a mindennapi kommunikációtól, nem létezik más információforrás). E hipotézis esetében azonban szintúgy máig hiányoznak a programszerű előfeltevéseken és a bizonygatáson túlmutató empirikus bizonyítékok.<sup>44</sup> Sokkal megalapozottabb az a feltevés, hogy a bűnözéstől való félelem elsősorban a lakókörnyezetben szerzett észleletekkel korrelál. E feltevés alapját a dezintegráció egyfajta elmélete adja (a „törött ablakok elmélete” is implikálja), amely szerint a társadalmi rend széthullásának látható jelei és a lakókörnyezet ezekkel összefüggő kedvezőtlen szubjektív képe a bűnözési félelmeket erősíti.<sup>45</sup> A bűnözéssel kapcsolatos fenyegetettségérzetek általános elmélete szerint a bűnözéstől való félelmek alapját részben általános egzisztenciális félelmek alkotják.<sup>46</sup> Ezeket elsősorban a bizonytalan

<sup>42</sup> Richter, H.: Opfer krimineller Gewalttaten. Individuelle Folgen und ihre Verarbeitung. Mainz, 1997

<sup>43</sup> Unnever, J. D. – Cullen, F. T. – Fisher, B. S.: “A Liberal Is Someone Who Has Not Been Mugged”: Criminal, Victimization and Political Beliefs. *Justice Quarterly*, 24/2007., 309–334. o.

<sup>44</sup> Kafatou-Haeusermann, M.: The Media-Crime Nexus Revisited: On the Re-Construction of Crime and Law-and-Order in Crime-Appeal Programming. Berlin, 2007, 23. és köv. o.; Reuband, K.-H.: Kriminalität als Thema ostdeutscher Massenmedien vor und nach der Wende. Eine Analyse Dresdner Tageszeitungen 1988–1994. *Kriminologisches Journal*, 32/2000., 43–55. o.

<sup>45</sup> Skogan, W.: Disorder and Decline. Crime and the Spiral of Decay in American Neighborhoods. Berkeley, Los Angeles, 1992; Arnold, H.: Kriminalität, Viktimisierung, (Un-)Sicherheitsgefühl und Wohnzufriedenheit. In: Kaiser, G. – Kury, H. (Hrsg.): *Kriminologische Forschung in den 90er Jahren*. Freiburg, 1993, 1–34. o.; Boers, K.: Furcht vor Gewaltkriminalität. In: Heitmeyer, W. – Hagan, J. (Hrsg.): *Internationales Handbuch der Gewaltforschung*. Wiesbaden, 2002, 1399–1422. o.; Lüdemann, Ch.: Kriminalitätsfurcht im urbanen Raum. Eine Mehrebenenanalyse zu individuellen und sozialräumlichen Determinanten verschiedener Dimensionen von Kriminalitätsfurcht. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 58/2006., 285–306. o.

<sup>46</sup> Hirtenlehner, H.: i. m. 307. és köv. o.

jövő, az áttekinthetetlen hatásmechanizmusok és összefüggések, tehát a gazdaság és a szociális integráció gyors és mélyre ható változásával jellemezhető társadalmak jellegzetes tüneteinek észlelése váltja ki. Az összefüggés keletkezését az anómiás állapotok okozta stressz eredőjeként az egyénre nehezedő és a lélektani félelemelhárító mechanizmusok kiváltó okaihoz igen hasonló kényszer hivatott magyarázni, amely a jövőtől való kínzó rettegés leküzdésére készlet. E generalizáló elmélet szerint ennek érdekében a diffúz félelmek konkrétan megfogalmazható témákra, megnevezhető felelősökre vetítődnek ki, amelyek a viselkedésbeli alkalmazkodás (coping) és a várakozások átstrukturálása révén már leküzdhetőnek látszanak. A coping képessége és e képesség felismerése bizonyos mértékig hozzájárul a félelemkeltő körülmények és a fellépő veszélyek egyéni vagy állami, intézményi támogatással történő kezelésének készségéhez.<sup>47</sup>

Az említett elméleti kísérletek közös jegye, hogy magyarázatukat nem az objektív közbiztonsági helyzetre vagy a bűnözéssel kapcsolatos közvetlen (esetleg közvetett) tapasztalatokra alapozzák. Az empirikusan megalapozott feltevések rámutatnak, hogy elengedhetetlen a fenyegetettségérzetek és a biztonsággal kapcsolatos várakozások beágyazása egy szociális orientációjú általános biztonságkonceptióba.

A közbiztonsági helyzet és a biztonsággal kapcsolatos várakozások ollójának szétnyílása egy másik nézőpontból is jól látható. Az objektív közbiztonsági helyzet megítélését ugyanis ma messzemenően olyan jelenségek határozzák meg, amelyek a biztonsággal kapcsolatos elvárásokra vagy a biztonságérzetre vonatkozó empirikus vizsgálatokban semmilyen szerepet sem kapnak. A biztonsággal kapcsolatos várakozásokat mérő hagyományos bűnözésorientált kérdőíves kutatások a szervezett bűnözés jelenségeire, vagyis a jellegzetes tranzakciós bűnözésre: drog- és emberkereskedelemre, leányfuttatásra, szerezsejátékra, korrupcióra és pénzmosásra ki sem térnek.

E helyütt van lehetőség arra, hogy a biztonságpolitika alakítását és a biztonságpolitikai attitűdöket, elsősorban a biztonságtechnikát valamint a megelőzési teóriákat értékeljük. A biztonság leírt leszűkítése a belbiztonságra koncentráció korai kockázatfelismerésre a veszélyelhárítás alkalmas eszközeként kínálkozik. Ez magyarázza például a közterek videós megfigyelésére vonatkozó vizsgálatok

---

<sup>47</sup> Boers, K.: Kriminalitätsfurcht. Über den Entstehungszusammenhang und die Folgen eines sozialen Problems. Pfaffenweiler, 1991

kapcsán tapasztalt messzemenő közegyetértést.<sup>48</sup> Szükségtelen hát bizonygatni, hogy a videós megfigyelés valóban javítja a biztonságot, hiszen ennek bizonyítása jelentős nehézségekbe ütközik, és ez ideig (kivéve a nyilvános parkológarázsokban) nem is sikerült.<sup>49</sup> Ma mindenekelőtt a biometrikus biztonsági technológiák és DNS-tesztek, illetve DNS-adatbankok azok, amelyek a tévedhetetlen pontosság ígéretével kecsegtetnek.<sup>50</sup>

## **Az objektív biztonság és a biztonságérzet széttartásának következményei**

Az objektív biztonság és a biztonsággal kapcsolatos várakozások ollójának tágra nyílása a probléma összetettebbé válását jelzi, ami azt is jelenti, hogy a biztonságtudományi kutatás módszertani és elméleti alapvetésével szemben támasztott igények is jelentősen megnöttek. A biztonsággal kapcsolatos várakozások különféle változatai aligha befolyásolhatók kizárólag szűk horizontú, kizárólag a belbiztonságra koncentráló biztonságpolitikai intézkedésekkel. Ha a biztonsággal kapcsolatos várakozásokat alapjában rapid gazdasági és szociális változásokból eredő általános félelmek határozzák meg, akkor a szociális, gazdasági és oktatásügyi stabilizáció irányába tett intézkedések feltehetően sokkal inkább jövőbe mutató kezdeményezések, mint az objektív biztonságot vagy a szubjektív biztonságérzetet erősítő politika önmagában. Ez magától értődően emlékeztet arra a szentenciára, amely szerint a legjobb kriminálpolitika (vagy biztonságpolitika) a jó szociálpolitika; bár Hassemer megfogalmazásával élve *„a fenyegetettség érzése, a választók bűnözéstől való félelme az [...] amely végül a ténylegesen megvalósítandó kriminálpolitikáról dönt”*.<sup>51</sup>

Ezért a biztonságkutatásban elengedhetetlenek a megalapozott és gyakorlati szinten alkalmazható, objektív és szubjektív indikátorokra, összehasonlító vizsgálatokra támaszkodó, szociális és kulturális kontextusokba illeszkedő

<sup>48</sup> Hempel, L. – Töpfer, E.: CCTV in Europe. Final Report. Berlin, 2004, 42. és köv. o.; Chen-Yu, L.: Öffentliche Videoüberwachung in den USA, Großbritannien und Deutschland – Ein Drei-Länder-Vergleich. Göttingen, 2006, 106. és köv. o.

<sup>49</sup> Welsh, B. C. – Farrington, D. P.: Effects of Closed-Circuit Television on Crime. The Annals of the American Academy for Political and Social Sciences, 587/2003., 110–135. o.

<sup>50</sup> Petermann, T. – Sauter, A. – Scherz, C.: Biometrics at the borders – the challenges of a political technology. International Review of Law, Computers & Technology, 20/2006., 149–166. o.

<sup>51</sup> Hassemer, W. (2006a): i. m. 130–143. o.

mércék. A belső biztonsággal kapcsolatos várakozások beágyazódnak az általános szociális biztonság rendszerébe, ezért ezek elméleti és empirikus tekintetben az általános biztonsági koncepció, valamint az egyén és a társadalom kockázatkezelési képességébe vetett bizalom függvényei. A bizalom alapja az egyének és a társadalom által megteremtendő méltányos tolerancia és legitim törvényesség. Ennek létrejöttében döntő szerepet játszik az arányosság, valamint a biztonság és szabadság megalapozott, a közösség számára elfogadható egyensúlya.

Fordította: Dr. Póczik Szilveszter

## Irodalom

**Albrecht, H.-J. (2005):** *Stalking – Wissenschaftliche Perspektiven*. In: **Weiß, A. – Winterer, H. (Hrsg.):** *Stalking und häusliche Gewalt. Interdisziplinäre Aspekte und Interventionsmöglichkeiten*. Lambertus-Verlag, Freiburg im Breisgau, 12–38. o.

**Arnold, H. (1993):** *Kriminalität, Viktimisierung, (Un-)Sicherheitsgefühl und Wohnzufriedenheit*. In: **Kaiser, G. – Kury, H. (Hrsg.):** *Kriminologische Forschung in den 90er Jahren*. Eigenverlag des Max-Planck-Instituts für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg im Breisgau, 1–34. o.

**Boers, K. (1991):** *Kriminalitätsfurcht. Über den Entstehungszusammenhang und die Folgen eines sozialen Problems*. Centaurus, Pfaffenweiler

**Boers, K. (2002):** *Furcht vor Gewaltkriminalität*. In: **Heitmeyer, W. – Hagan, J. (Hrsg.):** *Internationales Handbuch der Gewaltforschung*. Westdeutscher Verlag, Wiesbaden, 1399–1422. o.

**Braithwaite, V. – Levi, M. (eds.) (1998):** *Trust and Governance*, Sage, New York

**Burke-White, W. W. (2004):** *Human Rights and National Security: The Strategic Correlation*. Harvard Human Rights Journal, 17.

**Chen-Yu, L. (2006):** *Öffentliche Videoüberwachung in den USA, Großbritannien und Deutschland – Ein Drei-Länder-Vergleich*. Göttingen  
<http://webdoc.sub.gwdg.de/diss/2006/lin/lin.pdf>

**Duffy, B. – Wake, R. – Burrows, T. – Bremner, P. (2008):** *Closing the gaps – crime and public perceptions*. International Review of Law, Computers & Technology, 22.

**Euler-Cook, S. (1992):** *Verbrechensvorbeugung in Städten*. Kulturvergleichende Reflexionen. Kriminalistik, 46.

**Farrall, St. – Gray, E. – Jackson, J. (2006):** *Combining the New and Old Measures of the Fear of Crime: Exploring the 'Worried-Well'*. Experience & Expression in the Fear of Crime. Working Paper, No. 4.

**Farrington, D. P. (2005):** *Early Identification and Preventive Intervention: How Effective is this Strategy?* Criminology and Public Policy, 4.



- Garland, D. (2001):** *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. The University of Chicago Press, Chicago
- Gigerenzer, G. (2006):** *Out of the frying pan into the fire: Behavioral reactions to terrorist attacks*. Risk Analysis, 26.
- Glos, M. (1998):** *Innere Sicherheit stärken*. Politische Studien, 49.
- Hassemer, W. (2006):** *Sicherheit durch Strafrecht*. hrr-Strafrecht.de, 4.
- Hassemer, W. (2006):** *Strafrecht, Prävention, Vergeltung*. Zeitschrift für Internationale Strafrechts-dogmatik, 7.
- Hempel, L. – Töpfer, E. (2004):** *CCTV in Europe*. Final Report, Berlin
- Hirtenlehner, H. (2006):** *Kriminalitätsfurcht – Ausdruck generalisierter Ängste und schwindender Gewissheiten? Untersuchung zur empirischen Bewährung der Generalisierungsthese in einer österreichischen Kommune*. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 58.
- Hondrich, K. O. (2002):** *Wieder Krieg*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main
- Jackson, J. – Farrall, St. – Hough, M. – Bradford, B. (2008):** *Public Insecurities About Crime: A Review of the British Research Literature*. November  
<http://ssrn.com/abstract=1303610>
- Jasch, M. (2007):** *Strafrecht im Dilemma zwischen Sicherheit und Freiheit*. Kriminologisches Journal, 39.
- Jenkins, B. M. (2007):** *Building an Army of Believers. Jihadist Radicalization and Recruitment*. RAND, Washington
- Jenkins, B. M. (2007):** *Defining the Role of a National Commission on the Prevention of Violent Radicalization and Homegrown Terrorism. Testimony presented before the House Committee on Homeland Security, Subcommittee on Intelligence, Information Sharing, and Terrorism Risk Assessment*. RAND, Washington
- Kafatou-Haeusermann, M. (2007):** *The Media-Crime Nexus Revisited: On the Re-Construction of Crime and Law-and-Order in Crime-Appeal Programming*. Duncker & Humblot, Berlin
- Kaufmann, F.-X. (1973):** *Sicherheit als soziologisches und sozialpolitisches Problem*. 2. Aufl., Enke, Stuttgart
- Kaufmann, F.-X. (1987):** *Normen und Institutionen als Mittel zur Bewältigung von Unsicherheit: Die Sicht der Soziologie*. In: **Bayerische Rückversicherung (Hrsg.): Gesellschaft und Unsicherheit**. Verlag Versicherungswirtschaft eV, Karlsruhe
- Kinzig, J. (2008):** *Die Legalbewährung gefährlicher Rückfalltäter*. Duncker & Humblot, Berlin
- Klug, U. (1968):** *Abschied von Kant und Hegel*. In: **Baumann, J. (Hrsg.): Programm für ein neues Strafgesetzbuch**. Fischer, Frankfurt am Main
- Krauß, D. (2008):** *Menschenrechte zwischen Freiheit und Sicherheit*. In: **Sessar, K. (Hrsg.): Herrschaft und Verbrechen. Kontrolle der Gesellschaft durch Kriminalisierung und Exklusion**. LIT-Verlag, Münster, 49–69. o.
- Krug, E. G. – Dahlberg, L. L. – Mercy, J. A. – Zwi, A. B. – Lozano, R. (2002):** *World report on violence and health*. World Health Organization, Geneva

- Lee, M. (2007):** *Inventing Fear of Crime: Criminology and the Politics of Anxiety*. Wilan Publishing, Portland
- Lüdemann, Ch. (2006):** *Kriminalitätsfurcht im urbanen Raum. Eine Mehrebenenanalyse zu individuellen und sozialräumlichen Determinanten verschiedener Dimensionen von Kriminalitätsfurcht*. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 58.
- Maslow, A. H. (1977):** *Motivation und Persönlichkeit*. Walter, Olten
- Pehl, D. (2008):** *Die Implementation der Rasterfahndung. Eine empirische Untersuchung zur Anwendung, Umsetzung und Wirkung der gesetzlichen Regelungen zur operativen Informationserhebung durch Rasterfahndung*. Duncker & Humblot, Berlin
- Petermann, T. – Sauter, A. – Scherz, C. (2006):** *Biometrics at the borders – the challenges of a political technology*. International Review of Law, Computers & Technology, 20.
- Rebehn, S. (2008):** *Das Grundrecht auf Sicherheit – ein politischer Trojaner*. Gastkommentar. Deutsche Richterzeitung, 86.
- Reuband, K.-H. (2000):** *Kriminalität als Thema ostdeutscher Massenmedien vor und nach der Wende. Eine Analyse Dresdner Tageszeitungen 1988–1994*. Kriminologisches Journal, 32.
- Richter, H. (1997):** *Opfer krimineller Gewalttaten. Individuelle Folgen und ihre Verarbeitung*, Weisser Ring, Mainz
- Schwandner-Sievers, S. (1999):** *Humiliation and Reconciliation in Northern Albania. The Logics of Feuding in Symbolic and Diachronic Perspectives*. In: **Elwert, G. – Feuchtwang, S. – Neubert, D. (eds.):** *Dynamics of Violence. Processes of Escalation and De-Escalation in Violent Group Conflicts*. Duncker & Humblot, Berlin, 133–152. o.
- Skogan, W. (1992):** *Disorder and Decline. Crime and the Spiral of Decay in American Neighborhoods*. Berkeley, Los Angeles
- Smith, B. (2008):** *A Look at Terrorist Behavior: How they Prepare, Where They Strike*. NIJ Journal, Issue 260.
- Stein, B. D. – Tanielian, T. L. – Eisenman, D. P. – Keyser, D. – Burnam, M. A. – Pincus, H. A. (2004):** *Emotional and Behavioral Consequences of Bioterrorism: Planning a Public Health Response*. Milbank Quarterly, 82.
- Stephan, E. (1976):** *Die Stuttgarter Opferbefragung*. BKA, Wiesbaden
- Stratenwerth, G. (2006):** *Das Strafrecht im Schnittpunkt öffentlicher und privater Interessen*. In: **Schweizerische Arbeitsgruppe für Kriminologie (Hrsg.):** *Öffentlich – Privat. Neue Aufgabenverteilung in der Kriminalitätskontrolle?* Rüegger, Zürich
- Sunstein, C. R. (2003):** *Terrorism and Probability Neglect*. The Journal of Risk and Uncertainty, 26.
- Unnever, J. D. – Cullen, F. T. – Fisher, B. S. (2007):** *“A Liberal Is Someone Who Has Not Been Mugged”: Criminal Victimization and Political Beliefs*. Justice Quarterly, 24.
- Van Dijk, J. – Van Kesteren, J. – Smit, P. (2007):** *Criminal Victimisation in International Perspective*. Key Findings from the 2004–2005 ICVS and EU ICS. Boom Juridische uitgevers, Den Haag
- Welsh, B. C. – Farrington, D. P. (2003):** *Effects of Closed-Circuit Television on Crime*. The Annals of the American Academy for Political and Social Sciences, 587.

**Xie, M. – McDowall, D. (2008):** *Escaping Crime: The Effects of Direct and Indirect Victimization on Moving.* *Criminology*, 46.

**Zaubermann, R. (2008):** *Surveys on victimisation and insecurity in Europe.* Guyancourt  
[http://lodel.irevues.inist.fr/crimprev/docannexe/file/186/crimprev5bis\\_wp7.pdf](http://lodel.irevues.inist.fr/crimprev/docannexe/file/186/crimprev5bis_wp7.pdf)

## A kriminálszociológia alternatívái rizikótársadalomban

### Káosz vagy a szabadság rendje

*A XXI. század társadalmainak újfajta kockázatokkal kell szembenézniük. Ezek sikeres menedzseléséhez meg kell érteni a különféle kultúrák értékprioritásait és az ezek alapjául szolgáló kulturális különbségeket. A társadalmak működésébe történő beavatkozásokkal előidézhető előnyök és hátrányok helyes mérlegelése érdekében költség-haszon elemzésre van szükség. Ezek eredményeinek ismerete lehetőséget teremt új stratégiák kidolgozására a korábban ismeretlen veszélyek csökkentése és közömbösítése céljából. Ehhez a kriminálszociológiai prioritások újradefiniálására és a korábbtól eltérő súlypontok meghatározására van szükség. Csak alternatív jogi szabályozással érhető el, hogy a társadalomra mind rövid, mind hosszú távon veszélyt jelentő tetteket sikerüljön hatékonyan kontroll alatt tartani abból a célból, hogy elkerülhető legyen a társadalom működését veszélyeztető káosz.*

### Elvárások és lehetőségek

#### *A posztmodernitás és a morál viszonyáról*

A témakör bevezetésekként *néhány fogalom* definiálását látom célravezetőnek. Helyénvalónak tűnik ezért e szakterület egyik legkiválóbb művelőjét<sup>1</sup> idézni, aki az *egyszerű és a reflexív modernizáció* között tesz lényegi különbséget. Így fogalmaz: az egyszerű modernizáció racionalizációt, a reflexív modernizáció a racionalizáció racionalizálását jelenti. *A(z egyszerű) modernizáció* mindeddig a hagyományoktól és a vallásoktól való eltávolodást, azaz az irányíthatatlan természet kényszerhatásai alól való felszabadulást jelentette. De milyen modernizáció az, amikor az ipari társadalom már maga jelenti a tradíciót? Amikor már az válik hagyománnyá, hogy ez a társadalom igázza le, rabolja ki a természetet, azaz a modern társadalom konfrontálódik önmagával? Ezekre és a hasonló kérdésekre formálódott meg válaszként a modernizáció modernizációjának elmélete, azaz a *reflexív modernizáció*. Gyökerei a múlt század kilencvenes éveire

---

<sup>1</sup> Vö.: Beck, U.: Der Konflikt der zwei Modernen. Von ökologischen und sozialen Umbau der Risikogesellschaft. In: Rauschenbach, Th. – Gängler, H. (Hrsg.): Soziale Arbeit und Erziehung in der Risikogesellschaft. Luchterhand, 1992, 185–202. o.

nyúlnak vissza, és ez nem független a kétpólusú világ szétesésétől. Az elmélet legfőbb kérdésfeltevései: 1) Miként változik meg az ipari társadalom arculata a reflexív modernizáció folyamatában? 2) Miképpen képes a szociológia nyitni az ökológiai kérdések irányába? 3) A hidegháború lezárultával az egyszerű és a reflexív modernizációnak milyen pólusai kristályosodnak ki Európában?

Az idevonatkozó szakirodalom tanulmányozása segítségével részletes kép állhat rendelkezésünkre a posztmodern világ számos jellemzőjéről. Így azokról az elképzelésekről is ízelítőt kaphatunk, amelyek azt prognosztizálják, hogy a társadalomra súlyos mértékben veszélyt jelentő új próbatételekre a *hagyományos (jogi és egyéb) válaszok nem kielégítőek*. Súlyosbítja a helyzetet, hogy *morális alapok nélkül, csak érdekek szerint*, nem látszik a probléma megoldhatónak.<sup>2</sup> Viszont gyakran úgy tűnik: a moralitást az úgynevezett első világ tartósan zárójelbe tette. Az idesorolható társadalmak mintha leképezték volna kormányaik, nemkülönben hatalmi-igazgatási apparátusai, továbbá vezető gazdasági érdekközösségeik viselkedését. *Közbeszéd* szintjén esik szó erkölcsről, erkölcsös tettről, magatartásról. *Cselekvés* szintjén azonban már halottak a szómágiákban hangoztatott szép ideák.

Kérdés, hogy ez a döntéshozatali és cselekvési vonulat milyen irányt vesz a következőkben. Lényegében *két szcenárió* körvonalai rajzolódnak ki előttünk.<sup>3</sup> Az első a *pesszimista* – de véleményem szerint pillanatnyilag valószínűbb – *alternatíva* szerint a fejlődésnek aposztrofált változás folyamata még egy ideig tovább folytatódik, ám ez a nem túl távoli jövőben a *káoszban ér véget*, ami pedig megteremti egy a maitól gyökeresen különböző világkép és világrénd kialakulását.<sup>4</sup>

<sup>2</sup> Vö.: Hassemer, W.: Sozialtechnologie und Moral; Symbole und Rechtsgüter. In: Jung, H. – Müller-Dietz, H. – Neumann, U.: Recht und Moral. Nomos, Baden-Baden, 1991, 329–333. o.; továbbá Kornwachs, K.: Zuverlässigkeit versus Risiko. Ethik und Sozialwissenschaften 5, 1994, 157–160. o.

<sup>3</sup> A következőkben gyakran fogalmazom meg állításaimat úgy, hogy azok a valószínűség különböző fokain érvényesülhetnek. Ezzel összefüggésben szükséges utalni Kornwachs azon fontos megállapítására, miszerint a nemtudás vagy az információhiány fogalma (amelyek lényegében a hiányos ismeretek megszerzésére vezetnek) alapvetőbb fontosságú, mint a valószínűség fogalma. Lásd: Kornwachs, K.: i. m. 157. o.

<sup>4</sup> Erről részletesen lásd: Beck, U.: Weltrisikogesellschaft. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2007, különösen Kapitel III–V.; továbbá Dahrendorf, R.: Das Zerbrechen der Ligaturen und die Utopie der Weltbürgergesellschaft. In: Beck, U. – Beck-Gernsheim, E. (Hrsg.): Riskante Freiheiten. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1994, 421–436. o. (különösen 425–426. o.)

A második, *optimista alternatíva* pillanatnyilag az előbbinél kevésbé valószínű, de nem kizárt. Noha a szabályozási racionalitás jelenleg az érdekeknek az értékek elé állítását mutatja, azonban ez a folyamat megáll, a tendencia megfordul, s rövid időn belül sikerül olyan *egyensúlyi állapotot* kialakítani, amelyik – az érdekeket továbbra sem háttérbe szorítva, de az értékek elsőségét garantálva – a szabadság rendjének irányába mozdítja a világ jelenlegi ingatag állapotát.

A *pesszimista verzió*ban fontos szerephez jutnak az erőszakos döntések és cselekvések, függetlenül azok kiindulási forrásától. Ezért gyakorlatilag egyre megy, hogy a pénz viláгурalmával egybefonódó globális gazdaság vagy a szegénység leküzdésére megszerveződő erőszakos (sokak szóhasználatával: terrorista) államok vagy csoportok kerekednek-e felül.

Az *optimista verzió* lényege az empátia, a pillanatnyi erőfölénnyről való önkéntes lemondás. Ennek alapja annak belátása, hogy ellenkező esetben a pesszimista alternatíva bekövetkezését siettetik mielőbb uralmi helyzetbe jutni, *harmadik út pedig nem létezik*.

### ***Költség–haszon elemzés, különös tekintettel az új kockázati próbatételekre<sup>5</sup>***

Az utóbbi néhány évtizedben végzetesen összekeveredett néhány feladat. Döntések születnek, amelyek mögül (majdnem) mindig hiányoznak a *költség-számítások*, azaz a döntések eredményeként várható előnyökön (hasznokon) túlmenően a valószínűsíthető hátrányok (károk) kimutatása.<sup>6</sup> Sőt a legtöbb esetben még az előnyök (hasznok) részletes kidolgozása is elmarad. Ez akceptálható jelenségként volna elfogadható egy erőteljesen felgyorsult világban megszorodó döntési kényszerek hatására, ha e metódus nem vezet(het)ne fatális tévedésekhez, károkozásokhoz. (Most még csupán szakmai szinten

<sup>5</sup> E témakör különösen egyedi, ám annál inkább figyelemre méltó elemzését adja munkásságának számos helyén Nils Christie. Sokatmondó a következő fejezetcím: Bestrafung im Dienst der Wohlfahrt (Büntetés a jólét szolgálatában). Vö.: Christie, N.: Wieviel Kriminalität braucht die Gesellschaft? Beck C. H., München, 2005, 61–64. o.; A szervezetek környezettel kapcsolatos bűnözésének problémáiról pedig lásd Gibbs, C. – Simpson, S.: Measuring corporate environmental crime rates: progress and problems. *Crime Law Social Change*, 51/2009., 87–107. o.

<sup>6</sup> A jogkövetkezmények vonatkozásában az elemzések fontosságát hangsúlyozza Albrecht, H.-J. – Kilchling, M.: Crime Risk Assessment, Legislation, and the Prevention of Serious Crime – Comparative Perspectives. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 2002, vol. 10., no. 1., 23–38. o.

vagyunk, a politikát nem vettük bele ebbe a rendszerbe, bár a megrendelő és a döntés-előkészítést sürgető forrás gyakran épp az utóbb említett közeg.)

A keveredés teljes, következményei végzetesek lehetnek.<sup>7</sup> A feladatterületek elhatárolása gyakran bizonytalan, a ködösítés pedig nem ritkán szándékos. Mintha a társadalmak döntéshozói leszoktak volna a *pontos definíciókról*, amelyek pedig minden témakör tárgyalásának élén kellene hogy álljanak. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy feladatokat osztunk le és ki anélkül, hogy magukat a feladatokat pontosan megfogalmazzunk.

Ennek a kaotikus állapotnak (a káosz szót nem véletlenül használom<sup>8</sup>) egyik ékes példája a *szervezett bűnözés* vagy a *terrorizmus* nemzeti és nemzetközi szintű kezelése.<sup>9</sup> Ezek bármelyikének melyik államigazgatási terület inkább (leginkább) a felelőse? Az államvédelem? A nemzetvédelem? Melyik testületnek kell elsődlegesen a szükséges feladatot leosztani, illetve ellátnia? A nemzetvédelmi szervezetnek? A hadseregnek? A rendőrségnek?

Az ilyen és hasonló kérdésfeltevésekre gúnyos válaszok szoktak érkezni. Ezek azt szeretnék a laikus kíváncsiskodóval elhitetni, hogy már a kiindulási alapja is bugyuta. A következtetés pedig lakonikus: látszik, hogy a kíváncsiskodó nem ért a szakmai feladatok helyes megosztásához. (Hasonlóan divatos, a probléma lényegét megkerülő gyakorlat: módszertani tudáshiányt felhánytorgatni felelős válaszadás helyett.) Ez a fajta arrogancia azonban nem negligálja az olyan kérdéseket, mint hogy a terrorizmus elleni harc vajon elsősorban katonai (nemzetvédelmi) vagy rendőrségi (bűnügyi) hatáskörbe tartozik-e.<sup>10</sup> Vagy ha mindkettő, akkor mely kritériumok szerint határolódnak el egymástól

<sup>7</sup> Flyghed, J.: "Crime-Control in the Post-Wall Era: The Menace of Security". Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, vol. 6., no. 2., 2005, 165–182. o.; Speciális területre vonatkoztatva: Lum, C. – Kennedy, L. W. – Sherley, A.: Are counterterrorism strategies effective? The results of the Campbell systematic review on counterterrorism evaluation research. Journal of Experimental Criminology, 2/2006., 489–516. o.

<sup>8</sup> A káoszelmélet kriminológiai hasznosíthatóságáról lásd részletesen Arrigo, B. A. – Barrett, L.: Philosophical Criminology and Complex Systems Science: Towards a Critical Theory of Justice. Critical Criminology, 16/2008., 165–184. o., valamint az ott hivatkozott nagyszámú irodalmat.

<sup>9</sup> Részletesen lásd Smeulers, A. – Haveman, R. (eds.): Supranational Criminology: Towards a Criminology of International Crimes. Intersentia Publishers, 2008, 293. o.

<sup>10</sup> Ennek kapcsán figyelmet érdemelnek Ulrich Siebernek a büntetőjogi kategóriák határainak elmosódásával összefüggésben kifejtett nézetei. Sieber, U.: Blurring the Categories of Criminal Law and the Law of War – Efforts and Effects in the Pursuit of Internal and External Security – Report presented at the XV<sup>th</sup> International Congress of Social Defense on »Criminal Law between War and Peace« in Toledo, 22 Sept. 2007.

a feladatok? Mert ha ezek nincsenek tisztázva, akkor olyan redundáns a terrorizmus (vagy a szervezett bűnözés) elleni fellépés gyakorlata, mint azt napjainkban számos esetben tapasztaljuk.<sup>11</sup>

A védelmi kérdéseknek mindazonáltal vannak mind szociálpolitikai, mind kriminálpolitikai vonzatai, amelyekről a döntéshozók gyakran megfeledkeznek.<sup>12</sup> Pedig a „terrorizmus elleni harc” problémájának tárgyalása ezek nélkül éppúgy értelmetlen, mint a „bűnözés elleni harc” csak katonai vagy csak rendészeti eszközökkel való megközelítése.<sup>13</sup>

Ezúttal ismételten felhívom a figyelmet arra, hogy a különféle, közösségek vagy egyes emberek ellen irányuló *támadásokat* az esetek túlnyomó többségében a *társadalmak működésében rejlő zavarok*, anomáliák idézik elő. Az okozati összefüggés kimutatása és bizonyítása (ami – egyéb tudományterületek mellett – épp a kriminológiának eminens rendeltetése) gyakran nem egyszerű feladat, mert e hatások többszörös áttételeken keresztül jutnak érvényre.<sup>14</sup>

Ráadásul a gyorsan változó – és immár az élet csaknem valamennyi területén nemzetközileg beágyazott – összefüggések a globalizáció jellegzetességei közepette különösen nehezen áttekinthetők. Ennél még bonyolultabb feladat

<sup>11</sup> Ennek egyik szélsőséges példája, amikor a csatába hívás indoka, hogy a terrorizmus elleni harc morális kötelesség. Vö.: Mythen, G. – Walklate, S.: Communicating the terrorist risk: Harnessing a culture of fear? *Crime Media Culture*, 2/2006., 123–142. o. (130–131. o.) Mindamellett nem kevés szakértő állítja: a terrorizmus ellen nem lehet katonai eszközökkel eredményesen felvenni a küzdelmet. Így lásd például Schwartz, S. J. – Dunkel, C. S. – Waterman, A. S.: *Terrorism: An Identity Theory Perspective*. *Studies in Conflict & Terrorism*, 32/2009., 537–559. o. (551. o.), illetve az ott idézett irodalmat, különösen Barber, B. R.: *Fear’s Empire: War, Terrorism, and Democracy in an Age of Interdependence*. Norton, 2004; Pettigrew, Th., F.: “People under Threat: Americans, Arabs, and Israelis”, *Peace and Conflict. Journal of Peace Psychology*, 9/2003., 69–90. o. (különösen 84–85. o.)

<sup>12</sup> Flyghed hívja fel a figyelmet arra, miszerint a második világháború megszűntével a nyílt katonai fenyegetettség helyébe a láthatatlan fenyegetettség lép, ami az előbbinél súlyosabb stresszhatást vált ki a lakosságban. Vö.: Flyghed, J.: i. m.

<sup>13</sup> Arról, hogy maga a „harc” kifejezés ezekben a viszonylatokban mennyire haszontalan, korábban már kifejtettem nézetemet. Irk F.: *Közbiztonságtan*. Főiskolai jegyzet. RTF, Budapest, 2007

<sup>14</sup> Nem véletlenül áll a szakma mindmáig tanácstalanul a 2001. szeptember 11-i történések megítélése előtt. Lindgren sorolja a kérdéseket: Mi volt ez? Háború? Lokális bűncselekmény? Nemzetközi összeesküvés? A terrorizmus klasszikus formája? S még egy sor variáció vonultható fel, amelyeket a tragédiát különféle nézőpontokból megközelítők feltettek. Lindgren, S.-Å.: *Social Constructionism and Criminology: Traditions, Problems and Possibilities*. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, vol. 6., no. 1., 2005, 4–22. o.



a különféle döntések nagyon valószínűtől az épphogy lehetségesig terjedő hatásainak előrejelzése.<sup>15</sup>

Az iménti, talán túlzottan elvontnak tűnő gondolatsor illusztrálására, a megszámlálhatatlanul sok jellegzetes példa közül, álljon itt kettő. Az egyik: A *terrorizmus* mindig, valamennyi formájában, kapcsolatban volt mind annak a társadalomnak a működési zavaraiival, ahol a terroristák „kitermelődtek”, mind annak (azoknak) a társadalomnak (társadalmaknak) a súlyos ellentmondásaival, ahol a terroristák „működésbe léptek”.<sup>16</sup> (Amikor az „itt” terroristákat „ott” forradalmároknak „keresztelik át”, ez a kapcsolat könnyedén egyértelművé és mindenki számára nyilvánvalóvá válik.) A *környezet megkárosítása* ugyancsak kapcsolatot jelez számos *társadalmi szükséglettel*, amelyek gyakran *egyéni szükségletekké* transzformálódnak. Akár az esőerdők kiirtásáról, akár a napjainkban divatos témával: a léghőmérséklet túlzottan megterhelő szén-dioxid-termeléséről esik szó, a jelenségek mélyén meghúzódó okokat kutatva reális, ki nem elégített szükségletekkel szembesülünk.

A példák arra is felhívják a figyelmet, hogy ezeket a problémákat *nem lehet a kriminálpolitika eszköztárával megoldani*, de gyakran még csak befolyást sem lehet rájuk gyakorolni.

Ezzel összefüggésben érdemes utalni e jelenség számomra nagyon logikus magyarázatára. Ennek lényege a következő. A *tradicionális társadalom* a Durkheim által aposztrófált *mechanikus szolidaritáson* alapul. A *modern társadalmat az organikus szolidaritás jellemzi*. Csupán a modernitás individualizálása temette maga alá a nagycsalád struktúráit éppúgy, mint az egyház és a faluközösségek összetartó erejét, ez ágyazott meg a *reflexív modernizáció individualizációs* folyamatának, s ez már olyan modern struktúrákat helyezett nyomás alá, mint a szakszervezetek, a szociális állam jóléti karaktere, a formalizált taylorista produktív módszerek és a szociális osztálystruktúrák. A reflexív modernitás kiteljesedésével az egyén kiszabadult az olyan kollektív struktúrák hálójából, mint az osztály, a családközpontúság vagy a szakszervezetek. A bűnözésre szakosodott kockázati dialógus témakörének nagy próbatétele: a reflexív modernitás jól érzékelhető változásai milyen nehézséget jelentenek az alkalmazott kriminálpolitikának.<sup>17</sup>

<sup>15</sup> A kockázatprognózis dilemmáinak részletezését lásd: Irk F.: i. m.

<sup>16</sup> Schwartz, S. J. – Dunkel, C. S. – Waterman, A. S.: i. m.

<sup>17</sup> Stummvoll, G.: Kriminalprävention in der Reflexive Moderne. Institut für Höhere Studien, Wien, Reihe Soziologie, 58, 2003, 5. o.

Társadalmak, országok közötti súlyos viszályokat és kollektív igazságtalanságokat kellene először felszámolni ahhoz, hogy – immár nemcsak a morál, hanem az érdekek szerint is – közös nevezőre lehessen jutni. *Lét és tudat* konfliktusait kellene rendbe tenni ahhoz, hogy – a társadalmakat veszélyeztető konfrontációk egyrészt hatalmi, másrészt lakosság-többségi szinten egyaránt elítélhetővé válhassanak. Amíg a társadalmak egyik része egy tettet, magatartásformát közömbösen szemlél vagy pozitívan értékeli, miközben egy másik ugyanezt elítéli, nincs esély kölcsönösségen alapuló hatékony kriminálpolitikai beavatkozásokra. Helyette a kapcsolatokat tovább mérgezi a tettek homlokegyenest ellentétes megítélése.

### ***Veszélyek csoportosítása, minősítése, csökkentése és közömbösítése***

Számos kutatás bizonyítja, hogy a lakosság tetemes része a XXI. század elején is úgy vélekedik, ítélkezik a különféle veszélyekről, mintha a napjainkban már babonásnak címkézett középkor logikája szerint élne. Alapvető tények ismeretében hiányában támogat vagy utasít el megcáfolhatatlan összefüggéseket, a közvetlen környezetéből vagy a média közvetítésével hozzá eljutó félinformációk, féligazságok szerint rangsorol a veszélyek, a potenciális vagy tényleges kárkövetkezmények között.

A realitás–irrealitás, a valóság és annak tudati visszatükröződése, ennek folyamányaképp a valóság és (az olykor babonába hajló) *tévhit* tisztázása azért fontos, mert ezek formálják azt a *beállítódást*, amellyel a külvilághoz viszonyulunk.

Az egyénnek a szűkebb vagy tágabb környezetéről alkotott *reális vagy annak vélt képe* nem magától alakul ki, hanem részint korábbi tapasztalataiból fakad, részint ismeretszerző tevékenysége folytán formálódik, majd rögzül. Amikor valaki egy új jelenséggel kerül szembe, azt korábbi ismereteivel veti egybe, és ennek birtokában foglal állást, alkotja meg értékítéletét. Az értékítélet pedig már jelentős mértékben determinálja *beállítódását*, határozza meg viselkedését.<sup>18</sup>

<sup>18</sup> E folyamat lényegéről lásd bővebben Irk F.: *Társadalom – gondatlan bűnözés – megelőzés*. BM Kiadó, Budapest, 1990, különösen 18–20. o. A beállítódás-elmélet kidolgozása általában a grúz Uznadze büntetőjogra adaptálása az ugyancsak grúz Ugrehelidze munkássága folytán vált közismertté. Ugrehelidze, M. G.: *Ugolovnaja otvetszvenosztya za nyeosztorozsnosztyi*. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo, 12/1970., 109–112. o.; Ugrehelidze, M. G.: *Problema nyeosztorozsnoj vinü v ugolovnom prave*. Mecniereva, Tbiliszi, 1976, különösen 54–58. o.

Ennek az ismeretszerzési technikának az elsajátítása a posztmodern világban különös jelentőségre tesz szert. A globalizáció hatására az új információk régiekkel való egybevetésének, ennek következtében pedig a kikristályosodó állásfoglalásoknak, az ezeken alapuló döntéseknek az ideje jelentősen rövidebb, mint a modern, különösen pedig a premodern történelmi korszakokban, ahol évszázadok, esetleg évezredek álltak rendelkezésre ahhoz, hogy valamilyen akciókat azok következményeivel együtt az emberek, embercsoportok kielemezhessenek, majd az adekvát válaszreakciókat (gyakran kísérleti folyamatok közbeiktatásával) kialakítsák. Ha pedig jelenünk időkényyszere valós tény, akkor az sem lehet kétséges, hogy a külvilág ingereire adott adekvát válaszok (többnyire valamilyen cselekvések) is sokkal rövidebb idő alatt kell(ene) hogy bekövetkezzenek, ez pedig magával hozza a hibalehetőségek megnövekedését. Téves lehet már maga az akció megítélése (például a lehetséges következmények tekintetében, vagy azok célját illetően), s pusztán ez a tévedés, önmagában, az inadekvát válaszreakció veszélyével jár.<sup>19</sup>

Az előadottak két következtetés levonására adnak lehetőséget. Az egyik: a rizikótársadalom valódi, nagy veszélyeiről hézagosak és ellentmondók az ismereteink; a másik: nem közömbös, hogy az emberek hogyan súlyozzák ezeket a veszélyeket, és a rangsoroláshoz az információkat milyen forrásokból nyerik.

Az úgynevezett írástudók (akik tehát a köz véleményét formálják) felelősége (ideértve a médiát is) nagyobb, mint valaha.

A rizikótársadalom további fontos jellemzője, hogy a kockázatok – ellentétben azzal, ami korábban évszázadokon-évezredekken keresztül jellemző volt – gyakran nemhogy nem állnak meg egy-egy földrajzilag kis térségre szorítható területen, hanem következményeik országhatárokat, kontinenseket

---

<sup>19</sup> Ideilleszthető példaként napjaink egyik sokat vitatott, az élhető környezettel kapcsolatos két állítása. Az egyik szerint a globális felmelegedés belátható időn belül olyan méreteket ölt, hogy Európa középső része el fog sivatagosodni, az emberi élet számára alkalmatlanná válik. A másik nézet végkövetkeztetése ugyanez, csak éppen az okok homlokegyenest ellentétesek az előbbivel, hiszen jégkorszakot vizionál, méghozzá egyes – angol kutatók elemzéseire hivatkozó – prognózisok szerint nem is egy hosszabb folyamat végállomásként, hanem a Golf-áramlat máról holnapra történő leállításának nyomán akár félévnyi időtartam alatt. Vö.: Klímakatasztrófa – akár fél év alatt is itt lehet! Stop.hu, 2009. november 16. Ezzel a pánikot keltő szemléletmóddal száll szembe – mások mellett – Bjorn Lomborg. Lásd: Lomborg, B.: Cool it – Hidegvér. Typotex Kiadó, Budapest, 2008

szelnek keresztül.<sup>20</sup> Bár az atomenergia veszélyeiről korábban is tudtunk (ha máshonnan nem, hát a két japán nagyváros pusztulásából és az évtizedeken keresztül ható járulékos következményeiből), azonban az első igazi sokkhatást Csernobiltól kapta a világ. E tragédia kapcsán vált széles körben köztudottá és ekkor szembesült a világ kényszerűen azzal, hogy vannak *folyamatok*, amelyek – akár csak valamilyen csekély gondatlanság, előre számításba nem vett emberi hiba folytán – ha egyszer beindulnak, akkor gyakran következményeinek súlyosságát, így annak területi kiterjedtségét, időbeli hatályát és a rehabilitáció sokrétű szükségességével szembeni igények lehetőségét tekintve *kiszámíthatatlanok*.

Ez a károkozás és fenyegetettség azonban – ellentétben sokak reményével – nem változtatta meg gyökeresen az emberek veszélyek iránti beállítódását. Egy elenyésző kisebbségtől eltekintve továbbra is működik az emberiség túléléséhez egyébként elengedhetetlenül fontos „reflex”: másokkal igen, de velem ez nem fordulhat elő. Viszonylag sokan szoronganak, ennél kevesebben félnek a ritkán, ám akkor súlyos következményekkel járó természeti veszélyektől, s még kevesebben tesznek bármit is ezek elhárítása érdekében.

Ehhez a *hamis biztonságérzethez* számos tényező járul hozzá. Szerepet kapnak az ellentmondó szakértői állásfoglalások, a kormányok biztonságot sugallni kívánó kinyilatkoztatásai, a moralitást nélkülöző, tisztán profitorientált (jórészt multinacionális) cégek megtévesztő információi.

A külvilágból kapott hatások – leggyakrabban a média feltűnésre orientáló megfogalmazásán átszűrve – a (gyakran) *hamis biztonságérzet mellett* a kiszolgáltatottság, a tárgyilagos véleményalkotás képtelenségének érzetét keltik az emberi tudatban. Emiatt – az ellentmondó tudományos vagy annak kikiáltott nézetek és főként ezeknek a bulvármédia által tált preferenciái folytán teljesen zavarossá váló összkép kialakulása következtében – gyakran a *totális bizonytalanság érzete* uralkodik nemcsak egyes jelenségek bekövetkezése (vagy elmáradása), hanem azok abszolút és más eseményekkel egybevethető súlyossága tekintetében is. Azáltal, hogy az ember – mondjuk egy 15-30 perces televíziós

---

<sup>20</sup> A világ újrafelosztásáért folytatott küzdelem minden korábbinál több dimenzióban zajlik. Ezek közé tartozik a közlekedéspolitikai, a ki(él)vándorlási, a hulladékelhelyezési politika, a vegyi üzemek földrajzi elhelyezése, az élelmiszer-, a vízügyi, a légügyi és az agrárpolitika, amelyek mind labilis, cinikus és hisztérikus megoldásokat szülnek. Így: Beck, U. (1992): i. m. 195. o. Mindezek a fejlemények gyakorlatilag a „fejük tetejére állítják” az ipari társadalmak korábbi működési modelljeit.

híradó keretében – szinte másodperceken belül kapja a legkülönfélébb sokkoló képi és hangeffektusokat, gyakorlatilag képtelen ezek között rangsorolni, mintegy „meseszerűen”, a teljesen kívülálló felháborodásával (vagy éppen séggel a sorozatlátvány következményeként teljes apátiával) nézi végig a legkülönbözőbb „fajsúlyú” rémségeket és veszélyeket. Elgázolták... felgyújtották... felrobbantották... lezuhant... kiirtották... – mindezt 24 órán belül (tehát *most*) egyrészről; elsivatagosodik... vízhiány... atomfegyverek illegális birtoklása miatt tör ki háború... atomerőmű robban fel... energiahány... globális vízszintemelkedés miatt pusztulunk el... – *majd egyszer a bizonytalan jövőben másrészről.*

Közben viszonylag ritkán esik szó arról, hogy amíg az „egyrésről” kategóriába soroltak ellen több-kevesebb sikerrel lehetőség van fellépni, hézagosan ugyan, de ismerjük a prevenció, az elrettentés különféle eszközeit és módszereit, addig a „másrésről” kategóriába soroltak esetében az előbb lehetségesnek (és szükségesnek) említett következmények részint kihatásukat tekintve ismeretlenek, részint nagy valószínűséggel prognosztizálható a kezelésükre elképzelt erőfeszítések eredménytelensége. Akkor is, ha a jelenleginél szélesebb alapokon nyugvó kooperációra kerülne sor a nemzetek és világrendszerek között. Ez a *rizikótársadalom legnagyobb próbatétele* – aminek ellenszere ma még teljességgel ismeretlen. Azt már számos írásból, modellkísérletből tudjuk, hogy mi nem működik, de arról alig áll információ a rendelkezésünkre, hogy mi működik.

## A kriminálszociológia újradefiniálása

Elöljáróban röviden ismerkedjünk meg a különféle időhorizontokban elhelyezhető történelmi korszakok – kockázatokkal és kockázatvállalásokkal kapcsolatos – biztonságnövelő és bűnmegelőzési módszereivel.<sup>21</sup>

A *modernizáció előtti* korban a premodern társadalmak biztonsági koncepciói a modern társadalmakhoz képest teljesen eltérőek voltak. A csekély életkilátások összefüggésben álltak az emberi életre közvetlen veszélyt jelentő jelenségekkel. Ezért elsősorban a villámcsapásra, a meddőségre és a hörgők

---

<sup>21</sup> Az egyes korszakok legfontosabb általános jellemzőit részletesen lásd Stummvoll, G.: i. m. 6–15. o.; A kockázat és a megbízhatóság viszonyáról, a rizikó alábecsléséről lásd: Kornwachs, K.: i. m. 159. o.

gyulladására összpontosították a figyelmet. Ezek ellen nem a mai fogalmaink szerinti orvosi, hanem mágikus eszközökkel és módszerekkel próbáltak küzdeni. A földöntúli hatalmaktól remélték az oltalmat, és a biztonságérzethez jelentősen hozzájáruló *szokások* nyomai felfedezhetőek napjaink tömeges méreteken gyakorolt rítusaiban. Ilyenek például a főként katolikus többségű vidékeken mindmáig élő hagyományok: a Háromkirályok (vagy más néven: Vízkereszt – január 6.) ünnepköréhez tartozó, a háznak (lakásnak) és az abban élőknek biztonságát és békességének védelmét szolgálni hivatott házaldás<sup>22</sup>, vagy a Szent Balázs napján (február 3.) adandó torokaldás az egykor halálos és gyógyíthatatlan kórként számon tartott torokgyík ellen.<sup>23</sup>

Napjainkban – főként azok körében, akik kilátástalannak látják jövőjüket – újra életre kelnek az ezoterikus és misztikus tanok, a spiritualizmus, amelyik a *szimbólumok* jelentésére épít. Ezekről várták – és várják egyesek manapság is – a veszélyek elhárulását. Régióknak a második világháborútól a rendszerváltozásig eltelt csaknem fél évszázada formálisan nem kedvezett a valóságtól legtöbbször elrugaszkodott fétisek továbbélésének.<sup>24</sup> Mégis az államvezetés stílusa (fentről, államunk és pártunk ideológiájától, az ezt közvetítő jótévőktől remélhetjük bajaink megoldását, sorsunk jobbra fordulását, sőt egy időben a bűnözés automatikus megszűnését is) óhatatlanul ezt, a sok évezredre visszanyúló hagyományt konzerválta – természetesen a marxista-leninista hit- és eszmevilágnak megfelelően. Ami a lényeg: az ember ne maga akarjon mindent megtenni sorsa jobbra fordulásáért, mert az a „misztikus” erőbe vetett hit és feltétlen bizalom nélkül úgyse fog sikerülni. Ezért nevezik sokan – helyesen – a kommunista ideológiát is a vallás egyik válfajának, ami az iménti levezetésből talán nyilvánvalóan a premodern kor utóélete, s szemléletében, világképében, problémamegoldási technikájában semmi köze nincs a modernizáció korszakához.

A *modernitás* embere racionális biztonsági modelleket alkalmaz a bűnmegelőzéshez. A felfogásban bekövetkezett gyökeres fordulat arra vezethető vissza, hogy a modern ember szemében a biztonság hiánya már nem valamiféle

<sup>22</sup> Részletesen, etimológiai összefüggésekben és népszokásokkal kiegészítve lásd: Tátrai Zs. – Karácsony Molnár E.: *Jeles napok, ünnepi szokások*. Planétás Kiadó, Budapest, 1997

<sup>23</sup> Részletesen lásd: <http://www.agape.hu/hitelet/index.shtml>

<sup>24</sup> Hiszen valamennyi hagyományos, úgynevezett történelmi vallást és egyházat, annak hagyományával együtt – a gyakran megtévesztő gesztusok ellenére – tűzzel-vassal üldözték, a többiekéről, azaz az úgynevezett kiségyházakról meg vagy tudomást se vettek, vagy egyszerűen megsemmisítésükre törekedtek.

kozmosz fenyegetés és veszély, mégpedig azért nem, mert *az egyén képessé vált arra, hogy előre kiszámíthatóvá tegye, és kontroll alatt tartsa a kockázatot*. Ezáltal lett a biztonság a modernizáció értékideájává. Lehetővé vált, hogy az ember megértse a biztonság tartalmi lényegét, így azt is, hogy annak hiánya a valószínűség mely fokán következhet be, vagy maradhat el.

A gyökerek valójában egy korábbi időszakból eredeztethetők. A felvilágosodás nagy alakja, Thomas Hobbes (1588–1679) volt egyike azon első tudósoknak, akik rámutattak, hogy az erőszakot a társadalom termeli ki magából, és egy erős állam védelmet képes nyújtani ellene. A *represszív prevenciók modell* lényege az olyan, hierarchikusan szervezett társadalom, amelyben a hatalom és az ellenőrzés jól szervezett. Ebben a környezetben sikerült először a tettesorientált gondolkodást oly módon formálni, hogy a potenciális áldozat is a kriminálpolitika centrumába kerülhessen. A modernizáció előrehaladtával a legfőbb cél a liberális társadalmi formáció megalkotása volt.<sup>25</sup>

Ezt, a korábbihoz képest viszonylag rövid, alig néhány évszázadot átfogó időszakot váltotta fel a napjainkra jellemző úgynevezett reflexív modernitás vagy más szavakkal: a reflexív modernizáció korszaka. A *reflexív modernizáció* lényege<sup>26</sup>, hogy az „megfelel a *magasan fejlett* demokrácia és a *végig vitt* tudományosodás feltételeinek, ami a *tudomány és a politika közötti határok* jellegzetes lebomlásához vezet. A megismerés és a beavatkozás monopóliumai önállósulnak, elmozdulnak a számukra kijelölt helyről, s bizonyos, megváltozott értelemben állnak rendelkezésre. [...] Ez azt jelenti, hogy a ma felbukkanó kockázatok az eddig ismertetett vonásokon kívül először *társadalmat megváltoztató horderejük*, másodsor sajátosan *tudományos alkatuk* folytán különböznek minden korábitól.”

A *reflexív modernizáció kriminálpolitikájának* kiinduló kérdése a következő: hogyan reagál a társadalom az önveszélyeztetésre, azaz a saját maga által teremtett veszélyekre? Ennek sikeres menedzseléséhez a *bűnmegelőzés teljesen új formáit* kell kitalálni. Az ellenőrzésen és a büntetésen nyugvó restriktív *exklúziós gyakorlat helyett a büntetőjog liberalizálására* van szükség. A fiatalkori bűnözéssel összefüggésben vezető szerep jut az integrációs gyakorlatnak, a büntetőjogon kívül eső tett-kiegyezéses és más mediációs eszközöknek és módszereknek.

<sup>25</sup> Stummvoll, G.: i. m.

<sup>26</sup> Lásd Beck, U.: A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég Kiadó, Budapest, 2003, 287–288. o.

Amíg – Sessar szerint<sup>27</sup> – az első modernitás még a paradicsomi állapotokból indul ki, ahonnan az ember kipottyant, és a társadalom az, amely az ellentmondásait fel kell hogy oldja, addig a reflexív modernításban a bűnözést úgy kell tekinteni, mint valamennyi társadalom normális, szociális részelemét.<sup>28</sup> A bűnözés társadalmilag konstruált jelenség, ebből következően a cél nem lehet a bűn eliminálása, hanem csak szabályozása, ami annak szociális és szituációs megértésén alapul.

Mindezek ismeretében ma fontos kérdésként tehetjük fel: a feltárt összefüggésekből vajon az következik-e, hogy a jogszerűség és jogellenesség fogalma, sőt maga a deviancia jogi értékelése is mindinkább veszít jelentőségéből? És további kérdés: mi a teendő akkor, amikor a *bizonytalansági tényezők* meghatározásának egyeduralmáért a különféle érdekcsoportok közötti lobbizás egyre nagyobb méreteket ölt? (Ez különösen a globális környezet megoldási javaslatainak tanulmányozásakor feltűnő.)

Stummvoll a modernizáció előtti, a modernizáció időszaka és a reflexív modernizáció összehasonlítását, s ez utóbbihoz igazodó megelőzés módszereinek esszenciáját a következőképp mutatja be<sup>29</sup> (táblázat).

Táblázat: Biztonsági konstrukciók a modernizáció előtti, a modernizációbeli és a reflexív modernizáció korszakából

Modernizáció előtti	Modernizáció	Reflexív modernizáció
Metafizikai és mágius gyakorlatok	Racionális biztonsági modellek	Funkcionális intézmények felszámolása

#### A rizikótársadalom prevenciók gyakorlatai:

ezoterika, spiritualitás, technológiai haladás és a természet uralma, rizikómenedzselés, állami erőszakmonopólium, környezet átalakítása, privát biztonsági szolgálatok, biztonsági partneri kapcsolatok, kommunális önmeghatározás, a politika trónfosztása stb.

### A lehetséges kiút

Az előzőekben a bűnözés okainak és háttérkörülményeinek jelentős megváltozásáról volt szó. Kérdés, hogy mindezen összefüggések ismeretében milyen

<sup>27</sup> Idézi Stummvoll, G.: i. m.

<sup>28</sup> Ezt már az 1970-es években többen hangoztatták, így Patrick Törnudd finn kriminál-szociológus. Lásd Törnudd, P.: The Futility of Searching for Causes of Crime. Scandinavian Studies in Criminology, vol 3., 1971, 23–33. o.

<sup>29</sup> Stummvoll, G.: i. m. 15. o.



*jövőképpel* számolhat a kriminálszociológia. *Fel kell-e adnia* eddigi kutatási eredményeit, elavultaknak tekinthetők-e a szakma művelőinek megállapításai, vagy sokkal inkább az előtt a feladat előtt állunk, hogy – miként a társadalom maga, úgy mi is – a hagyományokra építkezve *alkalmazkodjunk* az új feladatokhoz.

Számomra nem férhet kétség ahhoz, hogy ez utóbbi változat a követendő. Az természetesen nem könnyű feladat, hogy egy – csak bizonyos mértékig, azaz nagy *bizonytalansággal* – valószínűsíthető társadalmi változáshoz igazítsuk a jelenlegieket meghaladni szándékozó elméletet.<sup>30</sup> Röviden fogalmazva: a kriminálszociológián belül paradigmaváltásra<sup>31</sup> van szükség.

A sikeres feladatmegoldáshoz minimálisan arra van (volna) szükség, hogy a valószínűség magas fokán tudjuk prognosztizálni a következőket: *milyenek lesznek a jövő társadalmi, továbbá, hogy – az előbbi függvényében – hogyan fog alakulni a bűnözés, milyen súlypontok várhatók, s ezek hatékony kezelésére milyen módszerek állhatnak majd rendelkezésünkre.*

Valószínűleg mi sem kerülhetjük el a *prognózisnak* azt a mindinkább általánossá váló technikáját, amely két (vagy gyakran három) lehetséges változatot (úgynevezett *scenáriót*) mutat be, s mindegyikhez hozzárendeli azok *előnyeit és hátrányait*.<sup>32</sup>

### ***Amitől biztosan meg kell válnunk***

A rizikótársadalom – korábban részletesen elemzett és bemutatott – összefüggései folyamatosan alakítják a társadalomtudósok (és természetesen a társadalom, nemkülönben a politikusok) gondolkodásmódját. Részint a *korábban is* exponáltak nagyobb hangsúlyt kapnak, részint *új problémák* kerülnek felszínre. Ezzel együtt *változnak a prioritások* – ezeken belül a büntetendő cselekmények halmazának nagysága és a büntetőjog által értékelendő vétkek súlya.<sup>33</sup>

Meg kell válnunk attól a (tév)hittől, hogy a második (reflexív) modernizáció jelen fázisában – és ennek *kiteljesedésével* még inkább – a társadalom jelene, de főként jövője szempontjából legnagyobb veszélyt jelentő tettek ellen

---

<sup>30</sup> Részletes kifejtését lásd: Hudson, B.: Difference, diversity and criminology. The cosmopolitan vision. *Theoretical Criminology*, vol. 12., no. 3., 2008, 275–292. o.

<sup>31</sup> Részletesebben lásd e tanulmányban később.

<sup>32</sup> Barak, G.: Crime and Crime Control in an Age of Globalization: A Theoretical Dissection. *Critical Criminology*, 10/2001., 57–72. o.

<sup>33</sup> A jövő bűnözésének súlypontjairól lásd részletesen Davis, R. – Pease, K.: Crime, Technology and the Future. *Security Journal*, vol. 2., no. 13., 2000, 59–64. o.

a büntetőjog eszköztárával hatékonyan fel lehet lépni.<sup>34</sup> Mindamellett az új szemlélet rendkívüli nehézségekkel néz szembe, hiszen – legalábbis a kontinentális – büntetőjog-dogmatika a távoli, a valószínűség viszonylag alacsony fokán jelentkező (absztrakt) veszélyek büntetőjogi értékelését, azaz az ilyen besorolású tettek értéktelenségét nem vagy csak elvétve képes kezelni. (A büntetőjog hagyományosan a múltba és nem a jövőbe tekint. A megtorlási elven nyugvó különösen.)<sup>35</sup>

Búcsút kell tehát mondanunk annak a *hiú ábrándnak*, hogy a globalizáció árnyoldalait, a rizikótársadalom kockázatait büntetőjogi eszközökkel – bármilyen, mostanában nagy igyekezettel kimódolni hivatott csűrővel-csavarással – befolyásolni lehet. Ennek *egyik oka*, hogy a távoli veszélyek nagysága, annak bekövetkezése és hatása bizonytalan. *A másik oka az, hogy a veszély vállalása*, azonnali vagy közeli időpontban, nagy vagy a bizonyossággal határos valószínűséggel előnyt, *gazdasági hasznot jelent*.

### *Amit talán megőrizhetünk*

Helyi közösségek, az ország, nagyobb régióknak számos olyan emblematisz tulajdonsággal (közérthetőbben: nemzeti és/vagy regionális hagyománnyal) bír, amelyek közül sokat célszerű a jövő problémamegoldási eszközeinek meghatározásakor, a módszerek kialakításakor nem hagyni elmerülni a feledés homályába.

Bármennyire napirenden van a mi térségünkben is az elidegenedés, sőt a gyökértelenség problémája, azért a világ nagy próbatételeire – a tapasztalatok szerint – gyakran még mindig adekvátabb válaszokat képes adni, mint

<sup>34</sup> Beken, T. V. – Balcaen, A.: Crime Opportunities Provided by Legislation in Market Sectors: Mobile Phones, Waste Disposal, Banking, Pharmaceuticals. *European Journal of Criminal Policy Research*, 12/2006., 299–323. o. A szerzők a mobiltelefonokkal elkövetett csalásokon, a veszélyes hulladékok elhelyezésének módszerein, a bank- és a gyógyszer-szektor (vegyipar) visszaélésein keresztül mutatják be az állítás valóságtartalmát a gyakorlatban. De ugyanezzel a kérdéssel foglalkozik visszatérően Ulrich Sieber is, korábban már idézett munkáiban.

<sup>35</sup> Lauder hívja fel a figyelmet arra, hogy míg a büntetőjog egy dimenzióban (a múltban) gondolkodik és cselekszik, addig a polgári jog különböző időperspektívákban képes mozogni. Hátránya viszont ennek a jogágnak is (legalábbis ami a klasszikus polgári jogot illeti), hogy az eredmény jogellenességére összpontosít, és csak a legkritikább esetben ítéli el a vétesség nélküli cselekvést. Ehelyett a tipikusan legyenyhébb változat a legalább legcsekélyebb gondossági kötelesség elmulasztása mellett bekövetkező gondatlanság. Lauder, K.-H.: Risikobewältigung durch Flexibilisierung und Prozeduralisierung des Rechts. In: Bora, A. (Hrsg.): *Rechtliches Risikomanagement*. Duncker & Humblot, Berlin, 1999, 41–64. o. (53. o.)

a miénkénél gazdaságilag fejlettebb országok. Bár – nem hozzáértőként – nem szeretnék kultúrantropológiai vagy kultúratörténeti fejtegetésekbe bocsátkozni, azt azonban „a vak is látja”, hogy *krízishelyzetekben* – amelyekből nálunk és környékünkön a miénknél sokszor szerencsésebb helyzetűnek nevezett országokhoz képest sokkal több és súlyosabb jutott osztályrészül a rég- és közelmúltban – gyakran könnyebben találjuk meg a „*vészkijáratot*”. Van, ahol a jólét fenntartásáért<sup>36</sup>, van, ahol a túlélésért folyik a küzdelem.<sup>37</sup> A szükségből erény kovácsolása ebben a régióban nagy hagyományokra tekinthet vissza. A túlélés másutt ismeretlen módszerei hagyományozódnak át generációkon keresztül. Ebből következik a nálunk lényegesen magasabb „komfortfokozatban” élők-höz képest lényegesen fejlettebb alkalmazkodó képességünk.

Kérdéses természetesen, hogy ezekkel a hagyományos – az én szememben egyértelmű – értékekkel mire lehet jutni egy globalizált világban. Azt gondolom, hogy – számos, véletlen tényezőtől befolyásoltan – szerencsés esetekben<sup>38</sup> sokra. A véletlenszerű körülményekre gyakorlatiasan reagáló (ami esetünkben a nehézségekre adott gyors és jó válaszokat jelenti) országok másoknál lényegesen hatékonyabb *túlélési technikákat* képesek kialakítani. Ehhez természetesen nem a múltba nézésre, hanem *innovatív szemléletre* van szükség.<sup>39</sup>

### ***Amit ki kell találnunk a devianciák újrasúlyozásához***

Valószínűleg ez a feladat – azaz a *posztmodern idők devianciapreferenciaelveinek kidolgozása* – közeljövők devianciakutatóinak legnagyobb feladata, különösképp pedig a devianciák legsúlyosabb formáinak megtorlását célzó erőfeszítések igazi Achilles-sarka.

<sup>36</sup> A *fenntartható fejlődés* ugyan a politikusok egy – műveletlenebb vagy nagyon is intelligens, ám rafinált szómágiát alkalmazó – része számára még mindig varázsige, a természet- és társadalomtudományt művelő szakembereknek azonban ma már csak egy szép álom – legalábbis ami a gazdaságilag fejlett országokat illeti.

<sup>37</sup> Ez utóbbira lásd példaként Solt Ágnes szegregált telepeken folytatott kutatását, az abból levont tapasztalatokat és ezek ellentmondásos fogadtatását. Solt Á.: *Élet a reményen túl. Szegregált telepen élők mentalitásvizsgálata*. Kézirat, 2009.

<sup>38</sup> A „szerencse” szó használata célzatos. Azt szándékozom vele érzékeltetni, hogy a nehézségekre adott jó válaszokban ilyen esetekben nagy szerephez jutnak a döntéshozó szemszögéből tekintve szándékolatlan, véletlenszerű tényezők, vagy – ugyanilyen megközelítésből kiindulva – a döntéshozó által előzetesen meg nem ismerhető, ám a döntés után a kívánatos cselekvés lehetőségeihez pozitívan hozzájáruló külső események, történések.

<sup>39</sup> Ötletekben, javaslatokban nem szűkölködünk. Lásd például Hankiss Elemér számos kezdeményezését. Így legutóbb Hankiss E.: *Igazságtalan ország? Reménytelenség és remény*. Index, 2009. november 14. <http://index.hu/velemeney/jegyzet/2009/11/14/igazsagtalansag/>

Azokat a problémákat már lassan felismerjük, amelyeket hagyományos eszközökkel és módszerekkel nem lehet kezelni (ezek nagy részéről az előzőekben volt szó). Tehát már tudjuk, vagy legalábbis tudni véljük, hogy *mi nem működik*.<sup>40</sup> Arról viszont legjobb esetben is csak halvány elképzeléseink vannak, hogy mit és hogyan kellene a jelenlegi rendszereken változtatni ahhoz, hogy azok a jövő lehetőségeihez is jobban alkalmazhatók legyenek.

A rizikótársadalomban jelentősen megváltozott azoknak a jelenségeknek az egymáshoz mért viszonya, amelyek a társadalomnak (társadalmaknak, emberiségnek) károkat okoznak, vagy ezek bekövetkezésének lehetőségét hordozzák magukban. Más megközelítésben úgy is fogalmazhatunk, hogy a normasértő tettek köre, ezek morális megítélése – szinte észrevétlenül, de mégis jól dokumentálhatóan – az utóbbi fél évszázadban, egy mindinkább felgyorsuló folyamat nyomán, gyökeresen átalakult.

Az újrasúlyozás alapja a *tettek társadalomra veszélyességének*<sup>41</sup> megváltozott minősége. Ennek a felismerésnek megfelelően azt kell vizsgálni, hogy a korábbi időszakokkal egybevetve mely tényezők azok, amelyek esetében *a lehetséges károkozás következményeinek mértéke és/vagy minősége megváltozott*, továbbá azt, hogy ez a változás *milyen hatást gyakorolt az egységes devianciamegítélési helyzetre*.<sup>42</sup>

Kriminológiai, még inkább kriminálpolitikai szempontból ez annak előzetes elemzését feltételezi, hogy *egyrészt az új, társadalomra veszélyt jelentő cselekmények* (események, történések) súlyosságuk szempontjából miként viszonyulnak a korábban pönalizáltan deviáns „elődeikhez”, *másrészt azt, hogy a büntetés korábbi rendszerébe egyáltalán beilleszthetők-e* ezek az új cselekmények. Ennek előfeltétele természetesen annak feltárása is, hogy a hagyományos, azaz

<sup>40</sup> Rendszertanilag e körbe sorolható számos bűnmegelőzési kezdeményezés „elhivatalosodása” – idehaza és külföldön egyaránt.

<sup>41</sup> A társadalomra veszélyesség jelentőségéről alkotott véleményemet korábban több helyütt részletesen kifejtettem. Így: Irk F.: Társadalomra veszélyesség – rendszerváltáson innen és túl. In: Farkas Á. – Görgényi I. – Lévai M. (szerk.): Ünnepi tanulmányok II. Horváth Tibor 70. születésnapja tiszteletére. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1997, 54–75. o.; Irk F.: A büntetőjog aktuális kérdései – ahogy egy kriminológus látja. In: Tauber I. (szerk.): Tanulmányok Vigh József 70. születésnapjára. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2000, 109–126. o.

<sup>42</sup> Lásd erről Gillespie, W.: Capitalist World-Economy, Globalization, and Violence. Implications for Criminology and Social Justice. International Criminal Justice Review, vol. 16., no. 1., May 2006, 24–44. o.

*megtorlásra alapozó büntetőpolitika* mely körben védelmezi meg racionális mi-voltát, illetve, hogy a különféle tettekért kiszabható büntetések (jogkövetkezmények) egymáshoz viszonyítva viszonylagos *egyensúlyi állapotban* képesek-e maradni.

### ***A problémák értékelésében paradigmaváltásra van szükség***<sup>43</sup>

*A deviáns jelenségek súlyozása* alapvetően két sík szerint szokott megtörténni. Ezek egyike a tanúsított *viselkedés* „objektív szemüvegen keresztül” történő tényleges vagy lehetséges *veszélyessége*; a másik a viselkedés tanúsítójának vagy tanúsításának a *közvélemény általi értékelése*.

A két sík mindegyike további cizellálást követel meg. Az *első sík* elemzésének kezdetekor már eleve kérdésként merülhet fel, hogy *mit értünk az „objektív szemüveg” kifejezésen*, azaz ki vagy mi szerint tekinthetünk egy értékelést objektívnak. A tudomány aktuális állása, a törvényalkotásban megtestesülő hatalmi egyensúlyi állapot, a nemzetközi elfogadottság, a számunkra mértékadó kultúrát magukénak valló államok uralkodó felfogása a meghatározó?

És mit értünk a *másik sík* lényegén, azaz a *közvéleményen*, annak *értékítéletén*? A médianyilvánosság által közvetített (rosszabb esetben manipulált) lakossági állásfoglalásokat? A közbeszédben kialakított, de a médiában esetleg tabunak számító, és ezért ott nem is artikulált véleményeket?

A helyes válasz valószínűleg az, hogy a felsoroltak mindegyike számba jön egy-egy paradigma megerősítése vagy meggyengítése alkalmával (ez utóbbi lehetőség kapcsán, végső eshetőségként a paradigma megtagadása folyamatában) éppúgy, mint egy az előbbit le- és felváltó új paradigma megszületése (megalkotása?) során.

Esetünkben a *paradigmaváltás lényege* a társadalomra veszélyesség újraértékelése, ennek folytán a társadalomra kárt vagy veszélyt jelentő jelenségek értékelési rendjében, ennek folyamányaként a korábbtól gyökeresen különböző értékrendjében bekövetkező alapvető módosulás. Ez vezethet el ahhoz, hogy az új (megújult) értékrend megfeleljen a társadalom (társadalmak) – viszonylagosan – hosszú távú érdekeinek, s a folyamatos átalakulás hatására mindinkább elfogadottá váljon a társadalom (társadalmak) számára mint érték.

---

<sup>43</sup> A paradigma és paradigmaváltás definiálását és lényegének részletes ismertetését lásd például Kuhn, Th.: *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press, Chicago, 1962

Ez természetesen *lassú folyamat*, amelynek sebességét számos tényező befolyásolja. Ezek között hangsúlyosan szükséges említeni a kulturális hagyományokat, a társadalom (egyres régiók) innovációs képességét (hajlandóságát), azt az elődök által átörökített készséget, amely az új iránti igényhez, annak lényegi megismeréséhez, szelektív elfogadásához vezet.

A rizikótársadalom szükségleteihez akkor igazodik a devianciakezelés, ha annak veszélyessége szorosan követi az új társadalom új veszélyeinek egymáshoz viszonyított nagyságát, illetve utolérve megegyezik vele. Más szavakkal kifejezve: *a társadalomra veszélyesség megítélésének mindegyik szintjén azonos a prioritási rangsor.*

Ez ma nincs így. Amint arról más helyütt szó volt: a veszélyességi prioritás – még a gazdaságilag legfejlettebb országokban is – inkább tükrözi a XIX. század végének, mint a XXI. század elejének fontossági sorrendjét. Ez jól nyomon követhető nemcsak a közbeszédben, hanem a hatalom igazgatási technikájában is. A könnyebb ellenállás felé haladva (csaknem mindig) kiválóan működik a „csip-csup” ügyek felderítése, a bűnösök kézre kerítése és „méltányos” megbüntetése, miközben a bonyolult „fő bűnök” definiálásáig sem mindig jutottunk el.<sup>44</sup>

S akkor hol van még a veszélyadekvát rangsor felállítása és az ehhez igazodó bizonyítástechnika kialakítása, végül az új kívánalmaknak megfelelő tetterányos büntetéskiszabás elmélete és gyakorlata?

### *Alternatív szabályozási lehetőségek a káosz elkerüléséhez*

Az eddigiekben a jövőre vonatkozóan főként két dimenzió szerint igyekeztem bemutatni a múltból a jövőbe vezető utat. Ezek *egyike* a társadalomban bekövetkező változások által előidézett preferenciaeltolódások, amelyek akceptálása az emberiség számára (és ebből következően valamennyi ember részére) életfontosságú. A *másik* azokat a szabályozó rendszereket foglalja magába, amelyek várhatóan ennek a „szép új világnak” nem fognak megfelelni. Az elemzésből eddig inkább az válhatott világossá, hogy *mi nem működik*<sup>45</sup>, mint az,

<sup>44</sup> Ez a – politika irányából a közvélemény igényeinek kielégítését (is) célzó – módszer azonban mind kevésbé mutatkozik sikeresnek. A világ számos régiójában – így Magyarországon is – a lakossági hangulat olyannyira elromlott, hogy az a hatalmi döntésekkel is hajlandó tömegesen szembeszegülni, azaz a közhangulat már a hatalmi védőbástyáit támadja – gyakran sikerrel.

<sup>45</sup> What doesn't work? What will not work?

hogy *mi működik*<sup>46</sup>. Természetesen mindkét fogalom, illetve összefüggés használatakor a jövőre igyekeztem összpontosítani.

Ez a törekvés nem kockázatmentes, hiszen se szeri, se száma a bizonytalan-sági tényezőknek, és semmiképp nem szerettem volna, sőt a továbbiakban sem kívánok valamiféle katasztrófaelméleti fejtegetés irányába araszolni.

Többé-kevésbé általánosan elfogadottnak tekinthető az a nézet<sup>47</sup>, amely szerint a következő évtizedekre döntő hatással a következő tényezők lesznek: individualizáció és egyéni függetlenség, a kommunikációs technológia információinak használata, s végül, de nem utolsósorban a globalizáció, annak irányultságai és következményei. Tulajdonképpen a döntő hatást az elektronikus szolgáltatások, a tudás és információ viszonya, és a személyazonosság megállapításának fejlődése körüli fejlemények fogják gyakorolni. Ennek fényében az erőszak fokozódása, a csalás és a zsarolás növekedése, végül a lopások egyre inkább virtuális formában történő megvalósulása valószínűsíthető.

A feladat jelentős része független a kriminalitástól, azonban a kármentésben a tágan vett értelmezéssel kezelt kriminálszociológiának is megvan a maga szerepe. Ez az állítás abban az esetben feltétlenül igaz, ha elfogadjuk: a biztonság paradigmájától a továbbiakban sem lehet eltérni, s – például a környezeti biztonság területén – a környezetterhelést ennek megfelelően kell optimalizálni. Ilyen peremfeltételek elfogadása esetén egy a posztmodern világ törvényszerűségeihez alkalmazkodni szándékozó jogi szabályozás feladata, hogy eszközként szolgáljon a rizikó minimalizálásában. Épp ezért – miként erre Wolf helyesen utal – a szabadság és a biztonság közé egyenlőségjelet célszerű tenni, miáltal a magánkockázat és a közbiztonság közötti jogállami választóvonal üres frázissá válik.<sup>48</sup>

Mit jelent a *kriminálszociológia tág értelmezése*? Erre számos definíció adható, amelyek noha jórészt eltérő részterületekre helyezik a hangsúlyt, tárgykörük terjedelmét tekintve azonban számos azonosságot, de legalábbis hasonlóságot mutatnak egymással. Talán a lényegét leginkább Hassemer ragadja meg, amikor azt hangsúlyozza: a kriminológia és a kriminálszociológia ma már gyakorlatilag szinonim fogalmak, a kettő közötti elhatárolás egyre nehezebb, vagy –

<sup>46</sup> What does it work? What will (must) work?

<sup>47</sup> Davis, R. – Pease, K.: i. m. 60–63. o. Az elmúlt csaknem egy évtized fejleményei azt igazolják, hogy az előrejelzés csaknem tökéletesnek bizonyult, és ez a folyamat a további időszakra is érvényes marad.

<sup>48</sup> Lásd Wolf, R.: Die Risiken des Risikorechts. In: Bora, A. (Hrsg.): i. m. 65–91. o. (86–88. o.)

másképp megközelítve a kérdést – a kettő közötti differenciálás elvesztette jelentőségét.<sup>49</sup> A kriminálszociológiát – írja Jung – specifikus társadalomorientált beállítódás jellemzi. Szoros kapcsolatot tart fenn a jogszociológiával, ezáltal is kihangsúlyozva a társadalom és a jog közötti szerves kölcsönös összefüggést. Ez vezet oda, hogy sok jogszociológiai műnek is van kriminálszociológiai kötődése. Erre különösen Günther Kaiser és Martin Killias számos munkájában történik utalás. De ezt az alapbeállítódást teszi magáévá Karl-Ludwig Kunz is.<sup>50</sup>

A büntetőjog – szociológiai nézőpontból – a társadalmi (szociális) kontroll egyfajta mechanizmusa. A büntetőjogi indíttatású szociális kontroll a formális szociális kontroll speciális válfaja, amely alapvetően különbözik azon különféle intézmények informális szociális kontrolljától, amelyek egyéb jogi normák végrehajtásán fáradoznak.<sup>51</sup>

A kriminálszociológiának megvannak a saját alapfogalmai<sup>52</sup>, amelyek a következők: norma – deviancia – szankció, társadalmi (szociális) szerep, szükségletek – érdekek, állam – társadalom – közösség, szereplők, szociális kontroll.

A *posztmodern kor kriminálszociológiája* hangsúlyaiban tér el a korábbiaktól. Előtérbe helyezi a globalizációt reprezentáló rizikótársadalom prioritásait, azaz a második modernitás hangsúlyaira összpontosít. Tudomásul veszi, hogy a modernitásnak már a jelenlegi, de még inkább a közeljövőbeli állapotában nincs többé helye az izolált problémakezelésnek, a nemzetállami bezárkózásnak. A globális jelenségek akkor is hatást gyakorolnak az egész világra, ha nem akarjuk, ezért nincs más választás, mint az alkalmazkodás.

Ebbe a gyors – és a jövőt nehezen prognosztizáló – változásba kell *betagozódniuk azoknak a rendszereknek, amelyek az emberek igazodásának befolyásolására hivatottak*. Ezek része az a tudományterület, amelyik a devianciák jelenségeivel foglalkozik. Bölcs jövőlátásról tett tanúbizonyságot Szabó András, amikor

<sup>49</sup> Hassemer, W.: Kriminologie im Strafverfahren. In: Britz, G. – Jung, H. – Koriath, H. et al. (Hrsg.): Grundfragen des Strafens. Festschrift für Heinz Müller-Dietz. Beck, C. H., München, 2001, 261., 263. o. Idézi: Jung, H.: Kriminalsoziologie. Nomos, 2007, 17. o.

<sup>50</sup> Jung, H.: i. m. 17. o.; Lásd még Karstedt, S. – Oberwittler, D.: Neue Perspektiven der Kriminalsoziologie. In: Karstedt, S. – Oberwittler, D. (Hrsg.): Soziologie der Kriminalität. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Sonderheft 43/2003., 7–35. o.

<sup>51</sup> Jung, H.: i. m. 18. o. A jogtudomány és a kriminálszociológia viszonyáról lásd még Markantonatou, M.: Der Modernisierungsprozess staatlicher Sozialkontrolle. Kriminologische Forschungsberichte Band 124. Max-Planck-Institut für ausländisches und Internationales Strafrecht, 2005, 29–30. o.

<sup>52</sup> Jung, H.: i. m.



a hetvenes évek közepén egyértelműen síkraszállt a kriminológia két, egymástól gyökeresen eltérő részterületének megkülönböztetéséért: nevezetesen a kriminálpszichológia és a kriminálszociológia elválasztása mellett foglalt állást.<sup>53</sup> Az idő őt igazolta, és ma már evidenciaként kezelhető, hogy a második (reflexív) modernizáció körülményei között a helytállás, a sikeres alkalmazkodás attól fog függeni, hogy az ember, emberek csoportja, *a társadalmak és általában a világ miképp képes a devianciákat globális méretekben megfelelő mederben tartani.*

Ez együtt fog járni a büntetőjog eddigi szerepének gyökeres újraértékelésével, ami nem fogja sem a büntetőjog múltba tekintő alapállását gyökeresen megváltoztatni (ez nem is volna elképzelhető), sem annak alapfunkcióját: a megtorlást akár negligálni, vagy netán háttérbe szorítani. Annál inkább várható a *büntetések hatékonyságába vetett hit* (ami egyébként a szakemberek körében már vagy másfél százada megkérdőjeleződött, bár erről a politikusok máig nem hajlandók tudomást venni) *teljes megrendülése.* Ennek folyománya lesz a büntetőjog szűkített keretek közötti alkalmazhatósága amiatt, mert mindinkább evidenssé válik: *a társadalomra veszélyes tettek arzenálja, tényleges és lehetséges következményei közötti óriási különbségek a hagyományos megtorló rendszeren belül nem érvényesíthetők.*

Lesznek tehát továbbra is kis, közepes és nagy bűnök, azonban az egyes vétkeknek főként morális és gazdasági hatásai távolodnak el úgy egymástól, hogy a jelenlegi rendszer határait szétfeszítik.

Az ma még nyitott kérdés, hogy ez az *átrendeződés* milyen gyorsan és miféle buktatókon át jut majd egyfajta nyugvópontra. Az emberek gondolkodásmódja nehezen mozdul, még nehezebben fordul át egy az esetleg évszázadok, évezredek alatt megszokott gondolkodási sémából, prioritásrendszerből egy attól teljesen eltérőbe. A tradicionális (premodern és modern kor által egyaránt preferált) értékrendszer lényege az volt, hogy a tett mindig valami módon belátható idő- és térdimenzióban kötődött a sokoldalúan jól körülhatárolható sértetthez. A posztmodern viszont – a mi esetünkben – épp azt az újdonságot hozza be a rendszerbe, hogy – az előbb említettek változatlanul maradása mellett – egy hatásaiban távolabbi eseményt (vagy annak lehetőségét) helyezi a megszokott prioritási rangsor elé, illetve fölé.

<sup>53</sup> Szabó András számos munkájában, előadásában, opponenciájában érintette ezt a kérdést. Így például Szabó A.: Kriminálszociológia. In: Kulcsár K. (szerk.): A szociológia ágazatai. Kossuth Kiadó, Budapest, 1975, 313–332. o.; Szabó A.: Bűnözés–ember–társadalom. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1980

Az emberek jelentős részét egyszerűen *nem is érdeklik* ezek, a tőle látszólag távoli, napi életét közvetlenül – itt és most – nem befolyásoló tényezők, amelyek megítélése gyakran messze esik ugyan a valóságtól, de amelyek – a jórészt felsorolt okok miatt – számára mégis releváns tényezőknek tekintendők. *A napi létért, a „jobb létért” folytatott küzdelmével kapcsolatos erőfeszítései egyszerűen kiszorítják, vagy a tudatalattiba préselik azokat a tetteket, amelyeket esetleg maga is nap mint nap megvalósít, s amely tettek tanúsításával hozzájárul a nagy veszélyek, károk bekövetkezéséhez.*

Azt pedig régről tudjuk (legalábbis a szakemberek, a politikusok többsége viszont aligha), hogy ha egy tilalomnak nincs meg az elégséges szintű (számosságú) támogatottsága, akkor ezek a tiltások – csupán elrettentő hatásokra tekintettel – az emberek gondolkodását, cselekvését, végső soron önkéntes jogkövetését nem képesek elérni.

## Irodalom

**Albrecht, H. J. – Kilchling, M. (2002):** *Crime Risk Assessment, Legislation, and the Prevention of Serious Crime – Comparative Perspectives.* European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, vol. 10., no. 1.

**Arrigo, B. A. – Barrett, L. (2008):** *Philosophical Criminology and Complex Systems Science: Towards a Critical Theory of Justice.* Critical Criminology, 16.

**Barak, G. (2001):** *Crime and Crime Control in an Age of Globalization: A Theoretical Dissection.* Critical Criminology, 10.

**Barber, B. R. (2004):** *Fear's Empire: War, Terrorism, and Democracy in an Age of Interdependence.* Norton

**Beck, U. (1992):** *Der Konflikt der zwei Modernen. Von ökologischen und sozialen Umbau der Risikogesellschaft.* In: **Rauschenbach, Th. – Gängler, H. (Hrsg.):** *Soziale Arbeit und Erziehung in der Risikogesellschaft.* Luchterhand, 185–202. o.

**Beck, U. (2003):** *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba.* Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég Kiadó, Budapest

**Beck, U. (2007):** *Weltrisikogesellschaft.* Suhrkamp, Frankfurt am Main

**Beken, T. V. – Balcaen, A. (2006):** *Crime Opportunities Provided by Legislation in Market Sectors: Mobile Phones, Waste Disposal, Banking, Pharmaceuticals.* European Journal of Criminal Policy Research, 12.

**Christie, N. (2005):** *Wieviel Kriminalität braucht die Gesellschaft?* Beck C. H., München

**Dahrendorf, R. (1994):** *Das Zerbrechen der Ligaturen und die Utopie der Weltbürgergesellschaft.* In: **Beck, U. – Beck-Gernsheim, E. (Hrsg.):** *Riskante Freiheiten.* Suhrkamp, Frankfurt am Main

**Davis, R. – Pease, K. (2000):** *Crime, Technology and the Future.* Security Journal, 2.

- Flyghed, J. (2005):** *Crime-Control in the Post-Wall Era: The Menace of Security*. Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, vol. 6., no. 2.
- Gibbs, C. – Simpson, S. (2009):** *Measuring corporate environmental crime rates: progress and problems*. Crime Law Social Change, 51.
- Gillespie, W. (2006):** *Capitalist World-Economy, Globalization, and Violence*. Implications for Criminology and Social Justice. International Criminal Justice Review, vol. 16., no. 1.
- Hankiss E. (2009):** *Igazságtalan ország? Reménytelenség és remény*. Index, november 14., <http://index.hu/velemenyljegyzet/2009/11/14/igazsagtalanszag/>
- Hassemer, W. (1991):** *Sozialtechnologie und Moral; Symbole und Rechtsgüter*. In: **Jung, H. – Müller-Dietz, H. – Neumann, U.:** Recht und Moral. Nomos, Baden-Baden
- Hassemer, W. (2001):** *Kriminologie im Strafverfahren*. In: **Britz, G. – Jung, H. – Koriath, H. et al. (Hrsg.):** *Grundfragen des Strafans. Festschrift für Heinz Müller-Dietz*. Beck, C. H., München
- Hudson, B. (2008):** *Difference, diversity and criminology. The cosmopolitan vision*. Theoretical Criminology, vol. 12., no. 3.
- Irk F. (1990):** *Társadalom – gondatlan bűnözés – megelőzés*. BM Kiadó, Budapest
- Irk F. (1997):** *Társadalomra veszélyesség – rendszerváltáson innen és túl*. In: **Farkas Á. – Görgényi I. – Lévai M. (szerk.):** *Ünnepi tanulmányok II. Horváth Tibor 70. születésnapja tiszteletére*. Bíbor Kiadó, Miskolc
- Irk F. (2000):** *A büntetőjog aktuális kérdései – ahogy egy kriminológus látja*. In: **Tauber I. (szerk.):** *Tanulmányok Vigh József 70. születésnapjára*. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest
- Irk F. (2007):** *Közbiztonságtan. Főiskolai jegyzet*. RTF, Budapest
- Jung, H. (2007):** *Kriminalsoziologie*. Nomos, Baden-Baden
- Karstedt, S. – Oberwittler, D. (2003):** *Neue Perspektiven der Kriminalsoziologie*. In: **Karstedt, S. – Oberwittler, D. (Hrsg.):** *Soziologie der Kriminalität*. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Sonderheft 43, 7–35. o.
- Kornwachs, K. (1994):** *Zuverlässigkeit versus Risiko*. Ethik und Sozialwissenschaften, 5.
- Kuhn, Th. (1962):** *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press, Chicago
- Lauder, K.-H. (1999):** *Risikobewältigung durch Flexibilisierung und Prozeduralisierung des Rechts*. In: **Bora, A. (Hrsg.):** *Rechtliches Risikomanagement*. Duncker & Humblot, Berlin, 41–64. o.
- Lindgren, S.-Å. (2005):** *Social Constructionism and Criminology: Traditions, Problems and Possibilities*. Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, vol. 6., no. 1.
- Lomborg, B. (2008):** *Cool it – Hidegvér*. Typotex Kiadó, Budapest
- Lum, C. – Kennedy, L. W. – Sherley, A. (2006):** *Are counter-terrorism strategies effective? The results of the Campbell systematic review on counter-terrorism evaluation research*. Journal of Experimental Criminology, 2.

- Markantonatou, M. (2005):** *Der Modernisierungsprozess staatlicher Sozialkontrolle.* Kriminologische Forschungsberichte, Band 124. Max-Planck-Institut für ausländisches und Internationales Strafrecht
- Mythen, G. – Walklate, S. (2006):** *Communicating the terrorist risk: Harnessing a culture of fear?* Crime Media Culture, 2.
- Pettigrew, Th., F. (2003):** *“People under Threat: Americans, Arabs, and Israelis”,* Peace and Conflict. Journal of Peace Psychology, 9.
- Schwartz, S. J. – Dunkel, C. S. – Waterman, A. S. (2009):** *Terrorism: An Identity Theory Perspective.* Studies in Conflict & Terrorism, 32.
- Sieber, U. (2007):** *Blurring the Categories of Criminal Law and the Law of War – Efforts and Effects in the Pursuit of Internal and External Security.* Report presented at the XV<sup>th</sup> International Congress of Social Defense on »Criminal Law between War and Peace« in Toledo, 22 Sept.
- Smeulers, A. – Haveman, R. (Eds) (2008):** *Supranational Criminology: Towards a Criminology of International Crimes.* Intersentia, Antwerpen
- Solt Á. (2009):** *Élet a reményen túl. Szegregált telepen élők mentalitásvizsgálata.* Kézirat
- Stummvoll, G. (2003):** *Kriminalprävention in der Reflexive Moderne.* Institut für Höhere Studien, Wien, Reihe Soziologie, 58.
- Szabó A. (1975):** *Kriminálszociológia.* In: **Kulcsár K. (szerk.):** *A szociológia ágazatai.* Kossuth Kiadó, Budapest
- Szabó A. (1980):** *Bűnözés–ember–társadalom.* Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest
- Tátrai Zs. – Karácsony Molnár E. (1997):** *Jeles napok, ünnepi szokások.* Planétás Kiadó, Budapest
- Törnudd, P. (1971):** *The Futulity of Searching for Causes of Crime.* Scandinavian Studies in Criminology, 3.
- Ugrehelidze, M. G. (1970):** *Ugolovnaja otvetszennoszty za nyeosztorozsnosztyi.* Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo, 12.
- Ugrehelidze, M. G. (1976):** *Problema nyeosztorozsnoj vinü v ugolovnom prave.* Mecniereva, Tbiliszi
- Wolf, R. (1999):** *Die Risiken des Risikorechts.* In: **Bora, A. (Hrsg.):** i. m.

## Mire jó a kriminológia?

*A társadalomtudományok többségénél nem merül fel olyan közvetlen és direkt módon a hasznosság és a felhasználhatóság kérdése, mint a kriminológiánál. A bűnözés mindannyiunk életének része (legalább a médiákon keresztül), ezért az azzal foglalkozó tudomány is szembe kell hogy nézzen a szakma mellett a köz véleményével és elvárásaival is. A tanulmány a témájában, módszereiben és eredményeiben is egyedi és önállóságát bizonyító kriminológia alapkérdéseit járja körül.*

Köztudott, hogy a kriminológia a bűnözés megnyilvánulásai, okaival és feltételeivel foglalkozó tudomány. Aligha szorul magyarázatra, hogy ezek a kérdések ősidők óta érdeklik az emberiséget. A törvények vagy az isteni parancsok megszegése minden kultúrában magyarázatot igényel.

Ebből a szempontból tehát teljesen természetesnek kell tekinteni, hogy a vallási tanoktól elszakadó, ténykutatásokra építkező tudományok körében fontos előzmények után a XIX. század végén kibontakozott a kriminalitás sokoldalú, rendszeres kutatása. A némi szkepszist tükröző címbeli kérdés nyilvánvalóan arra irányul inkább, hogy tudott-e ez a diszciplína érdemi segítséget nyújtani a társadalmat fenyegető súlyos veszélyek leküzdésében. Vörösmarty után szabadon: ment-e a kriminológia által a világ elébb?

Nem tagadható, hogy a múlt század végére az egész világon ijesztő méreteket öltött a kriminalitás. A tudomány képviselői lázasan keresték a megfelelő válaszleléseket anélkül, hogy a legalapvetőbb kérdésekben meg tudtak volna állapodni. Az ezredforduló előtti évekre azután a bűnözéstől rendkívül erősen fertőzött egyes országokban – így az Amerikai Egyesült Államokban – fordulat következett be: a statisztika határozott csökkenést mutatott. Erre ugyanúgy nem született általánosan elfogadott magyarázat, mint korábban a növekedésre.<sup>1</sup> Mi végre tehát a nagy nekibuzdulás, miért kell súlyos milliárdokat költeni (noha Magyarországon nem kényeztetik a kriminológusokat)

---

<sup>1</sup> Anderson, D. C.: The mystery of the falling crime rate. The American Prospect, no. 32., 1997, 49–55. o.; Levitt, S. D.: Understanding Why Crime Fell in the 1990s: Four Factors that Explain the Decline and Six that Do Not. Journal of Economic Perspectives, vol. 18., no 1., 2004, 163–190. o.

olyan kutatásokra, amelyek semmiféle eredménnyel nem kecsegtetnek? Mi az oka annak, hogy a bűnözés vizsgálatában még a kiindulási pontokban sincs egyetértés, a lényegi problémákra (mi a bűnözés, mi idézi elő, hogyan csökkenthető) gyakorlatilag csak a „nem tudjuk” válasza adható?

Sovány vigasz, de tény: a kriminológia nincs egyedül az ilyen problémákkal. A sokkal egzaktabbnak tekintett tudományok képviselői is vitáznak egymással a legáltalánosabb fogalmakról (élet, tér, idő stb.). Még inkább így van ez az imponderábilák, a kevésbé mérhető jelenségek vizsgálata során. A társadalomtudományok körében még gyakrabban fordul elő, hogy már a kérdések megfogalmazásakor is gyökeresen eltérnek egymástól a különböző irányzatok, illetőleg azok képviselőinek nézetei. Ez a fajta „védőbeszéd” azonban nyilván nem győzi meg azokat, akik nem gondolják: fel kell menteni azt a tolvajt, aki arra hivatkozik, hogy mások is lopnak. Nem kell fölösleges tudományokat, intézményeket fenntartani csupán azért, mert másfajta kutatások is természetlennek bizonyultak.

Mindennek ellenére hibásnak, a kriminológia teljesítményei alapján pedig igazságtalannak érezném annak kimondását, hogy erre a tudományra nincs szükség. Való igaz, hogy a legnagyobb kérdésekre még nem kaptunk választ. Ebből azonban egyáltalán nem következik a kutatások teljes haszontalansága. Emlékeztetek arra, hogy az aranycsinálás mind a mai napig hiábavaló törekvés maradt, az arra irányuló erőfeszítések mégis jelentős tudással gazdagították az alkímia, majd a modern kémia ismeretanyagát. Nem kell tehát lebecsülni a kriminológiát, ha kudarcot vallott ugyan a mindent magyarázó tételek kidolgozásában és a panacea előállításában, de igen sok rész kérdésben nyújtott segítséget a büntető igazságszolgáltatás, továbbá a megelőzéssel foglalkozó intézmények számára. Vannak sikeres prevenciók kezdeményezések, továbbá olyan tanulságok is, amelyek a kriminalitás kezelésével foglalkozó intézmények működésének hatékonyságát segíthetik.

Eddig lényegében csak kerülgettük azt a tényezőt, amely az egyéb tudományokhoz képest inkább napirenden tartja a kriminológia létjogosultságának, hasznosságának ügyét. Arról van szó, hogy a filozófiai vagy akár a természetre irányuló kutatások zöme távolabb esik az emberek hétköznapjaitól. A bűnözés ezzel szemben állandóan jelen van az életünkben, legalább a média révén. A politikusok és a kriminalitás kezelésével foglalkozó intézmények képviselői is gyakran keltik azt a – hamis – látszatot, hogy a törvényszegések egyszerű megoldásokkal (például több rendőr szolgálatba állításával) vissza-

szoríthatók. Ebből az átlagember számára az a következtetés vonható le, hogy az élet- és vagyonbiztonság megfelelő szintű oltalmazása csupán elhatározás kérdése. Ha tehát a helyzet rosszabbodik, akkor a megfelelő döntések meghozatalában – illetőleg azok hiányában –, továbbá a rossz előkészítésben kell keresni az okokat. Innen már könnyű eljutni a kriminológiáig. Úgy is lehet fogalmazni, hogy tudományunknak a fokozott társadalmi-politikai érzékenység miatt is igazolnia kell szükségességét.

A bűnözés tudományának önfejlődése folyamán – bár a már említett körülményektől nem teljesen függetlenül – annak egyes képviselői is arra a következtetésre jutottak, hogy abba kell hagyni a meddő próbálkozásokat. A magukat „kritikai kriminológusoknak” nevező szerzők közül sokan elvetik a hagyományosan vizsgált kérdéseket, ezek között még akár a bűnözés okainak feltárására irányuló vizsgálódásokat is. Mivel pedig ez a diszciplína alapproblémája, az eddigi működés lényegében kérdőjeleződik meg. A posztmodern kriminológiai felfogásban például a valóság nem valamiféle meghatározó szerepet betöltő igazságok feltárásával közelíthető meg. Ennek az irányzatnak az adja a kritikai, illetőleg radikális nézeteken is túlmutató sajátosságát, hogy az oksági összefüggések valóságot formáló erejét egyáltalában nem ismeri el, következésképpen a kriminológia egyik legfontosabb érdeklődési területét: az oktatást a posztmodernnek elutasítják mint szükségtelen és értelmetlen tevékenységet. Mivel azonban – némileg paradox módon – az irányzat képviselői többnyire mégis kriminológusnak tekintik magukat, a bűnözéssel valamilyen módon azért foglalkozniuk kell. A kiút az interakcionizmus, a fenomenológia felé nyílik meg, hiszen ott jórészt el lehet kerülni a tradicionális ok-okozati összefüggések problémáit. A posztmodern kriminológia egyik legjelentősebb kibontakozási területe ezért a nyelv, a jelentések világa.<sup>2</sup>

Személyes sorsán keresztül – öniróniától sem mentesen – írta le a bűnözés tudományához való viszonyát *Stanley Cohen*. A Marcuse-i „*represszív tolerancia*” kifejezést találta a leginkább alkalmasnak e sajátos kapcsolat bemutatására. Valójában arról van szó, hogy minél inkább megpróbált eltávolodni a kriminológiától, megkérdőjelezve még annak létjogosultságát is, annál inkább visszasodródott a megválaszolatlanul maradt problémákhoz. A hagyományos megközelítésekkel való szembeszállás, a kritika sikerességének arányában részesült ő maga, a hasonlóan gondolkodó kollégáival együtt egyre nagyobb

---

<sup>2</sup> Korinek L.: Bűnözési elméletek. Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2006, 207. o.

szakmai elismerésekben, beleértve a kriminológiai intézetek vezetésére való felkérést is.<sup>3</sup> Olyasféle ellentmondás ez, amit Karinthy így írt le: a költő örült pénzeket keresett nyomoráról írt verseivel.

Azt lehet mondani – és ez Cohen pályafutását illetően is igaz –, hogy a kritikai irányzatok gazdagították a kriminológia tematikáját, de nem tudták abból száműzni a kutatókat és a megrendelőket is foglalkoztató legfontosabb kérdéseket: az okság és a megelőzés problematikáját. Nem is lehet, hiszen a társadalmi tapasztalatok alapján a büntető igazságszolgáltatási rendszer mégiscsak hatással van a kriminalitás alakulására, még akkor is, ha ez nem olyan mértékű és nem is mindig olyan irányú, mint amit a jogalkotók feltételeznek. Ha pedig ez így van, akkor az eredményességre törekvő közhatalom nem engedheti meg magának, hogy lemondjon a döntéseket megalapozó kutatások eredményeiről. Emellett természetesen a társadalom tagjait is érdeklik a magyarázatok, még akkor is, ha nem feltétlenül kinyilatkoztatásokat, hanem olykor egymással vitakozó érveket, véleményeket hallanak. Ez egy demokratikus társadalomban nem szokatlan dolog.

Amint arról szó volt, hiányoznak az átfogó kérdésekre általános választ adó elméletek. Ha valakik mégis vállalkoznak ilyen teória megalkotására, akkor hamar kiderül: nem teljes körű a magyarázó erő. Az utolsó jelentősebb próbálkozásnak Michael R. Gottfredson és Travis Hirschi munkája, *A General Theory of Crime* (A bűnözés általános elmélete) tekinthető, amelyben a szerzők alapvetően a csekély önkontrollra vezetik vissza a törvénszegő magatartást.<sup>4</sup> Amint azonban a szerzőpáros gondolatait bíráló kutatók közül többen rámutattak: a kriminalitás egyes területein egyáltalában nem jellemző az említett hiányosság, bizonyos cselekményeket nagyfokú tudatossággal követnek el. Ezért a racionális döntések elméletének helyességét – bizonyos körre vonatkoztatva – nem lehet vitatni, az viszont nem egyeztethető össze Gottfredson és Hirschi tételeivel.<sup>5</sup>

A bűnözéssel foglalkozó tudomány fennmaradását és viszonylagos önállóságának megőrzését indokolja és valószínűsíti a nyitás más társadalomkutatók felé. A biztonsági elméletek és a kockázati társadalom jegyeinek tagadhatatlan jelenléte ellenére az a hétköznapi igazság, hogy az embereket elsősorban

<sup>3</sup> Cohen, S.: *Against Criminology*. Transaction Books, New Brunswick, 1988, 8. o.

<sup>4</sup> Gottfredson, M. R. – Hirschi, T.: *A General Theory of Crime*. Stanford University Press, Stanford, 1990

<sup>5</sup> Korinek L.: i. m. 29–139. o.



és közvetlenül a tradicionális bűnözés tradicionális – tegyük hozzá, mind ez idáig megoldatlan – problémái foglalkoztatják. Ebből a megoldatlanságból akár a kriminológia több évszázados erőfeszítéseinek kudarcára is lehetne következtetni, egy ilyen elmarasztalás azonban igazságtalan volna. Ahogyan az orvostudomány nem felelős a betegségek létezéséért, sőt újabb kórok megjelenéséért, ugyanúgy nem róható fel a bűnözés kutatóinak a jelenség fennmaradása. Tekintve, hogy mindenki meg szokott halni, ez a sajnálatos körülmény még nem elegendő ok arra, hogy megszüntessük az egészségügyi kutatásokat mint eleve reménytelen vállalkozásokat. Való igaz – ha már az orvosi hasonlatot vettük –, hogy a kriminológiában az alapkérdések megítélésében csekélyebb az egyetértés, tény viszont az is, hogy itt ritkán van lehetőség a megállapítások közvetlen, kísérleti vagy tömeges alkalmazás révén történő igazolására. Egyes irányzatok és tudósok a kifejtettek szerint jelentős hatást gyakoroltak ugyan a jogalkotásra és a gyakorlatra, de tipikusan csak politikai szűrőn, az eredeti elképzeléseket többé vagy kevésbé átalakító mechanizmuson keresztül érvényesült hatásuk.

Elvitathatatlan a kriminalitás egyes területeire, jelenségeire vonatkozó számos olyan kutatási eredmény, amelyek gyakorlati – mindenekelőtt bűnmegelőzési – projekteket, valamint jogalkotási lépéseket alapoztak meg, és helyességüket a tapasztalat is igazolta. A rendszerváltozás utáni magyar kriminológia például sikereket könyvelhet el a büntetési alternatíva és a szankciók körének gazdagításában, a pártfogó felügyelet kiterjesztésében, valamint olyan új eljárási intézmények meghonosításában, mint például a sértett-elkövető közötti közvetítés. Hasonlóan elismerést érdemlő erőfeszítések jellemezték a családon belüli erőszak elleni küzdelmet. Fontos eredményként említhető az a tény is, hogy a magyar Alkotmánybíróság egyebek mellett tudományunk képviselőinek – közöttük csekélységemnek – az érveit is méltányolva törölte el a halálbüntetést. A 23/1990. (X. 31.) AB határozat indokolása szerint: *„Az Alkotmánybíróság figyelmet érdemlőnek tartja a kriminológia és a kriminálstatisztika számos ország tapasztalatain alapuló megállapítását, miszerint a halálbüntetés alkalmazása vagy eltörlése sem az összébűnözésre, sem a korábban halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények elkövetésének gyakoriságára nincs bizonyíthatóan törvényszerű hatással.”* A példák még hosszan sorolhatók. Általánosságban elmondható, hogy a kriminológia tudománya hazánkban is képes olyan adatokat és elemzéseket szolgáltatni, amelyek megalapozhatják a bűnözés elleni fellépés kereteinek a javítását.

Más kérdés persze, hogy minderre mennyiben van igény. A politika felismeri-e a hosszabb távra szóló, tudományos felismeréseken nyugvó reformok szükségességét? Az említett néhány kérdésre vonatkozóan igenlő a válasz, más fontos területeken (például a rendőrség visszavezetése a civil közigazgatásba) azonban még nem sikerült érvényesíteni a kutatási eredményeket a gyakorlatban. Itt már nem a kriminológia önértékéről van szó, hanem arról, hogy a társadalom tud-e a felismert törvényszerűségek szerint cselekedni.

A tudomány társadalmi rendeltetésének meghatározása önmagában is fontos tudományos kérdés. *Marx* elégedetlenségének adott hangot, amikor a filozófusok különböző értelmezéseivel szemben a világ megváltoztatását szorgalmazta.<sup>6</sup> Mások – például *Fichte* – egyenesen a tudósok feladatának tekintették a társadalom alakítását, befolyásolását a tudás átadása és személyes példamutatás útján.<sup>7</sup>

A tudásalapú társadalom kialakításának korszakában aligha vitatható a tudományok gyakorlati jelentősége, a szó legszorosabb értelmében vett alkalmazott kutatások szükségessége. Tárnya és annak társadalmi érzékenysége miatt különösen igaz ez a kriminológia tudományára<sup>8</sup>, amelyben a bűnmegelőzés kutatása alkalmazott kriminológiaként is felfogható.<sup>9</sup>

Ebben a megközelítésben különösen aggályos, ha a téma avatott szakembereinek azt kell megállapítaniuk, hogy „a gyakorlatban elszakadni látszanak egymástól a kriminológiai kutatások eredményei és az alkalmazott bűnmegelőzés”.<sup>10</sup> Az éremnek két oldala van. Nyilvánvalóan vizsgálni kell, hogy van-e valódi igény a tudományosan igazolt tények és következtetések alkalmazására a mindennapi tevékenység oldaláról. Másrészt viszont a kriminológia tudománya és annak képviselői sem háríthatják el a felelősséget munkájuk termékeinek a gyakorlatba átültethető módon való közreadása, egyáltalában: a bűnmegelőzés és bűnüldözés valóságához igazodás terén. Nem elegendő tehát a kriminalitás kérdéseire jó válaszokat adni, alkalmazkodni is kell a megrendelő szükségleteihez és befogadóképességéhez.

<sup>6</sup> Marx, K.: Tézisek Feuerbachról. In: Marx és Engels válogatott művei. Kossuth Kiadó, Budapest, 1977, 73. o.

<sup>7</sup> Fichte, J. G.: Einige Vorlesungen über die Bestimmung des Gelehrten. In: Fichte, I. H. (Hrsg.): Johann Gottlieb Fichtes Sämtliche Werke. 6. Band, Veit, Berlin, 1845–46, 291–346. o.

<sup>8</sup> Korinek L.: A kriminológia fogalma, helye a társadalomban és a bűnügyi tudományokban. Jura, 2002/2., 59–67. o.

<sup>9</sup> Kerezsi K.: Közösség és bűnmegelőzés: közösségi bűnmegelőzés. Magyar Tudomány, 2001/9., 931. o.

<sup>10</sup> Uo. 930. o.

Azt is meg kell jegyezni, hogy a kutatások eredményei alkalmasak lehetnek a társadalomban kialakult leegyszerűsítő, gyakran előítéletes, számos esetben téves értékelésen alapuló vélemények befolyásolására. A kriminológia ilyen értelemben felvilágosító, a közgondolkodást a realitások felé terelő tudományként fogható fel. Művelői ismerik a bűnözésre vonatkozó nézeteiket, érzékelik a közfelfogás és az igazolt tények közötti ellentmondást. Más kérdés, hogy az árnyaltabb magyarázatoknak az emberekhez való eljuttatása nem egyszerű, hiszen az abban meghatározó szerepet játszó médianak saját érdekei is vannak, ezért nem mindig lehetséges meggyőzni az esetenként a tömegtájékoztatás által is felkorbácsolt indulatok kifejezőit.<sup>11</sup> Ha azonban sikerül megtalálni a megfelelő fórumokat, akkor a kriminológia közvetlenül is hozzájárulhat a bűnözéstől való félelem, továbbá a szubjektív biztonság más összetevőinek kedvező irányba alakításához. Ebben az értelemben még a Marx és Fichte által támasztott követelményeknek is bizonyos mértékig eleget tud tenni tudományunk.

Megállapítható ugyanis, hogy az emberek kriminalitáshoz való viszonya kevésbé van összhangban a valóságos helyzettel. Magyarul: egyes társadalmi csoportok (például nők, idősek) jobban tartanak a támadásoktól, holott az őket kevésbé fenyegeti. Mások viszont (például fiatal férfiak) nem félnek „eléggé”, ezért gyakran a szükséges óvintézkedéseket is elmulasztják.<sup>12</sup> A kriminológia egyik feladata, hogy megpróbálja a valós helyzetet feltárni, az embereket a társadalmilag indokolt magatartásra ösztönözni (például arra, hogy bűncselekmény észlelése esetén tegyenek feljelentést).

Amint arról szó volt, a halálbüntetés eltörlésénél Magyarországon az Alkotmánybíróság figyelemmel volt a kriminológia megállapításaira. Tudjuk azonban, hogy a világ számos országában még mindig vannak kivégzések. Ebből adódóan továbbra is szükség van a jogalkotók reális tájékoztatására, ami értelemszerűen feltételezi az abolíció korábbi és újabb gyakorlatának vizsgálatát, értékelését.

Általánosságban is ki lehet jelteni, hogy a leegyszerűsítő, sokszor nem kellő ismereteken alapuló felfogások nem csupán az „utca emberét” jellemzik,

---

<sup>11</sup> Herz, A. – Kania, H.: *Everyday Perceptions of Crime*. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, vol. 10., no. 4., 2002, 276–285. o.; Kania, H.: *Kriminalitätsberichte und die Konstruktion von Kriminalitätswirklichkeit*. In: Walter, M. – Kania, H. – Albrecht H.-J.: *Alltagsvorstellung von Kriminalität*. Lit, Münster, 2004, 137–156. o.

<sup>12</sup> Korinek L.: *Félelem a bűnözéstől*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995

hanem igen gyakran megjelennek a politika, a törvényalkotás szintjén is. Ilyennek kell tekinteni például azt a vélekedést, amely szerint a veszélyes jelenségek ellen a büntetések szigorításával lehet hatékonyan védekezni. A kutatások ezt így nem igazolták vissza. A kriminológusoknak óvniuk kell a döntéshozókat az elhamarkodott következtetésektől, hiszen – ugyancsak tudományunk megállapítása szerint – a politika és a büntető igazságszolgáltatás nem megfelelő működése akár a bűnözés növekedésével is járhat.

Maga a kriminológia tudományának léte, témáinak kutathatósága jelzi egy adott ország valamilyen szintű demokratikus voltát. Emlékeztet, hogy a sztálini típusú diktatúrákban – így hazánkban is az ötvenes években – mint „burzsoá áltudományt” betiltották, vagy valamivel korábban a hitleri Németországban kriminálantropológiává sorvasztották. Az, hogy létezik kriminológia, persze nem jelenti automatikusan, hogy az adott állam szükségképp demokratikus jogállam is. Érdemi hatását ott tudja kifejteni, ahol empirikus tételeit engedik közzétenni, és azokat nem fogadja megütközés, ahol a társadalom ezek láttán szembe mer – és tud – nézni saját árnyoldalaival. Vagyis a kriminológia akkor teszi jól a dolgát, ha differenciáltabb gondolkodásra nevel, a társadalom tagjait megkísérli előítéleteinek felülvizsgálatára bírni, és liberálisabb, toleránsabb gondolkodásra indít.

A címben feltett kérdésre tehát egyértelműen az a válasz, hogy a bűnözés tudománya nem haszontalan. Az átfogó és általánosan elfogadott magyarázatok hiányából nem az következik, hogy be kell fejezni a kutatásokat, hanem éppen ennek az ellenkezője. Lehetséges persze az is, hogy a bűnözés nem egységes jelenség, ebben az esetben pedig nyilván nem is egyetlen okra vagy oksoportra vezethető vissza. A terrorista támadás és a gondatlan közúti veszélyeztetés között igen kevés azonosság állapítható meg. Közös a jogellenesség, ez azonban csupán mesterségesen létrehozott formális keret.

Miután a mondottak szerint van létjogosultsága a kriminológiának, a címben feltett kérdést célszerű úgy értelmezni: milyen területeken, milyen célok érdekében és milyen módon lehet támaszkodni annak tételeire, megállapításaira? Ilyen megközelítésben – ahogyan azt már érintettük – mindenekelőtt a hagyományos tematika, ebből következően pedig az alkalmazási kör jelentős szélesedését érdemes megemlíteni. Nem vitás, hogy a kriminálpolitikának támaszkodnia kell a tudomány eredményeire, ilyen módon a törvényhozás, valamint a büntető igazságszolgáltatás egészének alakítása és befolyásolása kapcsolatban áll a kutatásokkal. Hozzá kell tenni: nem csupán a bűncselekmények

tényállásának megfogalmazását és a jogalkalmazást illetően, hanem magának az intézményrendszernek az alakítását, működtetését magába foglalóan is. Sőt: ma már a lakosság is közvetlen fogyasztó, hiszen a bűnmegelőzési ajánlások, a feljelentési hajlandóságot előmozdító felvilágosítás révén a lehetséges vagy tényleges áldozatokhoz is szól a kriminológia. Ezzel összefüggésben arra is rá kell mutatni, hogy a vitathatatlan eredmények egyike éppen az, hogy a szűk értelemben vett oksági vizsgálódások kereteit túllépve ma már állandóan napirenden van a szubjektív biztonság kérdése, ezen belül pedig a bűnözéstől való félelem problematikája. Az is megállapítható, hogy a rettegés vagy akár csak a szorongás megszüntetésével, de legalább enyhítésével – amire van alap, hiszen közhelyszerű igazság, hogy azok félnek jobban, akik kevésbé vannak kitéve a kriminalitás veszélyeinek – az emberek általános közérzete is javítható, így az általános közállapotok szempontjából is pozitív lehet tudományunk szerepe.<sup>13</sup> Ennek érdekében szükség volna a média megfelelő hozzáállására, ami nem mindig adott, hiszen a szenzációhajhászás érdekében gyakran éppen a tömegtájékoztatók kelti azokat a megalapozatlan félelmeket, amelyek azután akár maguk is kedvezőtlen hatással lehetnek a bűnözés alakulására.<sup>14</sup>

Ma az egyik legfontosabb alkalmazási terület a helyi közbiztonsági és bűnmegelőzési stratégiák megalapozása. Az emberek mindennapjaiban tapasztalt kriminalitás – és más hasonló problémák – kezelése egyre inkább a helyi bűnüldözés, a megelőzés pedig a települési és területi önkormányzatok feladatává válik. A prevenciós kezdeményezések kidolgozása és a tervek megvalósítása szükségessé teszi olyan szakemberek bevonását, akik segíteni tudnak az elérhető célok kitzésében, a projektek megvalósításában, nem utolsósorban pedig az ellenőrzés, a mérési módszerek kialakításában. Ebből adódóan arra lehet számítani, hogy a már ma is elterjedt alkalmazott kutatások jelentősége növekedni fog.

A kriminológia eredményeinek felhasználása, a tudomány művelői véleményének megkérdése az egyes ágazatokat tekintve is fokozott jelentőségre tesz szert. Csupán példaképpen említek egy olyan területet, ahol ez a szempont sokáig nem érvényesült. A kutatások nyomán azonban világossá vált: nem kis jelentőségű problémáról van szó. Az épített környezet alakítására utalok. Tényként lehet megállapítani a lakásviszonyok és az áldozattá válás

<sup>13</sup> Uo.

<sup>14</sup> Wilson, J. Q. – Kelling, G. L.: Broken Windows. The Atlantic Monthly, vol. 249., no. 3., 1984, 29–38. o.

közötti összefüggés fennállását. Az elmagányosodás, a társadalmi kapcsolatok beszűkülése növeli a bűnözés általi veszélyeztetettséget, de – különösen az idősek esetében – a kriminalitástól való félelmet is. Egyes kutatások eredményei szerint akár hét-nyolcszoros is lehet a különbség például a toronyházak és a kisebb épületek mint színhelyek között, az utóbbiak javára.<sup>15</sup> Az „átjáróházak” szerepét már nem is kell bővebben kifejteni. Mindebből az következik, hogy a tervezéskor célszerű elvégezni egy adott megoldás kriminológiai értékelését, mielőtt egyéb megfontolások alapján döntenek. Hasonló megállapítások tehetők a közvilágításra és számos egyéb olyan tényezőre, amelyek sokáig nem kapcsolódtak az egyszerű rendőri kérdésként kezelt közbiztonság ügyéhez.

A kifejtettek alapján egyértelműen kijelenthető: a kriminológia nem felesleges, nem haszontalan „köldöknézés”, hanem éppenséggel az egyre fontosabb értéké váló biztonság megőrzéséhez és megerősítéséhez nélkülözhetetlen tudomány. Eredményeinek alkalmazása a jogalkotás és jogalkalmazás minden területén nélkülözhetetlen, azon túlmenően ma már az emberek és közösségeik számára is közvetlenül hasznosítható ismeretek forrása. A kétségtelenül bekövetkezett kudarcok sem a kutatások feladását indokolják, hanem éppenséggel azt, hogy a tanulságok levonásával új irányokat, új megközelítéseket és új megoldásokat keressen a tudomány. A társadalmi gyakorlatnak nincs olyan területe, ahol legalább közvetve ne játszana szerepet a kriminológia tárgya. Az egyes szférák – így a tudomány – sajátosságait tiszteletben tartó párbeszéd javítja a társadalmi együttélés minőségét.

Erre jó a kriminológia!

## Irodalom

**Anderson, D. C. (1997):** *The mystery of the falling crime rate*. The American Prospect, no. 32.

**Cohen, S. (1988):** *Against Criminology*. Transaction Books, New Brunswick

**Fichte, J. G. (1845–46):** *Einige Vorlesungen über die Bestimmung des Gelehrten*. In: Fichte, I. H. (Hrsg.) (1974): *Johann Gottlieb Fichtes Sämtliche Werke*, Veit, Berlin, 6. kötet

**Gottfredson, M. R. – Hirschi, T. (1990):** *A General Theory of Crime*. Stanford University Press, Stanford

---

<sup>15</sup> Korinek L. (1995): i. m. 190–191. o.

**Herz, A. – Kania, H. (2002):** *Everyday Perceptions of Crime*. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, vol. 10., no. 4.

**Kania, H. (2004):** *Kriminalitätsberichte und die Konstruktion von Kriminalitätswirklichkeit*. In: **Walter, M. – Kania, H. – Albrecht H.-J.:** Alltagsvorstellung von Kriminalität. Lit, Münster

**Kerecsi K. (2001):** *Közösség és bűnmegelőzés: közösségi bűnmegelőzés*. Magyar Tudomány, 9. szám

**Korinek L. (1995):** *Félelem a bűnözéstől*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

**Korinek L. (2002):** *A kriminológia fogalma, helye a társadalomban és a bűnügyi tudományokban*. Jura, 2. szám

**Korinek L. (2006):** *Bűnözési elméletek*. Duna Palota és Kiadó, Budapest

**Levitt, S. D. (2004):** *Understanding Why Crime Fell in the 1990s: Four Factors that Explain the Decline and Six that Do Not*. Journal of Economic Perspectives, vol. 18., no. 1.

**Marx, K. (1977):** *Tézisek Feuerbachról*. In: Marx és Engels válogatott művei. Kossuth Kiadó, Budapest

**Wilson, J. Q. – Kelling, G. L. (1984):** *Broken Windows*. The Atlantic Monthly, vol. 249., no. 3.

## Kriminálpolitika és bűnözéskezelés Magyarországon Reformok 2002–2009<sup>1</sup>

*Magyarországon a bűnözés szerkezete mostanra már nemigen tér el a nyugat-európaiktól. A 2002 és 2009 között megvalósított, a rendszerváltozáshoz képest megkésett kriminálpolitikai reformok rendszerszemléletben valósultak meg. A pártfogó felügyelői rendszer reformjával, az állami áldozatsegítő szolgálatok létrehozásával és a büntetőjogi mediáció intézményének bevezetésével mint normatív reformokkal párhuzamosan szervezeti változtatások is történtek. A XXI. századi magyar kriminálpolitikai reform az Európai Unió ajánlásai és az európai jó gyakorlatok alapján készült oly módon, hogy a magyar megoldások illeszkedjenek a hazai jogi kultúra hasznosítható hagyományaihoz, ne szakadjanak el túlságosan a tradícióktól, és igazodjanak a társadalom morális elvárásaihoz.*

A kriminálpolitika fogalmát a szakma a XX. század végén és napjainkban, a XXI. század elején megközelítőleg azonos tartalommal használta, illetve használja.<sup>2</sup> Értelmezésem szerint a kriminálpolitika a deviáns jelenségeken belül a kriminális típusúakra vonatkozó állami, tehát intézményesített reakciók összességét jelenti. Ezek a politikai erőterben létrejövő reakciók a bűnözéskezelés megvalósítását célozzák. Azt az elviselhető közbiztonságot teremtik meg, amely a társadalom létezésének nélkülözhetetlen előfeltétele.

A bűnügyi tudományok – köztük a kriminológia is – hosszú ideig a büntetőpolitikát használták a legátfogóbb fogalomként. A büntetőpolitika Wiener A. Imre szerint a cselekmények büntetendőségéről és az elkövetők büntethetőségéről kialakított döntéseket és cselekvéseket tartalmazza.<sup>3</sup> Tágabb értelemben azonban a hagyományos büntetőpolitika területéhez tartoznak a bűnüldözés, a büntető igazságszolgáltatás, a büntetés-végrehajtás jogszabályi és intézményi működéséhez tartozó feladatok és feltételek is.

---

<sup>1</sup> A tanulmány az *50 éves az Országos Kriminológiai Intézet* címmel 2009. szeptember 22-én rendezett konferencián elhangzott előadás alapján készült.

<sup>2</sup> Ligeti K.: Kriminálpolitika és pönológia. In: Gönczöl K. – Kerezi K. – Korinek L. – Lévyay M. (szerk.): *Kriminológia – Szakkriminológia*. Complex Kiadó, Budapest, 2006, 599–623. o.

<sup>3</sup> Wiener A. I.: *Büntetőjog. Általános Rész*. Tankönyv. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 2003



A *kriminálpolitika* fogalmának bevezetésére azért volt szükség, mert a posztmodern társadalomban egyértelművé vált, hogy a hagyományos büntetőpolitika szemléletével, eszközeivel többé már nem alakíthatók ki az elviselhető közbiztonság feltételei, azaz nem gyakorolható a bűnözéskezelés. A posztmodern társadalomban a társadalompolitika részeként, a kormányzati politika szintjén valósulnak meg az áldozatok segítségével és az áldozatok kárának enyhítésével, a társadalmi bűnmegelőzés állami feladataival, valamint a bűncselekményekkel okozott hátrányok mérséklésével összefüggő feladatok.<sup>4</sup> Az ezredforduló magyar kriminálpolitikai reformjai ebben a fogalmi rendszerben valósultak meg.<sup>5</sup>

A megkésett reformokat a rendszerváltozással összefüggő anómiás jelenségek és a piaci társadalmi viszonyok között a hatékony bűnözéskezelés kényszerítette ki. Magyarországon az ismertté vált bűncselekmények száma a rendszerváltozás előtt és alatt – 1987 és 1997 között – három és félszeresére emelkedett, és alaposan átalakult a bűnözés szerkezete is. 1997-re a vagyon elleni bűncselekmények aránya az összes regisztrált bűncselekmény korábbi 60%-áról 80%-ára emelkedett. Az ezredforduló után a növekedés megállt, mára az ismertté vált bűncselekmények szerkezete, az elkövetők és az áldozatok száma a stabilizálódás jeleit mutatja.<sup>6</sup> Összehasonlító adatok alapján az is megállapítható, hogy a magyarországi bűnözés szerkezete mostanában már nem igen tér el a nyugat-európaiktól. Más kérdés, hogy nálunk a bűnüldöző hatóságok felderítési hatékonysága alacsonyabb, mint a régebbi demokráciákban, ami egyébként hátrányosan befolyásolja a lakosság közbiztonsági közérzetét.

A XXI. századi magyar kriminálpolitikai reform megvalósítói figyelembe vették az Európai Unió ajánlásait, és nyomon követték az európai jó gyakorlatokat.<sup>7</sup> Mindig törekedtek azonban arra, hogy a magyar megoldások

<sup>4</sup> Ligeti K.: i. m.

<sup>5</sup> A részletes elemzést lásd Domokos A.: A büntetőpolitika változásai Magyarországon. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2008, 92–113. o.

<sup>6</sup> A bűnözési helyzet elemzését lásd részletesen „A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról” 115/2003. (X. 28.) országgyűlési határozat 2. pontjában. Magyar Közlöny, 2003/121., 7622–7681. o.

<sup>7</sup> ECOSOK Res. 1997/33.; Elements of Responsible Crime Prevention: Standard and Norms. Proposal for a Council Decision Establishing a Programme of Incentives and Exchanges, Training and Cooperation for the Prevention of Crime (Hippocrates). Official Journal of European Communities, 2001. C. 96 E/244-246. o., március 27.; Az Európai Tanács 1999. október 15–16-án, Tampereben elfogadott következtetései; a Bizottság 2004/80/EK irányelve a bűncselekmények áldozatainak kárenyhítéséről; a Tanács 2004/68/IB kerethatározata

illeszkedjenek a hazai jogi kultúra hasznosítható hagyományaihoz, ne szakdjanak el túlságosan a tradícióktól, és igazodjanak a társadalom morális elvárásaihoz.

A 2002 óta hivatalban lévő igazságügyi kormányzat rendszerszemléletben végrehajtott reformokat valósított meg. A szabadságelvonást nem tartalmazó büntetések körének bővítése, illetve a feltételes szabadság intézménye hatékonyságának növelése érdekében valósult meg a *pártfogó felügyelői rendszer reformja*. A bűncselekmények áldozatainak segítése és védelme, illetve a viktimizáció megelőzése érdekében a kormányzat létrehozta az *állami áldozatsegítő* szolgálatot. A helyreállító igazságszolgáltatás törekvéseinek megvalósítása, valamint a sértettek fokozottabb érdekérvényesítése céljából a büntetőeljárás törvény módosításával immár negyedik éve működik a *büntetőjogi mediáció* intézménye. E normatív reformokkal párhuzamosan valósultak meg a szervezeti változtatások is. 2003 és 2006 között létrejött az Igazságügyi Hivatal, amely egységes szervezetben látja el a pártfogó felügyelői szolgálat, valamint az áldozatsegítő és jogi segítségnyújtó szolgálat feladatait, továbbá szakmai felelősként koordinálja a büntetőjogi mediációt.

A reformok között azonban a legfontosabb célkitűzéseket a 2003-ban országgyűlési határozatként elfogadott, *A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája* címet viselő dokumentum tartalmazza.<sup>8</sup> A stratégia szerint a társadalmi bűnmegelőzés olyan önálló szakpolitika, amely államilag vezérelt, illetve támogatott szakmai és civil mozgalomként fejt ki hatását.

A stratégia a közösség biztonságának javítása érdekében olyan célkitűzéseket foglal magában, amelyekkel mérsékelni lehet a bűncselekményeket előidéző okok hatását, csökkenteni lehet a sértetté válás veszélyét és a bűnalkalmak számát. Ez a három célkitűzés csak együtt, egymásra tekintettel, a kényes egyensúly fenntartásával valósulhat meg.

A mindenkori kormány által meghatározott cselekvési programok évente aktualizált válaszokat tartalmaznak a bűnözés kihívásaira, reagálnak a bűnözés és az áldozattá válás okaira, figyelemmel vannak a bűnalkalmak mindenkori alakulására.

---

(2003. december 22.) a gyermekek szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről; a Tanács 2001/220/IB kerethatározata a bűncselekmények áldozatainak jogállásáról.

<sup>8</sup> A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája... i. m.

Magyarországon a társadalmi bűnmegelőzés tehát nem kampány és nem is „háború a bűnözés ellen”, hanem a társadalompolitika szerves része, azon belül pedig önálló szakpolitika.

A társadalmi bűnmegelőzés működési elvei közül ki kell emelni a partnerséget, továbbá azt, hogy a stratégia keretei között a helyi bűnmegelőzés csak helyi közügyként valósulhat meg. Alapvető követelmény az is, hogy a bűnmegelőzés a közbiztonságot csak az emberi jogok tiszteletével, az alkotmányos elvek érvényre juttatásával szolgálhatja.

A *partnerség elve* akkor valósul meg, ha a stratégiában rögzített célok összhangban vannak a nemzeti drog és alkohol elleni stratégiával, a szegregációt, a kirekesztettséget fékező programokkal, a roma népesség integrációját szolgáló tárcaközi, szektorközi koordinációval, az antidiszkriminációs, a népegészségügyi, valamint az oktatásban az esélyegyenlőséget biztosító programokkal, befolyása kiterjed a természetes és az épített környezet védelmére kialakított programokra is.

Az említetteken kívül is alig van olyan szakpolitika, amelynek közvetlenül vagy közvetve ne lenne hatása a bűnokokra, a bűnalkalmakra vagy az áldozattá válás esélyeire, kockázataira. (A jogbiztonság követelményei szerint működő ingatlan-nyilvántartás egyik hatásos eszköze például a lakásmaffia elleni fellépésnek. A körültekintően működő konzuli szolgálat eredményes megelőzési és áldozatsegítési megoldásokkal járulhat hozzá a nemzetközi gyermekkereskedelem elleni küzdelem sikeréhez.)

A szakpolitikák csak együtt, egymásra tekintettel tűzhetik ki az elérni kívánt célokat. Az együttműködésben a kívánt eredmény pedig csak a szakszerűség és az arányos beavatkozás elvének érvényesítésével érhető el. Nemkívánatos következményekhez vezetne ugyanis az, ha az alkohol elleni vagy a gyermekvédelmi politikák csak és kizárólag bűnözéskockázati tényezőként értékelnék és a bűnözéskontrollban érvényesítendő szempontok alapján határoznák meg a hatáskörükbe tartozó feladatokat. Ez alkoholügyben könnyen vezetne prohibícióhoz, és annak az 1920–1940-es évekbeli amerikai kudarcához vezetne. Ugyanez a szemlélet gyermekvédelmi ügyekben a segítő és a kontrollmechanizmusok kényes egyensúlyának felbomlásával, a kontrollelemek felerősödésével járna. Utóbbira példa mostanában az az Egyesült Államokban és Angliában alkalmazott gyakorlat, amelyben a védőnő csak bűnmegelőzési ágensként járhat el, és csak azokat az anyákat gondozza, akik

korábban „biztonsági kockázati tényezőként” jelentek meg a gyermekvédelem, a közegészségügy, a szociális szolgáltatás vagy a rendőrség látókörében.<sup>9</sup>

A partneri alapon megvalósuló koordinációnak a kormány, a minisztériumok, a hatóságok, a helyi önkormányzatok, a közösségi és a civilszervezetek, a tudomány képviselői, az üzleti szektor, az egyházak és a magánemberek közötti folyamatos munkakapcsolatban kell megvalósulnia.

A stratégia értelmében a *helyi bűnmegelőzést helyi közügyként kell értelmezni*. A helyi közbiztonság javítása, a helyi közösségépítés érdekében támogatni kell azokat az elképzeléseket és cselekvési programokat, amelyek a bűnözés helyben jelentkező próbatételeire hatékony és szakszerű válaszokat adnak. Az Országos Bűnmegelőzési Bizottság az ennek megfelelő helyi, szektorközi, szakmaközi, civil és nem civil partnerség modelljeinek kialakulását 2004 óta évről évre meghirdetett pályázatokkal támogatja.

*Egy demokráciában a társadalmi bűnmegelőzés csak a jogállami követelményeknek megfelelően működhet, tehát a gyakorlatban törekedni kell a biztonság és az emberi jogok tisztelete kényes egyensúlyának megvalósítására*. A bűnmegelőzés mindig beavatkozás az egyén vagy a kisebb közösség életébe, bűnmegelőzés címen azonban kényszerítő vagy megbélyegző módon nem szabad beavatkozni. A társadalmi bűnmegelőzési programok meghatározásánál tekintettel kell lenni arra, hogy a bűnözéssel összefüggő problémák eltérően érintik a nőket, a férfiakat, a fiatalokat és az időseket. Emellett figyelembe kell venni a kulturális különbségeket és az egyes népcsoportok eltérő kultúráját, szokásait is. A bűnmegelőzés nem járhat kirekesztéssel, nem erősítheti a már meglévő előítéleteket, és nem okozhat másodlagos viktimizációt. A beavatkozás módjának megválasztásakor követni kell az arányosság elvét, törekedni kell az egyéni autonómia és a közösségi kontroll egyensúlyára, a biztonságához fűződő érdek érvényesítése mellett az előítéletesség elkerülésére.<sup>10</sup>

<sup>9</sup> Moffit, T. E.: Life-course-persistent and adolescent-limited antisocial behavior. In: Lahey, B. B. et al. (eds.): *Causes of Conduct Disorder and Juvenile Delinquency*. New York, Guilford Press, 1997; Az ilyenfajta partnerséget azonban igen hamar heves kritikai támadások érték, lásd különösen Tilley, N.: Introduction: thinking realistically about crime prevention. In: Tilley, N. (ed.): *Handbook of Crime Prevention and Community Safety*. Willan Publishing, Cullompton, Devon, 2005, 3–13. o.; vagy Gilling, D.: Partnership and crime prevention. In: Tilley, N. (ed.): Uo. 734–756. o.

<sup>10</sup> A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról. 115/2003 (X. 28.) országgyűlési határozat. 5. Alapelvek és működési elvek. Magyar Közlöny, 2003. október 28., 9294–9348. o.

Az elmúlt hét esztendőben a stratégia fő célkitűzései megvalósultak. A legfontosabb eredmény talán az volt, hogy a szektorok és az aktorok megismerték az együttműködésből származó előnyöket, sőt egyesek már eredményesen hasznosítják is őket.

A partnerek a stratégiai célkitűzések prioritásai közül az erkölcsi veszélyzónába kerülő gyermek- és fiatalokúak problémáira voltak a legfogékonyabbak. Igen jól hasznosultak a kortárs csoportokkal megvalósított projektek. A fiatalkori bűnözés megelőzésében a motívumok és a következmények jobb megértésében és megértetésében sok szakember magabiztosan használta a drámapedagógiát. Jó kezdeményezéseket támogatott az OBmB az iskolán belüli és az iskola környéki erőszak terjedésének fékezése, az erőszakmentes konfliktuskezelési és -feloldási módszerek terjesztésében.

A települések biztonsága érdekében tett erőfeszítések nem voltak ilyen sikeresek. Sok a jó kezdeményezés, és követésre méltó helyi gyakorlat is kialakult ugyan, a települési önkormányzatok többségével mégsem sikerült intenzív kapcsolatot teremteni, így az egymástól nagyon különböző helyi stratégiai elképzelések alapos megvitatására sem került sor. Gyümölcsöző és folyamatos volt a kapcsolat néhány település önkormányzatával, így megbízható, állandó partnernek bizonyult egyebek mellett Miskolc, Pécs, Kecskemét és Mórahalom. A legtöbb települési önkormányzat viszont a jobb közbiztonságot nem a helyben elérhető partnerek hatékony és hálózatszerű együttműködésével, hanem kizárólag a még több rendőrrel, a még több kontroll alkalmazásával és sok térfigyelő eszköz telepítésével kívánta elérni.

Sikeresnek bizonyult viszont a bizottság 2009 januárjában a tízezernél kisebb lélekszámú települések részére kiírt település-bűnmegelőzési pályázata. A településen belüli konfliktusok erőszakmentes feloldási technikáinak helyi hasznosítására kiírt pályázatnak a közösségi mediáció iránti fogékonyság növelése, a módszerre való érzékenyítés volt a célja. A pályázaton nyertes települések önkéntesei külső szakértőkkel együtt tettek igen tanulságos, de nem mindig sikeres kísérleteket a generációk közötti, valamint a kisebbség és a többség között kialakult helyi konfliktusok békés rendezésére, együtt dolgozták ki a konfliktusok erőszakmentes feloldásának helyben lehetséges megoldásait.

*2003-ban valósult meg a pártfogó felügyelői szervezet intézményi reformja, amely megteremtette az alternatív, a tényleges szabadságelvonással nem*

járó, elsősorban a közösségben végrehajtandó büntetőjogi szankciók megvalósításának korszerű szervezeti és szakmai feltételeit.<sup>11</sup> Továbbfejlesztette a feltételes szabadságra helyezés intézményét is. Az átalakított szervezetben a fiatalok pártfogásával továbbra is szakmailag önálló szervezeti egység foglalkozik.

A reform végrehajtása óta egységes kormányzati irányítás alatt működik a büntetés-végrehajtás két intézménytípusa: a börtönigazgatás és a közösségben végrehajtott büntetésekért felelős szervezet.

A szervezeti reform módot adott a szakmai megújulásra is. A Be. 2003. évi módosítása lehetővé tette, hogy a pártfogó felügyelő már az eljárás korai szakaszában hasznosítsa a szaktudását, nevezetesen, hogy a szankció alkalmazása szempontjából releváns körülményeket pártfogó felügyelői véleményben tárja a bíróság, illetőleg az ügyész elé. A szakmai követelményeknek megfelelően kialakított környezettanulmányt és az ennek alapján megfogalmazott pártfogói javaslatokat az eljáró ügyészség és a bíróság az individualizáció követelményei szerint használhatja fel a szankció megválasztásában, a pártfogó felügyelet elrendelése során pedig a magatartási szabályok összeállításában. A pártfogó felügyelői véleményben foglalt információ hasznosulhat a sértetti érdekek érvényesítésében, és felhasználható a megsértett közösség kiengesztelésére is. (Az ügyész, illetve a bíróság a közterület rongálói számára például a pártfogói vélemény alapján magatartási szabályként írhatja elő a graffiti eltávolítását vagy a megrongált közforgalmú járművek, parkok karbantartását.) A feltételes szabadlábra bocsátásról szóló bírói döntés szakmai előkészítése során készült pártfogói vélemény pedig elősegítheti a társadalmi integráció objektív és szubjektív feltételeihez igazodó magatartási szabályok kiválasztását.

A megreformált pártfogó felügyelet valódi szakmai kihívása ma is az, hogy minden egyes esetben megtartsa a kontroll és támogatás kényes és az eset jellegéhez igazodó egyensúlyát. A hat év alatt kialakult egységes szakmai elvárások alapján működő pártfogók teljesítménye egyenletesen fejlődik. Az előbb ismertetett elvárásoknak megfelelően gondoskodnak a közérdekmunka-büntetés végrehajtásáról is. Ennek tulajdonítható, hogy az elmúlt években

---

<sup>11</sup> A 2003. évi XIV. törvény alapján 2003. július 1-jén létrejött az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alatt a központi irányítású pártfogó felügyelői szolgálat, amelynek szakmai feladatait a 17/2003. (VI. 24.) IM rendelet határozta meg.

a jogerős ítéletek körében jelentősen emelkedett a közérdekűmunka-büntetések száma.<sup>12</sup>

A pártfogó felügyelők a hatékony esetkezelés érdekében területi együttműködési hálózatot alakítottak ki a szociális, az oktatási, a gyermek- és ifjúságvédelmi, valamint a munkaügyi központokkal. Ennek és a jó munkaszervezésnek tulajdonítható, hogy – bár évről évre növekedett az egy pártfogóra jutó elítéltek, gondozottak száma, és alig volt létszámfejlesztés, tehát a terhelésük is növekedett – a szakmai teljesítmény színvonalát tartani tudták, és képesek voltak a folyamatos szakmai megújulásra is. Utóbbira példa az egyelőre csak Budapesten és Miskolcon, a fiatalok számára kísérleti jelleggel, de annál sikeresebben működő, a reintegráció és a kontroll eszközeit egyaránt hatékonyan alkalmazó nappali foglalkoztató létrehozása.

A nemzetközi elvárásoknak megfelelően *2006-ban létrejött az áldozatsegítés és áldozat-kárenyhítés törvényben szabályozott, egységes rendszere*. A kormányzat a bűncselekmények áldozatainak segítése és az áldozati kárenyhítés, illetve a viktimizáció megelőzése érdekében létrehozta az állami áldozatsegítő szolgálat országos hálózatát.<sup>13</sup> Ezzel a kriminálpolitika olyan szakpolitikával gazdagodott, amelyben intézményesült a társadalomnak az áldozatokkal vállalt szolidaritása. Az áldozatsegítő szolgálat a rászorulóknak a bűncselekmény okozta krízishelyzetben azonnali anyagi támogatást nyújt, ezen kívül minden áldozat számára megadja a szakmai segítséget az érdekeik érvényesítéséhez, a súlyos bűncselekmények rászoruló áldozatainak pedig alkalmi vagy tartós szociális segítséget is szolgáltat.

A szolgáltatást a megyénként általában két-két áldozatsegítő, az állam általi kárenyhítést kizárólagos hatáskörrel a fővárosi szolgálat látja el. A tanácsra, segítségre, támogatásra szoruló áldozatok százezres számához képest a szolgálat igen kis létszámmal működik.<sup>14</sup> A szolgálat ismertté válását és hatékony működését jelentősen elősegítette a központi és a helyi hatóságokkal,

<sup>12</sup> A jogerős elítélések körében 2007-ben 2001-hez képest 55 százalékkal emelkedett a közérdekűmunka-büntetések aránya.

<sup>13</sup> 2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről; 1/2006. (I. 6.) IM rendelet az áldozatsegítő támogatások igénybevételének részletes szabályairól.

<sup>14</sup> Ez a kis létszámú hivatal 2008-ban már több mint 13 ezer sértett részére nyújtott szakmai szolgáltatást, ebből ötezer-ötszáz esetben nyújtott az alkalmilag rászorulóknak azonnali pénzügyi segítyt, 360 ügyben pedig a kárenyhítésről gondokoskodott.

intézményekkel igen rövid idő alatt kialakított kapcsolati hálózat. A szolgálat jelzőrendszert épített ki a rendőrséggel, a folyamatosan együttműködik a jogsegítség-nyújtó szolgálattal (nép ügyvédje), a szociális, a gyermek- és ifjúságvédelmi, az egészségügyi szférával és az érintett civilszervezetekkel. Az áldozatsegítő szolgálat azonban csak akkor töltheti be a törvényben meghatározott funkcióját, ha képes lesz 24 órás ügyeleti rendszerben működni. A rászorulóknak segítése érdekében 2009 tavaszán az ország minden megyéjében kiképeztek egy-két szakembert a krízishelyzetbe jutott áldozatok – sürgősségi ellátásában érvényesíthető – pszichológiai segítésére. Ezt a szolgáltatást minél előbb ambuláns szolgáltatásként kellene a rendszerbe integrálni.

2007-ben a bűncselekményekben megnyilvánuló konfliktusok békés, meg egyezés alapján történő feloldása, a sértettek fokozottabb érdekérvényesítése céljából létrejött *a büntetőeljárásban alkalmazható közvetítői tevékenység*.<sup>15</sup>

A mediációra a hatályos jog alapján az elkövető beismerő vallomása, az elkövető és a sértett beleegyezése esetén az ügyész vagy a bíró hozzájárulásával kerülhet sor a regisztrált bűncselekmények jelentős hányadát kitevő, kisebb súlyú és kevésbé veszélyes bűncselekmények körében. A közvetítői eljárás erre kiképzett mediátor közreműködésével valósulhat meg.

A jogalkotó a közvetítői eljárást nem alternatív büntetőeljárásnak és nem pertakarekossági megoldásnak szánta. Nem is a polgári jogi igény kielégítését célzó jogintézményről van szó. A közvetítői eljárásban ugyanis következetesen érvényesül az az elv, hogy a bűn nem maradhat következmény nélkül.

A közvetítői eljárásban az elkövető szembesülni kényszerül tettének következményével. Az elkövetőnek alkalma nyílik a saját tettének a sértett szemszögéből való értékelésére és ennek alapján a sértettel való érdemi megegyezésre. Az eljárásban a sértettnek lehetősége van az elkövetés konkrét okainak megismerésére, a motívumok megértésére. Ebben az eljárásban alakulhat ki a sértett számára elfogadható, az elkövető által teljesíthető erkölcsi és anyagi jóvátétel. A közvetítői eljárásban létrejövő és teljesülő megegyezés legfőbb előnye, hogy ilyenkor jogállami keretek között és viszonylag rövid határidőn belül elérhető egy konfliktusfeloldó kompromisszum.<sup>16</sup>

---

<sup>15</sup> 2006. évi LI. törvény a Btk. (az 1978. évi IV. törvény) és a Be. (az 1998. évi XIX. törvény) módosításáról; valamint a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői eljárásokról szóló 2006. évi CXXIII. törvény hatálybalépéséről.

<sup>16</sup> Erről bővebben Fellegi B.: Ut a megbékéléshez. A helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon. Napvilág Kiadó, Budapest, 2009; Gönczöl K.: Szolgáltatásunk igazságot. In: Kovacsics J.-né (szerk.): Egy élet az igazságügyi statisztika szolgálatában.



Minden helyreállító eljárás célja a megegyezésre törekvés. Megegyezés akkor jöhet létre, ha az ellentétes érdekű felek meghallgatják egymás érveit, majd azokra tekintettel keresik a megoldást. Az ellentétes érdekű, de egymással együttműködésre kész felek közreműködésével kialakított kompromisszumról van tehát szó. A felek a helyreállító eljárásra saját jól felfogott érdekük vagy meggyőződésük alapján vállalkoznak. Az elkövető nemcsak a védekezését adhatja elő, hanem más érveket is. Olyanokat, amelyek a konfliktus kialakulásában, bűnös magatartásban szerepet játszottak, és az eredményes megegyezés céljait szolgálhatják. Az eljárás során így számára is megvilágosodhatnak a saját tettének okai, a sértett és más érdekelték meghallgatása után pedig megismerkedik tettének következményeivel. Átélteti például azt, hogy erőszakos cselekedetével a rablás áldozatát az egész havi megélhetésétől fosztotta meg, és ezért börtönbe kerülhet. Egyáltalán nem biztos, hogy az új mozzanatok megrázzák vagy kialakítják benne az eddigi életmódjának megváltoztatására irányuló szándékot, akár csak tettének érdemi megbánását is, de mindezekre nagyobb az esély, mint ha át sem esik ezen a procedúrán. Ha viszont bekövetkezik a kedvező fordulat, akkor a kialakult elképzeléseihez segítséget kaphat az őt támogató – esetleg az eljárásban is részt vevő – szűkebb közösségtől, családjától, tanáraitól. Az is lehet, hogy külső szakszerű segítségre nyílik esélye, például kezelésre, gyógyításra, szakképzésre vagy munkahely megszerzésére. Az eljárásban való részvételét leginkább az motiválhatja, hogy a létrejövő megegyezést az ügyészség, illetve a bíróság a bűnösség megállapításánál, illetve a büntetés kiszabásánál az ő javára kedvező módon ítélteti meg. Egyszerűen szólva, kevesebb börtönt kap, vagy megúszhatja.

A sértett (áldozat) és az érintett közösség érdekeltté válhat a megegyezésben, mert az ehhez vezető eljárástól remélheti érzelmi, anyagi sérelmeinek eredményes és viszonylag gyors orvoslását, oldódhat a szorongása, növekedhet a biztonságérzete. Érzelmi feszültsége is csökkenhet, mert az eljárásban megismerheti a másik fél, az elkövető magyarázatát, és abból talán az elkövetés szubjektív okait is képes lesz megértő módon feldolgozni. Ez is nyitottabbá teheti a megegyezésre, a jóvátétel elfogadására.

A közvetítői eljárásban fokozottan érezheti az őt támogató közvetlen közösség szolidaritását, és nagy eséllyel kiderülhet az is, hogy a bűncselekmény

---

Ünnepi kötet a 70 éves Vavró István tiszteletére. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006, 47–56. o.; Gönczöl K.: A helyreállító igazságszolgáltatás filozófiája. Büntetőjogi Kodifikáció, 2007/2., 3–7. o.

következményeinek feldolgozásához milyen intézménytől milyen támogatásra tarthat igényt. A legfontosabb persze az, hogy módja van a jóvátétel mi-kéntjének és mértékének befolyásolására.

A helyreállító eljárásban kialakuló megegyezés új lehetőségeket tárhat fel a bíróság által alkalmazható szankciók kiválasztásában is. Új megvilágításba helyezheti például a környezetkárosító bűncselekményekért kiszabható büntetések. A sértett közösség képviselője például a megegyezést a megkárosított termőtalaj teljes rekultivációjához kötheti, a levegőt szennyező elkövetőtől azt kérheti, hogy az adott környezetben fákat, erdőt telepítsen.

A tömegközlekedési eszközöket, a közterületet rongálók esetében pedig a sértett közösség szakértő képviselője elég pontos támpontokat adhat a megegyezésre irányuló tárgyaláson ahhoz, hogy milyen munka vagy természetbeni szolgáltatás szükséges és arányos az okozott kár helyreállításához, a megsértett közösség kiengeszteléséhez.

A futballhuligánok vandál cselekedetei új megvilágításba kerülhetnek a helyreállító eljárásban, ha az érintett sportkör képviselőjének a közreműködésével alakul ki a jóvátétel és a kiengesztelés módja. Ő közvetíthetné egyébként az érintett közösség, a klub számára a helyreállító eljárásban szerzett tapasztalatokat is, úgy, hogy azok hasznosulhassanak a hasonló cselekmények megelőzésében.

Megegyezés alakulhatna ki az erdőtulajdonosok képviselője és az erdőt tisztító fatolvajok között is: az elkövetők vállalhatnák az adott erdő szakszerű felügyelet melletti karbantartását, az erdőtulajdonosok pedig a „bizalomvesztésig” jogot adnának a szükségét szenvedők számára a rözse rendszeres összegyűjtésére.

A közvetítői eljárást az első évben, 2007-ben, csaknem kétezer-ötszáz ügyben kezdeményezték, és az ügyek nagyjából fele még ugyanebben az évben eredményes megállapodással zárult. (Az eljárások több mint egyharmada az év végéig nem fejeződött be.) Úgy tűnik tehát, hogy a büntető igazságszolgáltatási gyakorlat befogadta ezt az eljárási megoldást. Talán még akkor sem túlzó ez a megállapítás, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a megállapodások többségében csak az anyagi jóvátételben sikerült megegyezésre jutni, és az érdekelt felek viszonylag ritkán használják a természetbeni és a nem anyagi jellegű jóvátételből adódó lehetőségeket. Az anyagi jellegű jóvátétel túlsúlya azonban nemcsak a szemléletbeli hiányosságokra vezethető vissza, hanem arra is, hogy a kezdeti időszakban a közvetítői eljárásra rendelt bűncselekmények

között az egyszerűbb, érzelmileg könnyebben feldolgozható ügyek voltak túlsúlyban.<sup>17</sup> Az alkalmazás első évének eredményeit tartalmazó kutatás anyagában azonban már szép számmal vannak olyan esettanulmányok, amelyek az igen bonyolult ügyekben alkalmazott mediáció tanulságait és az ilyen esetekben szerzett kedvező tapasztalatokat is tartalmazzák.<sup>18</sup>

Már 2005-ben világossá vált, hogy a korábban megkezdett reformok csak a *Btk. általános részének átfogó revíziójával* tejesedhetnek ki. Az intenzív kodifikáció alatt szakmai körökben igen sokat érveltek amellett, hogy a koherencia sérelme nélkül önmagában az általános rész revíziója nem valósítható meg. Végül azonban a jogalkotó a 2009. évi LXXX. törvényben csak az általános rész átfogó revízióját végezte el. A törvény tartalmilag a Btk. megújított általános részét foglalja magában, és mint ilyen, az utóbbi évtizedek legnagyobb horderejű büntetőjogireform-törvénye.

A törvény *a kettős nyomvonalú kriminálpolitika* törekvéseivel összhangban fokozott büntetőjogi szigorral lép fel a megrögzött, erőszakos büntetettek (erőszakos többszörös visszaesők) ellen, továbbá súlyosabban rendeli büntetni a legveszélyesebb – fegyveresen, illetve felfegyverkezve történő – bűnelkövetési módokat. Szélesebb körben teszi alkalmazhatóvá a közösségben végrehajtható büntetéseket, a végrehajtandó szabadságvesztés lehetőségeit a kevésbé veszélyes, alkalmi bűnelkövetőkkel és a fiatalokú elkövetőkkel szemben.

*Újraszabályozza a szankciórendszert* úgy, hogy az erre vonatkozó rendelkezések növeljék a bíró mérlegelési szabadságát, és nagyobb lehetőség nyíljon racionálisabb, jobban egyéniesíthető, a társadalom védelme mellett az elkövető reintegrációját is jól szolgáló büntetőjogi szankciók alkalmazására. Ennek érdekében bevezeti az úgynevezett „körtélbüntetéseket”. Ennek megfelelően lebontja a hatályos Btk.-ban meglévő, a büntetési nemek együttes, illetve egymás mellett történő kiszabására vonatkozó korlátokat. Ezzel a bíró kezébe a büntetések egymás mellett történő kiszabásának szinte korlátlan lehetőségét adja. Lehetővé válik többfajta eltiltást tartalmazó büntetés (például foglalkozástól és járművezetéstől eltiltás) együttes kiszabása, sőt ezek közül bármelyik, de akár

<sup>17</sup> Wágner J. – Iványi K. (szerk.): A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység bevezetésének tapasztalatai Magyarországon 2008. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2008, 93. o.

<sup>18</sup> Kertész T. (szerk.): A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység gyakorlata és módszertani kérdései. Válogatott esettanulmányok. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2008

a kettő együtt is kiszabható pénzbüntetéssel vagy közérdekű munkával kombinálva. Természetesen továbbra is lehetséges lesz bármelyik eltiltást tartalmazó büntetés önállóan, illetve szabadságvesztés mellett történő kiszabása is. A törvény bevezeti a részben felfüggesztett szabadságvesztést mint önálló büntetést.

Az új általános rész *a sértettek hatékonyabb védelme* érdekében fokozza a leginkább kiszolgáltatott személyek – a védekezésre képtelen sértettek – sérelmére elkövetett bűncselekmények büntetőjogi fenyegetettségét. Emellett úgy alakítja át a büntetőjogi mediáció jóvátételi feltételeit, hogy abban markánsabban fejeződjön ki a helyreállító igazságszolgáltatás átfogó koncepciója. A jogos védelem új szabályai szélesebb védekezési jogot adnak annak, akit jogtalan támadás ér. Az új normaszöveg a megelőző jogos védelem szabályozásával lehetőséget teremt a jövőben esetleg bekövetkező jogtalan támadást hatékonyan megelőzni képes védekezésre is.

Az új törvény szakmai hatását, gyakorlati alkalmazhatóságát most még korai lenne értékelni. Annyit azonban érdemes megjegyezni, hogy a szakmai előkészítés során sok, adott esetben fájdalmas kompromisszumot kellett kötni. A célok jelentős részét fel kellett adni (így például a társadalomra veszélyesség kiiktatását vagy az intenzív pártfogó felügyelet bevezetését), más részét pedig jelentősen módosítani kellett (így például a tervezett mediációs szabályokat). Végül is ez a törvény úgy értelmezhető, mint a 2002-ben megkezdett reformfolyamat jelentős állomása, amely más jogpolitikai célok mellett törvényben szentesített, bár még mindig csak elvi lehetőséget ad a már intézményesült büntetőpolitikai újítások továbbfolytatására. Ez az optimizmus akkor lehet megalapozott, ha a terveknek megfelelően, a régóta várt és hosszú ideje készülő korszerű büntetés-végrehajtási törvénnyel sikerül befejezni ezt a parlamenti ciklust.

A „reformkényszernek” azonban még így sem jutottunk a végére. A szűkebb szakma vitákban kiérlelt álláspontja az, hogy teljes és átfogó reformra van szükség a fiatalkorúak büntetőpolitikájában. Egységes szemlélettel megalkotott törvényben kell szabályozni a fiatalkorúakra vonatkozó anyagi büntetőjogot, a fiatalkorúak büntetőeljárás-jogát és a végrehajtási jogot. Fel kell állítani a fiatalkorúak önálló büntető igazságszolgáltatási rendszerét. Ebben a reformban kell megvizsgálni a fiatal felnőtt elkövetői kategória bevezetésének lehetőségeit és a büntetőjogi felelősségre vonhatóság feltételeit, így például a büntetőjogi felelősség alsó életkori határát és a belátási képességet.

Ennek a jelentős lépésnek azonban elengedhetetlen előfeltétele, hogy megvalósuljon a jelenlegi gyermekvédelmi intézményrendszer hatékonyságának érdemi vizsgálata. Alaposan át kell tekinteni, hogy mire képes a gyermekvédelem, milyen intézményi, szakmai fejlesztésekkel és új jogszabályokkal növelhető az ott folyó munka hatékonysága. A büntetőpolitika ugyanis ebben a korosztályban bizonyosan csak a legvégső eszköze lehet a bűnözéskezelés megvalósulásának.

Bőven van tehát mit tenni a következő években. 2003 óta kellő tapasztalat halmozódott fel ahhoz, hogy nálunk is törvény szabályozza a társadalmi bűnmegelőzést. Alapos előkészítő munka után meg kell teremteni a kriminálpolitika és a bűnözéskezelés céljait reálisan szolgáló és a hatékonysági vizsgálatokra is alkalmas bűnügyi statisztikai adatszolgáltató rendszert. A jogszabályi feltételek kialakítása után hiteles rendszerként kell működtetni a bűnügyi nyilvántartást. A rendészeti szakértők szerint haladéktalanul végre kell hajtani a rendészet jól előkészített, átfogó reformját. Ha nagyon körültekintően vesszük számba azokat a feladatokat, amelyeket a bűnözéskezelés körében meg kell valósítani, akkor a következő évtizedekben a kriminálpolitika valamennyi szakértőjének, így a kriminológusoknak is bőven lesz feladatuk.

## Irodalom

**Domokos A. (2008):** *A büntetőpolitika változásai Magyarországon.* Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest

**Fellegi B. (2009):** *Út a megbékéléshez. A helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon.* Napvilág Kiadó, Budapest

**Gilling, D. (2005):** *Partnership and crime prevention.* In: **Tilley, N. (ed.):** *Handbook of Crime Prevention and Community Safety.* Willan Publishing, Cullompton, Devon, 3–13. o.

**Gönczöl K. (2006):** *Szolgáltatassunk igazságot.* In: **Kovacsics J.-né (szerk.):** *Egy élet az igazságügyi statisztika szolgálatában. Ünnepi kötet a 70 éves Vavró István tiszteletére.* ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest

**Gönczöl K. (2007):** *A helyreállító igazságszolgáltatás filozófiája.* Büntetőjogi Kodifikáció, 2. szám

**Kertész T. (szerk.) (2008):** *A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység gyakorlata és módszertani kérdései. Válogatott esettanulmányok.* Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest

- Ligeti K. (2006):** *Kriminálpolitika és pönológia.* In: **Gönczöl K. – Kerezsi K. – Korinek L. – Lévy M. (szerk.):** *Kriminológia – Szakkriminológia.* Complex Kiadó, Budapest
- Moffit, T. E. (1997):** *Life-course-persistent and adolescent-limited antisocial behavior.* In: **Lahey, B. B. et al. (eds):** *Causes of Conduct Disorder and Juvenile Delinquency.* Guilford Press, New York
- Tilley, N. (2005):** *Introduction: thinking realistically about crime prevention.* In: **Tilley, N. (ed):** *Handbook of Crime Prevention and Community Safety.* Willan Publishing, Cullompton, Devon
- Wágner J. – Iványi K. (szerk.) (2008):** *A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység bevezetésének tapasztalatai Magyarországon 2008.* Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest
- Wiener A. I. (2003):** *Büntetőjog. Általános Rész.* Tankönyv. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

## Kontrollálatlan kontrolltársadalom

*A kontrolltársadalmat a megfigyelési technikák jelenlétén és terjedésén túl ezeknek a rendszerre, úgynevezett megfigyelési csomaggá szerveződése jellemzi. E modern kontrollkultúra biztonsági érdekekre hivatkozással mind dinamikusabban terjed ki válogatás nélkül mindenkire. A tömeges megfigyelés és adatgyűjtés történelmileg a totalitárius rendszerekre volt jellemző, a XX. század végén azonban a liberális demokráciák játéktérében bontakozik ki, azaz magának a demokráciának a kereteit írja újra. E folyamatok érzékeltetésére egy jelentőségében dinamikusan növekvő, ám ritkán tárgyalt szegmensen, a genetikai adatbankokon és a hozzájuk kapcsolódó adatvédelmi kérdéseken keresztül mutatjuk be azokat a jogi és etikai problémákat, amelyek a megfigyelő társadalom természetéből fakadnak.*

### Kockázat és kontroll: a megfigyelés szerepe a bűnözéskontrollban

A *panoptikus* vagy *megfigyelő társadalom* koncepciója régóta ismert a társadalomelméletben, az elmúlt évtizedekben azonban jelentős tartalmi változásokon ment át. Míg *Foucault*<sup>1</sup> és *Cohen*<sup>2</sup> számára még elsősorban az intézményi kontroll gyarmatosító, terjeszkedő, önfenntartó és normalizáló ereje jelentett fenyegetést, addig a XX. század végén ezeket a félelmeket a gyorsan fejlődő megfigyelési technológia és annak hálózatosodása sokszorozza meg. „A megfigyelő társadalom fogalma egy sajátos látásmódot jelent, modern világunk érzékelésének egy módját. Ez a szemlélet nem csupán a mindennapi jelenségeket teszi láthatóvá, hanem azokat a monumentális megfigyelési rendszereket is,

---

<sup>1</sup> Foucault a megfigyelést integrált rendszerként írja le, amelyben az úgynevezett „kiszámított pillantások” által egy elítélt életének minden egyes pillanatát kontroll alatt tartjuk. Elméletét Jeremy Bentham börtönmodelljére építi, amely lényegesen eltér a kontroll korábbi formáitól: az egyének nem tudják, hogy épp figyelik-e őket, így az ellenőrzés és a befolyásolás sokkal hatékonyabb. Foucault szerint ez a rendszer minden, a fegyelmen alapuló intézetben működhet, például iskolában, kórházban vagy a hadseregben. Ezt *normalizáló rendszernek* nevezi, amely a csoport tagjait – legyenek azok fogvatartottak, diákok vagy állampolgárok – a homogenizáció és a formális egyenlőség alkalmazásával normalizálja. Ez a disztópia számos következménnyel jár, például hogy az egyének elkezdnek úgy viselkedni, mintha folyamatosan figyelnék őket, függetlenül attól, hogy valóban figyelik-e őket. Ez alapvetően változtatja meg az emberi kapcsolatokat. Foucault, M.: *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Penguin Books, London, 1991, 176–184. o.

<sup>2</sup> Cohen, S.: *Visions of Social Control*. Polity Press, New York, 1985, 197–235. o.

amelyek a modern létet meghatározzák. Nem csak arra figyelmeztet, hogy a térfigyelő kamerák naponta több százszor vehetik fel képmásunkat, hogy a közértben az eladó hűségkártyát kér tőlünk, hogy csak kóddal ellátott belépőkártyával jutunk be munkahelyünkre. Azt láttatja meg, hogy ezek a rendszerek együttesen képviselnek egy alapvető, komplex infrastruktúrát, amely azon a feltételezésen alapul, hogy a személyes adatok gyűjtése és feldolgozása elengedhetetlen a modern élethez.”<sup>3</sup> A megfigyelő társadalom tehát nem egyszerűen a megfigyelési technikák jelenlétét és terjedését jelenti, hanem sokkal inkább ezeknek a modernitás lényegi tartalmát meghatározó rendszerré szerveződését. A szakirodalom a jelenséget a *megfigyelési csomag* (*surveillant assemblage*)<sup>4</sup> kifejezéssel írja le, amely a XX. század végi társadalomkontroll egy sajátos mintázatára utal, nevezetesen arra a roppant mértékű *hálózatra*, amelyet a társadalmi élet minden területén megszerveződő *megfigyelési kultúra és technológia összekapcsolódása* eredményez. Ebben az új rendszerben a megfigyelés lehetősége mindenki számára adott, és egyben mindenki alanya valamiféle megfigyelésnek. A megfigyelési csomag éppen ezért nem teljesen feleltethető meg a panoptikus társadalom hagyományos vízióinak. Míg ugyanis ezek a disztópiák – Foucault, Orwell, Huxley – a kontroll kiterjedését egyetlen képződmény, az állam megfigyelési potenciáljának kiterjedésétől várták, a XX. század végének valósága egy jóval komplexebb, decentralizáltabb, nehezebben tetten érhető és kiszámíthatatlanabb megfigyelési rendszer kitermelődését hozta el.<sup>5</sup> Ebben a rendszerben „eltűnik az eltűnés lehetősége”<sup>6</sup>, s míg az egyik oldalon az egyén életének mind több pillanata válik mások számára megismerhetővé, rögzíthetővé, visszakereshetővé, elemezhetővé és rendszerezhetővé, folyamatosan és akár korlátlanul bővül azoknak a szereplőknek a köre is, amelyek ezeknek az információknak a birtokába juthatnak. A posztmodern megfigyelő társadalomban tehát nem arról van szó, hogy kevés hatalommal felruházott személy koncentrálná a hatalom nélküli többség megfigyelésének potenciálját, hanem sokkal inkább eltérő motivációkból táplálkozó és

<sup>3</sup> Wood, D. M. (ed.): A Report on the Surveillance Society. Surveillance Studies Network, 2006/1.

[http://www.ico.gov.uk/upload/documents/library/data\\_protection/practical\\_application/surveillance\\_society\\_summary\\_06.pdf](http://www.ico.gov.uk/upload/documents/library/data_protection/practical_application/surveillance_society_summary_06.pdf)

<sup>4</sup> Haggerty, K. D. – Ericson, R. V.: The Surveillant Assemblage. British Journal of Sociology, vol. 51., no. 4., 605–622. o.

<sup>5</sup> Lyon, D.: Surveillance Technology and Surveillance Society. In: Misa, T. – Feenberg, A. – Brey, P. (eds.): Technology and Modernity. MIT Press, 2003, 162. o.

<sup>6</sup> Haggerty, K. D. – Ericson, R. V.: i. m. 619. o.



változatos eszközöket alkalmazó megfigyelések összességéről. Ebbe a kontrollgyakorlás érdekében megvalósuló megfigyelés éppúgy beletartozik, mint a szórakozási vágytól vagy személyes érdeklődéstől motivált megfigyelés. A reality műsorok, a hírességek magánéletét a legapróbb részletekig tárgyaló bulvársajtó vagy az egészen távoli ismerősökről is jelentős mennyiségű személyes adatot szolgáltató internetes közösségi oldalak tehát éppúgy részei a XX. század végi megfigyelési kultúrának, mint ahogy a térfigyelő kamerák vagy a telekommunikációs adatok megőrzése. Éppen ebben áll a megfigyelési csomag lényege: az eltérő aktorok által gyakorolt eltérő természetű megfigyelési technikák rendszerré szerveződésében és egymásra hatásában.

E roppant mértékű társadalmi átalakulásnak csupán egyetlen és kétségkívül igen sajátos karakterekkel jellemezhető szegmense a bűnözéskontroll megfigyelési elemeinek intézményesülése. Noha ezen a területen sokkal inkább a kontrollfunkció, mint a voyeurizmus motiválja a hálózat kiépülését<sup>7</sup>, az elmúlt évtizedekben a bűnözéskontrollban bekövetkezett fejlemények is osztják (sőt sok esetben generálják)<sup>8</sup> a megfigyelési csomag alapvető jellemzőit. Kétségtelen persze, hogy az intenzív megfigyelés eszközeire a kriminálpolitika a modern értelemben vett bűnmegelőzés kialakulásától számít. Maga a panoptikon fogalma is a XVIII. századból származik: a benthami börtön tervének lényege a fogvatartottak folyamatos és egyirányú, preventív célú megfigyelése volt.<sup>9</sup> Az első rendőrségi modellek az elrettentő jelenlét mellett ugyancsak deklarált célként nevesítették a potenciális vagy ismert elkövetők állandó szem előtt tartását – függetlenül attól, hogy ezt angol módra nyílt utcai járőrözéssel, vagy inkább a francia modell alapján titkos megfigyeléssel tartották megvalósíthatónak.<sup>10</sup> A XX. században a kriminál- és társadalompolitika számtalan olyan

<sup>7</sup> Mindazonáltal ez utóbbi megjelenésére is akad példa, például azoknak a térfigyelő rendszereknek a formájában, amelyek kábeltévén vagy interneten keresztül a civil lakosok számára is lehetővé teszik a közterek folyamatos szemmel tartását, vagy a teljesen nyitott, internetről elérhető, a bűncselekmény jellemzőit és az elkövető személyes adatait részletesen tartalmazó elkövetői nyilvántartások esetében.

<sup>8</sup> Kerecsi Klára szerint a folyamat döntően egyirányú, amelyben alapvetően a hatalom viselkedése szolgáltat mintát a hétköznapi kultúra számára. Kerecsi K.: *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. Complex Kiadó, Budapest, 2006, 15. o.

<sup>9</sup> Bentham, J.: *Panopticon*. In: Bozovic, M. (ed.): *The Panopticon writings*. Verso, London, 1995

<sup>10</sup> Davis, J.: *Urban Policing And Its Objects: Comparative Themes in England and France in the Second Half of the Nineteenth Century*. In: Emsley, C. – Weinberger, B. (eds.): *Policing Western Europe – Politics, Professionalism and Public Order 1850–1940*. Greenwood Press, Westport, 1991

beavatkozási eszközt ismert, amely a veszélyesnek tekintett egyének és folyamatok megfigyelésére és lehetőség szerinti kontrolljára irányult.

A XX. század végének kontrollkultúrája azonban több vonatkozásban is új formáció. Például rögtön azért, mert míg a korábban a megfigyelésen alapuló kontroll szándékát tekintve döntően az ilyen-olyan okokból deviánsnak bélyegzetteket sújtotta, addig napjainkban biztonsági érdekekre hivatkozással mind dinamikusabban terjed ki válogatás nélkül mindenkire. Ez a típusú tömeges megfigyelés és adatgyűjtés történelmileg a totalitárius rendszerekre volt jellemző, a XX. század végén azonban a liberális demokráciák játékterében bontakozik ki, azaz magának a demokráciának a kereteit írja újra. A megfigyelő társadalomban újraértelmeződik a tudás és a hatalom viszonya, megkérdőjeleződik a társadalmi és emberi kapcsolatok hagyományos tartalma, átrendeződik a részvétel és a döntéshozatal rendje.

A bűnözéskontroll területén lezajló folyamatok mögött közvetlenül a kockázat fogalmának felértékelődése, azaz a *szabadság és biztonság* átformálódó viszonya húzódik meg, amelyet a XX. század végén mindinkább antagonisztikusan ellentétesnek tekintenek. A terrortámadások korábban a biztonság elleni globális támadás állítólag új egyenlőségi helyzetet teremt a két érték között. A fenyegetettség szükségállapotot hoz létre, ahol másként értelmezendő a szabadság, mint normálállapotban. A szükséghelyzet, a megelőzés és a biztonság az egyik serpenyőben, a jogok a másikban. Nem kérdéses, hogy a biztonságpolitika – legalábbis részben – a demokratikus játékszabályok hatókörén kívül esik. A kérdés sokkal inkább az, hogy az új módszerek, az áldozatok, amelyeket a biztonság nevében hozunk, az ellenőrzés új formái és lehetőségei, illetve a technikai megoldások, amelyek lehetővé teszik a tökéletesebb és folyamatos megfigyelést, vajon hoznak-e – és ha igen, milyen jellegű változást hoznak az életünkbe.

A változás persze elindult, és nemhogy visszafordíthatónak, de lelassíthatónak sem tűnik. A XX. század végi megfigyelési kultúra ugyanis a posztmodern társadalomkontroll sajátos struktúrájába és működési rendjébe illeszkedik. A *kockázattársadalom* fogalmát *Ulrich Beck*<sup>11</sup>, majd *Anthony Giddens*<sup>12</sup> dolgozta ki a nyolcvanas években, és a koncepció – jelentős átalakulásokkal ugyan – az ezredfordulóra az egyik legnagyobb hatású társadalomelméleti

---

<sup>11</sup> Beck, U.: *A kockázat-társadalom: út egy másik modernitásba*. Századvég Kiadó, 2003

<sup>12</sup> Giddens, A.: *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press, 1990

magyarázómodellé vált. A rizikótársadalom a modernitás olyan formációja – vagy inkább következménye –, amelynek szervező logikája „a fejlett modernizáció folyamatában módszeresen előállított kockázatok és veszélyeztetettségek megakadályozása, ártalmatlanná tétele, dramatizálása, kanalizálása” úgy, hogy azok ugyanakkor ne akadályozzák a modernizáció folyamatát.<sup>13</sup> A XX. század végén tehát olyan társadalomban élünk, amely foglyává vált az önnön struktúrái által gerjesztett veszélyforrások (az egészségügyi, környezeti, biztonsági stb. kockázatok) felismerésének és kezelésének. Ez az új működési logika, amely Beck szerint a gazdasági kényszer logikáját is felülírja, a társadalomstruktúra és a társadalmi gyakorlat szintjén is mélyreható transzformációkat okoz. Egyrészt a kockázati társadalomban megszűnik a hagyományos osztály- és rétegtagozódás, s a társadalmi egyenlőtlenségek generátorai merőben új szempontok: a kockázatok társadalmon belüli eloszlása, illetve a kockázatokról szóló információhoz és a kockázatmenedzselés szükséges eszközeihez való hozzáférés (azaz a veszélyeztetettség) lesznek. Másrészt a társadalmi egyenlőtlenségek újrastrukturálása nemzetközi szintre emeli a rizikótársadalmat: a globális felmelegedéssel, a környezetszennyezéssel, a határokon átnyúló bűnözéssel, a „civilizációs kockázatok globalizálódásával” Beck szerint új politikai dimenzió jön létre. A kockázatoknak ugyanis – ellentétben a gazdasági szempontú tagozódással – van egyfajta egyenlősítő hatásuk: a veszélyek országhatároktól és társadalmi helyzettől függetlenül bárkit érinthetnek<sup>14</sup>, s ennek megfelelően a kezelésükre vonatkozó javaslatok is horizontálisan oszlanak el a posztmodern társadalmak között. A rizikótársadalom további, és témánk szempontjából különösen fontos jellemzője, hogy természeténél fogva minden korábbi társadalmi formációnál nagyobb szerepet kap benne *az információ, a tudás*. A kockázatok ugyanis olyan „veszélyeztetettségek, amelyek esetében a tudomány »észlelőképességeire« van szükség [...] ahhoz, hogy ezek mint veszélyeztetettségek egyáltalán »láthatóvá«, értelmezhetőbbé váljanak”.<sup>15</sup> A kockázati társadalom léte és működőképessége tehát a kockázatokra

<sup>13</sup> Beck, U.: i. m. 26. o.

<sup>14</sup> Uo. 52. o.

<sup>15</sup> Uo. 38. o. Ez a tudás azonban, ahogy Giddens rámutat, már úgynevezett *reflexív tudás*, a modernitásban ugyanis „egyetlen tudás sem tudás a szó régi értelmében, amikor a tudás bizonyosságot jelentett” (Giddens, A.: i. m. 40. o.). A reflexív modernításban az eddigi bizonyosságok csupán lehetséges magyarázatokká válnak, a hagyományos modernitás kiszámíthatóságát a kockázatokra vonatkozó ambivalencia és sokféleség váltja fel. A kockázati társadalmat tehát nemcsak a kockázatok forrását és kezelését, de a kockázatok megismerhetőségét illetően is nagyfokú bizonytalanság jellemzi.

és azok kezelésére vonatkozó információtól függ. És végül, a kockázattársadalom egy sajátos keresleti-kínálati mechanizmus kitermelésével önmagát ördögi körként fenntartó rendszerként működik: „a kockázatok terjedése és értékesítése korántsem jelent szakítást a kapitalista fejlődés logikájával, inkább új, magasabb szintre emeli azt. A modernizáció kockázataiban nagy üzlet rejlik. Ezek a kockázatok a közgazdászok által annyira keresett lezárhatatlan szükségletek. Az éhség csillapítható, a szükségletek kielégíthetők. A civilizációs kockázatok feneketlen szükséglet-edényt alkotnak, amely lezárhatatlan, végtelen és önmagát termeli újra.”<sup>16</sup>

A rizikótársadalom említett, és különösen utolsó jellemzőinek igazsága sokszor ijesztően könnyen érhető tetten a bűnözéskontroll rendszerének mennyi napjainkban uralkodó vonásában. A kockázatmenedzselés logikájához igazodó *biztosítási szemlélet* beépül a kriminálpolitikába, aminek következtében a bűnözéskontroll egyik fő mozgatórugójává a kriminalitási kockázat felismerésére, hatékony semlegesítésére és a kárminimalizálásra való törekvés válik. Ez a folyamat a kriminálpolitika generálódásában és működésében egyaránt meghatározó. A kriminálpolitika formálódása a XX. század végén a veszélyforrások azonosításának és kezelésének gyakran a paranoiába hajló igénye szerint is zajlik. A kockázattársadalom logikája alapján a félelem teremti meg a kockázatmenedzselés folyamatosan újratermelődő piacát, ahol a kriminalitás érzékelt veszélye a veszélyforrások semlegesítésének mind drámaibb eszközeire jogosítja fel a kriminálpolitikát, amelyek azonban egyben igazolják és megerősítik a félelmeket e kockázatok létevel és súlyával kapcsolatban. Az ördögi kör bezárul, kereslet és kínálat egymást generálja, s létrejön a „feneketlen szükséglet-edény”.

A veszélyhelyzetek azonosításának megszállottjává váló késő modernitás teljes kontrollapparátusa elsősorban az információk hatékony begyűjtésére és feldolgozására támaszkodik. Ennek két feltétele van: egyrészt a modern bürokrácia kiépülése, másrészt a technológiai fejlettség. Míg az előbbi feltétel a modern állam létrejötte óta rendelkezésre áll, az utóbbi a XX. század végének fejleménye, s így döntő szerepet játszik a késő modern megfigyelő társadalom sajátos arculatának kialakulásában. A tudomány – az informatika, az elektronika, a genetika – egyre fejlettebb eszközökkel teszi lehetővé a feltételezett kockázatforrásokra vonatkozó tudás megszerzését, a kockázati társadalom

---

<sup>16</sup> Beck, U.: i. m. 32. o.

logikája pedig azt ígéri, hogy az információ hatékonyabb begyűjtése egyben a kockázatmenedzselés eredményesebb formáit is megteremti.

A bűnözéskontroll szolgálatába állított technológiák sora végtelen. A kilencvenes években forradalmi áttörésnek számító térinformatika-alapú bűnözési térképek mellé napjainkra felzárkóztak a genetikai adatbázisok, a beszélő, életnagyságú nagyításra képes térfigyelő kamerák, az egész testet átvilágító repülőtéri szkennerek, a biometrikus személyazonosítók, az elektronikus személy- és jármű-nyomkövetők, a szívritmus-azonosítók, a tartózkodási hely bemérésére alkalmas műholdas technikák – számtalan potenciális forrás korábban elképzelhetetlen mennyiségű adat begyűjtésére. A rohamos technológiai újítások egyúttal kemény *piaci érdekeket* emelnek be a bűnözéskontroll rendszerébe. Beck megállapítása a „lezáratlan szükséglet-edényről” és az „új szintre emelt kapitalizmusról” tehát kettős értelemben is igaz: egyrészt képletesen, hiszen az újonnan felfedezett veszélyforrások újabb és újabb legitimációs forrásokat szolgáltatnak a kockázatmenedzselő beavatkozásokra és az ehhez szükséges információgyűjtésre, másrészt azonban szó szerint is: a kontroll virágzó és végtelen üzleti lehetőségnek tűnik.<sup>17</sup> Mind az adatbázis-, mind pedig a biztonságtechnológiai iparág a nyugati társadalmak legdinamikusabban fejlődő, több millió dolláros üzleti szektorai közé tartozik. Az adatgyűjtésen alapuló reklámpiac a potenciális vásárlók szokásaira, érdeklődési körére, kapcsolati hálójára vonatkozó információk gyűjtésén keresztül tesz szert olyan óriási adathalmazra, amely gazdasági tranzakciók tárgya lehet<sup>18</sup>, és amelyhez az állami hozzáférhetőség is egyre tágabb.<sup>19</sup> Egy másik szolgáltató név, telefonszám vagy e-mail cím alapján gyűjt össze minden, az interneten fellelhető információt (például közösségi oldalakon, apróhirdetéseken stb. fellelhető adatot) egy adott személyről; az így létrejött komplett profil bárki által azonnal megvásárolható.<sup>20</sup>

---

<sup>17</sup> Kerezsi K.: A kontroll technológiája: a technikai fejlődés szerepe a társadalmi kontroll gyakorlásában. In: Németh Zsolt (szerk): Írások Tauber István tiszteletére. MKT-ELTE ÁJK, Budapest, 2009, 59–65. o.

<sup>18</sup> 2008 végére a Google az internetes reklámpiac mintegy hatvan százalékát vonta ellenőrzése alá. A célzott reklámtevékenység alapjául a felhasználók Google-szolgáltatásokban (kereső, e-mail-rendszer, dokumentumok stb.) megjelenő adatainak gyűjtése szolgál. Fuchs, Ch.: Google Buzz: Economic Surveillance – Buzz Off! The Problem of Online Surveillance and the Need for an Alternative Internet. 2010, <http://fuchs.uti.at/313/>

<sup>19</sup> Fuchs, Ch.: Internet and Society: Social Theory in the Information Age. Routledge, New York, 2008

<sup>20</sup> Ezek az adatok a keresett személy egészségi és pénzügyi helyzetéről, illetve magánéletéről egyaránt tartalmazhatnak információt, tehát valóban teljes profilalkotásról van szó – pusztán

Az interneten egy perc alatt vásárolhatunk genetikai tesztek, amelyek nemcsak származási viták eldöntését vagy az egészségügyi kockázatok feltárását ígérik, de például – minden eshetőségre felkészülve – gyermekünk genetikai profiljának tárolását is lehetővé teszik. A közbiztonsági kockázatmenedzselés terén keletkező piaci űr betöltésére pedig a biztonságipar csap le egyre hatékonyabban, s a sokszor eredetileg háborús célokra kifejlesztett technológiák tömege a biztonságiparban találja meg felvevőpiacát.<sup>21</sup> Az Egyesült Államokban a magánbiztonsági szektor az egyik legdinamikusabban növekvő ágazat, amely 2016-ra várhatóan 17 százalékos növekedést ér el.<sup>22</sup> Az Európa Tanács jelentése szerint 2003-ban a magánbiztonsági cégek bevétele világszerte meghaladta a százmilliárd, 2010-re pedig előreláthatóan eléri a 202 milliárd dollárt.<sup>23</sup> 2004-ben a legtöbb európai államban – Magyarországon is – a magánbiztonsági szektorban dolgozók száma meghaladta a rendőrökét, és minden ötszáz európai állampolgárra jutott egy magánbiztonsági alkalmazott. A magánbiztonsági szektor által lefedett terület felsorolhatatlanul sokszínű, hiszen az olyan „hagyományosnak” tekinthető – bár egy-két évtizedesnél nem öregebb – területek, mint a biztonsági berendezések forgalmazása, vagyoni- és személyvédelem vagy rendezvénybiztosítás mellett a piaci igények egészen extrém szolgáltatásokat is életre hívtak. Az Amerikai Egyesült Államokban például a szexuális elkövetők nyilvántartását végző cégek sms- vagy e-mail-figyelmeztetés küldését vállalják abban az esetben, ha az ügyfél – a gyermekei biztonságát féltő polgár – lakóhelye környékére regisztrált szexuális elkövető érkezik.<sup>24</sup> Ausztráliában egy vállalkozástól bárki megvásárolhatja a szabadságvesztés-büntetésre ítélt személyes és szabadulási adatait. A börtönprivatizáció jövedelmező üzletté vált az Atlanti-óceán mindkét partján, csakúgy, mint a börtönfelszerelések és börtönbiztonsági eszközök gyártása és forgalmazása,

---

az interneten fellelhető adatok alapján. Ezt a gyakorlatot a magunk részéről olyannyira vizsgásnak tekintjük, hogy még hivatkozás formájában sem szeretnénk a szóban forgó szolgáltatás ismertségét növelni.

<sup>21</sup> Haggerty, K. D. – Ericson, R. V.: i. m. 615. o.

<sup>22</sup> „Private Security Industry Growth as Pay Rate Stays Flat”. The Morning Call. <http://www.mcall.com/business/local/outlook/all-security-030908,0,2413617.story>

<sup>23</sup> Regulating Private Security Companies in Europe: Status and Prospects. Draft Report of the European Committee on Crime Problems. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2006

<sup>24</sup> <http://www.familywatchdog.com>; <http://www.nationalalertregistry.com/> A figyelmeztető szolgáltatások néhány évvel ezelőtt még a kereshető ingyenes elkövetői adatbázisok fizetős kiegészítéseiként szolgáltak, az utóbbi időben azonban a legtöbb szolgáltató már az ingyenes csomagban nyújtja a rendszeres figyelmeztetések kiküldését.

vagy az őrző személyzet kiközvetítése. A kamerás térfigyelés nemcsak a technikát előállító cégeknek garantál óriási jövedelmet, hanem immár azoknak a cégeknek is, amelyek a rendőrségtől átveszik az üzemeltetés jogát. A sor a végtelenségig folytatható lenne, de a trend egyértelmű: a kockázati társadalom szorongásainak fenntartásához jelentős anyagi érdekek is fűződnek.

A piacosodás azonban nemcsak a kereslet és kínálat generálása miatt lényeges, hanem azért is, mert átalakítja a kontroll gyakorlásának természetét is, azaz a kontroll horizontális terjedésével jár. A klasszikus bürokrácia által gyakorolt kontroll jellegzetesen felülről lefelé megvalósuló megfigyelésben és ellenőrzésben öltött testet, s így elsősorban állam és egyén viszonyát érintette. Az üzleti szféra belépésével és a megfigyelési csomag kiépülésével azonban a kontroll hálózatosodik és decentralizálódik. A XXI. század embere számára nemcsak az válik egyre nehezebben követhetővé, hogy ki és milyen természetű adatot gyűjt róla, de még annak áttekintése is, hogy mindez milyen alapon, milyen érdekek védelmében válik lehetségessé. A késő modern megfigyelő társadalomban az állam és az üzleti szféra egymás szövetségeseivé válik a kontrollhálózat megteremtésében és fenntartásában. Az állam az úgynevezett *felelősségtelepítés*<sup>25</sup> folyamatában mind erőteljesebben számít az üzleti szféra által átvett feladatokra: ahelyett, hogy – a korábbi korszakokhoz hasonlóan – kizárólagos saját feladatoként értelmezné a közbiztonság megteremtését és fenntartását, fontos funkciókat enged át a magánszektornak. Az Egyesült Államokban a korrekciós intézményrendszer fontos részét alkotó úgynevezett csizmatáborok jelentős része magánkézben, profitalapon működik<sup>26</sup>, Nagy-Britanniában most tervezik a térfigyelő kamerák egy része civil megfigyelésének kiépítését<sup>27</sup>, az állam által is megszerezhető telekommunikációs adatok gyűjtése és megőrzése a privát szolgáltatók feladata lett.<sup>28</sup>

<sup>25</sup> Garland, D.: *The Culture of Control*. Clarendon Press, Oxford, 2001, 124–127. o.

<sup>26</sup> Erről lásd például Armstrong, G. S.: *Private vs. Public Operation of Juvenile Correctional Facilities*. Lfb Scholarly Publishing, New York, 2001

<sup>27</sup> „Public to monitor CCTV from home”. BBC News, 6 October 2009

[http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk\\_news/england/london/8293784.stm](http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/london/8293784.stm); Az Internet Eye projekt egyelőre az üzletekben alkalmazott kamerák által végzett megfigyelést bízna önkéntes magánszemélyekre az interneten keresztül, a projekt megindítását azonban az adatvédelmi aggályok miatt egyelőre elhalasztották. „CCTV monitoring website launch delayed by review”. BBC News, 28 January 2010 [http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk\\_news/8485056.stm](http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/8485056.stm)

<sup>28</sup> A brit titkosszolgálat 2008-ban több mint félmillió brit állampolgár telekommunikációs adatait kérte ki ellenőrzés céljából – azaz minden 78. lakosra jutott egy vizsgálat. Report of

A megfigyelés állami és magánszereplői közötti terjeszkedő együttműködés és feladatmegosztás ha nem is kizárólagos generátora, de mindenképpen feltétele a késő modern megfigyelő társadalom már említett legfontosabb vonása kialakulásának: *a megfigyelés univerzálissá válásának*. Az információfüggő kockázati társadalom az adatok végtelen halmazára éhes, és a folyamatos veszélykeresésben potenciálisan mindenki gyanússá válik. A rendszer saját jogú célja lesz ezért az elrejtőzés lehetőségének kizárása. „A rendszert úgy alakítottuk ki, hogy az aluljárókba senki ne mehessen le, és ne is távozhasson észrevétlenül [...] ne maradjanak rejtett területek, lássunk mindent és mindenkit. [...] A készülékek elhelyezése lehetőséget ad arra, hogy valakit végig kövessünk az aluljáróban, bárhová is megy, ráadásul több szögből is láthatjuk őt, míg az egyik kamera szemből veszi, a másik oldalról vagy hátulról mutatja őt.”<sup>29</sup> A kockázati társadalom a legrosszabb forgatókönyvre, a „*what if*” szcenáriójára készül<sup>30</sup>, ahol inkább mindent és mindenkit megfigyelés alá von, mintsem hogy egyetlen potenciális veszélyforrás elkerülje figyelmét. A szexuális bűnelkövetők nyilvános regisztere általában tartalmazza azokat is, akiket például bizonyítottság hiányában soha nem ítélték el. Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, hasonló tendencia érvényesül a genetikai adatbázisok kiterjesztését szorgalmazó törekvésekben: ezek a megelőzésre hivatkozással mind több, bűncselekményt soha el nem követő egyén adatát igyekeznek megszerezni. Nagy-Britannia a gépjárműlopások felderítése érdekében nemrégiben tervet vetett valamennyi gépjármű nyomkövető rendszerrel való felszerelését, amelynek következtében minden egyes jármű pontos tartózkodási helye meghatározhatóvá válna.<sup>31</sup> A legrosszabb forgatókönyv elve így egyenesen vezet el a megfigyelés jogalapjának és indokolhatóságának folyamatos kiterjesztéséhez, olyannyira, hogy ez a „túlbiztosítási” kényszer a XX. század bűnözéskontroll-törekvéseinek karakterisztikus vonásává vált. Ami valaha tényleges és súlyos közbiztonsági kockázatok kezelésére fogalmazódott meg, az leszivárog

---

the Interception of Communications Commissioner for 2008 <http://www.official-documents.gov.uk/document/hc0809/hc09/0901/0901.pdf>

<sup>29</sup> A BRFK osztályvezetője a budapesti aluljárókba telepített új kamerák próbäüzeméről. „Aluljáróshow a Nyugatiból – Senki nem maradhat észrevétlen”. Népszabadság online, 2010. március 29. [http://nol.hu/belfold/20100329-aluljaroshow\\_a\\_nyugatibol](http://nol.hu/belfold/20100329-aluljaroshow_a_nyugatibol)

<sup>30</sup> Adam Crawford előadása a CRIMPREV konferencián, 2009. június 17-19., Milton Keynes. Idézi: Kerezi K. (2009): i. m. 59. o.

<sup>31</sup> „Big Brother is watching: surveillance box to track drivers is backed.” The Guardian, 31 March 2009

<http://www.guardian.co.uk/uk/2009/mar/31/surveillance-transport-communication-box>



a hétköznapi bűnözéskontroll, majd a társadalmi élet hagyományos területeire is, visszavonhatatlanul átírva a szabadság és a magánszféra kereteit.<sup>32</sup>

A legrosszabb forgatókönyv elvére és a túlbiztosítási kényszerre a legkézenfekvőbb példa a terrorizmus elleni küzdelem és a bűnözéskontroll – sőt tágabban a társadalomkontroll – hagyományos tereinek összemosódása. Itt érvényesül ugyanis a leglátványosabban az az érvelés, amely a biztonsági és az alapjogi szempontokat egymással versengő, hovatovább egymást kizáró értékeként kezeli. A biztonság oldalának túlhangsúlyozása azonban súlyos következményekkel járhat a jogállamiság szempontjából. Először is a biztonság és a jogkorlátozás melletti érvek elfogadása esetén tényleges, valós, már meglévő jogokat kell feláldoznunk egy meghatározhatatlan valószínűséggel bekövetkező veszéllyel szembeni védekezés oltárán.<sup>33</sup> Másodsor, ezen érvek hívei gyakran azt a látszatot kívánják kelteni, hogy a jogkövető többségnek, a szabálytisztelő állampolgároknak nincs mitől tartaniuk – vagy legalábbis jobban kellene tartaniuk a biztonsági kockázatoktól, mint az állami jogkorlátozástól. Ez, véleményünk szerint, meglehetősen megtévesztő látszat. Éppen a túlbiztosítás folyamata miatt ugyanis illúzió azt gondolni, hogy a szigorú szabályok csak a súlyos bűnelkövetők jogait csorbítják. A szükségállapot, illetve – akárki legyen is az ellenség: egy láthatatlan terrorista hálózat, egy ország, vagy maga a gonosz tengelye – a csaknem háborús rendkívüli állapot során elfogadott jogszabályok jellemzője, hogy a háborún, a támadáson vagy a veszélyeztetett időszakon túlra nyúlnak, annak ellenére, hogy léteznek taktikák ennek elkerülésére.<sup>34</sup> A rendkívül tág érvényességi kör azonban nemcsak az időbeli, hanem az alanyi dimenzióban is jelentkezik: a szabályozás a potenciális veszélyforrások felderítése és menedzselése érdekében a lakosság mind nagyobb részére és mind nagyobb intenzitással terjed ki. A kontroll terjeszkedésének legnagyobb veszélyét éppen ebben a gyors leszivárgási folyamatban, mindennapivá válásának gördülékenységében látjuk. Vitathatatlan, hogy a (köz)biztonság érdeke számos esetben indokoltan vezet intenzív

<sup>32</sup> Kerezsi K. (2009): i. m. 60. o.

<sup>33</sup> Az egyik legfrissebb ilyen ütközési terület az a visszás helyzet, amely a repülőtéri testszkenner telepítése és a privacy/emberi méltóság között fennáll. A teljes testet átvilágító, gyakorlatilag az utasokat meztelenre vetkőztető szkenner támogatottsága a 2009. decemberi detroiti merényletkísérlet után ugrott meg. Az azóta eltelt rövid időszakban már több, rendkívül súlyos visszaélés is napvilágot látott, az adatvédelmi aggályok ellenére azonban a testszkenner próbatelepítése Egyesült Államok- és Európa-szerte zavartalanul zajlik.

<sup>34</sup> Például úgynevezett „naplemente-záradék” alkalmazásával, amely a szükségállapotra vonatkozó jogszabály hatályát előre meghatározott időtartamra állapítja meg.

beavatkozáshoz és az alapjogok korlátozásához. A döntéshozó pozícióban lévők azonban mintha túl gyakran feledkeznének meg arról, hogy a kontroll intézményesítése gyakorlatilag visszafordíthatatlan folyamat. Igencsak életszerűtlen, hogy amennyiben a megfigyelés egy új terepe legitimmé válik – legyen szó az adatok szélesebb körű gyűjtéséről és megtartásáról, a kamerás térfelügyelés kiterjesztéséről vagy a testszkennerek bevezetéséről –, belátható időn belül reális esély lenne annak visszabontására.<sup>35</sup>

A modern terrorizmus természeténél fogva eltér az erőszak korábbi formáitól. Egyrészt egyes terrorista csoportok ma már nem a kormányt vagy a társadalmat fenyegetik, hanem magát az ellenséget veszik célba. A másik újdonság a technológiai lehetőségek kiaknázásával kapcsolatos, az irodalomban az „erőszak miniatürizációja” néven ismert jelenség.<sup>36</sup> Egyre inkább igaz, hogy emberek kis csoportja hatalmas károkat tud okozni a ma már nanoszinten mozgó technológiai újításokat kihasználva. Az állam számára ezért a terrorizmus elleni küzdelem jelenleg a miniatűr tömegpusztító eszközök nyomozását is jelenti. Mivel azonban csaknem lehetetlen felderíteni valamennyi veszélyforrást, mindenki gyanússá válik, és a megfigyelési technikák egyre inkább befelé irányulnak. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a megfigyelési technikák alkalmazása legalább annyira jellemző a belső terek, a határokon belüli terület vonatkozásában, mint nemzetközi viszonylatban. Ez a tömeges adatgyűjtés, -feldolgozás és -megosztás formáját ölti; az ártatlanság vélelmének torz értelmezésében, a szűkre szabott bírói felülvizsgálati lehetőségben materializálódik; és bizonyos embercsoportokra vonatkozó fokozott félelemhez vezet, különösen, ha azok egy bizonyos nemhez, korcsoporthoz tartoznak, ha egyes államok polgárai, vagy bizonyos bőrszínűek. A félelem államában a megelőzés a varázsszó, amelynek érdekében alapvető emberi jogokat, eljárási garanciákat adunk fel.

A technológiát azonban nemcsak a bűnelkövetők használják, hanem a bűnüldözésben, az erőszak és radikalizmus megelőzésében is fontos szerepet kap. A bűnüldözésben azonban veszélyes lehet az a defenzív álláspont, miszerint annál biztonságosabb a környezet, minél több adat áll a hatóságok

<sup>35</sup> Az Európai Unió tökéletes példája annak, ahogy a terrorizmus elleni jogszabályok beszívárognak a rendes jogba. Az Amerikai Egyesült Államok elleni terrortámadás keltette bizonytalansági helyzetet kihasználva az uniós jogalkotó el tudott fogadtatni jó néhány olyan jogszabályt is, amelyek korábban nem kaptak egyhangú támogatottságot.

<sup>36</sup> Bigo, D. – Carrera, S. – Guild, E. – Walker, R. B. J.: The Changing Landscape of European Liberty and Security: Mid-Term Report on the Results of the CHALLENGE Project. Challenge Liberty and Security Research Paper, no. 4. February 2007, 4. o.

rendelkezésére. Ez a hozzáállás több dimenziót is érint: az adatellenőrzés egyre kiterjedtebb, mind térben, mind időben, mind pedig formájában. Több és több teret figyelnek térfigyelő kamerákkal<sup>37</sup>, életünk egyre nagyobb szegmense kerül ellenőrzés alá, és egyre több pillanatunkat digitalizálják. Az adatgyűjtés és -kezelés is egyre több formát ölt, a repülőtéri biztonsági ellenőrzéstől a csipek alkalmazásáig. Ezen a területen is megjelenik a köz- és magánszféra fokozott együttműködése, az egyre elterjedtebb adatmegosztás a biztonság megteremtése nevében.<sup>38</sup>

A továbbiakban a „megfigyelési csomag” egyetlen, ám jelentőségében dinamikusan növekvő szegmensén, a genetikai adatbankokon és a hozzájuk kapcsolódó adatvédelmi kérdéseken keresztül mutatjuk be azokat a konkrét problémákat, amelyek a megfigyelő társadalom természetéből fakadnak. Ennek során elsősorban arra igyekszünk rávilágítani, hogy a technológiai és tudományos fejlődés által lehetővé tett intenzív kontroll legalább annyi jogi és etikai konfliktust gerjeszt, mint amennyi közbiztonsági probléma megoldására vállalkozik.

### *A genetikai adatbankok példája*

A bűnmegelőzés és bűnüldözés hatékony módszere utáni kutatás során a DNS-analízis sok segítséggel szolgálhat. Az információk digitalizálása a rendszert még hatékonyabbá teszi. A DNS-ből származó információ, vagyis a *genetikai profilok* elektronikusan tárolhatók, kezelhetők, kereshetők és továbbíthatók. A genetikai minták és/vagy profilok bűnmegelőzési és nyomozati célokból történő tárolását bűnügyi genetikai adatbázisoknak, *biobankoknak* nevezzük. Az ilyen elektronikus adatkezelés hatalmas mennyiségű információhalmaz könnyű cseréjét teszi lehetővé gyors és hatékony módon, időtől és tértől független távolságokba.

---

<sup>37</sup> Lásd például Földes Á.: Árgus szemek – kamerás térfigyelés Magyarországon. Fundamentum, 2004/2.

<sup>38</sup> Lásd például az EK és az Amerikai Egyesült Államok közötti, a transzkontinentális járatokon utazók adatainak átadásáról szóló egyezményrel kapcsolatos európai bírósági határozatot. Joined Cases C-317/04 and C-318/04 European Parliament v. Council and Commission. (PNR – passenger name records-ügy). A Bíróság itt visszaverte ugyan a magáncégek által létrehozott és fenntartott adatbázisok bűnmegelőzési célból való felhasználását, de a bizottság már újabb kísérletet tett egy hasonló tartalmú egyezmény elfogadására. Javaslat: a Tanács kerethatározata az utasnyilvántartási adatok (PNR) bűnüldözési célú felhasználásáról. 2007. november 6.

A bűnügyi genetika jelenleg a DNS egyes részeiben fellelhető rövid, ismétlődő szekvenciákat (STR) vizsgálja. Ezek egyéni eltéréseket mutatnak, ezért – az ujjlenyomathoz hasonlóan – a személyazonosítás megbízható forrásai. Jelenlegi tudásunk alapján a DNS három százaléka áll úgynevezett kódolt fehérjéből, míg a maradékról azt gondoljuk, hogy azok úgynevezett nem kódoló részek. Az egyének nemét meghatározó kromoszómáktól eltekintve a DNS ezen utóbbi részét használják igazságügyi célokra. Ennek az az oka, hogy az antropológiai kriminológia modern változatának képviselői ne vonhassanak le messzeszenő következtetéseket a „bűnöző” vagy „deviáns génre” vonatkozóan. Egy a morális béklyóitól megszabadított bűnügyi genetika azonban lehetővé tenné, hogy az egyén genetikai profilja alapján a DNS-ben kódolt információk alapján készítsünk fantomképet róla.<sup>39</sup> A nem kódoló DNS számos különböző részét elemzik, és egy olyan tipikus esetben, amikor például tíz úgynevezett markert vizsgálnak a szakértők, egy a millióhoz a tévedés valószínűsége, azaz annak az esélye, hogy két nem rokon emberi egyednek azonos a DNS-profilja.<sup>40</sup> A gyakorlatban a digitalizált profilok elégségesek volnának az igazságügyi célok eléréséhez, mégis több államban magát a mintát (bőrsejt, hajminta, nyál, ondósejt, vér stb.) is tárolják. Azaz joghatóságtól függően egyrészt a DNS-profilokat tartalmazó adatsort, másrészt számos személyes adatot is tárolnak. A személyes adatok köre, jogrendszerrel függően, magában foglalhatja a nevet, a születési nevet, a születés helyét és idejét, a lakcímet, a nemét, az anya leánykori nevét, a fizikai megjelenésre, az etnikai származásra vonatkozó adatokat, a mintavételt végző személy és/vagy laboratórium megjelenését, valamint a tesztelés típusát és módját. Egy igazságügyi DNS-adatbázis jellemzően tartalmaz mintákat a bűncselekmény színhelyéről, mintákat és DNS-profilokat az elítéltektől és gyanúsítottaktól, olykor az áldozatoktól, önkéntesektől vagy eltűnt személyektől. Noha elméletben elégséges volna a profilok elektronikus megőrzése, és a mintákat törölni lehetne, a nemzeti szabályok sokszor nem tisztázzák egyértelműen, hogy vajon a mintákra, vagy a profilokra vonatkoznak.<sup>41</sup>

<sup>39</sup> Weir, R. F. – Olick, R. S.: *The stored tissue issue*. Oxford University Press, Oxford, 2004, 81. o.

<sup>40</sup> Természetesen ez az arány emelkedhet azok esetében, akik biológiailag rokonságban állnak: testvérek esetében például ez az arány 1 : 250 000.

<sup>41</sup> Van Camp, N. – Dierickx, K.: *National Forensic DNA Databases – Socio-Ethical Challenges and Current Practices in the EU*. *European Ethical-Legal Papers*, no. 9., 2007, 25. o.; Egységes európai szabályozás hiányában a tagállamok igencsak eltérően rendezik ezt

A DNS-profilok esetében számos tagállam lehetővé teszi a határozatlan idejű megőrzést. A minták megsemmisítése vitatott, mivel elengedhetetlen, hogy rendelkezésre álljon újratestelhető minta abban az esetben, ha valamely ügyben alkalmazott teszteket, illetve módszereket vitatják a felek. A minta tárolásának másik indoka, hogy a későbbi biztonsági ellenőrzés szükségessé teheti a tárolást. Végül, a technológia fejlődésével a minták újra és újra alávethetők tesztelésnek, és feleslegesnek tűnik egy-egy új módszer bevezetése után minden egyes alkalommal újra létrehozni az adatbázist, és begyűjteni a mintákat.

A bűncselekménytípusok és a tárolási időtartam országoként jelentősen eltér. Találunk azonban bizonyos közös jellemzőket. Eredetileg a legsúlyosabb, az élet és testi épség ellen elkövetett, valamint a terrorista cselekmények jelentették a fő célpontot. A gyűjtés köre azonban fokozatosan bővült az enyhébb bűnügyek irányába, és a legutóbbi törvénytervezetek szerint a bűnügyi genetikai adatbank már magában foglalja majd a gyanúsítottak profiljait, a csekély súlyú bűncselekményeket, vétségeket és szabálysértéseket is. A legtöbb joghatósági területen megtalálható azoknak a bűnügyeknek a listája, amelyek elkövetői kötelezettek minta adására. Belgiumban, Finnországban és Hollandiában csupán a súlyos bűncselekményeket elkövetők adatait tárolják. Németországban az enyhébb kihágást elkövetők is kötelezettek minta adására, ha visszaesőkről van szó. Más államok azzal érvelnek, hogy a súlyosabb bűncselekményeket elkövetők korábban már elkövettek enyhébb kihágásokat is, éppen ezért tanácsos a jogsértés körének listáját bővíteni. Ennek a veszélyes gyakorlatnak, illetve tendenciának megvan a maga racionális magyarázata: amint a gyakorlat is mutatja, a DNS mint bizonyíték, a nemi erőszak kivételével, nem nyújt segítséget a súlyosabb bűnügyek felderítésében, ám jelentősen hozzájárul az enyhébb súlyú bűncselekmények felderítéséhez, mint például a lopás vagy rablás.

A bűnügyi célú genetikai adatgyűjtés kiterjesztésében az Egyesült Királyság tette meg a legmerészebb lépéseket. A belügyminisztérium (Home Office) azt javasolta, hogy terjesszék ki a rendőrhatalóságok hatáskörét a letartóztatásban lévő olyan személyektől való mintavételre is, akiket kisebb, nem nyilvántartott szabálysértések elkövetésével vádolnak, mint például az utcai

---

a kérdést. Belgiumban, Litvániában, Németországban és Svédországban például megsemmisítik a mintákat, Magyarországon a minta megsemmisítése a bűncselekmény súlyától függ, míg Finnországban és az Egyesült Királyságban határozatlan ideig tárolják őket.

szemetelés.<sup>42</sup> E javaslattól nem áll túlságosan messze, hogy elképzeljünk egy az egész népességre kiterjedő DNS-adatbázist, valamint az automatikus, születéskor törtéző DNS-mintavételt későbbi személyazonosítás céljából.

A két legfőbb érv emellett egyrészt a hatékonyság lehet, másrészt a támogatók azzal érvelnek, hogy az egész népességre kiterjedő adatbázisok megszüntetnék a jelenlegi rendszerre jellemző diszkriminációt, ahol bizonyos etnikai csoportok túlzottan felülreprezentáltak.<sup>43</sup> Azonban mindkét állítólagos előny megcáfolható. Egyrészt a világ legnagyobb igazságügyi génbankjának, az Egyesült Királyság Nemzeti DNS-adatbázisának (NDNAD) költség-háson elemzése szerint míg a DNS-profil a nyilvántartott bűncselekmények egy százalékában segített a bűncselekmény felderítésében, addig a rendőrségi költségvetés hét százalékát csoportosították ide.<sup>44</sup> Másodszor, semmi sem támasztja alá, hogy a rendőrség egy populációs adatbázis esetében ne alkalmazna diszkriminációt bizonyos etnikai kisebbségek körében jellemző nevek miatt, vagy hogy a rendőrök elsőként nem az egyes kisebbségekhez tartozók adatait tekintenek át, főként ha az etnikai származás egy olyan ismertetőjegy, amely az adott országban, mint az Egyesült Királyság esetében, nyilvántartható. Valójában a rendszer kiterjesztése, így például a csupán gyanúsított személyek adatainak megőrzése növelheti is a kisebbségi csoportok elleni diszkriminációt, hiszen a gyakorlat azt mutatja, hogy az e csoportokhoz tartozókkal szemben aránytalanul több eljárást kezdeményeznek, és így több eljárást is szüntetnek meg. Az olyan személyek, akik vonatkozásában a vádat ejtették, illetve akiknek a büntetőjogi felelősségét bírósági eljárásban még nem állapították meg, egy tisztességes eljárásban ártatlannak tekintendők, adataik megőrzése ezért igen problematikus, s csupán felerősíti a megbélyegzés folyamatát.<sup>45</sup> Harmadrészt, a populációs adatbázisra irányuló törekvések alapjaiban változtatnák meg az állam és az egyén viszonyát. Jelentősen elmozdulna az

<sup>42</sup> „Civil rights fears over DNA file for everyone.” The Guardian, May 27, 2007 <http://www.guardian.co.uk/politics/2007/may/27/humanrights.ukcrime>; „Litter lout DNA samples a step too far.” Telegraph, August 2, 2007

<http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1559185/Litter-lout-DNA-samples-a-step-too-far.html>; „Police want DNA from speeding drivers and litterbugs on database.” Times Online, August 2, 2007 <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/crime/article2183105.ece>

<sup>43</sup> Benedict Birnberg quoted by the Nuffield Council on Bioethics, *The forensic use of bioinformation: ethical issues*, Cambridge, London, 2007, 60. o.

<sup>44</sup> Van Camp, N. – Dierickx, K.: i. m. 10–11. o.

<sup>45</sup> Levitt, M.: *Forensic databases: benefits and ethical social costs*. British Medical Bulletin, vol. 83., no. 1., 2007, 235–248., 242. o.

óvatosan meghúzott vonal, amelyet az állam elvileg semmi esetre sem léphet át az állampolgárok ellenőrzésekor, a polgári jogok és szabadságok, amelyekért a történelem folyamán évszázadokon keresztül küzdöttek. Az ártatlanság védelme helyett az állam minden egyes emberre mint potenciális gyanúsítottá tekintene. Végezetül, a kontroll állami és magánszektorainak összefonódásakor ez a hatalmas mennyiségű adat egy ponton elérhetővé válhatna más köz- vagy magánszervezetek számára is, amelyek erősen érdeklődnek az adatállomány iránt. Nincsen tökéletes rendszer, és a hozzáférés rendszerén lévő részeknek végzetes következményei lehetnek, nem beszélve az információs technológia korában az adatokkal való visszaélés lehetőségéről: adatbázisok könnyen összekapcsolhatók, és ezáltal létrehozhatók az egyének profiljai. A nagy mennyiségű adathalmaz orvoskutatók és genetikusok érdeklődésére tarthat számot, és már történtek is kísérletek az antiszociális viselkedésért felelős gén felkutatására.<sup>46</sup> A genetikai adatok ugyancsak érdekesek lehetnek például a profitorientált biztosítótársaságoknak, amelyeknek elemi gazdasági érdekük az egészségi biztosítási kockázat minél pontosabb azonosítása.

Az említett aggodalmak ellenére a brit kormány egyre több személy genetikai adatát kívánja megőrizni bűnügyi biobankjában. Az egyik legjelentősebb szaktekintély, *Sir Alec Jeffreys*, a bűnügyi genetikai tudományok szülőatyja, óva intett az iméntiekhez hasonló, célt tévesztett, illetve az emberi jogokba aránytalanul beavatkozó kezdeményezésektől.<sup>47</sup> Az ehhez hasonló megközelítések nemcsak emberi jogi szempontból kérdőjelezhetők meg, de nagymértékben aláássák a közvélemény támogatását. Az emberek előfeltevése az, hogy csak a bűnözők adatait – vagy a súlyos bűncselekményeket elkövetők adatait – tárolják és kezelik az igazságügyi adatbázisokban. Jelentősen aláássák a társadalmi támogatottságot, ha nem ez a helyzet – mint az NDNAD esetében, amelyben a több mint ötmillió mintából<sup>48</sup> egymillió olyan személyhez tartozik, akit sohasem ítélték el, azaz könnyen az az érzésük

---

<sup>46</sup> Ehhez hasonló kísérletet folytatott Caspi és munkatársai a deviáns viselkedés növekvő valószínűségével kapcsolatban egy olyan fiatal férfi esetében, aki durva bánásmódnak volt kitéve, és akinek a monoamin-oxidáz-szintje (egy enzim, amely a dopamin- és szerotonin-szint csökkentéséért felel) túl alacsony volt. Caspi, A. – McClay, J. – Moffitt, T. E. – Mill, J. – Martin, J. – Craig, I. W. – Taylor, A. – Poulton, R.: Role of genotype in the cycle of violence in maltreated children. *Science*, vol. 297., no. 5582., 2002, 851–854. o.

<sup>47</sup> „Public Consulted over DNA fears.” BBC News, 1 November 2006  
[http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk\\_news/6104876.stm](http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/6104876.stm)

<sup>48</sup> UK Parliament: Commons Hansard Written Answers Text for 27 March 2009, Column 774W,  
<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmhansrd/cm090327/text/90327w0011.htm>

támad a polgároknak, hogy potenciálisan bárkinek a mintája bekerülhet a bűnügyi nyilvántartásba.

Ezzel egyidejűleg problémák merülhetnek fel az elítéltektől vételezett minták kapcsán is. Ha elfogadjuk, hogy a bűnügyi adatbank kizárólagos célja a bűnügyekben részt vevő személyek azonosítása, felmerül a kérdés, miért szükséges a már elfogott és bűnösnek bizonyult elítéltektől származó minták vétele. Az egyetlen cél – a rendszer ellenőrzésének és megújításának nagyon is technikai megfontolásán kívül – bizonyára ezen egyének jövőbeli könnyebb elfogása, hogyha további bűncselekményeket követnek el. Ebben az esetben azonban szükségszerű annak bizonyítása, hogy az elítélt feltehetően a jövőben is bűnöző életmódot folytat. Statisztikai tények felhasználása esetén érdemes megkülönböztetnünk az első elkövetőket és a visszaesőket, mivel visszaesési arányuk eltérő lehet. Még ha volna is korreláció az egyszeri, kétszeri vagy többszöri bűnelkövetés között, egy bizonyos idő elteltével a további bűnözés valószínűsége csökken. Mivel a bűnelkövetés egy adott életkorban jellemző, aránytalanul tűnhet olyan egyének adatainak és/vagy mintáinak tárolása, akiket évtizedekkel korábban ítélték el. Ez különösen igaz az enyhébb bűnügyek esetében.

A brit törekvésekkel az Európai Emberi Jogi Bíróság (EEJB) is foglalkozott 2008-ban. Az *S. és Marper Egyesült Királyság elleni* ügyében<sup>49</sup> felmerülő alapprobléma, hogy vajon összeegyeztethető-e az egyezményvel az Egyesült Királyság szabálya, amely megengedi, hogy azon korábbi terheltek DNS-mintáit és -profiljait is megőrizze, akiknek ártatlansága bírói eljárásban bebizonyosodott, vagy akik ellen ejtették a vádat. Mindkét kérelmező az Európai Emberi Jogi Egyezmény (EEJE) 8. és 14. cikke szerinti jogsérelem megállapítását kezdeményezte, mivel ujjlenyomataikat, DNS-mintáikat és DNS-profiljukat az ellenük induló büntetőeljárás megszakítása után sem törölték a bűnügyi nyilvántartásból. A Lordok Háza mint fellebbviteli bíróság megállapította, hogy a minták és profilok őrzése a büntetőjogi felelősség megállapításának hiányában is arányos és indokolt. Az ügy azonban más szenzitív kérdéseket is érintett, tekintettel arra, hogy S. a vádemelés időpontjában 11 éves volt. Ebben a kérdésben a bírák egyhangú döntéssel mondták ki az EEJE 8. cikkének sérelmét. Az EEJB korábbi esetjogára hivatkozva emlékeztetett arra, hogy a „magánélet” tág fogalom, amelyet nehéz meghatározni. Az egyén fizikai és pszichológiai

<sup>49</sup> *S. és Marper ügye az Egyesült Királyság ellen*, 2008. december 4., ügyszámok: 30562/04 és 30566/04.



integritását is magában foglalja. Önmagában az adattárolás is érinti az egyén 8. cikk értelmében vett magánélet tiszteletben tartásához való jogát, függetlenül attól, hogy az adatokat a későbbiekben felhasználják-e, vagy sem.<sup>50</sup> A kérdés a brit esetben tehát az volt, hogy a jogkorlátozás vajon indokolt volt-e, azaz megfelelt-e a törvénynek, és az egyezményben elismert legitim cél érdekében történt-e, valamint hogy szükséges volt-e egy demokratikus társadalomban.

A Bíróság véleménye szerint a rendőrségről és büntetőeljárás-beli bizonyításról szóló brit törvény 64. cikke egyértelmű jogalapja a jogkorlátozásnak, mindazonáltal kevésbé egyértelmű, hogy milyen feltételek mellett engedhető meg a tárolás és a felhasználás. A DNS-minták és ujjlenyomatok felhasználásának célja, mint például a nyomozás vagy a bűnmegelőzés, túlságosan tág cél a Bíróság szerint, és ezért túlon túl kiterjesztő értelmezésre ad lehetőséget. A Bíróság elfogadta a kormány érvelését, miszerint a magánélet tiszteletben tartásához való jog korlátozásának legitim célja a bűnelkövetők azonosítása, azaz végső soron a bűnmegelőzés, előrevetítette azonban, hogy a jogkorlátozás törvény általi meghatározottsága szoros kapcsolatban áll a kérdéssel, hogy vajon a beavatkozás szükséges volt-e egy demokratikus társadalomban. Az Egyesült Királyság szabályozása ezen a teszten nem jutott tovább: a Bíróság úgy ítélte meg, hogy a jogkorlátozás nem volt szükséges egy demokratikus társadalomban. A Bíróság itt emlékeztetett a saját esetjogán keresztül kimunkált tesztre: ahhoz, hogy egy jogkorlátozás szükségesnek legyen tekinthető egy demokratikus társadalomban, sürgető társadalmi érdekre kell válaszolnia, arányosnak kell lennie az elérendő célhoz képest, és a jogkorlátozás indokolására felhozott okoknak relevánsnak és elégségeseknek kell lenniük. A tagállamok részére nyitva áll egy bizonyos mérlegelési sáv, amelynek mértéke függ a kérdéses egyezményes jogtól, a korlátozás mértékétől, az elérendő céltól, és attól, hogy a jog mennyire lényeges az egyén számára. A mérlegelési sáv szűkebb azokban az esetekben, ahol a vizsgált jog az egyén intim vagy kulcsfontosságú jogainak gyakorlása szempontjából lényeges, illetve ahol az egyén léte vagy identitása forog kockán.

Automatikus adatfeldolgozás esetén különösen fontos a személyes adatok védelme, a túlzott adatfelhasználás megakadályozása, valamint a célhoz kötöttség tiszteletben tartása. Fokozottabb védelmi rendszert kell kiépíteni, ha az

---

<sup>50</sup> *Leander ügye Svédország ellen*, 1987. március 26., ügyszám: 9248/81, *Amman ügye Svájc ellen*, 2000. február 16., ügyszám: 27798/95

adatokat rendőrségi célra használják. Bizonyos különleges adatok, így például a genetikai információk vonatkozásában pedig kivételesen szigorú garanciákkal bástyázandó körül az adatkezelés. A nemzeti jognak garantálnia kell továbbá a visszaélésekkel szembeni védelmet.

Az Egyesült Királyság azzal magyarázta az Európa más államaira kevésbé jellemző, kiterjedt igazságügyi genetikai adatkezelést, hogy ők a genetikai információ bűnüldözési célú felhasználásának úttörői, és a többi állam egyszerűen még nem alkotott hasonlóképp hatékony bűnügyi biobankot. A Bíróság azonban másképp értékelte az Egyesült Királyság úttörő tevékenységét. Az EEJB szerint az Egyesült Királyság egyedülálló helyzetéből egyrészt az következik, hogy az összes többi, tehát az Európa Tanács legtöbb tagállama között erős a konszenzus a bioinformációval kapcsolatos fokozott védelem szükségességét illetően, és az Egyesült Királyságnak csekély mérlegelési lehetősége van, hogy ettől eltérjen. Másrészt az EEJB kijelentette, hogy bármely, magát úttörőnek tekintő államnak fokozott felelőssége van, hogy megfelelően mérlegelje a versenyző érdekeket ezen az érzékeny területen. A Bíróság elfogadhatatlannak tartotta, hogy az adatmegőrzés indokolásának megtámadására nincs független felülvizsgálati lehetőség, és hogy az adatokat minden esetben, a bűncselekmény súlyára tekintet nélkül megőrzik. A Bíróság emlékeztetett arra, hogy a gyermekek jogairól szóló 1989-es ENSZ-egyezmény 40. szakasz (1) bekezdésének (viii) pontja különös hangsúlyt helyez a gyermekek magánéletének fokozott védelmére a büntetőeljárásban, és megállapította, hogy az el nem ítélt személyek adatainak megőrzése különösen kártékony lehet kiskorú terheltek, így a jelen ügyben S. esetében. Mindezek alapján a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy az Egyesült Királyság túllépte a megengedhető mérlegelési zónát, és hogy a gyanúsított, de el nem ítélt személyek ujjlenyomatainak, DNS-mintáinak és -profiljainak különbségtétel nélküli, általános megőrzése, ahogy az S. és Michael Marper ügyében is történt, nem mérlegeli kellőképpen a versengő magán- és közérdeket, és annyira aránytalanul korlátozza a kérelmezők magánéletének tiszteletben tartásához való jogát, hogy az már nem tekinthető a demokratikus társadalomban szükséges mértékűnek. Az EEJB arra a következtetésre jutott, hogy az állam szenzitív személyes adatok széles köréhez való hozzáférése és az adatokkal való visszaélések elleni védelmi rendszer hiánya az EEJE 8. cikkének sérelmét jelenti.

A strasbourgi bíróság és az Európa Tanács adatvédelmi standardjai azt a hagyományos liberális felfogást tükrözik, amely egy egyensúlyi állapot fenn-

tartásával erős szerepet szán az alapjogoknak az állam (köz)biztonsági törekvéseinek korlátozásában. A törvényi szabályozás követelménye, a legitim célhoz kötöttség, a szükségesség és az arányosság kritériumrendszerének feladata, hogy a jogkorlátozó beavatkozásokat újra és újra elkerülhetetlenségük igazolására szorítsa. Ez az erős alapjogi védelem a kontrolltörekvésekkel szemben azonban távolról sem általános, így jóval kevésbé jellemzi például a terrorizmus elleni küzdelemre, a bűnügyi együttműködésre, és így a genetikai adatbankokra is meghatározó befolyással bíró *Európai Unió* politikáját. Az elmúlt néhány évben az Európai Unió belüli megelőzési célú tagállami együttműködés egyre szorosabbá vált, néha súrolva az emberi jogi szempontból megengedhető és megengedhetetlen határát. 2008 több szempontból is különösen fontos év az Európai Unió belüli biztonság megteremtése szempontjából. Egyrészt *Franco Frattini* biztos ebben az évben ismertette úgynevezett „határ-csomagját”, azt javasolva, hogy biometrikus azonosítókkal regisztráltassák magukat azon harmadik országbeli személyek, akik az Európai Unió területére kívánnak beutazni.<sup>51</sup> Másrészt a tagállamok képviselői *A biztonság erősítése* cím alatt ekkor állapodtak meg a hozzáférhetőség elvének fokozottabb érvényesítéséről, azaz a bűnüldöző szervek és igazságügyi hatóságok közötti hatékonyabb információcseréről.<sup>52</sup> A migráció és határvédelem területén az Európai Tanács nagyban támaszkodik a biometrikus azonosítókra, például a Schengeni Információs Rendszer második generációjának (SIS-II), a Vízum Információs Rendszer vagy az EURODAC adatbázisaiban.

Az Európai Unió tagállamai számára, ahol a büntethetőség korhatára, az Egyesült Királysággal ellentétben, tízéves kor fölött van, az a kérdés, hogy az általuk nem vétőképes korúnak számító gyermekek adatait, így például S. profilját felhasználhatják-e egy büntetőügyben. Hasonlóan kérdéses, hogy felhasználhatják-e azon személyek adatait, akiknek a DNS-ét és a DNS- vagy más profilját nem az adott tagállam adatvédelmi szabályaival összhangban gyűjtötték vagy tárolták. Az Európai Unió számára azonban az a konkrét kérdés, hogy mikor jön létre egy a bűnügyi együttműködés területét is lefedő átfogó adatvédelmi rendszer.

Az adatvédelmi szabályok hiánya a büntető együttműködés területén különösen fájó a hágai program által meghirdetett úgynevezett „*hozzáférhetőség*

<sup>51</sup> „Border package” 2008. február 13.

<sup>52</sup> A Bizottság Közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek – Jelentés a hágai program 2007. évi végrehajtásáról [SEC(2008) 2048] [SEC(2008) 2049] 1.3. pont.

*elvének*” fényében, amelynek célja, hogy az „unió területén, az egyik tagállam végrehajtásért felelős hivatalnoka, akinek feladata ellátása érdekében szüksége van személyes adatokat is tartalmazó információra, megszerezhesse ezeket egy másik tagállam hivatalától, amely hivatal a kért információt az adott tagállamban zajló nyomozás követelményeit tekintetbe véve, meghatározott céllal, hozzáférhetővé teszi”<sup>53</sup>. Az adatmegosztás a bűnmegelőzés, különösen a határon átívelő bűnelkövetés megelőzésének, a terrorizmus elhárításának alapja. Ezért a Bizottság a készülő harmadik pilléres adatvédelmi kerethatározat kapcsán úgy fogalmazott, hogy e „jogelv bevezetése érinteni fogja az adatvédelemhez való jogot, és ezért megfelelő jogi rendelkezéseknek kell kísérniük, illetve ellensúlyozniuk azt”<sup>54</sup>. 2006-ban az EU elfogadta a sokat vitatott adatmegőrzési irányelvet, amely arra kötelezi a nyilvánosan elérhető elektronikus hírközlési szolgáltatások nyújtóit és a nyilvános hírközlő hálózatok szolgáltatóit, hogy a hírközlési szolgáltatások nyújtása során előállított vagy feldolgozott adatokat megőrizték meghatározott súlyos bűncselekmények kivizsgálása, felderítése és üldözése céljából.<sup>55</sup> Az európai adatvédelmi biztos aggályát fejezte ki a jogszabállyal kapcsolatban, amely, álláspontja szerint, nem nyújt szükséges és megfelelő védelmet az adatalanyok számára, ami a harmadik pilléres adatvédelmi kerethatározat elfogadásának szükségességét elodázhatatlaná teszi.<sup>56</sup> 2008 novemberében a tagállamok el is fogadták a büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködés keretében feldolgozott személyes adatok védelméről szóló kerethatározatot.<sup>57</sup> A jogszabály hatálya azonban nagyban korlátozott. A jogszabály előadója szerint a kerethatározat olyan kompromisszum eredménye, amely kiüresítette azt.<sup>58</sup> Az

<sup>53</sup> Annex to the: Proposal for a Council Framework Decision on the protection of personal data processed in the framework of police and judicial co-operation in criminal matters – Impact assessment [COM(2005) 475 final].

<sup>54</sup> Uo.

<sup>55</sup> Az Európai Parlament és a Tanács 2006/24/EK irányelve (2006. március 15.) a nyilvánosan elérhető elektronikus hírközlési szolgáltatások nyújtása, illetve a nyilvános hírközlő hálózatok szolgáltatása keretében előállított vagy feldolgozott adatok megőrzéséről és a 2002/58/EK irányelv módosításáról.

<sup>56</sup> Opinion of the European Data Protection Supervisor on the Proposal for a Council Framework Decision on the protection of personal data processed in the framework of police and judicial co-operation in criminal matters [COM(2005) 475 final]

<sup>57</sup> A Tanács 2008/977/IB kerethatározata (2008. november 27.) a büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködés keretében feldolgozott személyes adatok védelméről. HL L 350., 2008. 12. 30., 60–71. o.

<sup>58</sup> [http://www.europarl.europa.eu/news/expert/briefing\\_page/35770-266-09-39-20080901BRI35769-22-09-2008-2008/default\\_p001c006\\_en.htm](http://www.europarl.europa.eu/news/expert/briefing_page/35770-266-09-39-20080901BRI35769-22-09-2008-2008/default_p001c006_en.htm)

európai adatvédelmi biztos szerint a kerethatározat egyes rendelkezései még az adatvédelmi irányelvvel sincsenek összhangban<sup>59</sup>, és reményét fejezte ki, hogy a lisszaboni szerződés hatálybalépése után a tagállamok alkalmazzák majd az Európai Unió működéséről szóló szerződés 16. cikkét, amely felhatalmazza az Európai Parlamentet és a Tanácsot, hogy átfogó adatvédelmi rendszert építsenek ki, és ennek megfelelő jogszabályokat fogadjanak el, amely majd helyettesítheti az említett adatvédelmi kerethatározatot.<sup>60</sup>

Bár a nemzetközi bűnözés megelőzését és üldözését természetesen valamennyi tagállam elsőrendűnek tartja, mégis úgy tűnik, hogy az unió országai voltaképpen nem kívántak szorosabb együttműködést kialakítani egymással. Véleményünk szerint ennek indoka egyrészt az, hogy nehezen adják fel a büntetőjogi szuverenitásukat, másrészt nem bíznak meg egymás büntetőjogi rendszerében, eljárási garanciáiban, illetve az emberi jogok kikényszeríthetőségében. A 2001-es amerikai, majd később a 2004-es madridi és 2005-ös londoni terrortámadások több és több, a magánéletbe, sőt a tagállami szuverenitásba is egyre inkább beavatkozó jogszabály elfogadására ösztönözték a tagállamokat – anélkül azonban, hogy a megfelelő és peresíthető emberi jogi garanciákkal körülbástyázták volna ezeket a szabályokat.

A szabadság, biztonság és jog térségének megvalósításában mérföldkőnek mondható az Európai Tanács 1999-es tamperei csúcserőkezelete, majd az 1999–2004-es ötéves periódusra megfogalmazott program. A tamperei program egyik fő érdeme annak rögzítése, hogy a kölcsönös elismerés elvének a szabadság, biztonság és jog térségének egyik sarokkövének kell lennie. A kölcsönös elismerés kölcsönös bizalom esetén valósulhat meg, azaz akkor, ha a tagállamok bíznak egymás igazságügyi rendszerében, eljárási garanciáiban, és biztosak lehetnek abban, hogy az emberi jogokat valamennyi tagállamban egyformán tiszteletben tartják és kikényszerítik. Visszatekintve látjuk, hogy ez a bizalom nem feltétlenül állt fenn az Európai Unió valamennyi tagállama vonatkozásában, és 2004-re nem is sikerült maradéktalanul teljesíteni a kölcsönös elismerés elvét. Ennek ellenére a következő ötéves, a 2004 és 2009 közötti periódusra vonatkozó hágai program keretében a tagállamok újabb hatalmas lépést tettek, amikor zászlajukra tűzték a hozzáférhetőség elvét. „Ennek célja

---

<sup>59</sup> Opinion of the European Data Protection Supervisor on the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on an Area of freedom, security and justice serving the citizen, 10 July, 2009, § 30.

<sup>60</sup> Uo. § 36.

nyilvánvalóan az, hogy a különböző információtipusok lehető legtágabb köre cserélhetővé váljon a lehető legkisebb erőfeszítés mellett (azaz minimális formalitás, engedélyek, eljárások mellett, ha egyáltalán ezekre szükség van).<sup>61</sup> A hágai program által szorgalmazott „hozzáférhetőség elvét” tehát egy olyan időpontban kívánták megvalósítani a tagállamok képviselői, amikor még az előző öt éves tamperei programban megfogalmazott kölcsönös bizalmon alapuló „kölcsönös elismerés” elvét sem sikerült elérni. A hágai program szimbolikájában is aggályos, de legalábbis félreérthető. A szabadságot és a biztonságot mint két ellentétes elvet írja le, kapcsolatukat erősen sematizálva úgy tekint, mintha az egyik csak a másik terhére lehetne erősíthető. Ezzel szemben a hágai program elődje, a tamperei Európai Tanács, amely politikai iránymutatást adott az amszterdami szerződésben lefektetett szabadság, biztonság és jog térségének, még elutasította az ilyenfajta dichotómiát, és „az emberi jogokon, a demokratikus intézményeken és a jogállamiságon nyugvó szabadság iránti közös elkötelezettségről” szólt. Érdemes volna egy lépést visszamenni – akár a következő, stockholmi program keretei között, eleget tenni az eredeti tamperei program gondolatíságának, azaz létrehozni a kölcsönös bizalmat.

## A megfővő béka

*Ha egy békát forró vízbe teszünk, kiugrik onnan. Ha azonban hideg vízbe tesszük, amelyet fokozatosan melegíteni kezdünk, a béka nem érzékeli a veszélyt, és fokozatosan halálra fő.*

A kép, amelyet e tanulmányban festettünk, kétségtelenül meglehetősen sötét, a megfigyelés kultúrájával kapcsolatos kutatásaink eredményei azonban nem sok okot szolgáltatnak az optimizmusra. A szabadság versus biztonság ellentétpárjában gondolkozó megfigyelő társadalom a jelek szerint mind a politika, mind pedig a lakosság oldaláról egyre erősebb felhatalmazást kap a további terjeszkedésre. A közvélemény jelentős része késznek mutatkozik alapjogai mind növekvő részének feláldozására a biztonság ígéréteinek oltárán, és hovatovább úgy tűnik, hogy a megfigyelési kultúra terjedésével kapcsolatos aggodalmak megfogalmazása csupán néhány aggályoskodó jogvédő és az alapjogvédelmi intézmények feladata maradt.

<sup>61</sup> Luxemburgi Tanács jegyzete a „hatékony információcseréről”. Idézi: Statewatch: An ever closer Union, <http://www.statewatch.org/analyses/no-59-p-of-a-art.pdf>

Ezt a helyzetet azért is tartjuk különösen problematikusnak, mert a hagyományos alapjogi értékrend, illetve a köz- és a magánérdek, az állam és az állampolgár közötti határok az elmúlt kétszáz évben (legalábbis a demokratikus társadalmakban) ismeretlen mérvű erodálását idézi elő. Megfigyelőnek és megfigyeltnek lenni a XXI. század eleji társadalom mindennapjainak normális velejárója, amely fokozatosan egyre extrémebb, korábban elképzelhetetlennek és megengedhetetlennek tartott formákat fogad el természetesnek. S itt elsősorban nemcsak a technológia fejlődése által nyújtott új lehetőségekről van szó, hanem – és ebben az értelemben a posztmodern társadalom orwelli víziója valóban helytálló – sokkal inkább arról, hogy az egyén magánéletének és integritásának mind kevesebb aspektusa marad meg mások által nem hozzáférhető, elemezhető, digitalizálható tabunak. A kérdés már csak az, csakúgy, mint a béka esetében, hogy hol van a túréshatár.

## Irodalom

**Armstrong, G. S. (2001):** *Private vs. Public Operation of Juvenile Correctional Facilities.* Lfb Scholarly Publishing, New York

**Beck, U. (2003):** *A kockázat-társadalom: út egy másik modernitásba.* Századvég Kiadó, Budapest

**Bentham, J. (1995):** *Panopticon.* In: **Bozovic, M. (ed.):** *The Panopticon writings.* Verso, London

**Bigo, D. – Carrera, S. – Guild E. – Walker, R. B. J. (2007):** *The Changing Landscape of European Liberty and Security: Mid-Term Report on the Results of the CHALLENGE Project.* Challenge Liberty and Security Research Paper, no. 4.

**Caspi, A. – McClay, J. – Moffitt, T. E. – Mill, J. – Martin, J. – Craig, I. W. – Taylor, A. – Poulton, R. (2002):** *Role of genotype in the cycle of violence in maltreated children.* Science, vol. 297., no. 5582.

**Cohen, S. (1985):** *Visions of Social Control.* Polity Press, New York

**Council of Europe (2006):** *Regulating Private Security Companies in Europe: Status and Prospects. Draft Report of the European Committee on Crime Problems.* Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces

**Davis, J. (1991):** *Urban Policing And Its Objects: Comparative Themes in England and France in the Second Half of the Nineteenth Century.* In: **Emsley, C. – Weinberger, B. (eds.):** *Policing Western Europe – Politics, Professionalism and Public Order, 1850–1940.* Greenwood Press, Westport

**Foucault, M. (1991):** *Discipline and punish: The birth of the prison.* Penguin Books, London

**Földes Á. (2004):** *Árgus szemek – kamerás térfigyelés Magyarországon.* Fundamentum, 2. szám

- Fuchs, Ch. (2008):** *Internet and Society: Social Theory in the Information Age*. Routledge, New York
- Fuchs, Ch. (2010):** *Google Buzz: Economic Surveillance – Buzz Off! The Problem of Online Surveillance and the Need for an Alternative Internet*. <http://fuchs.uti.at/313/>
- Garland, D. (2001):** *The Culture of Control*. Clarendon Press, Oxford
- Giddens, A. (1990):** *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press
- Haggerty, K. D. – Ericson, R. V. (2000):** *The Surveillant Assemblage*. *British Journal of Sociology*, vol. 51., no. 4.
- Kerecsi K. (2006):** *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. Complex Kiadó, Budapest
- Kerecsi K. (2009):** *A kontroll technológiája: a technikai fejlődés szerepe a társadalmi kontroll gyakorlásában*. In: **Németh Zsolt (szerk.):** *Írások Tauber István tiszteletére*. MKT-ELTE ÁJK, Budapest, 59–65. o.
- Levitt, M. (2007):** *Forensic databases: benefits and ethical social costs*. *British Medical Bulletin*, vol. 83., no. 1.
- Lyon, D. (2003):** *Surveillance Technology and Surveillance Society*. In: **Misa, T. – Feenberg, A. – Brey, P. (eds.):** *Technology and Modernity*. MIT Press, Cambridge
- Nuffield Council on Bioethics (2007):** *The forensic use of bioinformation: ethical issues*. Cambridge, London
- Statewatch (2006):** *An ever closer Union*. <http://www.statewatch.org/analyses/no-59-p-of-a-art.pdf>
- UK Parliament (2009):** *Commons Hansard Written Answers*. Text for 27 March 2009, Column 774W, <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmhansrd/cm090327/text/90327w0011.htm>
- Van Camp, N. – Dierickx, K. (2007):** *National Forensic DNA Databases – Socio-Ethical Challenges and Current Practices in the EU*. *European Ethical-Legal Papers*, no. 9.
- Weir, R. F. – Olick, R. S. (2004):** *The stored tissue issue*. Oxford University Press, Oxford
- Wood, D. M. (ed.) (2006):** *A Report on the Surveillance Society*. Surveillance Studies Network, [http://www.ico.gov.uk/upload/documents/library/data\\_protection/practical\\_application/surveillance\\_society\\_summary\\_06.pdf](http://www.ico.gov.uk/upload/documents/library/data_protection/practical_application/surveillance_society_summary_06.pdf)



## Az áldozattá válás jellemzői Magyarországon a 2005. évi viktimológiai felmérés tükrében\*

*A szerzők a nemzetközi áldozattá válási felmérés (ICVS), illetve a European Survey on Crime and Safety (EU ICS) keretében legutóbb 2005-ben zajlott viktimológiai vizsgálat magyarországi eredményeit mutatják be. Az ICVS és az EU ICS tíz hagyományos bűncselekmény előfordulását vizsgálja. A 2005. évi magyarországi felmérést a Magyar Gallup Intézet készítette. A megkérdezettek szociális és demográfiai adatainak összegyűjtésével a felmérés arra is választ tud adni, hogy mely társadalmi és életkori csoportot mely bűncselekmény veszélyezteti a leginkább. Magyarország az áldozattá válás szempontjából legkedvezőbb mutatókkal jellemezhető négy ország egyike. A másik három ország: Spanyolország, Japán és Portugália. A magyarországi adatokat vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a hivatalos bűnügyi statisztika és a viktimizációs adatfelvételtől származó adatok messze állnak egymástól.*

### Bevezetés

A bűnözési jelenségek összehasonlíthatóságát szolgálja az ENSZ Bűnözési trendek felmérése (UN Crime Trend Survey). Az összehasonlító vizsgálatok 1975-ben kezdődtek, és már tizedik alkalommal került sor a bűnözési helyzet felmérésére.

Az áldozattá válással kapcsolatos nemzetközi vizsgálatok 1989-ben kezdődtek. Ekkor fogalmazódott meg a kriminálstatisztika nemzetközi összehasonlításának szükségessége, illetve az egyes országok/régiók bűnözési helyzetének összehasonlító értékelése. Az ENSZ segítségével zajló bűnözési trendeket vizsgáló felmérések ekkortól egészültek ki a nemzetközi áldozattá válási felmérés (International Crime Victimization Survey; ICVS) rendszeres lefolytatásával.

Tény, hogy az Interpol statisztikája tartalmazza az egyes országok bűnözési és bűnüldözési alapadatait. Ezeket az adatokat azonban az országok maguk

---

\* Köszönetet mondunk John van Kesteren úrnak, aki nemcsak a magyar felmérés adatait bocsátotta rendelkezésünkre, de azokat a syntaxokat is, amelyek segítségével az európai vizsgálatban alkalmazott összefüggéseket tudtuk értelmezni. A vizsgálat módszertanával kapcsolatos részletes információk megtalálhatók a <http://rechten.uvt.nl/icvs> honlapon; illetve Van Kesteren, J. N.: Integrated Database from the International Crime Victims Survey (ICVS), codebook and data. INTERVICT, Tilburg, 2007

közik, így az adatközlés nincs tekintettel arra, hogy az egyes országok között a szabályozásban, a statisztikaiadat-gyűjtés módszereiben, a számbavétel módjában, a büntetőjogi felelősségre vonás szabályozásában stb. különbségek lehetnek. Ebből következően az egyes országok által közölt bűnözési adatok, rendőrségi statisztikák csak nagy óvatossággal (vagy még úgy sem) vethetők össze, mivel a különböző országokban eltérő az egyes bűncselekménytípusok meghatározása. Az összehasonlítást nehezíti, hogy a hatóságokba vetett bizalomhoz igazodóan nagy különbség lehet a feljelentési hajlandóság alakulásában. A rendőrség számbavételi gyakorlata is eltér az egyes országokban. Azokban az országokban, ahol nemzeti mintán kérdezik le a lakosok áldozattá válását, a kérdőívek eltérnek egymástól, ezért csak korlátozottan alkalmasak a nemzetközi összehasonlításra.

Éppen ezért az ICVS felmérés és a kutatásban használatos standardizált kérdőív alkalmazása jelentős lépés lesz a bűnözés és a büntető igazságszolgáltatás nemzetközi összehasonlítására. Az is tény azonban, hogy az ICVS lehetőségei is korlátozottak, mivel a fejlődő országokban lebonyolítandó felmérések extrém nehézségekkel járnak.

A nemzetközi áldozattá válási felmérés (ICVS), illetve a European Survey on Crime and Safety (EU ICS) keretében legutóbb 2005-ben zajlott viktimológiai vizsgálat. A felmérést a Gallup Europe bonyolította és az Európai Unió Bizottsága finanszírozta. A tervek szerint 2010–2011-ben kerül sor a következő felmérésre, amely jelentős lépés lesz a European Standardized Victimization Survey (EU ICVS) rendszerbe állítására. A pilotvizsgálatot 17 EU-tagállamban 2009–2010-ben kezdik, és 2013-ban kerül sor a felmérés lebonyolítására.

Tagadhatatlan, hogy a viktimológiai vizsgálatok sokat segítenek abban, hogy pontosabb képünk legyen egy ország bűnözési helyzetéről, és többet tudjunk meg a helyi biztonság összetevőiről, illetve arról, hogy bizonyos területeken, illetve az emberek bizonyos csoportjainál miért nagyobb a sértetté válás veszélye, mint másoknál. A több ország részvételével zajló, nemzetközi standardizált felmérés megvalósítása azonban mégsem tűnik egyszerűnek. Az európai országok egy részében ugyanis már most is évente lakossági megkérdezéssel mérik fel az áldozattá válás gyakoriságát és jellemzőit. A rendszeres viktimológiai felmérések közül talán a legismertebb a British Crime Survey (BCS). Franciaországban és Hollandiában is évente kerül sor lakossági megkérdezésre. Az EU-tagállamokra kiterjedő felmérésnél tehát jelentős gond lehet

annak megítélése, hogy az uniós közösségi szinten lebonyolítandó kutatás vajon helyettesítheti-e a nemzeti felmérést, elegendő-e csak a közösségi felmérés eredményeire hagyatkozni. Az nem lehet kérdéses, hogy a minden EU-tagállamra kiterjedő vizsgálat kérdései – az összehasonlíthatóság érdekében – nyilván limitáltabb vizsgálódási területre terjednek ki, mint az egyes országokban önállóan lebonyolított felmérések. Arra is figyelni kell, hogy az uniós szinten megvalósuló vizsgálatban a magas költségek miatt hosszabb időintervallumok telnek el egy-egy felmérési forduló között. Az a megoldás is felmerült, hogy – hasonlóan a mi népszámlálási gyakorlatunkhoz – tízévenként teljes felméréssel, majd ezen időintervallumon belül rövidebb időközönként kisebb mintán és/vagy kevésbé részletezett megkérdezéssel mérjék fel a sértetté válás jellemzőit.

S még mindig nem értünk a problémalista végére: az adatgyűjtés módszerének megválasztása és a mintakiválasztás is gondot okozhat. A fejlett nyugat-európai országokban ugyanis a felmérések jelentős része internetes vagy telefonos megkérdezésen alapul, mivel a felmérési módszerek közül ez a leginkább költségkímélő. A kevésbé fejlett európai országok azonban csak kérdésőzbiztos közreműködésével tudják felvenni a kérdőíveket, a telefónia, illetve az internet elérhetőségének problémái ugyanis nem teszik lehetővé az olcsóbb technika alkalmazását.

## **Mit vizsgálnak a felmérések?**

Az ICVS és az EU ICS tíz *hagyományos bűncselekmény* előfordulását vizsgálja. Néhány cselekmény esetében további bontást is alkalmaz, így például a gépjárművekkel kapcsolatos cselekmények körében szerepel a gépkocsilopás, a gépkocsiból lopás, a gépkocsiról lopás, a motorlopás stb. Vizsgálja a betöréses lopás, a betöréses lopás kísérletének, a személyi tulajdont károsító lopás és a kapcsolati bűncselekmények gyakoriságát. Utóbbi körben a rablás, a szexuális bűncselekmények és a testi sértés szerepel. A 2005-ben lefolytatott felmérés kérdései kiterjedtek a legjellemzőbb korrupciós cselekmények vizsgálatára is. Külön kérdésblokk foglalkozott a csalással (benne az internetes és a bankkártyával elkövetett csalással), a kábítószerrel kapcsolatos problémákkal és a gyűlölet-bűncselekmények előfordulásával.

Már a legelső felmérésektől kezdve rákérdeztek arra, hogy a sértett tett-e feljelentést a sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt, s ha igen, mennyire

volt megelégedve a rendőrség hozzáállásával és teljesítményével. Hasonlóan, ha a sértett nem tett feljelentést, fontos tudni, hogy mi tartotta vissza ettől. A kérdések kiterjednek a sértett segítő szolgáltatások elérhetőségére és igénybevételére is. Méri a bűnözési félelemmel, a bűnmegelőzési eszközökkel, illetve a büntetés-kiszabási gyakorlattal kapcsolatos lakossági attitűdöket is.

A 2005-ös EU ICS felmérésében 18 uniós tagállam vett részt. A kérdőívek felvétele a 16 éven felüli népességben telefonos megkérdezés útján történt. A vizsgálatban részt vevő országokat és a mintanagyságokat mutatja az 1. számú táblázat.

1. számú táblázat: A mintanagyság országokként

	Országos minta	Fővárosi alminta	Összesen
Ausztria	1 198	806	2 004
Belgium	1 213	801	2 014
Dánia	1 198	786	1 984
Észtország	1 687	–	1 687
Finnország	1 212	789	2 001
Franciaország	1 216	800	2 016
Németország	1 202	823	2 025
Görögország	1 216	804	2 020
<b>Magyarország</b>	<b>1 238</b>	<b>865</b>	<b>2 103</b>
Írország	1 202	801	2 003
Olaszország	1 219	804	2 023
Luxemburg	800	–	800
Hollandia	1 209	801	2 010
Lengyelország	5 013	–	5 013
Portugália	1 210	801	2 011
Spanyolország	1 194	802	2 012
Svédország	1 210	802	2 012
Egyesült Királyság	1 204	800	2 004
<b>EU–18 összesen</b>	<b>25 641</b>	<b>12 123</b>	<b>37 764</b>
Észak-Írország	1 200	802	2 002
Skócia	1 206	804	2 010
<b>Összesen</b>	<b>28 047</b>	<b>13 729</b>	<b>41 776</b>

A válaszarány növelése érdekében számos eszközt alkalmaztak a kutatás során. A telefonos kérdezők szakmai felkészítése mellett minden egyes telefonszámot hétszer hívtak fel. Emellett meghosszabbították a felmérés napszakát, hogy azokat a megkérdezetteket is elérjék, akik csak ritkán, vagy csak a nap meghatározott szakaszában tartózkodnak otthon. A legalacsonyabb

válaszarányt Luxemburgban mérték (36,9 százalék), a legmagasabbat Finnországban (56,9 százalék). Az átlagos válaszarány 46,3 százalék volt (2. számú táblázat).

2. számú táblázat: A válaszarány országonként (%)

Ausztria	45,7
Belgium	54,7
Dánia	44,2
Észtország	51,5
Finnország	56,9
Franciaország	46,9
Németország	43,3
Görögország	43,6
<b>Magyarország</b>	<b>52,6</b>
Írország	41,8
Olaszország	54,3
Luxemburg	36,2
Hollandia	46,1
Lengyelország	71,5
Portugália	42,6
Spanyolország	39,6
Svédország	55,0
Egyesült Királyság	42,6
<b>EU-18 összesen*</b>	<b>48,3</b>
Észak-Írország	40,9
Skócia	46,4

\* Észtország és Lengyelország nélkül

A telefonos kérdezés valamivel magasabb érintettségi mutatókat eredményez, mint a „face to face” módszerrel végzett adatgyűjtések. Az eltérés magyarázatául két tényezőt szoktak kiemelni, az egyik szerint a telefonos kérdés során olyan bűncselekményeket is megemlítenek a válaszadók, amelyeket közvetlen interjúszituációban a kérdezőbiztosnak nem vallanának be, a másik magyarázat szerint azok vállalkoznak inkább a telefonos válaszadásra, akik valamilyen formában érintettek.

## A hazai felmérés eredményei

Magyarországon az elmúlt 15 évben négy alkalommal készült országos mintán felmérés a hazai lakosság áldozattá válási jellemzőiről. 1996-ban 756, 2000-ben 1513 fős lakossági mintán tudakolták a kutatók a bűncselekmények

áldozatává válás sajátosságait. 2003-ban az Országos Kriminológiai Intézet folytatta le az első nagymintás megkérdezést (N = 10 020), amelynek eredményei a sértetté válás nagyobb veszélyével kapcsolatos kulcstényezőket jelezték.<sup>1</sup>

A 2005. évi magyarországi felmérést a Magyar Gallup Intézet készítette. A megkérdezettek szociális és demográfiai adatainak összegyűjtésével a felmérés arra is választ tud adni, hogy mely társadalmi és életkori csoportot mely bűncselekmény veszélyezteti a leginkább. A megkérdezettek a háztartásukat érintő bűncselekményekről számoltak be, de a személyüket érintő cselekményekre is rákérdeztek, illetve arra, hogy éltek-e feljelentéssel. A sértetté válás időszakát a felmérés a megkérdezést megelőző öt, illetve egy évben határozta meg.

A felmérés eredményeiről európai uniós összehasonlító jelentés készült<sup>2</sup>, amely azonban nem tartalmazza az egyes országokkal kapcsolatos adatok külön elemzését. Jelen tanulmányunkkal arra vállalkozunk, hogy a 2005. évi viktimológiai felmérés magyarországi adatainak elemzésével a kutatás hazai eredményeit bemutassuk és közkinccsé tegyük.

## **A hagyományos bűncselekmények áldozatává válás jellegzetességei**

A nemzetközi felmérés adatai szerint a résztvevő harminc ország átlagában a népesség 16 százaléka esett áldozatul a vizsgált tíz legjellemzőbb bűncselekmény valamelyikének. A kutatás adatai megerősítették, hogy a résztvevő harminc ország többségében 1995, illetve 2000 óta határozott csökkenést mutat a sértetté válás gyakorisága. A legkedvezőtlenebb mutatókkal rendelkező országok: Írország, Anglia és Wales, Új-Zéland és Izland.

A magyar adatok szerint a megkérdezettek 15 százaléka vált áldozattá a megkérdezést megelőző egy évben, és 42 százalékuk került ilyen helyzetbe a megkérdezést megelőző 5 évben. Bármennyire furcsa is, ezzel a megoszlással Magyarország az áldozattá válás szempontjából legkedvezőbb mutatókkal jellemezhető négy ország egyike. A másik három ország: Spanyolország, Japán és Portugália.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Irk F. (szerk.): Áldozatok és vélemények, I-II. OKRI, Budapest, 2004, 244., 248. o.

<sup>2</sup> Van Dijk, J. – Van Kesteren, J. – Smit, P.: Criminal Victimization in International Perspective. Key findings from the 2004–2005 ICVS and EU ICS. Tilburg University–UNICRI–UNODC–Ministry of Justice, WODC, 2007

<sup>3</sup> Uo. 12. o.

További érdekesség, hogy az ilyen jellegű vizsgálatoknál nem működik az úgynevezett automatikus felszorzás. Az évi 15 százalékos érintettség nem jelent automatikusan 75 százalékot öt évre vonatkoztatva. Az eltérés – sok egyéb tényező mellett – három fontos okra vezethető vissza:

1. A megkérdezettek hajlamosak néhány év elteltével megfeledkezni a kisebb súlyú bűncselekményekről, és azért nem számolnak be róla, mert egyszerűen nem jut eszükbe.
2. A másik torzító tényező a telescoping-hatás, ennek következtében a rövidebb időtartamra vonatkozó kérdéseknél olyan eseményeket is említnek, amelyek valójában nem a kért időtartam alatt következtek be.
3. A harmadik tényező, hogy vannak, akik többször is áldozattá váltak a hosszabb vizsgálati időszakban. E hatások következtében a rövidebb időtartamra vonatkozó kérdések esetében valamennyivel magasabb találati aránnyal kell számolnunk, mint amekkora a ténylegesen megtörtént cselekmények száma, a hosszabb időtartamra vonatkozó kérdések esetében pedig valamivel alacsonyabb értékeket fogunk kapni. A tényleges arányok Magyarország esetében valahol tíz százalék (éves szinten), és öt évre vonatkoztatva valamivel ötven százalék alatt alakulhatnak.

A felmérés hazai adatai jellemző eltérést mutatnak, ha regionális bontásban vizsgáljuk az erőszakos, illetve a nem erőszakos cselekmények áldozatává váló megkérdezettek megoszlását (3. számú táblázat).

**3. számú táblázat: Az erőszakos és nem erőszakos bűncselekmény áldozatává váló személyek megoszlása régiók szerint Magyarországon (%)**

Régió	Nem erőszakos bűncselekmény áldozatává váló személyek megoszlása	Erőszakos bűncselekmény áldozatává váló személyek megoszlása
Budapest	50,6	12,9
Észak-Magyarország	26,2	7,3
Közép-Magyarország	46,7	11,2
Észak-Alföld	38,0	9,1
Dél-Alföld	34,8	8,1
Közép-Dunántúl	34,6	8,1
Nyugat-Dunántúl	31,5	7,1
Dél-Dunántúl	29,3	5,2

A bűnözés nagyrészt városi jelenség. Ezért nem kell csodálkozni azon, hogy a viktimizációs ráta jellemzően negyedével magasabb a fejlett világ

városaiban, mint az országok más területein (évente 19,9 százalék). A fejlődő országokban még nagyobb az eltérés a nagyvárosok és a vidéki területek között. Azt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy az EU ICS is igazolta, hogy Budapest igen kedvező helyen áll a fejlett országok biztonságos városainak listáján. Fővárosunk a legalacsonyabb viktimizációs rátával büszkélkedhet Hongkonggal, Lisszabonnal, Athénnel és Madriddal egy sorban. A felmérés szerint a legmagasabb viktimizációs rátát Londonban és Tallinnban mérték.<sup>4</sup>

### *A járművel kapcsolatos bűncselekmények*

A biciklilopás és a motorkerékpár-lopás azokban az országokban a legmagasabb, ahol ez a jármű jellemző közlekedési eszköz. Hollandiában és Dániában a legrosszabb a helyzet. A kismotor-lopás a dél-európai országokban jellemző, ahol a fiatalok ismert közlekedési eszköze a scooter. A gépkocsilopások száma elsősorban azokban az országokban magas, ahol a lakosság nagy részének birtokában van gépkocsi, de a kisegítő közlekedési eszközök (mint a bicikli vagy a motor) kevésbé elterjedtek.

Magyarországon, bár egyre többen használnak kerékpárokat és kis motorokat, nem ezek a legjellemzőbb egyéni közlekedési eszközök. A használatban lévő kerékpárok két kategóriába sorolhatók: az egyikbe a régi, csekély értékű eszközök tartoznak, ezeket kevésbé fenyegeti az eltulajdonítás veszélye, ha mégis lába kél, a károsultak sokszor nem is jelentik a bűncselekményt, mert az okozott kár nem haladja meg a szabálysértési értékhatárt. A vizsgálatban részt vevő biciklilopásban érintett megkérdezettek csaknem fele (47,6 százalék) nyilatkozott úgy, hogy nem tett feljelentést az eset után.

A másik kategóriába azok a kerékpárok tartoznak, amelyek korszerűek és jelentősebb értéket képviselnek. A tolvajok célpontjai elsősorban ezek a kerékpárok. Az értékesebb járművek tulajdonosai sokszor a hazánkba látogató külföldiek, akik értelemszerűen nem szerepelnek egy magyarországi felmérésben.

A felsorolt okok együttes hatása miatt Magyarország kedvező adatokkal jellemezhető a kerékpár- és segédmotor-lopások tekintetében. A megkérdezettek 10,6 százaléka számolt be az elmúlt öt évben történt kerékpárlopásról. Ez körülbelül megfelel a más vizsgálatokban mért arányoknak.<sup>5</sup>

<sup>4</sup> Van Dijk, J. – Van Kesteren, J. – Smit, P.: i. m. 12. o.

<sup>5</sup> Irk Ferenc (szerk.): i. m. Ebben a vizsgálatban 12 százalék volt a kerékpárlopások sértettjeinek aránya.



A gépkocsilopást alapvetően két okból valósítják meg az elkövetők:

- 1) A professzionális elkövetők alkatrészként értékesítik az ellopott gépkocsit, vagy a gépkocsit teljesen új papírokkal helyezik forgalomba. E bünyözési forma feltételezi a jól szervezett elkövetést.
- 2) A másik motívum a gépkocsi időszakos használatára vagy a „kocsikázásra” irányul.

Az európai felmérés adatai azt mutatják, hogy a gépkocsilopás mindenütt csökkent, és a csökkenést elsősorban a kevésbé professzionális elkövetők számának visszaszorulása okozta. Valószínűleg ebbe belejátszik az is, hogy a gépkocsi lopását megelőző technikai és IT-eszközök fejlettsége valóban visszaszorítja az amatőr, nem eléggé felkészült bűnelkövetőt.

A motorizáció terén Magyarország lemaradása jelentős: az autóval bíró háztartások arányában az európai mezőny alsó harmadában vagyunk.<sup>6</sup> A magyar országos mintában a megkérdezett háztartások hetven százalékának van autója. A személygépkocsi Magyarországon státus fogyasztási cikknek számít, és az átlagos háztartásoknak jelentős beruházás egy új gépjármű megvásárlása. A kocsi elvesztése súlyos teherteret a sértetteknek, így nem meglepő, hogy nagyon súlyos bűncselekménynek tartják. A cselekménnyel okozott kárt Lengyelország után nálunk ítélték a legnagyobb arányban súlyosnak, vagy nagyon súlyosnak. (26,8 és 68,9 százalék). Egy korábbi vizsgálatból kiderül, hogy a lakosság csaknem háromnegyede (71 százalék) súlyos problémának tartja Magyarországon az autólopást.<sup>7</sup> A bűnügyi statisztika és az önbevallásos vizsgálatok eredményei szerint azonban nem számít túlságosan gyakori cselekménynek. A vizsgált évben a megkérdezettek 0,2 százalékának lopták el az autóját.

Öt éven belül a vizsgálati személyek 2,4 százalékától lopták el a gépkocsiját, de 12 százalékuk vallotta, hogy a gépkocsijából történt lopás. A gépjárműlopások esetében nagyon magas a feljelentési arány, a megtörtént esetek 93 százalékát jelentették a rendőrségen.

### ***Betöréses és alkalmi lopás***

Átlagosan a háztartások 1,8 százaléka vált a kérdéses előtti egy évben betörés sértettjévé. A felmérés adatai szerint a nagyvárosok betöréses lopási rátája ennél kedvezőtlenebb (2,3 százalék). A hazai mutatók szerint a megkérdezettek

---

<sup>6</sup> Európai társadalmi jelentés. Tárki, Budapest, 2008

<sup>7</sup> Irk Ferenc (szerk.): i. m.

1,6 százaléka szenvedett el betöréses lopást, és egy százalékuk betöréses lopás kísérletét a megkérdezés előtti egy évben.

Ezek a számok jóval magasabb érintettségi arányt jeleznek, mint ami a bűnügyi statisztikából látszik. A magyarországi bűnügyi statisztika adatai szerint a betöréses lopások száma az 1990-es években még évi nyolcvanezer szinten volt, de számuk 1997 óta folyamatosan csökken. Az utóbbi négy-öt évben már csak körülbelül évi negyvenezer esetet regisztrál a bűnügyi statisztika. Ezek az adatok lakossági arányokra vonatkoztatva 0,4 százalékos érintettséget jeleznek. A viktimizációs felmérésben megjelenő 1,6 százalékos érték ennek a négyszerese, ami mindenképpen soknak tűnik, tekintve, hogy a megkérdezettek 76 százaléka jelezte, hogy a cselekményt jelentette a rendőrségen. Az elmúlt tíz évben a természetes személy sérelmére elkövetett deliktumok száma az összes eset négyötödét tette ki.

A sértettek a betöréses lopásokat kevésbé tartják súlyos bűncselekménynek, mint a gépjárműlopást. A betörést csak a megkérdezettek 41 százaléka tartotta nagyon súlyosnak. Az enyhébb megítélés hátterében valószínűleg az okozott kárérték áll.

A napi tapasztalatokat megerősítik az adatok, azt jelezve, hogy leggyakrabban alkalmi lopás áldozatává válnak a sértettek. A vizsgált harminc ország lakosságának négy százaléka, és a felmérésben szereplő városok lakosságának hat százaléka vált alkalmi lopás sértettjévé. A fejlődő országok speciális helyzetben vannak a zsebtolvajlás szempontjából: a viktimizációs ráta tíz százalék, vagy magasabb. Ezekben az országokban a személyi tulajdon elleni lopások felét a zsebtolvajok követik el.<sup>8</sup>

### **Áldozattá válás a kapcsolati bűncselekményeknél**

A felmérés háromfajta bűncselekményt sorolt az úgynevezett „kapcsolati bűncselekmények” kategóriájába: 1) a rablást; 2) a szexuális bűncselekményeket; és 3) a testi sértést és fenyegetést.

A felmérés szerint átlagosan a lakosság egy százaléka válik rablás áldozatává, ha az országos mintát vizsgáljuk, és 2,4 százalék a rablás sértettjévé váló személyek aránya a nagyvárosokban. A sértetté válás jellegzetességei azonban

<sup>8</sup> Van Dijk, J. – Van Kesteren, J. – Smit, P.: i. m. 13. o.

eltérnek: a fejlett országok nagyvárosaiban a lakosság 1,4 százaléka válik rablás áldozatává, míg a fejlődő országok városi lakosainak már 6,1 százaléka.<sup>9</sup>

Budapest biztonságos bűnügyi helyzetét jelzi, hogy ha a jellemző nagyvárosi rablás viktimizációs gyakoriságával számolunk (és Budapest lakosságából kihagyjuk a 0–14 éves gyermekeket), akkor 2,4 százalékos lakossági viktimizációs rátával számolva évente 20 803 rablási cselekménynek kellene történnie Budapesten. Ezzel szemben az ismertté vált rablási és kifizetési bűncselekmények országos adata 3500-3600 körül mozog. Ezek a számok természetesen nem tartalmazzák a rejtve maradó cselekményeket. Mindemellett oly nagy az eltérés, hogy a számok inkább Budapest biztonságos volta mellett érvelnek, mintsem ellene.

A *szexuális cselekmények* viktimizációs felmérés kapcsán történő számbavétele nem egyszerű. A hazai nagymintás vizsgálat is azt jelezte, hogy feltehetően nem a lakossági megkérdezés a legmegfelelőbb módszer a latencia vizsgálatára.<sup>10</sup> A megkérdezés nehézsége, hogy kulturális különbségek is befolyásolják, hogy a nők milyen típusú magatartást tekintenek ellenük irányuló bűncselekménynek. Ezt a nehézséget a nemzetközi felmérés úgy kísérelte meg csökkenteni, hogy csak azokat a szexuális jellegű cselekményeket sorolta e kategóriába, ahol a támadás fizikai sérüléssel járt. Az eredmények szerint az Egyesült Államokban, Izlandon, Svédországban és Észak-Írországban megkérdezett nők egy százaléka mondta, hogy szexuális támadás sértettjévé vált. A felmérés adatai szerint Magyarországon és Mexikóban a szexuális cselekmények viktimizációs rátája kisebb mint 0,1 százalék. Az adatok azt mutatják, hogy a szexuális cselekmények előfordulási gyakoriságában nincs különbség az országos, illetve a nagyvárosi minták szerint.<sup>11</sup>

A *testi sértés* előfordulása a legjellemzőbb a kapcsolati bűncselekmények kategóriájában, és ez teszi ki a cselekmények felét. A tapasztalatok szerint a nagyvárosi lakosok nagyobb arányban válnak erőszakos bűncselekmények sértettjévé, mint az országok más területein. A nemzetközi összehasonlítás eredményei azt mutatják, hogy vannak olyan területek, ahol a testi sértés viktimizációs rátája nagyobb mint tíz százalék (például Johannesburg). Angliában és Walesben, Hollandiában és Írországban is négy százaléknál magasabb a testi sértés sértettjévé válás megoszlása.

---

<sup>9</sup> Uo.

<sup>10</sup> Virág Gy.: Szexuális erőszak. In: Irk Ferenc: (szerk.): i. m. II. kötet, 71–83. o.

<sup>11</sup> Van Dijk, J. – Van Kesteren, J. – Smit, P.: i. m. 14. o.

A legalacsonyabb (egy százalékot el nem érő) kategóriába Portugália, Olaszország és Japán tartozik.

Az *erőszakos cselekmények* elkövetése összefüggésben lehet a fegyvertartás restriktív vagy megengedő szabályozásával. A felmérés eredményei szerint az Egyesült Államokban a háztartások 29 százalékában található fegyver, míg a nyugat-európai országok háztartásainak mindössze négy százalékában. Amerikában mind a rablás, mind a testi sértés bűncselekményét nagyobb valószínűséggel követték el fegyver használatával.

### **A nem hagyományos bűncselekmények áldozatává válás jellemzői**

A felmérés adatai szerint minden tíz emberből egy *vásárlói csalás* sértettjévé válik. Észtország, Görögország és Bulgária helyzete kiugrónak tekinthető, itt ugyanis a csalás előfordulása meghaladja a húsz százalékot. A skála másik végén Japán található, ahol a megkérdezettek kevesebb mint két százaléka tett említést effajta bűncselekményről.

Magyarországon a megkérdezettek ötöde (20,2 százalék) jelezte, hogy vásárlásai során csalás sértettjévé vált az elmúlt egy évben. A többi volt szocialista országhoz hasonlóan hazánkban is magas a vásárlásokkor elszenvedett csalások száma, ez jelentős részben valószínűleg a korábbi időszak öröksége. Ezek a csalások többnyire nem okoznak jelentős kárt a sértetteknek, és – bár az emberek többségét zavarja – a lakosság mégis meglehetősen elfogadó e cselekmények tekintetében. Ezt jelzi, hogy a sértettek mindössze az esetek két százalékában tettek feljelentést a rendőrségen. Az is rontja a feljelentési hajlandóságot a csalások esetében, hogy az áldozatok sokszor szégyellik az esetet, inkább eltitkolják, hogy becsaphatónak bizonyultak.

Az *internetes vásárlás* egyre népszerűbbé válik Magyarországon, ennek következtében egyre gyakoribb, hogy a vásárlókat ebben az üzletágban is becsapják. A csalás sértettjévé válók kilenc százaléka mondta, hogy a csalás az internetes vásárlásához kapcsolódott. Ez azt mutatja, hogy az országos mintába tartozó személyek egy százaléka internetes csalás sértettjévé vált a vizsgált évben. Ez az arány az internetes vásárlások méretéhez igazodva az Egyesült Államokban a legmagasabb (3,3 százalék).<sup>12</sup>

---

<sup>12</sup> Uo. 15. o.

A magyarországi bűnügyi statisztika szerint a *csalások* száma az utóbbi húsz évben dinamikusan nőtt: korábban évente két-hármezer esetet regisztrált a statisztika, ez a szám a kilencvenes években néhány sorozatbűncselekmény miatt elérte a százezret, majd a 2000 utáni években huszonöt-harmincezer körül alakul – elérve, egyes években meghaladva a vagyon elleni bűncselekmények tíz százalékát.

Figyelembe véve az alacsony feljelentési hajlandóságot, még nagyon sok latenciában maradó esettel kell számolnunk. A felmérésben jelentkező több mint húszszázalékos érintettség egy nagy gyakoriságú bűncselekménytípusra hívja fel a figyelmet.

A felmérésben külön kérdés irányult a *bankkártyacsalások* előfordulására. Az országos minta alapján a megkérdezettek kb. hét százaléka számolt be ilyen esetről, a nagyvárosokban azonban már a megkérdezettek tíz százaléka. Ennek alapján a bankkártyacsalás viktimizációs rátája az országos mintákban 0,9 százalék, a nagyvárosi mintákban másfél százalék.<sup>13</sup>

A hazai országos minta alapján Magyarországon (még) nem jellemző ez a bűncselekménytípus. A mintában megkérdezett személyek között mindössze egy esetben fordult elő, hogy hitelkártyacsalás sértettjévé vált valaki. De a fizetőeszköz rohamos terjedésével valószínűleg egyre gyakrabban fogunk találkozni ilyen esetekkel.

A *korruptió*s cselekményeket igen nehéz mérhetővé tenni. A vizsgálat az „utcai szintű” korrupció előfordulási gyakoriságát mérte, amely az iparilag fejlett országok csoportjában kevesebb mint egyszázalékos előfordulást mutat. Az adatok azonban arra utalnak, hogy a hivatalos személy részéről elvárt megvesztegetés mintha gyakoribb előfordulású lenne Görögországban és az EU-hoz nemrégiben csatlakozó kelet-közép-európai országokban. Az ICVS adatai hasonló helyzetet mutatnak, mint amelyet a Transparency International évenként kiadott korrupciós indexe jelez.

A magyarországi felmérésben a megkérdezettek 6,9 százaléka számolt be korrupciós tapasztalatokról. Ez meglehetősen magas arány, tekintettel arra, hogy a hivatalos bűnügyi statisztikában a korrupciós ügyek aránya a 0,1 százalékot sem éri el. A megkérdezettek ebben az esetben is alacsony feljelentési hajlandóságot jeleztek. Saját bevallásuk szerint mindössze az esetek három százalékát jelentették a rendőrségen. Az összetételt vizsgálva kiemelkednek

---

<sup>13</sup> Uo.

a rendőrökkel kapcsolatos esetek. Az összes bevallott vesztegetés több mint felében (55 százalék) érintett valamilyen rendőr. A leggyakrabban közúti ellenőrzés esetében szokott sor kerülni vesztegetésre, illetve a különböző szabálysértési ügyek elbírálásakor.

Az EU ICS széles értelemben vette figyelembe azokat a cselekményeket, amelyek valakit vallása, származása vagy szexuális orientációja miatt értek. A 15 régi EU-tagállamban az ilyen cselekmények a megkérdezettek három százalékát érintették. A migránsnak tekinthető megkérdezettek körében viszont az előfordulás már tíz százalék volt.

A droggal kapcsolatos problémákra az EU ICS felmérése kérdezett rá. Átlagosan a megkérdezettek tíz százaléka jelezte, hogy a szomszédságában észlelte a drogproblémát. Görögországban a megkérdezettek negyede jelezte, hogy találkozott a problémával. A Svédországban, Magyarországon és Finnországban megkérdezettek csupán öt százaléka jelzett ilyen gondot.

## **A bűnözési trend alakulása**

Az ICVS adatai alapján, ha nem teljes mértékben is, de összehasonlíthatjuk az egyes országok bűnözési helyzetét. A tizenöt fejlett ország a kezdetektől részt vesz az ICVS-ben, azaz 10-15 éve rendelkezésre álló adatokat lehet elemezni. Az említett országok adatainak elemzése azt mutatja, hogy a viktimizációs ráta a kilencvenes évek első felében tetőzött, azóta viszonylagos gyorsasággal csökken. A csökkenés elsősorban a vagyoni elleni cselekmények körében, és mindenekelőtt a közlekedési járművekkel kapcsolatosan elkövetett bűncselekményeket (például a gépkocsilopás, biciklilopás, jogtalan használat stb.) jellemzi. 2004-ben az országok többségében a bűnözési ráta a nyolcvanas évek végének adatait implikálta.

A bűnözés szinte általánosnak mondható csökkenése a leginkább figyelemreméltó jelensége a viktimizációs felmérésnek, és ez a helyzet igazi teoretikus magyarázatot igényel a kriminológusoktól. A kriminálpolitika gyakorlata az egyes országokban jelentősen eltér, és úgy tűnik, hogy nem is a bűnözés tényleges valóságához igazodik. Az ICVS adatai jelzik, hogy a betöréses lopás elleni eszközök gyors terjedése minden résztvevő országban nyomon követhető. Könnyen lehet, hogy a megerősített biztonság az egyik fő hajtóerő a bűnözés általános szintjének csökkenésében.

## Viktimizáció és a rendőrség által regisztrált bűnözés

A felmérésben a kutatók összevetették a viktimológiai felmérés alapján mért áldozattá válási gyakoriságot és – a European Sourcebook on Crime Statistics alapján – a rendőrség által regisztrált bűnözési adatokat.<sup>14</sup>

Az eltérő felmérési módszerrel gyűjtött adatok a fejlett országok vonatkozásában erősebb korrelációt mutattak, ha a viktimológiai felmérésből azokat a cselekményeket vették számba, amelyekben a sértett feljelentette a sérelmére elkövetett bűncselekményt. Más szavakkal: szorosabb a kapcsolat a bűnözés relatív veszélye és az áldozattá válás között, ha tekintetbe vesszük az egyes országok lakosainak eltérő feljelentési hajlandóságát. A fel nem jelentett áldozattá válási események és a rendőrségi adatok között mért korreláció gyenge, és statisztikailag ritkán szignifikáns.<sup>15</sup> Ezek az összefüggések ismét alátámasztják, hogy a hivatalos kriminálstatisztika adatai kevésbé alkalmasak az országok bűnözési helyzetének összehasonlítására. Úgy tűnik, hogy az áldozattá válással kapcsolatos lakossági megkérdezések kielégítőbb összehasonlítási alapot teremtenek.

A magyarországi adatokat vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a hivatalos bűnügyi statisztika és a viktimizációs adatfelvételből származó adatok messze állnak egymástól. A viktimizációs felvétel jóval magasabb érintettségi értékeket mutat, mint ami a hazai bűnügyi statisztikából látszik. A viktimizációs adatfelvétel alapján számítható latenciaértékek valószínűtlenül magasak. Még akkor is jelentős különbség mutatkozik az adatok között, ha az adatfelvételtől azokat az adatokat vesszük figyelembe, amelyeknél a megkérdezettek azt jelezték, hogy tettek feljelentést a rendőrségen. A legmagasabb bejelentési hányaddal (93 százalék) bíró autólopások esetében is kétszeres eltérés mutatkozik az egy évre vonatkozó esetek között. Az elmúlt évet vizsgálva a különbség már négyszeres, és az ötéves periódusra vonatkoztatva az adatokat, a viktimizációs felmérésben ötször annyian jelezték, hogy ellopták az autójukat és tettek feljelentést, mint amennyi a bűnügyi statisztikában szerepel. Mivel ez a legnagyobb arányban bejelentett bűncselekménytípus, azt várnánk, hogy a két forrásból származó adatok jobban közelítenek egymáshoz.

---

<sup>14</sup> A "European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics" című CoE-projektrel kapcsolatos részletes információk megtalálhatók: <http://www.europeansourcebook.org/>

<sup>15</sup> Van Dijk, J. – Van Kesteren, J. – Smit, P.: i. m. 16. o.

A nagyfokú eltérésre valószínűleg a magyar háztartásokban tapasztalható, a gépkocsit különösen felértékelő értékrend miatt felerősödő, telescoping-hatás lehet a felelős. Más vizsgálatok is, bár alacsonyabb bejelentési hajlandóság mellett, de hasonló arányokat mértek.

Ez a jelenség arra hívja fel a figyelmet, hogy nincs mód az áldozattá válási felmérések és a bűnügyi statisztika közvetlen összevetésére. A két forrásból származó adatokat függetlenül kell kezelni, és csak a tendenciák vethetők össze.

## **A feljelentés és a rendőrség tevékenységével való elégedettség**

Az áldozattá válási gyakoriság jellemzőitől eltérően a rendőrségi feljelentés és más sértetti megoldások kevéssé különböznek, attól függően, hogy a sértett nagyvárosban vagy vidéken él. A feljelentési hajlandóságot alapvetően két szempont befolyásolja:

- 1) Milyen súlyos az elszenvedett bűncselekmény, és
- 2) van-e lehetőség biztosítási igény érvényesítésére.

A feljelentési gyakoriság majdnem százszázalékos a gépkocsilopások körében, és kevesebb mint tízszázalékos a szexuális bűncselekmények esetében. A nemzetközi vizsgálat a feljelentési hajlandóságot öt bűncselekménytípus esetében vizsgálta, ugyanis ezek közül átlagosan minden négyből egyet feljelentettek a sértettek. A vizsgált bűncselekmények: gépkocsiból lopás, biciklilopás, személyi tulajdont károsító lopás, betöréses lopás, illetve betöréses lopás kísérlete. A sértettek több mint hatvan százalékban feljelentették a bűncselekményt Ausztriában, Belgiumban, Svájcban, Svédországban, Németországban, Angliában és Walesben, Skóciában, valamint Dániában.<sup>16</sup> Isztambul, Bulgária és Hongkong esetében kevesebb mint negyven százalékban éltek feljelentéssel a sértettek. A fejlődő országokban tapasztalhatjuk a legalacsonyabb feljelentési gyakoriságot. Az említett öt bűncselekmény miatt a fejlődő országok több mint felében húsz százaléknál kisebb arányban tettek feljelentést a bűncselekmény miatt.

A nemzetközi vizsgálat eredményei szerint a feljelentéssel élő sértettek nagyjából fele elégedett volt azzal, ahogy a rendőrség kezelte az ügyét. Tény, hogy vannak olyan országok is, mint például Dánia és Svájc, ahol a sértettek hetven százaléka elégedett a rendőrség tevékenységével. 2000 óta azonban

<sup>16</sup> Uo. 17. o.



néhány országban mérséklődött a rendőrség tevékenységével kapcsolatos sértetti megelégedettség, ilyen például az Egyesült Államok vagy az Egyesült Királyság.

### **A sértettek segítése**

A vizsgálatban négy bűncselekmény kapcsán kérdezték meg, hogy a feljelentés után kapott-e valamilyen speciális támogatást a bűncselekmény következményeinek enyhítése érdekében. A négy bűncselekmény miatt feljelentéssel élő megkérdezettek körében a legjellemzőbb, hogy szexuális bűncselekmény sértettjeként kaptak segítséget (30 százalék), és valamivel kevesebb mint tíz százalékuk kapott rablás és testi sértés bűncselekmény kapcsán segítséget. Igen jellemző, hogy a betöréses lopás miatt feljelentéssel élő sértettek számára nem kínálnak semmilyen támogatást. A sértettek segítése az angolszász országokban, Hollandiában és Svédországban a leginkább jellemző. A felmérésben részt vevő országokban a súlyos bűncselekmény miatt feljelentéssel élő megkérdezett sértettek mindössze nyolc százaléka kapott speciális támogatást, de 43 százalékuk jelezte, hogy szüksége lett volna efféle segítségre. A számítások alapján úgy tűnik, hogy a segítségre szoruló sértettek mindössze 21 százaléka jut valóban segítséghez.<sup>17</sup> Úgy fest, hogy a betöréses lopás sértettjei esetében a legnagyobb a szakadék a segítségre szoruló sértettek száma és a nekik felajánlott segítség között.

### **Félelem a bűnözéstől**

Mint a korábbi években is, a bűnözési félelmet azzal a kérdéssel mérték, hogy mit gondol a megkérdezett: a következő egy évben betörnek-e a lakásába/házába? Az aggodalmak szintje korrelál a tényleges betöréses lopások szintjével. Az aggodalmak a legkifejezettebbek Japánban, Görögországban és Olaszországban, és a legkevésbé jellemzők Finnországban, Dániában, az Egyesült Államokban, illetve Svédországban és Hollandiában. Az elmúlt években a betöréses lopások számának csökkenésével párhuzamosan csökkent az attól való félelem is.

---

<sup>17</sup> Uo. 18. o.

A biztonságérzet hiányát jól méri az a kérdés, hogy a válaszadó hogyan viszonyul ahhoz a helyzethez, ha éjjel kell az utcán tartózkodnia. Bulgária, Lengyelország és Görögország lakosainak biztonságérzete igen rossz, a skandináv országok, Hollandia, illetve Kanada lakosai viszont biztonságban érzik magukat. A fejlődő országok lakói érzik a legkevésbé biztonságban magukat, bár a biztonságérzet hiánya nem mutat kapcsolatot a közterületi bűnözés adott országbeli alakulásával. Az adatok azt mutatják, hogy azokban az országokban, ahol a megkérdezettek a közvetlen szomszédságukban észlelik a drogproblémát, ott jelentős mértékben csökken a személyes biztonságérzet.

## Irodalom

**Irk F. (szerk.) (2004):** *Áldozatok és vélemények I–II.* OKRI, Budapest  
*Európai társadalmi jelentés.* (2008) Társki, Budapest

**Van Dijk, J. – Van Kesteren, J. – Smit, P. (2007):** *Criminal Victimization in International Perspective. Key findings from the 2004–2005 ICVS and EU ICS.* Tilburg University–UNICRI–UNODC–Ministry of Justice, WODC

**Van Kesteren, J. N. (2007):** *Integrated Database from the International Crime Victims Survey (ICVS), codebook and data.* INTERVICT, Tilburg

**Virág Gy. (2004):** *Szexuális erőszak.* In: **Irk F. (szerk.):** i. m. II. kötet, 71–83. o.

## A büntetőjog és a hadijog közötti határok elmosódása – a belső és külső biztonság nyomában

*Az államok a modern rizikótársadalom összetett bűncselekményeire, mint a terrorizmusra vagy a szervezett bűnözés megelőzésére és üldözésére jellemzően két különböző stratégiát alkalmaznak: egyrészt a büntetőjog hatókörét tágítják, és csökkentik a hagyományos eljárási garanciákat és más védelmi mechanizmusokat, másrészt a büntetőjogot ki is egészítik, vagy akár helyettesítik más jogszabályokkal, amelyeket hatékonyabbnak gondolnak a biztonság céljának elérése érdekében. Az új típusú kockázatok és az összetett bűncselekménytípusok a hagyományos büntetőjogot működési határának széléig kényszerítik. Jelen tanulmány célja a „bűnözés elleni háború” új fejleményeinek, azok mértékének, módszereinek és következményeinek elemzése.*

A modern rizikótársadalomhoz köthető technikai, gazdasági és politikai változások táptalajai olyan újfajta, összetett bűncselekményeknek, amelyek súlyos kockázatot jelenthetnek, különösen a terrorizmus, a szervezett bűnözés és a gazdasági bűncselekmények terén. Ezek az új kockázatok és az összetett bűncselekménytípusok a hagyományos büntetőjogot – a biztonság és a szabadság védelme érdekében – működési határának széléig kényszerítik. Az államok e változásokra adott válaszként jellemzően két különböző stratégiát alkalmaznak jogszabályaik megreformálása során: egyrészt a büntetőjog hatókörét tágítják és a hagyományos eljárási garanciákat és más védelmi mechanizmusokat csökkentik, másrészt a büntetőjogot ki is egészítik, vagy akár helyettesítik más jogszabályokkal, amelyeket hatékonyabbnak gondolnak a különböző területeken elérendő biztonság érdekében.<sup>1</sup>

Mindkét stratégia – az alapjogok megnyirbálása a büntetőjog rendszerén belül és a kockázatkezelés „kiszervezése” a büntetőjog hatókörén kívüli területekre – lényeges az OKRI- emlékvé keretében szervezett konferencia témája, a *Szabadság, biztonság és jog szempontjából*. Következésképpen, a jelenlegi

---

<sup>1</sup> Napjaink globális rizikótársadalmának e változásai állnak a freiburgi Max-Planck Intézet jelenlegi büntetőjogi kutatásainak homlokterében. Az intézet büntetőjog-tudományi kutatásait áttekintette: Sieber, U.: Grenzen des Strafrechts. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. Nr. 119., 2007, 1–68. o.

„háború és béke” kapcsán a bűnözéssel és bűnözéskontrollal kapcsolatos vizsgálat két kérdést vet fel, amellyel e konferencián foglalkoznunk kell: az esetleges „háború jogának” létjogosultsága a büntetőjog területén belül, valamint a hadijog kérdése a büntetőjogtól függetlenül.

Az első téma – a „hadijog” a büntetőjogon *belül* – a Feindstrafrecht, az úgynevezett ellenség-büntetőjog témakörét tárgyalja.<sup>2</sup> Az „ellenség” státusa háborús kategória, a háború jogának fogalmkörébe tartozik. Azt a kérdést veti fel, hogy vajon a modern rizikótársadalom büntetőjoga összetett bűncselekmények vonatkozásában megközelíti-e a hadijogot, különösen a gazdasági és szervezett bűnözés elleni „harcban”, a kábítószer-kereskedelemben és a terrorizmus elleni „háborúban”.

A második téma – a büntetőjogon kívüli, attól *független* hadijog – nemcsak a rendőrséget, a titkosszolgálatokat és a migrációs jogot öleli fel, hanem közvetlenül érinti a hadijogot – például a terrorizmus és a szervezett bűnözés területén. A 2001. szeptember 11-i támadás után a hadijog alkalmazása alapvető jogi és politikai kategóriákat kérdőjelezett meg, amelyek a büntetőjog szempontjából is központi jelentőségűek: így a bűncselekmény és a háború közötti különbségtételt, a belső és külső biztonság közötti distinkciót, következésképp a büntetőjog és a hadijog közötti határvonalat. Ezek a kategóriák, amelyek egyszerre társíthatók különböző jogkorlátozó hatalomhoz, és ismernek el bizonyos eljárási és alapvető jogokat, homályossá váltak a nemzetközi terrorizmus és szervezett bűnözés elleni küzdelem során.<sup>3</sup>

*Jelen tanulmány célja a „bűnözés elleni háború” új fejleményeinek, azok mértékének, módszereinek és következményeinek elemzése. A tanulmány négy részből épül fel: az első rész egy rövid bevezető, amely illusztrálja azokat a főbb területeket, ahol a büntetőjog és a hadijog kategóriái leginkább összemósódnak.*

---

<sup>2</sup> Lásd Jakobs, G.: Feindstrafrecht? – Eine Untersuchung zu den Bedingungen von Rechtllichkeit. Online-Zeitschrift für Höchststrichterliche Rechtsprechung im Strafrecht, 2006, 289–297., 295. o.; Jakobs, G.: Terroristen als Personen im Recht? Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, Nr. 117., 2005, 839–851. o.; Bung, J.: Feindstrafrecht als Theorie der Normgeltung und der Person. Online-Zeitschrift für Höchststrichterliche Rechtsprechung im Strafrecht, 2006, 63–71. o.; Hörnle, T.: Deskriptive und normative Dimensionen des Begriffs »Feindstrafrecht«. Goldammer's Archiv für Strafrecht, 2006, 80–95. o.; Fletcher, G. P.: Rethinking Criminal Law – The Universal Part § 3.4, <http://www.law.upenn.edu/fac/npersily/Fletcher.pdf>

<sup>3</sup> Beck, U.: Das Schweigen der Wörter, Über Terror und Krieg. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2002, 10. és köv. o.

A *második rész* a büntetőjogon és az egyéb, a belső biztonsággal foglalkozó jogterületeken *belül* esetleg létrejövő hadijog kérdését vizsgálja. A harmadik rész a háborús joggal az előbb említett „belső biztonsági jog” kategóriáján túlmenően foglalkozik.<sup>4</sup> Ez a rész az amerikai rendszert veszi górcső alá, amelyik a terrorizmus elleni háborúban nem állt meg a büntetőjog határainál, hanem nagymértékben folyamodott a háborús joghoz. E fejlemények leírása – egy lehetséges hadijog a büntetőjogon belül és azon kívül – megkönnyíti a jelenlegi jogi fejlemények kockázatának megértését, és lehetővé teszi az *utolsó részben* a terrorizmusra és a szervezett bűnözés veszélyeire – különösen a háború és béke közötti helyzetekben – adott jogi válaszok jövőbeli tanulmányozására vonatkozó következtetések levonását.

## Jogi kategóriák elmosódása

Az említett kérdések magva, azaz a kategóriák összemosódásának két legjelentősebb aspektusa: a büntetőjog és a hadijog, valamint a belső és a nemzetközi biztonság közötti határvonal elhomályosulása azon a tényen alapul, hogy a modern kockázati társadalomban a bűnözés már nemcsak az egyént veszélyezteti, hanem politikai kockázatai is lehetnek, sőt a nemzetbiztonságra is veszélyt jelenthet. Ez különösen a politikai, etnikai és vallási indíttatású terrorizmusban érhető tetten. A vallási motivációjú elkövetők még az életüket is hajlandók feláldozni, és ezért lehetetlen őket a büntetőjog eszközeivel kezelni. Sikeresen használják ellenségeik műszaki infrastruktúráját és forrásait a technikai kommunikáció, toborzás, képzés, tőkebevonás céljából, sőt még fegyverként is alkalmazzák őket. Bűncselekményeikkel nemcsak számottevő fizikai károkat okoznak, hanem üzeneteikkel sokkal nagyobb horderejű pszichológiai és politikai célkitűzéseiket is képesek elérni: a terrorista erőszak félelmet és rettegést szül, ami – a média által felerősítve – a modern társadalmak

---

<sup>4</sup> Jelen tanulmányban a „hadijog” kifejezést nem a nemzetközi humanitárius jog technikai értelmében használom, hanem beleértem a különbözőféle, a háborús paradigmán és a katonai erő alkalmazásán nyugvó jogszabályt is. Tehát idetartoznak olyan rendelkezések is, amelyek nemzetközi humanitárius jog szerinti indokoltsága vitatott, továbbá ideértem a katonai beavatkozásra vonatkozó, illetve végrehajtási célú katonai jellegű szabályokat csakúgy, mint a nemzeti jog különleges háborús állapotra vonatkozó rendelkezéseit. Ez a tág értelmezés megfelel a tanulmány céljának, azaz annak, hogy mindenfajta jogszabályt vizsgáljak, amely helyettesíti, kiegészíti vagy végrehajtja a büntetőjog hagyományos rendelkezéseit.

érzékeny gazdasági és politikai struktúrájának elevevébe vág azzal a céllal, hogy ezen államok ily módon politikailag zsarolhatóvá váljanak. Ezáltal a terrorizmus a maga aszimmetrikus, kváziháborús módszereivel elsősorban politikai célokat kíván elérni (például hogy a nyugati államok vonják vissza csapataikat bizonyos helyekről, vagy a kiegyensúlyozott kormányokat próbálják destabilizálni).<sup>5</sup> Az ilyen cselekmények pedig nemcsak „rendes” bűncselekmények, hanem közvetlenül veszélyeztetik az állam biztonságát.

Ezek a politikai kockázatok meghaladják a hagyományos bűncselekmények dimenzióit, és nagyméretű erőszakos konfliktusokhoz, „új háborúhoz” vezethetnek. Ellentétben a hagyományos háborúkkal, ezekre az „új” vagy „kis” háborúkra már nem területileg meghatározható államok között kerül sor, hanem inkább aszimmetrikus konfliktusokról van szó államok és gyakran nemzetközileg szervezett hálózatok között.<sup>6</sup>

Az új háborúhoz hasonlatos konfliktus, amelyben az említett nemzetközileg szervezett hálózatok valamelyike az egyik szereplő, új perspektívába helyezi a belső és külső biztonság és a bűncselekmény és a háború közötti különbségtételt. Az „új háborúkat” – mint ahogy azt például az elmúlt években, a volt Jugoszláviában, Afganisztánban és Pakisztánban láthattuk – gyakran a rendőrség, a hadsereg, a titkosszolgálatok, különleges csapatok és a nemzetközi békefenntartó erők vívják. 2001. szeptember 11. után a NATO<sup>7</sup> és az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa<sup>8</sup> elismerte, hogy az Egyesült Államok

<sup>5</sup> Lásd Münkler, H.: Die neuen Kriege, 2<sup>nd</sup> ed. Rowohlt, Reinbek, 2005, 175–205. o.; Münkler, H.: Der Wandel des Krieges, Von der Symmetrie zur Asymmetrie, 2<sup>nd</sup> ed. Velbrück, Weilerswist, 2006, 221–247. o. A német helyzetről szóló vitát lásd Bundesministerium des Innern/Bundesministerium der Justiz (Hrsg.): Zweiter Periodischer Sicherheitsbericht, 2006, 174–190. o.

<sup>6</sup> A nemzetállamok közötti háborúk új aszimmetrikus háborús alakzatokká átalakulása jól mutatja a nemzetközösségek jelentőségének csökkenését és az új politikai aktorok fontosságának növekedését. Erről lásd Münkler, H.: Neue Kriege, Terrorismus und die Reaktionsfähigkeiten postheroischer Gesellschaften. In: Bundeskriminalamt (Hrsg.): Neue Allianzen gegen Kriminalität und Gewalt. Luchterhand, München, 2006, 17–31., 28. és köv. o.

<sup>7</sup> Press Release, NATO, Invocation of Article 5 Confirmed (2 Oct 2001), <http://www.nato.int/docu/update/2001/1001/e1002a.htm>; Würtenberger, Th: Das Polizeii- und Sicherheitsrecht vor den Herausforderungen des Terrorismus. In: Masing, J. – Jouanjan, O. (Hrsg.): Terrorismusbekämpfung, Menschenrechtsschutz und Föderation. Mohr Siebeck, Tübingen, 2008, 27–48., 28. és köv. o.

<sup>8</sup> Security Council Resolution 1368, UN SCOR, 56<sup>th</sup> Sess., 4370<sup>th</sup> mtg. at 1, UN Doc. S/Res/1368 (2001); Security Council Resolution 1373, UN SCOR, 56<sup>th</sup> Sess., 4385<sup>th</sup> mtg. at 1, UN Doc. S/Res/1373 (2001)

elleni terrortámadások felhívták az egyéni vagy a kollektív önvédelem természetes jogát. Ez pedig a belső (hazai) és a külső (külföldi) biztonság közötti kategóriák említett összemosásához vezetett azokban az esetekben, amikor a belső biztonság veszélyei csak külföldön voltak megelőzhetőek. Ezen túlmenően, a terrorista támadások széles spektrumát figyelembe véve, olyan nehezen megválaszolható kérdések merülnek fel, mint hogy miként lehet különbséget tenni a büntetőjog és a hadijog között; hogyan lehet megkülönböztetni a „hazai” rendkívüli állapotot és az önvédelem „nemzetközi” állapotát; hogyan kell különbséget tenni az önvédelem jogának az ENSZ-alapokmány 51. cikkében lefektetett és a nemzetközi szokásjog által meghatározott határai között.<sup>9</sup>

A kategóriák összemosódásának folyamata nem csupán a büntetőjog és a hadijog kontextusában figyelhető meg, hanem a belső biztonsági jog különböző területein is.

A komplex bűnözés sok területén (például a terrorizmus, a szervezett bűnözés, a gazdasági bűncselekmények, valamint a számítógépes bűnözés) más jogágak is kiegészítik a büntetőjogot, vagy a helyébe lépnek: a bizonyítékok beszerzésére sor kerül mind a büntetőjog alapján, mind a megelőző rendészeti és a nemzetbiztonsági jog szerint. Egyes országokban veszélyes személyek letartóztatására nemcsak a büntetőtörvények felhatalmazása szerint kerülhet sor, hanem a rendőrségi törvény vagy a közigazgatási jogi szabályok is felhatalmazást adhatnak letartóztatás elrendelésére. Ezen kívül az állítólagosan bűncselekményt elkövető külföldiekre a bevándorlási jogszabályok rendelkezései vonatkoznak.

Figyelembe véve ezt a tendenciát, a következő fejtegetés fényt derít az újonnan kialakuló tudományterület és a biztonsági jog említett alterületeinek fejlődésére, és a közöttük lévő jogi kapcsolatra.

Először a belső biztonsági joggal foglalkozom, és különösen az európai államokra jellemző büntetőjogi terjeszkedés jelenségét említem röviden, ami a terrorizmus, a szervezett bűnözés és más összetett bűncselekmények elleni harcban (idetartozik a *Feindstrafrecht*, az úgynevezett „ellenség-büntetőjog” vitatott területe) figyelhető meg. Ez után a hadijog „belső biztonsági jogon” kívüli alkalmazását elemzem, különös tekintettel az Amerikai Egyesült Államokra.

---

<sup>9</sup> Lásd például Fletcher, G. P. – Ohlin, J. D.: *Defending Humanity*. Oxford, New York, 2008, 30–106. o.; lásd még az *Érvek a „hadijog” paradigmájának bevezetése mellett* című részt.

## Változások a büntetőjogon belül

A klasszikus, liberális büntetőjog eddigi határain túl terjeszkedése nemcsak a „terrorizmus elleni háború” kontextusában, hanem – több jogrendszerben – a gazdasági bűncselekmények és a szervezett bűnözés elleni „háborúban” is megfigyelhető. E területek fejlődésének jellemzője általában, hogy a büntetőjog nagyobb hangsúlyt helyez a megelőzésre és biztonságra és az állam beavatkozási képességére, még a bűnelkövetés előtt, sőt a konkrét egyén konkrét bűncselekményben való gyanúba keveredése előtt.<sup>10</sup>

Ez a megközelítés – a német osztályozási rendszer kategóriáinak kifejezésével élve – a következő fejleményeket foglalja magában: 1) a büntető anyagi jogban büntető felelősség kapcsolása a bűncselekmény kibontakozásának korai szakaszához; 2) a megelőző megfigyelési technikák terjedése, a jogi garanciák csökkenése, a büntetőeljárás-jog területén különleges hatáskörök létrehozása; 3) a magánszemélyek fokozott együttműködési kötelezettsége a hatóságokkal, egyrészt a büntetőeljárás során, másrészt attól függetlenül; 4) intézményközi és nemzetközi munkacsoportok létrehozása az új „biztonsági rendszer” részeként; és végül 5) új intézkedések bevezetése a büntető- és közigazgatási jogban, amelyek a feltételezetten veszélyes személyek szabadságát korlátozzák.

E jelenségek jól ismertek az európai kontinens jogászai előtt, ezért a kontinentális jogrendszerben otthonosan mozgó kollégák számára e folyamatokat felesleges részletezni. Nagyobb hangsúlyt helyezek ezért a hadijog terjeszkedésére, különös tekintettel az Amerikai Egyesült Államokban zajló eseményekre.

## A hadijog alkalmazása és terjeszkedése

A hazai és nemzetközi biztonság kategóriáinak felbomlása, valamint az új, „aszimmetrikus háborúban” – amelyet nemzetállamok és nemzetközi hálózatok vívnak – a háborús és bűncselekmények közötti határvonal elmosódása arra ösztönözte az államok némelyikét, hogy a terrorizmus kérdését a külső biztonság szempontjából vizsgálják. A terrorizmus elleni küzdelemben

---

<sup>10</sup> Lásd Diwell, L.: Der ganzheitliche Bekämpfungsansatz – eine neue Strategie in der Auseinandersetzung mit dem islamistisch motivierten Terrorismus. In: Griesbaum, R. et al. (Hrsg.): Strafrecht und Justizgewährung. Festschrift für Kay Nehm zum 65. Geburtstag. BWV, Berlin, 2006, 101–109., 107. o.



a háborús paradigma szerinti intézkedési eszközökre való támaszkodásnak van egy olyan előnye az államok szempontjából, hogy nagymértékben kiterjeszthetik jogkorlátozó hatalmukat.<sup>11</sup>

A terrorizmussal gyanúsítottak ellen alkalmazott katonai erőről szóló vita – amelyet korábban elsősorban csak az Egyesült Államok és Izrael folytatott – Németországban is teret nyert (noha korlátozott mértékben) 2007 elején: a német belügyminiszter a német alaptörvény, vagyis az alkotmány 87. § (2) bekezdésének módosítását kezdeményezte abból a célból, hogy a német katonaság felhatalmazást kapjon egy eltérített repülőgép lelövésére. A légi biztonságról szóló törvénnyel (*Luftsicherheitsgesetz*) kapcsolatos szövetségi alkotmánybírószági határozat kimondta, hogy egy ilyen katonai lépés alkotmányellenes lenne.<sup>12</sup> Hasonló folyamatoknak lehetünk tanúi Olaszországban, ahol a kormány katonai ejtőernyősök bevetését tervezi a szervezett bűnözés elleni küzdelemben.<sup>13</sup> Ezek az esetek nem a nemzetközi humanitárius jog terrorizmus elleni alkalmazhatóságával foglalkoznak, hanem kizárólag a nemzeti közjog katonai erő általi kikényszerítésével.

A háborús paradigma irányába történő elmozdulást egyértelműbben ilusztrálják az Egyesült Államokban bevezetett terrorizmus elleni intézkedések. A „terrorizmus elleni háború” fogalmának bevezetésével az Egyesült Államok kormánya nemcsak retorikai célokat vagy az erőforrások mobilizálásának célját szolgálja (ez elégséges volna például a „szegénység elleni háborúban”), hanem olyan jogi beavatkozási formákat is legitimál, amelyek nem egyeztethetők össze a klasszikus (békeidőkben ismeretes) „bűnüldözéssel”.<sup>14</sup>

---

<sup>11</sup> Ackerman, B.: *Before the Next Attack: Preserving Civil Liberties in an Age of Terrorism*. Yale University Press, New Haven, 2006, 13. o.

<sup>12</sup> A rendőrség és a katonaság közötti újfajta együttműködésről Németországban lásd Ziercke, J.: *Internationale Erscheinungsformen von Kriminalität und Gewalt – internationale Kooperationsformen und die Rolle des BKA*. In: *Bundeskriminalamt* (Hrsg.): i. m. 33–48., 44. és köv. o.; Kästner, R.: *Statement zum gegenwärtigen Stand und zu den künftigen Entwicklungen von Sicherheitskooperationen*. In: *Bundeskriminalamt* (Hrsg.): Uo. 71–72. o. Egészen mostanáig a német szakirodalom elutasította a katonai fellépést a terrorizmus ellen. Lásd Schily, O.: *Die Bildung von Allianzen gegen Kriminalität und Gewalt als nationale und internationale sicherheitspolitische Herausforderung*. In: *Bundeskriminalamt* (Hrsg.): Uo. 7–16., 13. és köv. o.

<sup>13</sup> Lásd például *Süddeutsche Zeitung*, 26 Sept 2008, 9. o.

<sup>14</sup> Lásd Ackerman, B.: *The Emergency Constitution*. *Yale Law Journal*, 113/2004., 1029–1091., 1032. és köv. o.; Meierhenrich, J.: *Analogies at War*. *Journal of Conflict and Security Law*, 11/2006., 1–40., 7. és köv. o.

Ráadásul a hadijogból eredeztethető hatalmat, csakúgy, mint más állítólagos hatásköröket, meglehetősen tágan értelmezheti a végrehajtó hatalom. Valójában olyannyira tágan, hogy az ilyen értelmezési kérdések súlyos jogi vitákat generáltak. Az amerikai „terror elleni háború” ékes példája annak, hogy egyes reformok kombinációja a hagyományos alapértékek jelentős sérelméhez vezethet még egy olyan államban is, ahol ezen értékek védelmének hosszú múltja van. Az amerikai példa azt is megmutatja, hogy sok esetben a „terror elleni háború” keretében jóváhagyott emberi jogi jogsértések nem szándékosak, hanem sokkal inkább szerencsétlen melléktermékei egy olyan terrorizmusellenes szemléletnek, amely szerint a biztonsági célok a legfontosabbak, és ahol az emberi jogi normák szigorú betartását e célok elérése kerékkötőinek tekintik.<sup>15</sup>

Ahogy láthattuk, a 2001. szeptember 11-i terrortámadások után a Bush-kormány egyre inkább úgy vélte, hogy az emberi jogok és eljárási garanciák antagonisztikus ellentétben állnak a nemzet biztonsági érdekeivel, nem pedig kiegészítik egymást.<sup>16</sup> Az afgán ellenségeskedés kitörése és a „terrorizmus elleni háború” terjeszkedése óta azonban az Egyesült Államok bírósága fontos szerepet játszik a végrehajtó és a jogalkotó hatalom által hozott azon intézkedések korlátozásában, amelyek indokolatlanul áldozzák fel a polgári szabadságjogokat a nemzet biztonsága érdekében.<sup>17</sup> Ezért e jelenségek megértése során feltétlenül törekedni kell az egyes elemek teljes megismerésére, amelyek összeadódása az Egyesült Államokban a nemzetbiztonság és a polgári jogok közötti látszólagos konfliktushoz vezetett.

A következőkben a háborús paradigmát alkalmazva a terrorizmus elleni küzdelem folyamatát vizsgálom, az Egyesült Államokat állítva példaként, hiszen eme ország jogfejlődése jól mutatja, hogy még egy olyan állam is, amelyre hagyományosan a szabadság jelentős képviselőjeként és a szabad világ vezető hatalmaként tekintünk, érzéketlenné válik ezekre a negatív folyamatokra, ha újfajta konfliktusok és aszimmetrikus háborúk keresztüztébe kerül. A 2001. szeptember 11. utáni amerikai egyesült államokbeli, a háborús paradigmára épülő válaszreakciók elemzése jól illusztrálja a hadijog ilyen helyzetekre adott alkalmazásának, kiterjesztésének és a joggal való visszaélésnek

---

<sup>15</sup> Donnelly, J.: International Human Rights: Unintended Consequences of the War on Terrorism. In: Weiss, T. G. – Crahan, M. E. – Goering, J.: (eds.): Wars on Terrorism and Iraq: Human Rights, Unilateralism and U.S. Foreign Policy. Routledge, New York, 2004, 104. o.

<sup>16</sup> Uo. 106. o.

<sup>17</sup> Például *Boumediene v. Bush*, 128 S. Ct. 2229 (2008) 2276–2277.

a következményeit. A továbbiakban az egyes bűncselekménytípusok vonatkozásában a hadijog alkalmazásának igazolásával; a különleges „háborús hatáskörök” alkalmazásával; az eljárási garanciák csökkenésével; a speciális intézményekben történő szabadságvesztés kérdésével; és a rendkívüli rendhagyó kiadatással és a szabálytalan elfogásokkal foglalkozom.

### *Érvek a „hadijog” paradigmájának bevezetése mellett*

A „terrorizmus elleni háború” koncepcióját elsősorban olyan – a háború jogából származó – hatalmi jogosítványok alátámasztására használják, amelyek messze túllépik az államok rendelkezésére álló büntető- vagy rendvédelmi jogi intézkedések körét. Az erőszakos beavatkozást lehetővé tevő hatalmi jogosítványok kiszélesítése két példán keresztül érzékeltethető: az Egyesült Államok értelmezésében a nemzetközi humanitárius jog – a büntetőeljárás vagy a rendőrségi joggal éles ellentétben – lehetővé teszi ellenségeskedésben részt vevő személyek (így vélelmezett terroristák) megölését bizonyos feltételek teljesülése esetén.<sup>18</sup> Azok a személyek, akik közvetlenül részt vesznek ellenségeskedésben, és akikről gyanítható, hogy terroristák, a konfliktus idejére bebörtönözhetőek, akár bármilyen konkrét bűncselekmény elkövetésére utaló bizonyíték hiányában is.

A Bush-adminisztráció nézőpontjából a „háború” elméleti igazolását az al-Kaida és a tálibok által elkövetett, az amerikai érdekeket sértő, az Egyesült Államok által „háborús cselekményekként” leírt támadások, valamint az Oszama bin Laden által aláírt, és az Egyesült Államok elleni „hadüzenetként” értékelt fatva nyújtotta.<sup>19</sup> Úgy érveltek, hogy ezek az események az országot egy elhúzódó, hosszú távú fegyveres konfliktusba vonták bele. Továbbá – ahogy korábban kifejtettem – e megközelítés következtében lehetővé vált a tálibokkal fennálló konfliktus Afganisztán földrajzi határain túlra történő, fokozatos kiterjesztése a nemzetközi terrorizmus valamennyi formájára.<sup>20</sup> Mi

---

<sup>18</sup> A terrorista ellenségek célzott meggyilkolásának kérdését részletesen vizsgálták Izraelben. Lásd Gross, E.: *The Struggle of Democracy Against Terrorism*. University of Virginia Press, Charlottesville, 2006, 220. és köv. o.; Lásd még az izraeli felsőbb bíróság a témát részletesen felölelő ítéletét, HCJ, 769/02., 13 Dec 2006.

<sup>19</sup> Brooks, R. E.: *War Everywhere: Rights, National Security, and the Law of Armed Conflict in the Age of Terror*. University of Pennsylvania Law Review, 153/2004., 675–761., 717. o.

<sup>20</sup> Lásd Bellinger, J. B.: *Fifth Anniversary of September 11<sup>th</sup> Attacks*. Remarks, Rome, September 11, 2006, [http://useu.usmission.gov/Dossiers/US\\_EU\\_Combat\\_Terrorism/Sep1106\\_Bellinger\\_Rome.asp](http://useu.usmission.gov/Dossiers/US_EU_Combat_Terrorism/Sep1106_Bellinger_Rome.asp)

több, a Bush-adminisztráció azt állította, hogy bármely vélt terroristát bármikor megtámadhatnak, függetlenül attól, hol van, és börtönbe zárhatják a „terrorizmus elleni háború” idejére.<sup>21</sup>

Az amerikai legfelsőbb bíróságnak a Hamdi-ügyben<sup>22</sup> kifejtett álláspontja azonban jelentősen korlátozta ezt az érvelést. A bíróság úgy ítélte meg, hogy a „határozatlan idejű, kihallgatást célzó elzárás jogszerűtlen”<sup>23</sup>. Mindamellet jogosnak találta az elzárást, ha annak az a célja, hogy az érintettet megakadályozzák abban, hogy újra bekapcsolódjon az ellenségeskedésbe, viszont nem a „terrorizmus elleni háború” teljes idejére, hanem csak addig az időpontig, amíg az „Egyesült Államok csapatai aktív harci tevékenységet folytatnak Afganisztánban”<sup>24</sup>. Ezt az álláspontot megerősítette a legfelsőbb bíróság a Boumediene kontra Bush-ügyben<sup>25</sup>, amikor kimondta, hogy ez akkor is lehetséges, ha az afganisztáni amerikai katonai beavatkozás ideje hosszú, akár egy generáción át tartó is.<sup>26</sup>

### *Különleges „háborús hatáskörök” alkalmazása*

A bemutatott mechanizmus egy másik típusú, szintén a háborús paradigmából származó rendkívüli hatalmi jogosítványi körrel is kiegészült. A Bush-adminisztráció szerint az elnök az alkotmány által rá ruházott háborús jogosítványokkal mint fővezér élhet.

Ebből arra következtettek, hogy az elnök olyan biztonsági intézkedéseket vezethet be a „terrorizmus elleni háború” idejére, amelyek egyébként béke idején a törvényhozó hatalom hatáskörébe tartoznának.<sup>27</sup> Az ezen az alapon kiadott elnöki intézkedések szerint például a vélelmezett terroristák ellenséges kombattánsokká nyilváníthatók anélkül, hogy a genfi egyezmények foglyok esetében megkövetelt eljárásait alkalmazni kellene, vagy az amerikai állampolgárok bírósági engedély nélkül is lehallgathatók az Egyesült Államok

<sup>21</sup> Az indoklást lásd Ackerman, B. (2004): i. m. 1029–1091., 1032. és köv. o.; Fletcher, G. P. – Ohlin, J. D.: i. m.

<sup>22</sup> Hamdi v. Rumsfeld, 124 S. Ct. 2633, 2634 (2004).

<sup>23</sup> Hamdi, 124 S. Ct. at 2641.

<sup>24</sup> Hamdi, 124 S. Ct. 2642.

<sup>25</sup> Boumediene, 128 S. Ct. 2229 (2008).

<sup>26</sup> Boumediene, 128 S. Ct. 2270.

<sup>27</sup> Lásd Burnham, W.: Introduction to the Law and Legal System of the United States. West Publishing, St. Paul, 2002, 665. és köv. o.; Ramsey, M. D.: Textualism and War Powers. University of Chicago Law Review, 69/2002., 1543–1638. o.

Nemzetbiztonsági Ügynöksége (National Security Agency; NSA) által<sup>28</sup>, továbbá különleges katonai bíróságok hozhatók létre a vélelmezett terroristák ügyeinek elbírálására.<sup>29</sup>

### *Eljárási jogok csökkenése*

A hagyományos jogérvényesítés körén kívüli, rendkívüli jogi rendelkezések elfogadásának hátterében az állt, hogy igazolják az eljárásjogi garanciák lebontását és ad hoc eljárási keretek alkalmazását. Ez különösen igaz a guantánamói speciális katonai bizottságok előtti bizonyítékfelhasználás szabályaira, amelyek lehetővé teszik hallomások, másodkézből való értesülések bizonyítékként történő figyelembevételét.<sup>30</sup>

Ezen kívül a kínással szerzett tanúvallomások felhasználását sem zárják ki kategorikusan.<sup>31</sup> A vélelmezett terroristák eljárási jogainak ilyesfajta megnyirbálását élesen kritizálta a legfelsőbb bíróság a Boumediene kontra Bush ügyben, különös tekintettel az elzárás hosszú időtartamára.<sup>32</sup> Ugyanebben a jogesetben<sup>33</sup> a bíróság azt is kimondta, hogy a Guantánamón elzártaknak joguk van ahhoz, hogy az elzárás jogosságának felülvizsgálatát kérjék a helyi bíróságoktól.

A bíróság ezen kívül alkotmányellenesnek nyilvánította a katonai bizottságokról szóló 2006-os törvényt, amely kizárta, hogy a fogvatartottak felülvizsgálatot kezdeményezzenek a szövetségi bíróságok előtt.<sup>34</sup>

---

<sup>28</sup> Lásd Pious, R.: *The War on Terrorism and the Rule of Law*. Roxbury, Los Angeles, 2006, 62. és köv. o.; Wang, K. L.: *Recent Development: The NSA Terrorist Surveillance Program*. *Harvard Journal on Legislation*, 43/2006., 517–534. o.

<sup>29</sup> Lásd Koh, H. H.: *The Case Against Military Commissions*. *American Journal of International Law*, 96/2002., 337–344. o. Az utóbbi intézkedést az amerikai legfelsőbb bíróság alkotmányellenesnek nyilvánította a Hamdan-ügyben [Hamdan v. Rumsfeld, 126 S. Ct. 2749 (2006)]. Az ítéletben foglaltaknak eleget téve ezek a bíróságok új jogalapon működnek a jövőben. Lásd *Military Commissions Act of 2006*, Pub. L. No. 109–366, 120 Stat. 2600 (2006); *The Manual for Military Commissions, 2007*

<http://www.defenselink.mil/news/commissionsmanual.html>; Katyal, N. K.: *Hamdan v. Rumsfeld: The Legal Academy Goes to Practice*. *Harvard Law Review*, 120/2006., 65–123. o.

<sup>30</sup> Lásd 10 USC § 949a(b)(2)(E)

<sup>31</sup> Lásd *Military Commissions Act of 2006 Sec. 3(a)(1)*, Pub. L. No. 109–336, 120 Stat. 2600, 2607, törvénybe foglalva: 10 USC § 948r.

<sup>32</sup> Boumediene, 128 S. Ct. 2266–2271.

<sup>33</sup> 128 S. Ct. 2229 (2008).

<sup>34</sup> Lásd Greenhouse, L.: *Justices, 5–4. Back Detainee Appeals for Guantánamo*. *N. Y. Times*, 14 June 2008., 1. o.

### *A speciális intézményekben történő szabadságvesztés*

A terrorizmus elleni küzdelem katonai hatáskörbe utalása végül is lehetővé tette, hogy a gyanúsítottakat a szokásosan elzárásra szolgáló intézményektől eltérő módon börtönözzék be. A Bush-adminisztráció katonai bázisokon és titkos CIA-börtönökben őrizte a külföldi terrorista gyanúsítottakat azért, hogy megnehezítse számukra, hogy élhessenek az Egyesült Államok alkotmányában meghatározott alapjogokkal.<sup>35</sup> Annak ellenére, hogy történelmileg az Egyesült Államok elismerte a genfi egyezmények jelentőségét, és tartotta magát ezek előírásaihoz (ideértve az ellenséges katonákkal való bánásmódra vonatkozókat is), a George W. Bush által vezetett adminisztráció határozottan elutasította a nemzetközi humanitárius jog azon bevett rendelkezéseinek alkalmazását, amelyeket túlságosan terhesnek vagy a nemzetbiztonságra veszélyesnek ítélt, miközben olyan új szabályokat vezetett be, vagy meglévőket úgy manipulált, hogy azok a politikai célkitűzéseit szolgálják.<sup>36</sup> Egyfelől az Egyesült Államok nemzetközi jogi kötelezettségeinek vitatott értelmezésével a Bush-adminisztráció a vélelmezett terroristák elzárását a nemzetközi humanitárius jogra alapozta, másfelől pedig megtagadta a fogvatartottaktól az ugyanazon joganyagból származó jogok gyakorlásának lehetőségét.<sup>37</sup>

A Rasul-ügyben<sup>38</sup> a legfelsőbb bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy Kubának teljes a szuverenitása az ország területe fölött, mindamelllett a Guantánamói-öböl bérleti megállapodása az Egyesült Államok számára „teljes joghatóságot és ellenőrzést” tesz lehetővé a Guantánamói-öbölben található

<sup>35</sup> Crook, J. R.: President Confirms Secret Detentions, Transfers CIA Detainees to Guantanamo Bay. *American Journal of International Law*, 100/2006., 936–939. o.

<sup>36</sup> Roth, K.: The Fight against Terrorism: The Bush Administration’s Dangerous Neglect of Human Rights. In: Weiss, T. G. – Crahan, M. et al. (eds.): i. m. 116–117. o. Ahogy Roth rámutat, míg a Bush-kormányzat következetesen igyekezett csökkenteni a genfi egyezmények jelentőségét, egyebek között azért, hogy idejétmúltnak és anakronisztikusnak nevezte őket, addig az amerikai hivatalnokok rendszeresen felszólították az amerikai katonákat fogva tartó államokat, hogy hadifogolyként kezeljék őket, megadva nekik az ezzel járó jogokat.

<sup>37</sup> Sloss, D. L.: *Rasul v. Bush*. *American Journal of International Law*, 98/2004., 788–798., 797–798. o.; Stein, T.: How Much Humanity Do Terrorists Deserve. In: Delissen, A. – Tanja, G. (eds.): *Humanitarian Law of Armed Conflict: Challenges Ahead*. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1991, 567–581. o. (különösen 573–574. o.); Arnold, R.: Human Rights in Times of Terrorism. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 66/2006., 297–320., 310. és köv. o.; Oeter, S.: Terrorismus und Menschenrechte. *Archiv des Völkerrechts*, 40/2002., 422–453., 437. o.

<sup>38</sup> *Rasul v. Bush*, 124 S. Ct 2686 (2004). Az ítéletet összefoglalja: Sloss, D. L.: i. m. 788–798. o.

katonai bázison belül.<sup>39</sup> Ezért a guantánamói tengerészeti bázis az Egyesült Államok területi joghatósága alatt áll.<sup>40</sup>

A bíróság megerősítette ezt a Boumediene-ügyben is, amikor kimondta, hogy az Egyesült Államok „teljes katonai és polgári ellenőrzéssel bír a bázis fölött”.<sup>41</sup> Továbbá a Hamdan-ítéletnek megfelelően az Egyesült Államok köteles legalább a négy genfi egyezmény közös 3. cikkében<sup>42</sup> foglalt rendelkezéseket betartani.

### ***Rendhagyó kiadatás és a szabálytalan elfogások***

A Dick Marty, az Európa Tanács különleges megbízottja által készített 2006-os jelentés<sup>43</sup> és számos más, a média<sup>44</sup> és nem kormányzati szervek által készített beszámoló<sup>45</sup> szerint létezik a „terrorizmus elleni háborúnak” egy másik, a nemzeti kötelezettségeken és nemzetközi egyezményeken kívül eső szintje is. Idetartozik a CIA által foganatosított „rendhagyó kiadatás”<sup>46</sup>, ami vélelmezett terroristák más szuverén országokból történő elrablását<sup>47</sup> vagy az érintett

---

<sup>39</sup> Rasul, 124 S. Ct. at 2690-91. Lásd Lease of Lands for Coaling and Naval Stations, Feb. 23, 1903, U. S.-Cuba, Art. III, T. S. No. 418.

<sup>40</sup> Rasul, 124 S. Ct. 2696-98.

<sup>41</sup> Boumediene, 128 S. Ct. 2248.

<sup>42</sup> Hamdan v. Rumsfeld, 126 S. Ct. 2749, 2798 (2006).

<sup>43</sup> Marty, D.: Alleged secret detentions and unlawful inter-state transfers involving Council of Europe member states, Draft report – Part II (Explanatory memorandum). AS/Jur (2006) 16 Part II., 7. 6. 2006.; Marty, D.: Alleged secret detentions in Council of Europe member states. Information Memorandum II. AS/Jur (2006) 03 rev., 22. 1. 2006.; Marty, D.: Secret detentions and illegal transfers of detainees involving Council of Europe member states: second report (Explanatory memorandum). 7. 6. 2007.

<sup>44</sup> Priest, D.: CIA Holds Terror Suspects in Secret Prisons: Debate Is Growing Within Agency About Legality and Morality of Overseas System Set Up After 9/11. Washington Post, 2 Nov 2005.; 1. o.; Bush admits to CIA secret prisons. BBC News, 7 Sept 2006.; Bush: CIA holds terror suspects in secret prisons. CNN, 7 Sept 2006.; L’archipel des prisons secrètes de la CIA. Le Monde diplomatique, Août 2006.

<sup>45</sup> United States of America: A case to answer. From Abu Ghraib to secret CIA custody: The case of Khaled al-Maqtari. Amnesty International, 14 March 2008.; U.S. Responsibility for Enforced Disappearances in the »War on Terror«. Human Rights Watch, 26 June 2007.

<sup>46</sup> Satterthwaite, M. L.: Torture by Proxy: International and Domestic Law Applicable to »Extraordinary Renditions«. In: Silkenat, J. R. – Shulman, M. R. (eds.): The Imperial Presidency and the Consequences of 9/11, Vol. 2. Preanger Security International, Westport, 2007, 257. és köv. o.

<sup>47</sup> A legtipikusabb ezek közül a német Khaled El-Masri-ügy, ahol egy libanoni származású német állampolgárt raboltak el CIA-ügynökök Milánóból. Lásd Steiger, D.: Die CIA, die Menschenrechte und der Fall Khaled el-Masri. Universitätsverlag Potsdam, Potsdam, 2007.

kormányok által történő átadását<sup>48</sup>, valamint ez után – az Egyesült Államok területén kívül történő, a jogállami standardokat teljesen figyelmen kívül hagyó – elzárását és kihallgatását jelenti.<sup>49</sup>

## Következtetések a jövőbeli kutatások tekintetében

E fejlemények következményeképpen aggodalomra ad okot, amikor a büntetőjog hagyományos garanciáit feladjuk, és a büntetőjog hagyományos területeit más jogterületek veszik át, amelyek olyan válaszokat adnak a bűncselekményekre, amelyek működésüket tekintve megegyeznek a büntetőjog válaszával. A jelen tanulmány következtetései fényében e fejlemények két alapvető feladatot állítanak a jövőbeli kutatások elé.

Első lépésként kritikusan kell elemeznünk a tág értelemben vett *biztonsági jog felépítését*, és be kell azonosítanunk céljait, létjogosultságát és előfeltételeit. A *külső biztonság* jogának hagyományos területén e lépésben a nemzetközi humanitárius jog nemzetközi fegyveres konfliktusokban (államok közötti), és a transznacionális és belső fegyveres konfliktusokban való (állami és nem állami szereplők közötti) alkalmazásával kell foglalkoznunk. Megfontolandó továbbá a hadijog újabb konstrukcióinak új, aszimmetrikus alkalmazása, mint például a „jogellenes harcosok” (*unlawful combatants*) esetében.<sup>50</sup> Ami a *belső biztonság* hagyományos területét illeti, a jelenlegi biztonsági szerkezet strukturális elemzése során kritikusan kell vizsgálnunk azon három kategória gyakorlati elkülönítését, amelyek fontos szerepet játszanak olyan államokban, mint amilyen Németország is: 1. (visszapillantó) visszaszorító büntetőjog

---

<sup>48</sup> A szövetséges kormányokra gyakorolt amerikai nyomás különös hatásairól lásd Maljević, A.: Extraordinary Renditions – Shadow Proceedings, Human Rights and »the Algerian six« in Bosnia and Herzegovina. In: Wade, M. – Maljević, A. (eds.): A War on Terror? The European Stance on a new threat, new laws and human rights implications. Springer, Dordrecht, 2009

<sup>49</sup> Lásd 43. ljt.

<sup>50</sup> Brooks, R. E.: i. m. 675–761. o.; Crawford, E.: Unequal before the Law: The Case for the Elimination of the Distinction between International and Non-international Armed Conflicts. Leiden Journal of International Law, 20/2007., 441–465. o.; Pawlik, M.: Der Terrorist und sein Recht. C. H. Beck, München, 2008, 25–51. o.; Sassòli, M.: Transnational Armed Groups and International Humanitarian Law. Humanitarian Policy and Conflict Research, Harvard, 2006 <http://www.hpcrresearch.org/pdfs/OccasionalPaper6.pdf>; továbbá lásd Stuby, G. – Kress, C. – Hankel, G. írásait. In: Hankel, G. (Hrsg.): Die Macht und das Recht. Hamburger Ed., Hamburg, 2008, 266–300., 323–385., 414–460. o.



(amelynek célja a múltban elkövetett bűncselekmények megoldása); 2. (előrettekintő) megelőző rendészeti jog (amelynek célja a rend fenntartása és a jövőbeli sérelmek megelőzése); és 3. (előrettekintő) nemzetbiztonsági szabályozás (amelynek célja olyan jövőbeli sérelmek korai megelőzése, amelyek egyes meghatározott területen kezdődő biztonsági kockázatot jelentenek).<sup>51</sup> A vizsgálatnak tekintetbe kell vennie ezen osztályozás védelmi szerepét, amely egyebek között az intézményi hatáskörmegosztáson, az adatfelhasználás korlátain és a kényszerítő hatalom alkalmazásának sajátos követelményein alapul.

Az új biztonsági szerkezet strukturális elemzése alapján a jövőbeli kutatásnak második lépésként a különböző jogágak korlátozó elveit és az emberijogvédelmi mechanizmusokat kell áttekintenie. A hagyományos jogágakba beépített garanciák összehasonlító vizsgálatának azt a kérdést is meg kell válaszolnia, hogy az emberi jogok védelmi rendszerének *általános* eszméje vajon képes-e kompenzálni, és ha igen, milyen mértékben a különböző jogi kategóriák alkalmazásának összemosódását, vagy hogy vajon szükség van-e arra, hogy – további – a különböző jogágakban fellelhető *speciális* garanciák és elvek meghatározó szerephez jussanak. Jelen tanulmány azt a hipotézist támasztja alá, hogy sok garancia (és többségében azok, amelyeket közvetlenül az alapjogokból származtatunk) valamennyi jogág területén alkalmazható, míg más garanciák és alkalmazásuk feltétele függ az adott jogágtól (mint például a károkozás elve vagy a bűnösség a büntetőjogban). E hipotézis szerint a nevezett jogágak legalább némelyikének elkülönítése jelentős védelmi funkcióval bír, ezért ezek gondos megfontolás hiányában nem mosódhatnak össze.

A javasolt elemzés nem vezethet a hagyományos jogi kategóriák közötti mindenfajta elmozdulás vagy átjárás teljes elutasításához. Ha ezeket a mozgásokat óvatosan kezeljük, akár új, kreatív megoldások alapjául szolgálhatnak. A szabadságvesztés utáni elzárás német rendszere például megmutatja, hogy a büntetőjog megelőző funkciójának kivitelezése lehetséges a német alkotmányosság szabályai szerint, és egyszerre vezethet mind a biztonsági érdekek, mind pedig az alapvető emberi jogok hatékonyabb védelméhez – amennyiben a megelőző intézkedéseket bizonyos elemek, eljárások és a büntetőjog szigorú védelmi garanciái korlátozzák.

<sup>51</sup> Lásd például Möstl, M.: Die staatliche Garantie für die öffentliche Sicherheit und Ordnung. Mohr Siebeck, Tübingen, 2002, 408. és köv. o.; Ross, J. E.: The Elusive Line Between Prevention and Detection of Crime in German Undercover Policing. In: Dubber, M. D. (ed.): Police and the Liberal State. Stanford, 2008, 136–156. o.

Szintén vizsgálándó az új kategóriáknak valahol a büntetőjog, a rendészeti jog és a nemzetközi humanitárius jog közötti feltűnése. Ha a hagyományos büntetőjog „kiszervezésének” létjogosultsága indokolható más jogágak alapfogalmainak fényében, e feladatok áthelyezésével párhuzamosan „kiszervezhetők” a büntetőjog hagyományos garanciái is, amelyeket hasonló vagy akár eltérő módon lehetne alkalmazni. A jelenlegi helyzet és a folyamatban lévő paradigmaváltás fényében a jognak nyitottnak kell lennie újfajta megközelítések iránt, amelyek jobban kezelik a biztonság és a szabadság védelmét. De, mint említettem, bármilyen ilyesfajta megfontolás vagy javaslat mindenekelőtt a biztonsági jog jelenlegi és jövőbeli ágainak, azok különböző céljainak, fogalmainak, indokainak, alkalmazási körének, kényszerítő hatalmának és jogi garanciáinak részletes elemzését igényli.

Ennek következtében bármilyen jövőbeli kutatásnak részletesebben meg kell vizsgálnia ezeket az alapvető és lényegi kérdéseket, amelyek az újonnan kialakuló biztonsági jog szerkezetét és a büntetőjog, rendészeti jog és a nemzetközi humanitárius jog hatókörét és korlátait érintik. Az ilyen típusú vizsgálódás nemcsak a Max-Planck Intézet kutatási tervében szerepel, hanem az Országos Kriminológiai Intézet kutatásainak is középpontjában áll, ahol a társadalmi kontroll különböző mechanizmusai és az alapvető emberi jogok vizsgálata hosszú múltra tekint vissza. Az OKRI-emlékév keretében, a *Szabadság, biztonság és jog* témájában szervezett konferencia e folyamat mérföldköve, és reményeink szerint további hasonló kutatások inspirációjául is szolgál.

Fordította: Dr. Bárd Petra

**Ackerman, B. (2004):** *The Emergency Constitution*. Yale Law Journal, no. 113.

**Ackerman, B. (2006):** *Before the Next Attack: Preserving Civil Liberties in an Age of Terrorism*. Yale University Press, New Haven

**Arnold, R. (2006):** *Human Rights in Times of Terrorism*. Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, nr. 66.

**Beck, U. (2002):** *Das Schweigen der Wörter, Über Terror und Krieg*. Suhrkamp, Frankfurt am Main

**Bellinger, J. B. (2006):** *Fifth Anniversary of September 11<sup>th</sup> Attacks*. Remarks, Rome, September 11 [http://useu.usmission.gov/Dossiers/US\\_EU\\_Combat\\_Terrorism/Sep-1106\\_Bellinger\\_Rome.asp](http://useu.usmission.gov/Dossiers/US_EU_Combat_Terrorism/Sep-1106_Bellinger_Rome.asp)

**Brooks, R. E. (2004):** *War Everywhere: Rights, National Security Law, and the Law of Armed Conflict in the Age of Terror*. University of Pennsylvania Law Review, no. 153.

- Bundesministerium des Innern/Bundesministerium der Justiz (Hrsg.) (2006):** *Zweiter Periodischer Sicherheitsbericht*
- Bung, J. (2006):** *Feindstrafrecht als Theorie der Normgeltung und der Person*. Online-Zeitschrift für Höchststrichterliche Rechtsprechung im Strafrecht
- Burnham, W. (2002):** *Introduction to the Law and Legal System of the United States*. West Publishing, St. Paul
- Crawford, E. (2007):** *Unequal before the Law: The Case for the Elimination of the Distinction between International and Non-international Armed Conflicts*. Leiden Journal of International Law, no. 20.
- Crook, J. R. (2006):** *President Confirms Secret Detentions, Transfers CIA Detainees to Guantanamo Bay*. American Journal of International Law, no. 100.
- Diwell, L. (2006):** *Der ganzheitliche Bekämpfungsansatz – eine neue Strategie in der Auseinandersetzung mit dem islamistisch motivierten Terrorismus*. In: **Griesbaum, R. et al. (eds.):** *Strafrecht und Justizgewährung*. Festschrift für Kay Nehm zum 65. Geburtstag, BWV, Berlin, 101–109. o.
- Donnelly, J. (2004):** *International Human Rights: Unintended Consequences of the War on Terrorism*. In: **Weiss, T. G. – Crahan, M. E. – Goering, J.: (eds.):** *Wars on Terrorism and Iraq: Human Rights, Unilateralism and U.S. Foreign Policy*. Routledge, New York
- Fletcher, G. P.: Rethinking Criminal Law – The Universal Part § 3.4**  
<http://www.law.upenn.edu/fac/npersily/Fletcher.pdf>
- Fletcher, G. P. – Ohlin, J. D. (2008):** *Defending Humanity*. Oxford, New York
- Gross, E. (2006):** *The Struggle of Democracy Against Terrorism*. University of Virginia Press, Charlottesville
- Hankel, G. (ed.):** *Die Macht und das Recht*. Hamburger Ed., Hamburg, 266–460. o.
- Hörnle, T. (2006):** *Deskriptive und normative Dimensionen des Begriffs »Feindstrafrecht«*. Goldammer's Archiv für Strafrecht
- Jakobs, G. (2005):** *Terroristen als Personen im Recht?* Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, nr. 117.
- Jakobs, G. (2006):** *Feindstrafrecht? – Eine Untersuchung zu den Bedingungen von Rechtllichkeit*. Online-Zeitschrift für Höchststrichterliche Rechtsprechung im Strafrecht
- Kästner, R. (2006):** *Statement zum gegenwärtigen Stand und zu den künftigen Entwicklungen von Sicherheitskooperationen*. In: **Bundeskriminalamt (Hrsg.):** *Neue Allianzen gegen Kriminalität und Gewalt*. Luchterhand, München
- Katyal, N. K. (2006):** *Hamdan v. Rumsfeld: The Legal Academy Goes to Practice*. Harvard Law Review, no. 120.
- Koh, H. H. (2002):** *The Case Against Military Commissions*. American Journal of International Law, no. 96.
- Maljević, A. (2009):** *Extraordinary Renditions – Shadow Proceedings, Human Rights and »the Algerian six« in Bosnia and Herzegovina*. In: **Wade, M. – Maljević, A. (eds.):** *A War on Terror? The European Stance on a new threat, new laws and human rights implications*. Springer, Dordrecht

- Marty, D. (2006):** *Alleged secret detentions and unlawful inter-state transfers involving Council of Europe member states, Draft report – Part II (Explanatory memorandum)*. AS/Jur (2006) 16 Part II., 7. 6. 2006.
- Marty, D. (2006):** *Alleged secret detentions in Council of Europe member states, Information Memorandum II*. AS/Jur (2006) 03 rev., 22. 1. 2006.
- Marty, D. (2007):** *Secret detentions and illegal transfers of detainees involving Council of Europe member states: second report (Explanatory memorandum)*. 7. 6. 2007.
- Meierhenrich, J. (2006):** *Analogies at War*. Journal of Conflict and Security Law, no. 11.
- Möstl, M. (2002):** *Die staatliche Garantie für die öffentliche Sicherheit und Ordnung*. Mohr Siebeck, Tübingen
- Münkler, H. (2005):** *Die neuen Kriege*. Rowohlt, Reinbek
- Münkler, H. (2006):** *Der Wandel des Krieges, Von der Symmetrie zur Asymmetrie*. Velbrück, Weilerswist
- Münkler, H. (2006):** *Neue Kriege, Terrorismus und die Reaktionsfähigkeit postheroischer Gesellschaften*. In: **Bundeskriminalamt (Hrsg.):** i. m. 17–31. o.
- Oeter, S. (2002):** *Terrorismus und Menschenrechte*. Archiv des Völkerrechts, nr. 40.
- Pawlik, M. (2008):** *Der Terrorist und sein Recht*. C. H. Beck, München
- Pious, R. (2006):** *The War on Terrorism and the Rule of Law*. Roxbury, Los Angeles
- Ramsey, M. D. (2002):** *Textualism and War Powers*. University of Chicago Law Review, no. 69.
- Ross, J. E. (2008):** *The Elusive Line Between Prevention and Detection of Crime in German Undercover Policing*. In: **Dubber, M. D. (ed.):** *Police and the Liberal State*. Stanford, 136–156. o.
- Roth, K. (2004):** *The Fight against Terrorism: The Bush Administration's Dangerous Neglect of Human Rights*. In: **Weiss, T. G. – Crahan, M. et al. (eds.):** *Wars on Terrorism and Iraq: Human Rights, Unilateralism and U.S. Foreign Policy*. Routledge, New York
- Sassòli, M. (2006):** *Transnational Armed Groups and International Humanitarian Law*. Humanitarian Policy and Conflict Research, Harvard  
<http://www.hpcrresearch.org/pdfs/OccasionalPaper6.pdf>
- Satterthwaite, M. L. (2007):** *Torture by Proxy: International and Domestic Law Applicable to »Extraordinary Renditions«*. In: **Silkenat, J. R. – Shulman, M. R. (eds.):** *The Imperial Presidency and the Consequences of 9/11, Vol. 2*. Preanger Security International, Westport
- Schily, O. (2006):** *Die Bildung von Allianzen gegen Kriminalität und Gewalt als nationale und internationale sicherheitspolitische Herausforderung*. In: **Bundeskriminalamt (Hrsg.):** *Neue Allianzen gegen Kriminalität und Gewalt*. Luchterhand, München, 7–16. o.
- Sieber, U. (2007):** *Grenzen des Strafrechts, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, nr. 119.
- Sloss, D. L. (2004):** *Rasul v. Bush*. American Journal of International Law, no. 98.

**Steiger, D. (2007):** *Die CIA, die Menschenrechte und der Fall Khaled el-Masri*. Universitätsverlag Potsdam, Potsdam

**Stein, T. (1991):** *How Much Humanity Do Terrorists Deserve*. In: **Delissen, A. – Tanja, G. (eds.):** *Humanitarian Law of Armed Conflict: Challenges Ahead*. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 567–581. o.

**Wang, K. L. (2006):** *Recent Development: The NSA Terrorist Surveillance Program*. Harvard Journal on Legislation, no. 43.

**Würtenberger, Th. (2008):** *Das Polizei- und Sicherheitsrecht vor den Herausforderungen des Terrorismus*. In: **Masing, J. – Jouanjan, O. (eds.):** *Terrorismusbekämpfung, Menschenrechtsschutz und Föderation*, Mohr Siebeck, Tübingen, 27–48. o.

**Ziercke, J. (2006):** *Internationale Erscheinungsformen von Kriminalität und Gewalt – internationale Kooperationsformen und die Rolle des BKA*. In: **Bundeskriminalamt (Hrsg.):** *Neue Allianzen gegen Kriminalität und Gewalt*. Luchterhand, München, 33–48. o.

## Koncepció és valóság

### Büntetőjogi elképzelések és törvények egy bíró szemével<sup>1</sup>

*A büntetőjog alakulásában közös a felelőssége a tudománynak, a jogalkalmazásnak és a jogalkotásnak. Kérdés, hogy az egyes résztvevők milyen és mekkora szerepet játszanak, hogyan tudják feladatukat a lehető legteltesebben ellátni, és hol húzódnak a határok. További kérdésként merül fel a külföldi modellek és gyakorlat átvétele vagy a társadalmi diskurzusok jelentősége. Mindezekkel a dilemmákkal foglalkozik a szerző mélyen filozofikus írása.*

Ötvenéves korában Illyés Gyula megörököltette gyermekkori találkozását a csaknem százesztendős Madarász Józseffel, aki a Kossuth-kormány miniszterének, Madarász Lászlónak testvéröccse, 1848-tól halála napjáig Illyés szülőföldjének képviselője volt.

Az író felidézett élménye azzal a kellemes érzéssel lepte meg, hogy *„Nem igaz, hogy öregedve az ember, mintha lefelé haladna. Ellenkezőleg, fölfelé halad; lépcsőnek tapossa maga alá az esztendeit: minél öregebb, annál messzebb lát az időben. Mindenfelé.”*

Az írásból kicsengő, megindítóan szép gondolat, hogy a magyar irodalom története kézfogások története. Az író beszélt olyan emberrel, aki részt vett az 1832-es pozsonyi diétán, aki fültanúja volt annak, miket mondott Wesselényi Miklós Széchenyi politikájáról. Kezet fogott azzal, akinek keze egykor Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi jobbát illethette.<sup>2</sup>

Illyést olvasván és meghívásom láttán, engem meg – aki egyidős az intézettel – az a jóleső érzés fogott el, hogy a magyar büntetőjog művelői körében szintén *„így kapcsolódnak egymásba a nemzedékek”*.

A meghívás a tekintélyes alkalomhoz mérten zavarbaejtően megtisztelő. Zavaromat csak fokozná, ha tőlem várnák az eltelt húsz év, vagy akárcsak az elmúlt tíz év büntetőjogi elképzeléseinek, törvényi változásainak tételes, szakmai elemzését.

---

<sup>1</sup> A tanulmány az *50 éves az Országos Kriminológiai Intézet* címmel 2009. szeptember 22-én rendezett konferencián elhangzott előadás alapján készült.

<sup>2</sup> Illyés Gy.: *Az utolsó törzsfő*. Budapest, 1953; Itt élned kell. II. kötet. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976, 332–355. o.

Itt most egyiknek sem lenne helye és ideje. Amihez megvolt a kellő távlat, azt kellő távolságból, hozzáértő szerzők már elvégezték; amihez még idő kell, azt pedig meg kell várni.

Nagy tekintélyű hallgatóság előtt nem deklaratív, pláne nem a konfrontatív, hanem meditatív előadás helyénvaló. Olyan, mely ötvözi a szakmai nézetet személyes gondolatokkal. Így mondanivalóm csupán szerény hozzájárulás a közös gondolkodáshoz. Abból kiindulva, azt szem előtt tartva, hogy a büntetőjog mikénti alakításában, alakulásában a tudomány, a jogalkalmazás és a jogalkotás felelőssége közös, de nem azonos.

A valósággal nem lehet vitatkozni. Büntetőjogi elképzelésekkel pedig nem kívánok. Ha azonban úgy tesszük fel a kérdést, hogy az elmúlt két évtized történései mögött felismerhető-e olyan büntetőjogi elképzelés, amely jogalkalmazási gyakorlatban is érvényre jutott, akkor igennel lehet válaszolni.

Ez nem egyéni érdem. A társadalomtudományokban ugyanis – ellentétben a természettudományokkal – nem felfedezésekről, hanem felismerésekről van szó. „A jó gondolatokat – az életrevalókat, termékenyeket – sohasem egy ember eszeli ki, hanem mindig egy egész korszak kollektív tudatának művei” – ami egyben a megvalósítás záloga is.<sup>3</sup>

Szellemi területen nem az elsőbbség kérdése a fontos. Csupán arról van szó, hogy legyen, aki közérthetően megfogalmazza, világosan képviseli, és – büntetőjogról lévén szó, törvény útján – megvalósítja.

Ezek után valójában az a kérdés, hogy a különféle büntetőjogi elképzelések maradéktalanul és hosszabb távon is megvalósultak-e, érvényesültek-e, és ha nem, akkor ez baj-e.

Az elmúlt két évtizedben hullámzó gondolatok, hullámzó bűnözési helyzet, hullámzó törvényi módosítások tanúi lehettünk.

Az első, az egyetlen pozitív hullámot maga a rendszerváltozás keltette. Lényege az volt, hogy a büntetőjogot meg kellett tisztítani pártállami tartalmától, egyidejűleg pedig meg kellett honosítani az emberi jogi és alkotmányos elvárásokat.

A második, már negatív és tartósan csapkodó hullám a bűnözésnek – ezen belül a kis bűnöket és a nagy bűnöket elkövetők számára – a gazdaság és társadalom átmeneti viszonyaival egyidejű felfutásából adódott. Általa kapta a büntetőjog hagyományos arzenálja az első hidegzuhanyt. Ahogy Churchill

<sup>3</sup> Friedell, E.: Az újkori kultúra története. Pharos Könyvkiadó, Budapest, 1944, 120. o.

kesergett a második világháború után: „*Gyorsabban alakítjuk át a világot, mint ahogy mi változunk, és a múlt szokásait alkalmazzuk a jelenre.*” De az is lehet, hogy Robert Musil egykori mondata a pontosabb, miszerint: „*Mienk lett a valóság; elvesztettük álmainkat.*” Kétségtelen viszont, hogy ekkortájt lett látványosan és erőteljesen a büntetőjog új támpontja az alkotmány, döntően az alkotmányörök révén.

A harmadik – legnegatívabb – hullámban pedig megérkezett a szervezett bűnözés, és itt maradt, azóta is csapkod.

Nem maradtak azonban tétlenek a büntetőjog művelői sem. Tény, hogy a rendszerváltozás után először – 1993 és 1997 között – éppen ezen intézet berkeiben került sor valódi büntetőpolitikai alternatívák kidolgozására.

Az akkori, a *korlátozó/beavatkozó* és a *segítő/támogató* elnevezésű lehetőségekről folyó vita azzal kecsegtetett, hogy nem csupán a *vagy/vagy*, hanem az *is/is* megoldásnak is helye lehet. Azután a részletekben kidolgozott koncepció – legjobb tudomásom szerint – a munkában részt vevők szellemi attrakciója, egyéni koncepciója maradt. Ki-ki a maga helyén gazdálkodott vele. Jogalkotói szándék nem állt mögéje.

Ennek a munkának azonban több tanulsága volt számomra; erről szeretnék kicsit részletesen szólni. Ekkor jöttem rá a modellek alkotásának és a külföldi példák átvételének buktatóira.

Kezdjük az emberi magatartás, a társadalmi struktúrák modellezésével kapcsolatos aggályokkal.

A tudományok fontos feladata, hogy a holnap, a jövő kockázatai megelőzhetőek, kivédhetőek, elháríthatók legyenek.

Legtöbb eszközük ehhez a természettudományoknak van. Rendelkezésére áll a megfigyelés: a tények egybegyűjtése, az elmélkedés: a kombináció, és a kísérlet, ami a kombinációk eredményének ellenőrzése.

A társadalomtudományok számára azonban a kísérletezés – hál’ istennek – csak nagyon szűk körben lehetséges. Pótlására a közgazdaság-tudomány – a piaci kockázatok miatt – kifejlesztette az ok-okozati összefüggések formális modellezését; miáltal a késő XX. században a társadalomtudományok királynőjévé válhatott.<sup>4</sup> Matematikai vértetű modelljei elegánsak, imponálóak, de tapasztalható, hogy a valóság kockázatai, krízisei behatárolására önmagukban elégtelenek; ami intő jel a modellezés számára.

---

<sup>4</sup> Lásd Fukuyama, F.: Államépítés. Századvég Kiadó, Budapest, 2005, 120. o.



A büntetőjog-tudomány hagyományos eszköze a megfigyelésben és az elmélkedésben kimerülő szellemi erőfeszítés. Kísérletezéstől elzárt művelői számára – egyébként csakúgy, mint egy bíró esetében – a türelem nem csupán alkati kérdés, hanem hivatása gyakorlásának lényegi eleme. Általa kerülhető el mind a doktrinerség, mind pedig a spekuláció felé hajlás; minélfogva nagy biztonsággal állítható az is, hogy az ember nem fog sem a normapozitivizmus kátyúiba ragadni, sem pedig a természetjogi relativizmus felhőibe emelkedni.

Az intézet – közelségben megismert, vagy távolabbról szemlélt – munkáiban az ilyen, türelmes tudomány alkotásait tapasztaltam; számomra ezért vonzó.

A külföldi jogi megoldások, rendelkezések átvételének problémája ugyanaz, mint a műfordításé. *„Egy koherens, komoly mű minden utalását, minden rejtett célzását nem lehet a fordításba átvinni. Egyrészt, mert azok vagy nincsenek meg, vagy nincs meg az alapjuk, vagy elmúlnak, vagy éppenséggel nyelvtileg nem megoldhatóak.”*<sup>5</sup>

Amikor tehát arról beszélünk, hogy ezt vagy azt a rendelkezést kellene átvenni, átültetni, alkalmazni, akkor én nem a jogi megoldhatóságot, hanem a megoldhatóságot látom kérdésesnek. Minden problémának van megoldása és lehet jogi megoldása. A kettő nem ugyanaz. Szerencsés esetben egybeesik.

A jogi megoldás – ha import – látványos, haladós és – be kell vallani – kényelmes. Ám épp ezért kockázatos is. Könnyen úgy járhatunk, mint az egy-szeri tudós a majom és az elefánt keresztezésével; megoldotta, majd pedig kidőltek a pálmafák.

Ha nincs lehetőség kísérletezésre, az egzakt, matematikai modellezés és az importálás pedig nem nyújt kielégítő megoldást, akkor világos, hogy vissza kell térni az emberi magatartás tanulmányozásának szélesebb megközelítéséhez, amely teret ad az intézményi, emberi, lélektani tényezőknek is, és nagyobb jelentőséget tulajdonít a közösségi viselkedésnek.

A büntetőjogi elképzelések kidolgozása során számot kell vetni azzal, hogy bár a tudomány, a jogalkalmazás egyaránt a valóságot kívánja hosszú távon és megbízható módon befolyásolni, azonban más a nézőpontjuk. Ezért is nem azonos a felelőségük.

A jogalkotói akarat szempontjai kimerülnek abban, hogy megtehető, vállalható, választható, megoldható.

<sup>5</sup> Jósmai L.: Egymásra utalva. Interjú Morcsányi Gézával, a Magvető Kiadó igazgatójával. Új KönyvPiac, 2007. május 24. <http://www.ujkonyvpiac.hu/cikkek.asp?id=2337>

A tételes jog hipotézisébe viszont csak olyan magatartás vehető fel, amely előre látható, előírható, kiszámítható, elkerülhető; ezért a diszpozícióban elvárható, felróható; szankciója végrehajtható.

A bíró pedig, ha egy tervezett büntetőjogi módosítás előtt megkérdezik, akkor azt nézi, hogy a tervezet miként viszonyul a bírói mozgástér (mérlegelési, döntési jogkör) addigi kereteihez, szakmai indokoltságát az ítélezési gyakorlatból leszűrt tapasztalatok is tükrözik-e, alkalmazhatóságának vannak-e nehézségei, felvet-e dogmatikai problémákat, s végül technikai kivitelezése (megfogalmazása, elhelyezése stb.) megfelelő-e.

Mindebből kitűnik három paradoxon.

Az egyik a büntetőjogi elképzelések paradoxona, hiszen azokat – jó esetben – a tudomány, a büntetőjogász dolgozza ki, ám a politikus használja.

A másik a büntetőjog paradoxona, hiszen a büntetőjog értéke az állandóságában van, ám a mindenkori valóságra kell reagálnia.

A harmadik a büntetőjogi elképzelés és a büntetőjogi paradoxon. A büntetőjogi elképzelés ugyanis mindig a holnap valóságát kívánja befolyásolni, a büntetőjog szabályai viszont csak a tegnapi alkalmazhatók.

Ki vagy mi diktál? A valóság, vagyis a bűnözés, vagy a politika, vagy a szakma? Ezek egyensúlyba hozása – tapasztalatom szerint – akként lehetséges, ha betartjuk a következő sorrendet.

Először azt kell eldönteni, hogy lépni kell-e. A kezdeményezés eredhet bárhonnan, így a tudománytól, a jogalkalmazástól, magától a jogalkotótól is. Az ebben való döntés azonban nyilvánvalóan a jogalkotói hatalom birtokosának privilégiuma.

Ha lépni kell, akkor dönteni kell abban, hogy milyen irányba. Itt a tudománynak fontos szerepe van. A reális alternatíváknak készen kell lenniük, hogy vitathatók legyenek, és megválasztásuk bölcs legyen – különben eső után köpönyeg.

Végül pedig – extrém helyzeteket kivéve – arra kell törekedni, hogy a jogalkotó mindig a lehető legkisebb lépéshez adja áldását. Ez utóbbi állítja a legnehezebb feladat elé a szakmát. Holott szerintem a vitákban kialakult irányba tett legkisebb lépés az, ami jogállamban helyesnek tűnik. Nem érdemes a falig elmenni. Biztosítani kell a korrekció, sőt esetenként a visszalépés lehetőségét. Az elmúlt két évtizedben ennek is tanúi lehettünk; s ez bajnak – szerintem – nem tekinthető.

A büntetőjog szerepéről, mikénti alakításáról, közte a szigorítás szükségéről, módjáról folyó viták túlmutatnak a büntetőjog szakmai álláspontjain, és valójában politikai viták. Ez érthető, hiszen a bűnözés és a bűnözés elleni küzdelem egyben politikai kérdés is. Ezért sem bocsátkoztam ezek taglalásába.

A bíró feladata nem az, hogy új elképzeléseket tagadjon vagy utasítson el, hanem az, hogy a meglévő törvényeket alkalmazza új helyzetekre.

A gondolkodás egyfajta módszeréről beszéltem. Mondanivalómból pedig talán kitént, hogy nem tartom bajnak, ha egy büntetőjogi elképzelés – függetlenül tartalmától, szándékától – nem valósul meg maradéktalanul és hosszú távon.

Az elmúlt két évtizedben ugyanis – és ez is a valóság része – annak lehetünk tanúi, hogy egyrészt sohasem az következik be pontosan, amit várunk, másrészt viszont sohasem következik be teljesen más, mint amit várunk. Ami egyébként azt is jelenti, hogy a büntetőjog művelőinek egymást követő és – reményeim szerint – egymáshoz kapcsolódó nemzedékei számára mindig marad, van teendő. És ez így van rendjén.

## Irodalom

**Friedell, E. (1944):** *Az újkori kultúra története*. Pharos Könyvkiadó, Budapest

**Fukuyama, F. (2005):** *Államépítés*. Századvég Kiadó, Budapest

**Illyés Gy. (1953):** *Az utolsó törzsfő*. Budapest

**Illyés Gy. (1976):** *Itt élned kell. II. kötet*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest

**Jósvai L. (2007):** *Egymásra utalva*. Interjú Morcsányi Gézával, a Magvető Kiadó igazgatójával. Új KönyvPiac, május 24. <http://www.ujkonyvpiac.hu/cikkek.asp?id=2337>

## A mentelmi jog jogbölcséleti alapjai

*A mentelmi jog mint kettős közjogi és büntetőjogi jellegű intézmény létét a kezdetektől nagy viták kísérték. Mindig hangsúlyos volt azonban az az érvo, hogy a parlamenti képviselők tevékenységüket a köz érdekében végzik, és hogy ez zavartalanul megvalósulhasson, meg kell teremteni a képviselők függetlenségét. Ezt a függetlenséget jelentős mértékben a mentelmi jog teszi lehetővé, amely garantálja a képviselő szólásszabadságát, és védelmet nyújt a végrehajtó vagy bírói hatalom zaklatása ellen. A tanulmány célja e jogintézmény alapjainak a feltárása, értékelése – és ennek eredményeként jut arra a következtetésre, hogy a mentelmi jog formai és tartalmi értelemben megfelellhet a jogállam által támasztott követelményeknek, de csak akkor igazságos és a törvény előtti egyenlőséggel összeegyeztethető, ha nem terjeszkedik túl a céljának megfelelő legszűkebb határokon.*

A parlamenti mentelmi jog kétségkívül mind a közjogi rendszerben, mind pedig a büntetőjogban évszázados múltra visszatekintő, meggyökeresedett intézmény. A világ szinte összes államában, csakúgy, mint egyes nemzetközi integrációkban, mint amilyen az Európai Unió, szabályozzák és alkalmazzák azokat a mentelmi jogi szabályokat, amelyek kisebb vagy nagyobb mértékben a büntető felelősségre vonás alóli kivételt tesznek lehetővé. Mindez megfelel a jogállami demokrácia elveinek és hagyományainak. Ezzel együtt túlzásnak tűnik az a nézet, amely szerint történelmi távlatból nézve a demokratikus hagyományokat tekintve nem merülnek fel a képviselői mentelmi jog alapjait bizonytalanra tevő szempontok.<sup>1</sup>

A felelősségmentesség és a sérthetlenség tulajdonképpen a feudális privilégiumok és azok hordozói elleni küzdelemben fejlődtek ki, így ezek a mai értelemben nem privilégiumoknak, hanem az általános jogi normák alól funkcionálisan meghatározott kivételeknek tekintendők.<sup>2</sup> A már korán jelentkező kritikákat lényegében ezzel az érveléssel utasították vissza. A parlamenti képviselők mentelmi joga egyenes következménye annak a szerepnek, amelyet az Országgyűlés tölt be a közjogi rendszerben. Az alkotmány szerint az ország-

---

<sup>1</sup> Sepsi T.: A parlamenti képviselők mentelmi joga a gyakorlat tükrében. Studia Collegii de Stephano Bibo nominati, Tomus II. Budapest, 2000, 51. o.

<sup>2</sup> Drinóczi T. – Petrétei J.: A képviselői mentelmi jogról de lege ferenda. Jogtudományi Köz-  
löny, 2006/6. szám, 257. o.

gyűlési képviselők tevékenységüket a köz érdekében végzik.<sup>3</sup> Ahhoz, hogy ez zavartalanul megvalósulhasson, meg kell teremteni a képviselők függetlenségét. A közjogi irodalomban az országgyűlési képviselők függetlenségén a testi, lelki és anyagi függetlenséget értik. „A testi és lelki függetlenséget többek között a mentelmi jog biztosítja. Egyrészt elhárítja a képviselői munkavégzés korlátozását, másrészt pedig biztosítja a képviselő szólásszabadságát.”<sup>4</sup>

Úgy tűnik azonban, hogy a mai viszonyok között a mentelmi jog szükségessége, még inkább túlzott kiterjedtsége, egyre jobban megkérdőjeleződik. Kétségtávol ma már gyakran nehéz első pillantásra belátni, hogy mentelmi szabályok alkalmazása minden egyes ügyben szükséges. Előfordul az is, hogy a médiában ismertetett esetekben a közvélemény az országgyűlési képviselőknek egyfajta ki nem érdemelt kiváltságát látja. A mentelmi ügyekben történő politikai és médiamegnyilvánulások azonban az alkotmányos szabályoktól gyakran igen távol esnek.<sup>5</sup>

Gyakran csorbát szenved az a követelmény is, hogy a mentelmi jog alapja nem az egyén, hanem a testület, annak szabadságának és függetlenségének védelme.<sup>6</sup> A mentelmi jog tartalmi jellegű megkérdőjelezése természetesen nem új keletű. Már a múlt században is akadtak olyan szerzők, akik szerint a mentelmi jog felesleges atavisztikus intézmény, amely csak a törvényhozó testület egocentrikus érdekeit szolgálja.<sup>7</sup> Az idézett szerző nem elégszik meg a mentelmi jog egyszerű tagadásával, hanem indokát is adja véleményének. „Elvileg az emberi jogokat respektáló társadalomban minden privilégiumot fenntartó vagy alkotó jog helytelen jog, mert az a társadalom és az erkölcs princípiumaival ellentétben áll.”<sup>8</sup>

Érdemes ezzel kapcsolatban megfigyelni, hogy a mentelmi jogot vitató érvek forrása pontosan ugyanabban a korban és ugyanabban a szemléletben gyökeredzik, amely a mentelmi jogot a kontinensen egyébként létrehozta. Hiszen a nagy francia forradalom követeléseinek közé tartozik a jogegyenlőség,

<sup>3</sup> Alkotmány 20. § (2) bekezdés

<sup>4</sup> Karsai J.: Mentelmi ügyek az új ciklusban 1990–1995. In: Képviselők jogállása I. rész. Parlamenti Módszertani Iroda, Budapest, 1996, 87. o. [Parlamenti dolgozatok IV.]

<sup>5</sup> Sepsi T.: i. m. 51. o.

<sup>6</sup> Daruváry G.: A mentelmi jog. Tudori értekezés. Révai Leó Nyomdája, Budapest, 1890, 19. o.

<sup>7</sup> Vargha F.: Mentelmi jog és személyes szabadság. Jogtudományi Közlöny, 1932/23. szám, 137. o.

<sup>8</sup> Vargha F.: A képviselők felelőtlensége. A Jogállam Könyvtára, Budapest, 1924, 32. o.

a különböző privilégiumok teljes körű eltörlése. Mindeközben ez a forradalom az is, amely létrehozta a képviseleti nemzetgyűlést, amely a választójogi egyenlőség talaján áll – legalább részben –, de egyben privilégiumokat is ad e nemzetgyűlésnek, illetve rajta keresztül tagjainak. Igaz, van rá alapja, és erre hivatkozik is. Ez pedig az, hogy a törvényhozók tevékenységének szabadsága és zavartalansága felette áll annak az elvnek, hogy a törvények mindenkivel szemben egyformán és egy időben érvényesüljenek.<sup>9</sup>

A jogegyenlőség követelménye és a népképviseleti országgyűlés működésének zavartalansága tehát az első pillanatoktól kezdve egyfajta koherencia-zavart jelent a mentelmi jog tekintetében. Ezt ismeri fel *Vargha Ferenc*, amikor úgy véli, hogy a jogegyenlőség alóli kivétel csak akkor lehetséges morálisan, ha a kivétel olyan közérdekű közhasznú cselekvésre vonatkozik, amely a kivételes cselekvési mód nélkül nem volna végrehajtható.<sup>10</sup>

A mentelmi jognak ez a kettős értékelése jelenik meg a hatályos szabályozás 2006-os parlamenti vitájában is. Az előterjesztő *Petrétei József* igazságügyi és rendészeti miniszter szerint a közjogi hagyományok az alkotmányos függetlenséggel bíró tisztségviselők számára annak garanciájaként biztosítják a mentelmi jogot, hogy működésük az illetéktelen befolyásolástól mentes legyen. Ez a jogintézmény alkotmányosan elfogadott kivétel a törvény előtti egyenlőség elve alól, társadalmi elfogadottsága azonban csak akkor tartható fenn a modern demokráciában, ha a jogintézmény megtépázott tekintélyét vissza lehet állítani.<sup>11</sup>

Az idézett miniszteri exposé természetesen egy olyan törvényjavaslatot vezetett be, amely a mentelmi jogot – bár eredeti szándéka szerint a korábbinál szűkebb keretek között is, de – fenn kívánta tartani. Nem szólt, nem is szólhatott arról, hogy milyen állápontra helyezkedik a jogalkotó az elvi alapok tekintetében. Nem oldotta fel azt az ellentmondást, hogy míg a köztisztviselők, közalkalmazottak irányában egyre magasabb elvárások fogalmazódnak meg, ami kifejezésre jut a büntetőjog területén is, miért pont a hatályos szabályozásban felállított körben illeti meg a mentelmi jog az állam első számú „szolgáit”, az országgyűlési képviselőket. Mi a válasz arra a már a múlt század harmincas éveiben megfogalmazott kérdésre, hogy a közfunkció sohasem

---

<sup>9</sup> Bölöny J.: Mentelmi jog I. kötet. Budapest, 1937, 13. o.

<sup>10</sup> Vargha F. (1924): i. m. 32. o.

<sup>11</sup> Miniszteri exposé az egyes törvények mentelmi jogra vonatkozó rendelkezéseinek módosításáról szóló T/239. számú törvényjavaslatról.

jogcím arra, hogy annak révén valaki a büntetőjogi felelősség alól szabaduljon. Sőt éppen ellenkezőleg, „a törvény mindenhol súlyosabban büntet ott, ahol közfunkcionárius a tettes, vagy közérdekű működés alkalmából követték el a bűncselekményt”<sup>12</sup>.

Az intézmény létjogosultságát, illetve mértékét vitató jogi érvek mellett legalább ilyen súllyal esnek latba a morális megfontolások is. Kérdéses az, hogy egy olyan társadalomban, amely a demokratikus jogállam keretei között működik, és a jó erkölcsöt vezérfonalként ismeri el a mindennapi életben, milyen erkölcsi kárral járhat a mentelmi jog által biztosított privilégium, különösen akkor, ha a társadalom tagjai számos olyan ügygel szembesülnek, amelyekben a mentelmi jog – legalábbis a különböző értelmezések szerint – elvtelen menekülés az egyébként jogszerű büntetőjogi üldözés alól. Mennyiben lehet igaza Vargha Ferencnek abban, hogy „az igazsággal, erkölccsel, logikával, s a helyes joggal ellentétben álló privilégiumok csak a magukról megfelejtkező egyeseknek használnak, ellenben erkölcsi kárral járnak azok a testületek tekintélyére, társadalmi súlyára és etikai értékére. Ugyanakkor kisebbítik azt a tiszteletet, amit egy magas testület a polgároktól és a közvéleménytől joggal megkövetelhet.”<sup>13</sup>

A tartalmi megfontolásokon túl formai kérdések is felmerülnek a mentelmi jog szabályozását illetően. Ezek a formai kérdések nyilvánvaló és szoros összefüggésben vannak a vázolt tartalmi problémákkal, így a privilégiumok alkotmányos, illetve emberi jogi értékelésével, szabályozásával és alkalmazásával. A mentelmi jog kérdése ugyanis nem választható el a törvény előtti egyenlőség, illetve a diszkrimináció tilalma problematikájától. E fontos elveket nemzetközi dokumentumok és a különböző alkotmányok egyaránt megfogalmazták az elmúlt évtizedekben. A mentelmi jog szabályozását ezért nemcsak tartalmi, hanem formai szempontból is érintik.

A formális megközelítés azonban másodlagos. A fő kérdés, amit el kell dönteni, adott. Hogyan egyeztethető össze a XXI. századi demokratikus jogállam eszméjével, elveivel, szabályozásával a több száz évvel korábban kialakított és azóta szinte ugyanolyan formában szabályozott és alkalmazott mentelmi jog? Feltehetjük azonban látszólag sokkal egyszerűbben is a kérdést. Igazságos-e mentelmi joggal felruházni bizonyos személyeket bizonyos szempontok alapján, vagy sem?

---

<sup>12</sup> Vargha F. (1924): i. m. 33. o.

<sup>13</sup> Uo. 34. o.

Vizsgálódásunk alapvető két pontja tehát a jogállam és az igazságosság. Ebben a körben kell elemeznünk, elhelyeznünk a mentelmi jog intézményét. A problémát úgy is meg lehet közelíteni, hogy szükséges-e a jognak igazságosnak (erkölcsösnek) lennie. A válasz részben attól függ, hogy természetjogi, vagy pozitivista álláspontra helyezkedünk. Megítélésem szerint az alapvető kiindulási pont az lehet, hogy a büntetőjog jogállamisága pozitív jogi kategóriának tekinthető.

Ebből két lehetséges következtetés adódik. Az egyik, hogy formális szempontból a jogállami büntetőjog nem igazán különbözik a nem jogállami büntetőjogtól, a másik pedig, hogy nincs igazán értelme jogi szempontból különbséget tenni rendszerek között, ilyen különbségtétel csak politikai szempontból értékelhető, a meglévő jogi keretek pedig mindenfajta politikai rendszer kiszolgálására alkalmasak. A pozitív jog és a jogállamiság részeként megjelenített büntető jogszabályok tartalmi igazságosságának követelménye közötti látszólagos feszültséget ugyanakkor a radbruchi formula intézményesítése oldhatja fel.<sup>14</sup> A radbruchi formula alkalmazása annál is különlegesebb, mivel a jogpozitivismus és a természetjog közötti XIX. században kezdődő küzdelem már több ízben úgy tűnt, hogy véglegesen eldőlt. Ismeretes, hogy a természetjog normái szerint vannak olyan értékek, amelyek íratlan formában is örök érvényűek, kortól és körülményektől függetlenek, változatlanok, és ennek megfelelően kívül eshetnek az emberi törvényhozás keretén.

Ezeket az értékeket a törvényhozó legfeljebb felismeri, de nem ő hozza létre. Ezzel szemben a jogi pozitivismus, nagyon nyersen megfogalmazva, csupán azt tekinti jognak és ezáltal érvényesnek is, amit az állam törvénybe iktat, vagy legalábbis elismer, és ennek megfelelően nem létezhet állami törvények felett álló természeti törvény. *Frivaldszky János* helyesen fejt ki, hogy a jogelvek elismerése komplexebbé tette a pozitivista elméleteket, de lényegüket nem változtatta meg, hogy tudniillik nincs törvények felett álló jog.<sup>15</sup>

---

<sup>14</sup> Az eredetileg a jogpozitivismust hirdető Gustav Radbruch 1946-ban alkotta meg a náci büntettek hatására a róla elnevezett radbruchi formulát. Lényege, hogy a pozitív jogot akkor kell jogtalanságnak tekinteni, ha a törvény és az igazságosság közötti ellentmondás olyan elviselhetetlen mértéket ért el, hogy a törvénynek az igazságosság előtt meg kell hátrálnia. Lásd erről bővebben: Wiener A. I.: Büntetőpolitika – büntetőjog (jogszabálytan). In: Wiener A. I. (szerk.): Büntetendőség, büntethetőség. MTA ÁJI–KJK–Kerszöv Kiadó, Budapest, 2000, 11–80. o.

<sup>15</sup> Frivaldszky J.: Klasszikus természetjog és jogfilozófia. Szent István Társulat, Budapest, 2007, 405. o.



Ha ezt a tételt igaznak fogjuk fel, akkor viszont nem létezhet törvényekbe iktatott jogtalanság sem, ahogy ezt a *radbruch*i formulában találjuk. A jogpozitivizmus szerint tehát a formális jog a legnagyobb érték, amelybe még az igazságosság érvényesítése érdekében sem fér bele jogon kívüli elem, így felelőségre vonás sem.

E felismerést tükrözi a XX. század elejének jogfelfogása, amely szerint más jogról beszélni, mint pozitívról, egyszerűen nonszensz. Az állam mindenhatóságát hangsúlyozzák, amikor kijelentik, hogy az államot, amely a Földön a legnagyobb jogi hatalom, semmifajta korlát nem köti, jogi szempontból omnipotens, és a brutális erőszakos cselekmények törvényi formában formálisan jogosnak minősülnek és kötelező érvényűek a hatóságokra.

Nagy hatással bírt a jogi pozitívizmusra *Somló Bódog* véleménye: 1914-ben jelentette ki, hogy megdönthetetlen igazság az, hogy a jogi hatalom, vagyis az állam törvényalkotói bármilyen tetszőleges jogi tartalmat törvénybe iktathatnak.<sup>16</sup>

A jogpozitivizmusnak a tudományban aratott átütő sikere természetesen a jogalkalmazásban is érvényesült. Így Németországban a birodalmi bíróság már 1927-ben leírta egyik ítéletében, hogy „a törvényhozó önkényesen alkothat törvényeket, és nincs más korlátja ennek, mint amiket önmaga állított az alkotmányba és más törvényekbe”.

A kiindulási pont a jog pozitív értelme, azaz a jog a szuverén parancsa, amelynek egyetlen korlát mellett bármi lehet a tartalma. „Ennek megfelelően lehet valaki számára igazságtalan, esetleg célszerűtlen vagy más okból helytelen a haszna, de a hibás norma is a jog része.”<sup>17</sup>

*Radbruch* eredendően azt mondta, hogy amikor a pozitív törvényeknek a jogossággal való ellentéte olyan elviselhetetlen mértéket ér el, hogy a törvény ezáltal jogtalan joggá válik, akkor a törvény ki kell hogy térjen a jogosság elől. A későbbiekben azonban finomította ezt az álláspontját, és egy szubjektív elemet is megpróbált bevonni a formulába, amikor azt hangsúlyozta, hogy ott, ahol még csak nem is törekszenek a jogosságra, ahol az állami törvények meghozatalánál tudatosan elkerülik az egyenlőséget, ami pedig a jogosság lényege,

<sup>16</sup> Somló Bódog (1873–1920) jogász, jogfilozófus. Lásd Somló B.: A helyes jog elmélete. Kolozsvár, 1914; és *Juristische Grundlehre*. Leipzig, 1927

<sup>17</sup> Varga Zs. A.: A közigazgatási jog alkotmányos meghatározottsága. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010, 27. o.

akkor beszélhetünk valóban az anyagi igazságosság teljes hiányáról és jogtalan jogról. Ennek megfelelően a nemzetiszocialista törvényhozás számos jogszabálya soha nem is jutott el az eredményes jog szintjére. Mindemellett még ez az árnyaltabb formula is számos értelmezési nehézséget vet fel a jogtudományban.

A pozitivista jogfelfogás sem kerülheti el azt a kérdést, hogy vannak-e tartalmi kellékei ennek a jognak. A törvények uralma helyes felfogás szerint annyit jelent, hogy az emberi szabadság akkor teljes, ha nem más embereknek, hanem csak a törvényeknek kell engedelmessé válni. Törvényen viszont azt is lehet érteni, hogy minden akaraton és mindenféle önkényen kívüli normáról van szó, amelynek tartalmát a társadalom feltárható valóságából is le lehet vezetni. Mindettől függetlenül azt kell mondani, hogy az a valami, amit jogállami büntetőjognak nevezünk, valójában inkább formális, mint tartalmi megközelítéssel értelmezhető.

Különösen nehéz helyzetbe kerülünk akkor, ha a jogállami büntetőjog vagy alkotmányos büntetőjog kifejezést úgy próbáljuk értelmezni, hogy megvizsgáljuk magának a jogállamnak a fogalmát. A jogállam eredeti értelme *Theodor Welcker* 1813-ban megjelent, *A jog, az állam és a büntetés végső okai* című művében materiális és nem pedig formális alapokon nyugszik.<sup>18</sup> A jogállam szerinte éppen azáltal különböztethető meg, hogy az objektív jogra alapoz, amely objektív jog a saját és idegen erkölcsi értékek szabad tiszteletben tartása és elismerése által keletkezik. Hangsúlyozni kell, hogy Welcker *Hugo Grotiusra* hivatkozik, aki az államot a szabad ember tökéletes kapcsolatával határozza meg.<sup>19</sup> Márpedig ha a jogállamot ilyen értelemben fogjuk fel, akkor nehezen egyeztethető össze a büntetőjog pozitivista jogként való elismerésével, azaz a jogállami büntetőjog kifejezés önmagában paradoxon.

A jogállami büntetőjoggal kapcsolatban tehát az a kérdés merül fel, hogy lehet az említett paradoxont feloldani. A jogállam kifejezés persze már önmagában is sok kételyt vet fel. Elegendő itt *Karl Schmitt* felfogására gondolni, aki szerint a jogállam leginkább egy gyűjtőfogalom, aminek tartalma további kibontást igényel. A jogállam kifejezés oly sok mindent jelenthet, mint maga a jog, s mint ilyen, sokféle, az állam szóval jelölt szervezet is létezhet. Beszélhetünk feudális,

---

<sup>18</sup> Karl Theodor Welcker (1790–1869) német liberális jogász, politikus. Welcker, K. T.: Die letzten Gründe von Recht, Staat und Strafe. Scientia Verlag, 1964, Neudr. d. Ausg.

<sup>19</sup> Hugo Grotius (1583–1645) németalföldi jogász. Grotius, H.: A háború és a béke jogáról. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960

rendi, polgári, nemzeti és szociális jogállamról, de más megközelítésben szóba jöhet a természetjogi, észjogi és történeti jogállam is. Maga Karl Schmitt az igazi különbségtételt a törvényhozó, igazságszolgáltató, kormányzó és igazgató állam között teszi meg, amelyben a törvényhozó állam az, ahol jellemző az előre meghatározott, tartalmilag mérhető és megismerhető, hosszú távú és általános norma, amit a bírói ítélet mintegy csak alkalmaz, és amit egyébként is olyan legalitásrendszer ölel körül, amelynek zárt, tényállásszerű formában alárendelhető az állami élet.<sup>20</sup>

Jól fel lehet ismerni e megközelítésben a pozitívizmusnak azokat a vonásait, amelyekről korábban már szóltam, és amelyek a büntetőjogi gondolkodást is jellemzik. A törvényhozó állammal szemben az igazságszolgáltató állam az, ahol a bíró közvetlenül szolgáltat jogot, és ezt a jogot a szabályalkotó törvényhozóval, illetve annak törvényével szemben is érvényesíti. Megjegyzendő, hogy maga Schmitt is azt mondja, hogy ez utóbbi tűnik inkább jogállamnak.

A magam részéről a leghasználhatóbbnak azt a megközelítést tartom, amelyet a joguralom fogalmából kiindulva *Dworkin* alkalmaz.

*Dworkin* a joguralomnak két felfogását különbözteti meg, amelyek közül az első az úgynevezett jogkönyvfelfogás. Ez annyit jelent, hogy az államhatalom a csupán mindenki számára hozzáférhető, nyilvános szabályokban foglaltaknak megfelelően léphet fel az egyes állampolgárokkal szemben. A kormányzat és állampolgár egyaránt a szabályok szerint jár el, és a szabályokat csak meghatározott rendben lehet módosítani. Ebben a felfogásban, amely nagyon közeli Schmitt felfogásához, az igazságosság semmilyen értelemben nem része a joguralom eszményének. Hozzá kell tenni azonban azt, hogy ez az elmélet lehet szükséges, de nem elégséges feltétele egyben az igazságosságnak is.<sup>21</sup>

A joguralom másik felfogását *Dworkin* jogokra épülő felfogásnak nevezi. Ez már jóval összetettebb megközelítés. Azt feltételezi, hogy az állampolgároknak egymással szemben erkölcsi jogai és kötelességei, az állammal szemben pedig politikai jogai vannak. E felfogás ragaszkodik ezeknek az erkölcsi és politikai jogoknak a pozitív jogban való elismeréséhez, hogy azok a bíróságokon, illetve más intézményeken keresztül érvényesíthetők legyenek.

<sup>20</sup> Schmitt, K.: A törvényhozó állam. In: Takács P. (szerk.): *Joguralom és jogállam*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995, 53–62. o.

<sup>21</sup> *Dworkin*, R.: A politikai bírók és a joguralom. In: Takács P. (szerk.): *Uo.* 134. o.

E felfogásban a joguralom az egyéni jogok pontosan megfogalmazott közfelfogása révén megvalósuló uralom eszménye. A jogkönyvfelfogással ellentétben itt nincs különbség joguralom és igazságosság között. Éppen ellenkezőleg, ez a felfogás azt követeli meg, hogy a jogkönyvben szereplő szabályok foglalják magukba és juttassák érvényre az erkölcsileg helyes követelményeket.<sup>22</sup>

Első pillantásra is ez utóbbi felfogás tűnik használhatóbbnak, hiszen tartalmazza a jogkönyv előnyeit és egyúttal szolgálja a tartalmi igazságosság érvényre juttatását. Probléma akkor merül fel, ha a kettő mégis ellentétbe kerül. Az ugyanis egyértelműnek tűnik, hogy az igazságosság követelménye mindig konkrét korhoz és körülményekhez kötődik. A jogokra épült felfogás tehát azon az alapon tűnik kifogásolhatónak, hogy olyan bölcséleti nézőpontot feltételez, amely önmagában ellentmondásos, és ezért nem fogadja el a közöség minden tagja.

A magyar alkotmánybírószági gyakorlat érzékeli azokat a problémákat, amelyeket a korábbiakban említettünk. A jogállam fogalmának értelmezése során az Alkotmánybíróság fontos megállapításokat tett.

- 1) Az értelmezési gyakorlatában a jogállam alapértékének sérelme önmagában is megalapozza valamely jogszabály alkotmányellenességét.
- 2) A jogállam nélkülözhetetlen eleme a jogbiztonság.
- 3) A mindig részleges és szubjektív igazságosságnál a tárgyi és formális elemekre támaszkodó jogbiztonság előbbre való.
- 4) Az anyagi igazságosság és a jogbiztonság követelményét a jogerő intézménye hozza összhangba a jogbiztonság elsődlegessége alapján.

Ezek a tételek azt bizonyítják, hogy az Alkotmánybíróság az igazságosságot nem a jogalkotásra, hanem a jogalkalmazásra értelmezi, és a jogbiztonsággal szemben az igazságosság bizonyos tekintetben háttérbe szorul.<sup>23</sup>

Az elmondottakból az alábbi következtetéseket lehet levonni.

- 1) A jog uralma alapvetően a jogszabályok uralmát jelenti, függetlenül ezek tartalmától.
- 2) Az igazságosság és a jog nem jelenti ugyanazt a fogalmat, az igazságosság valójában nem a jog szinonimája, és létezhet olyan jog, amely igazságtalan.

<sup>22</sup> Uo. 135. o.

<sup>23</sup> Alkotmánybírószági Határozatok. Lásd például 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992; 1459/B/1992 AB határozat, ABH 1994; 9/1992 (I. 30.) AB határozat, ABH 1992.

- 3) A társadalmi körülmények változása minden esetben alakítja a társadalom értékrendszerét is, ennél fogva mindig adott a lehetőség arra, hogy a társadalmi értékrendszer kisebb vagy nagyobb mértékben szembekegyeljen a pozitív joggal.
- 4) Bizonyos extrém esetekben a pozitív jog tételei lehetnek annyira igazságtalanok, hogy az az érték, amelyet a formális jog uralma képvisel, háttérbe kell hogy szoruljon. Ennek a helyzetnek a feloldása azonban egy demokratikus társadalomban bár történhet a bíróság által, de semmiképpen sem a bíró önkényes ítélezése alapján.<sup>24</sup>

A demokratikus jogállam viszonyai között tehát a pozitív jognak tartalmaznia kell az általános morállal és erkölccsel egybecsengő igazságesszempontokat is. Az igazságosság érvényre juttatását tehát elsősorban a jogalkotónak kell garantálnia, míg a fennmaradó ellentmondások kezelésére kaphat lehetőséget bizonyos esetekben a jogalkalmazó. Témánk szempontjából rendkívül fontos annak vizsgálata, hogy vajon a hatalom egyes képviselői mennyire vannak alávetve a jogalkotásban, illetve a jogalkalmazásban az igazságosság követelményének.

Megítélésünk szerint is a modern jogállamban joguralom csak akkor létezik, ha

- 1) egy adott jogrendszer hatókörén belül minden hatalom törvények alatt áll, ideértve a szuverén hatalmat és képviselőit is;
- 2) a jogot minden bizonyított jogsértővel szemben érvényre juttatják, s csupán velük szemben juttatják érvényre;
- 3) a jog átfogó jellegű a társadalomban.<sup>25</sup>

Az, hogy mit jelent a szuverén hatalom képviselőinek felelősségre vonása, természetesen további pontosítást igényel. A joguralomhoz hozzátartozik, hogy a törvényeknek vonatkozniuk kell minden olyan hatalomra, amely büntetteket és polgári jogsértéseket követhet el. „Az államnak is a jog hatalma alatt kell állnia, és fontos, hogy a hatáskörüket túllépő képviselői ellen peres úton fel lehessen lépni. Ezért a bíróságoknak lehetőséget kell biztosítani arra, hogy az ilyen ügyekben vizsgálatot folytathassanak, és a jog betartására kényszeríthessék az állam képviselőit.”<sup>26</sup>

---

<sup>24</sup> A jogállami büntetőjogról szóló vitákról lásd például Gellér B. J.: Rendszerváltás a büntetőjog általános részében. Állam- és Jogtudomány, 1998/3–4., 339–352. o.

<sup>25</sup> Scruton, R.: Totalitarizmus és joguralom. In: Takács P. (szerk.): i. m. 105. o.

<sup>26</sup> Uo. 106. o.

A közjogi gondolkodásban azonban megjelenik a kivételek lehetősége is. Felvethető ugyanis, hogy a modern viszonyok között egyetlen esetben sem valósult meg teljesen az előbbi meghatározás szerinti joguralom. A diplomáciai és más mentességek alapján a jogellenes cselekmények bizonyos köre minden jogrendszerben ki van véve a jog hatálya alól. Bizonyos értelemben ez azért történik így, mert az ilyen személyekre nem vonatkozik a bírói joghatóság. A jog azért nem vonatkozik rájuk, mert nincsenek alávetve neki. Előfordulhat azonban az is, hogy a hatályos jog mindenkire vonatkozik ugyan, de nem érvényesítik mindenkivel szemben.<sup>27</sup>

Az egyenlőség tehát, mint az igazságosság egyik fontos része, nem feltétlenül érvényesül a joguralom általános uralkodása esetén. Ez persze nem csupán az egyenlőség tekintetében van így, a joguralom általában nem biztos, hogy szavatolja a közjót minden vonatkozásban, s azt lehet mondani, hogy esetenként a közjói lényegi vonatkozásait sem biztosítja.<sup>28</sup>

Mindezeket figyelembe véve általánosságban feltétlenül igazat kell adnunk az igazságossági elméletek egyik legkiemelkedőbb képviselőjének, *John Rawls*nak. Rawls fejt ki, hogy az emberek eltérő felfogásuk ellenére is felismerhetik, hogy egy intézmény akkor igazságos, ha az alapvető jogok és kötelességek kijelölésekor a személyek között nem tesznek önkényes megkülönböztetést, s ha szabályai helyesen mérlegelik a társadalmi élet előnyeire vonatkozó ellentétes igényeket.<sup>29</sup>

Itt szükséges megjegyezni, hogy léteznek egészen szélsőséges álláspontok is. *Kelsen* például azt írja, hogy az igazságosságot a jogrendszernek teljes mértékben el kell vetnie. Nincs szükség ugyanis kétféle jogra. A tiszta jogtan monisztikus, és ennek keretében a pozitív jognak nincs és nem is lehet semmiféle jogon kívüli, tudományosan igazolhatatlan értékhorozó alapja, mivel a pozitív jog önmagát alapozza meg. *Kelsen* azonban a mentelmi jog szempontjából fontos egyenlőségi elvet is kritizálja. Kifejti, hogy az egyenlőség, és ezen belül a törvény előtti egyenlőség nem lehet az igazságosság lényege. Az igazságosság ugyanis nem egyenlőség, hanem egyenlőtenség. Az egyenlőség öszszes követője ugyanis arra jut, hogy az egyenlőség-elv természetes következménye, hogy ha az emberek egyenlőtlenek, akkor egyenlőtlenül kell velük

---

<sup>27</sup> Uo. 107. o.

<sup>28</sup> Finnis, J.: A joguralom határai. In: Takács P. (szerk.): i. m. 158. o.

<sup>29</sup> Rawls, J.: A jog uralma az igazságosság elméletében. In: Takács P. (szerk.): i. m. 248. o.

bánni, és ez a lényegesebb mozzanat az egyenlőséggel szemben. Kelsen azonban önmagát a törvény előtti egyenlőséget is bírálja. Véleménye szerint a törvény előtti egyenlőség nem lehet más, mint a törvények szabályszerű alkalmazása, ezért ez nem egyenlőség, hanem a törvény egyszerű követése.<sup>30</sup>

Kelsennek ezt a túlhajtott véleményét kritizálja joggal Radbruch, amikor azt veti ellene, hogy a pozitív jog mércéje és a törvényhozó célja az igazságosság, amely abszolút érték, mint az igaz, a jó, a szép, mivel alapja önmagában van, és nem vezethető le magasabb értékekből.<sup>31</sup>

Frivaldszky meggyőzően mutat rá, milyen következményekkel jár, hogy Kelsen a jogot redukált formájában vizsgálja.

Tárgymeghatározása és módszere Kelsennek eleve érzéketlenné teszi rendszerét a jog alternatív megismerési formáival szemben.<sup>32</sup>

Rawls szerint alapvetően az igazságosságot úgy lehet megteremteni, hogy a meglévő tényleges egyenlőtlenségeket szüntetjük meg, illetve kompenzáljuk.<sup>33</sup> Kelsennek tehát annyiban igaza van, hogy amikor egyenlőség teremtéséről beszélünk, akkor valójában az egyenlőtlenség alapjaiból indulunk ki.

Elsődlegesen úgy tűnik, hogy a Rawls-féle igazságossági elméletekbe az olyan típusú egyenlőtlenségek törvénybe iktatása, mint amelyet a mentelmi jog is képvisel, nem fér bele elsődlegesen. Mielőtt azonban valamilyen kiegészítő elvhez fordulnánk, próbáljuk megvizsgálni, vajon a rawlsi igazságosság-elmélettel szemben milyen lehetőségeket nyújt ezen a területen a konzervatív igazságfelfogás.

A konzervatív igazságossági teóriák Rawlsszal szembeni egyik legismertebb képviselője *John Kekes*.<sup>34</sup> Kekes igen élesen bírálja a rawlsi igazságfelfogást, már önmagában abból a kiindulási pontból, hogy vitatható az igazságosság mint a társadalmi intézményeknek legfontosabb erényeként történő felfogása. Kekes gondolatai azonban sokkal régebről erednek. Már *Platón* kijelentette ugyanis, hogy igazságos mindenkinek megadni, ami jár.<sup>35</sup>

---

<sup>30</sup> Kelsen, H.: *Tiszta jogtan*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001

<sup>31</sup> Radbruch, G.: *Forschule der Rechtsphilosophie*. 2. Auflage, Göttingen, 1959, 24. o.

<sup>32</sup> Frivaldszky J.: i. m. 418. o.

<sup>33</sup> Rawls J.: i. m. 250. o.

<sup>34</sup> Lásd Kekes, J.: *A konzervativizmus ésszerűsége*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001; *Az egalitarizmus illúziói*. Attraktor Kiadó, Gödöllő, 2004

<sup>35</sup> Lásd Platón: *Az állam*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1970

Platónnál jelentkezik az érdem mint az igazságosság szükséges alkotóeleme. Természetesen az igazságos társadalom akkor jöhet létre, hogyha az az értelem által motivált, és nem pedig a vágyak és az érzelmek uralkodnak. Az értelem pedig a jó ismeretével ruház fel mindenkit. A tudás és tehetség a szükséges kellékei a jó megismerhetőségének, míg a platóni elképzelés szerint az erkölcsileg gyengék ezt nem tudják produkálni. Ezért lehetséges az, hogy a jót gyakran éri meg nem érdemelt sérelem, míg a rosszat pedig meg nem érdemelt előny. Mindez vezethet az igazságtalansághoz, amit ki kell küszöbölni.<sup>36</sup>

*Arisztotelész* jelentősen továbbfejlesztette Platón igazságelméletét. Itt jelenik meg az az alapgondolat, amelyet Kelsen a valaha létező legfontosabb igazságosság elméletnek nevezett. Arisztotelész szerint ugyanis az igazságosság lényege egyenlőség az egyenlőknek, és egyenlőtlenség az egyenlőtleneknek.<sup>37</sup> Arisztotelész gondolata tehát az, hogy az egyformát egyformán, a nem egyformát nem egyformán kell kezelni, vagyis mindenkit érdeme szerint. Rawls ezt a felfogást kritizálja azon az alapon, hogy erkölcsi szempontból önkényes, ki milyen természeti adottságok birtokában van, és ezeket hogyan tudja fejleszteni később. Kekes azonban az arisztotelészi véleményt úgy interpretálja, hogy az igazságosság azt követeli meg, hogy az emberek megkapják, amit megérdemelnek, illetve ne kapják meg, amit nem érdemelnek meg.<sup>38</sup>

Természetesen az érdem, mint az igazságosság alapgondolata, meglehetősen sok fejtörést okozhat. Elsősorban azt nem könnyű tisztázni, hogy az egyenlőtlenséget hogyan lehet kiegyenlíteni, továbbá milyen egyenlőtlenség az, amely egyáltalán kiegyenlítésre szorul. Már Arisztotelésznél is megjelenik azonban egy olyan fogalom, amely a mentelmi jog igazságosságának eldöntésénél is vezérfonalul szolgálhat. Ez pedig az, hogy az az egyenlőtlenség lehet igazságos (most az egyenlőtlen kezelésről beszélünk), amely arányos is egyben.

Nem szabad azt elfelejtenünk, hogy az athéni társadalom nagyban különbözik napjaink modern jogállamaitól. A demokrácia zsinórmértékeként felfogott egyenlőség azonban hasonló jelentéstartalommal bír kortól és társadalomtól függetlenül. Általános érvényű tehát az a következtetése is Arisztotelésznek, hogy az általa képviselt igazságkoncepcióba belefér, hogy ha az állami hierarchia különböző pontjain álló személyeket nem egyformán kezelünk.

---

<sup>36</sup> Uo. 267–276. o.

<sup>37</sup> Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*. Európa Kiadó, Budapest, 1997, 123–124. o.

<sup>38</sup> Kekes, J. (2004): i. m. 51. o.



Arisztotelész a talióval kapcsolatban hoz egy példát, amikor azt mondja, hogy ha valakit például egy tisztségviselő megüt, akkor azt nem szabad visszaadni.<sup>39</sup>

Arisztotelésznél az igazságosság gyakorlatilag megegyezik a törvényre épülő igazságossággal. Arisztotelész egyértelműen kimondja, hogy igazságos dolog, ami törvényes és egyenlő.<sup>40</sup> Azt azonban maga is belátja, hogy a törvényes önmagában nem feltétlenül igazságos. A törvény ugyanis csak akkor szolgálhatja az igazságosságot, ha nem ütközik a közösség érdekeibe, illetve megfelel az általános társadalmi erkölcsnek. A pozitív jogi szemlélet tehát itt egyértelműen vegyül a természetjogból eredő értékek keresésével. Ugyanakkor fontos elem, hogyha az érdemek alapján teszünk igazságos-arányos különbségeket, akkor ezt a jog által kell rögzíteni. Az arisztotelészi alapokon nyugvó kekesi elmélet szerint tehát a kulcsszó az érdem. Valaki akkor juthat bármilyen előnyhöz másokkal szemben, hogyha erre érdemes. Az érdem alapjául szolgálhat egy személy jellemvonása, cselekedete, viszonya a többiekhez és még nagyon sok minden más.

Kérdésként merül fel, hogy vajon egy mentelmi jogi szabályozás esetén milyen személyes érdem az, amely az általánostól való eltérő bánásmódot indokolhatja. Nyilvánvaló azonban, hogy itt nem a személyes érdem az, amely alapján a megkülönböztetést tesszük. Maga Kekes is rámutat, hogy nem csak a személyes teljesítmény lehet az érdem alapja. Mindig az általános viszonyok, megállapodások és cselekedetek is meghatározhatják az érdem mibenlétét.

A képviselői mentelmi jognál a képviselői minőség a parlamenthez kötődik, amely a demokratikus állami működés alapegysége. A képviselő azért lesz érdemes az esetleges kiváltságokra, hogy ezt a működést a társadalom szükségesnek és más jelenségeknél esetenként fontosabbnak ítéli meg. Ezt az érdemet is azonban a helyén kell kezelni, és nem lehet a valóságosnál nagyobb mértékben értékelni. Mindamelllett a határai is változhatnak az értékelésnek, azon az alapon, hogy a fennálló helyzet valamilyen ténybeli értékelési, aránybeli vagy logikai tévedésből fakad. Ennek megfelelően lehet az érdemmel arányos, azaz az igazságos bánásmóddhoz eljutni.

Végző soron ugyanerre az eredményre jutunk egy rawlsi gondolatmenet alapján is. A kérdés itt úgy vetődik fel, hogy egy egyenlő jogokat élvező társadalomban mi indokolhatja többletjogok megteremtését. A megfelelő válasz

---

<sup>39</sup> Arisztotelész: i. m.

<sup>40</sup> Uo.

erre az lehet, hogy ha e többletjogokat azért adjuk, mert ez magát az alkotmányos szabadságjogok összességének a fenntartását szolgálja. A többletjogok adása azonban csak eddig a pontig igazolható, tovább már nem. A Rawlsi és a kekesi gondolatmenet tehát két különböző pontból kiindulva találkozik. A Rawlsi egyenlőség feloldható, ha olyan egyenlőtlenséget teremtünk, amely végső soron az egész társadalmat érintő egyenlőséget segíti elő. A kekesi érdem szerinti egyenlőtlenség pedig arra a mértékre korlátozandó, amely az igazságosságnak felel meg az adott társadalomban.

Természetesen az igazságosság tekintetében különbséget kell tenni a felelősségmentesség és a sérthetetlenség között. Míg az első abszolút és teljes, a második relatív és időleges jellegű. Utóbbi azonban kevésbé igazolható akár az érdem, akár az egyenlőség szempontjából vizsgálva.

A mentelmi jognak az egyenlőség és az igazságosság szempontjából történő értékelése a magyar alkotmányosság tükrében is felmerült.

Az Alkotmánybírósághoz benyújtott egyik indítványban azt hangsúlyozták, hogy szinte korlátlan a képviselők mentessége a büntetőjogi felelősség alól, ráadásul egy olyan helyzetben, amikor politikai pártok küldötteikből álló parlament az esetek többségében éppen a politikai szempontjai miatt nem függeszti fel a bűncselekménnyel gyanúsított képviselők mentelmi jogát. Ilyen módon viszont a parlament megakadályozza a pártatlan bíróság által lefolytandó eljárást, és az igazságszolgáltatás érvényesülését, ami ellenkezik a büntetőeljárás törvény 20. §-ában foglaltakkal. Az indítvány minderre tekintettel az országgyűlési képviselők jogállásáról szóló 1990. évi LV. törvény 4., továbbá 5. §-ának (1) és (6) bekezdései alkotmányellenességének megállapítását és megsemmisítését indítványozta azzal, hogy e törvényszakaszok sértik az alkotmány 57. §-ának (1) bekezdésében deklarált bíróság előtti egyenlőséget.<sup>41</sup>

Az Alkotmánybíróság helyesen rámutatva arra, hogy az alkotmányos szabály egy eljárási alapelv, arra a következtetésre jutott, hogy ez viszont nem áll alkotmányjogilag értékelhető összefüggésben az alkotmány 20. §-ának (3) bekezdésében deklarált mentelmi joghoz kapcsolódó képviselői jogállási törvény rendelkezéseivel. Nincs szó ugyanis arról – mondja ki az Alkotmánybíróság –,

---

<sup>41</sup> Alkotmány 57. § (1) bekezdés: A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.

hogy a képviselők valamely privilegizált perbeli jogállása a törvény előtti egyenlőség sérelméhez vezetne. Ha ugyanis az Országgyűlés a képviselő mentelmi jogát felfüggeszti, nincs akadálya annak, hogy őt bíróság elé állítsák, és ez esetben ügyét ugyanolyan szabályok szerint bírálják el, mint a többi állampolgárét. A mentelmi jog felfüggesztése esetén a bíróság előtti egyenlőség elve maradéktalanul érvényesül, és a képviselőt a bírósági eljárásban többletjogok nem illetik meg.<sup>42</sup>

Ez az alkotmánybírósági határozat azonban több szempontból sem teljesen kielégítő. Egyrészt az Alkotmánybíróság ebben a döntésében nyilvánvalóan a sérthetlenségről nyilvánít véleményt, a felelősségmentességről azonban nem. Ráadásul a sérthetlenségről is közvetett módon. Az ugyanis nem vitatható, hogy a bíróság előtt már tényleg mindenki egyenlő, ha oda kerül. Legalábbis így van ez a közvadás ügyekben. Nincs azonban így a magánvadás, illetve pótmagánvádra üldözendő ügyekben, hiszen itt az eljárás közvetlenül a bíróság előtt kezdődhet, és a képviselő–nem képviselő közötti különbségtétel a bíróság előtti eljárásban mutatkozik meg. Másrészt viszont az alapproblémát az jelenti, hogy valaki egyáltalán bíróság elé kerülhet-e.

Az Alkotmánybíróságnak kétségkívül igaza van abban, hogy az alkotmány nem általában törvény előtti egyenlőségről, hanem a bíróság előtt folyamatban lévő eljárási egyenlőségről beszél. Maga az Alkotmánybíróság azonban az, amely ezt a különbségtételt némileg relativizálja. Egy másik határozatában ugyanis kimondja, hogy a jogalkalmazás során általános érvényű elv az alkotmány 57. §-ában deklarált törvény előtti egyenlőség, amely a személyek általános jogegyenlőségének a bírósági eljárásra való vonatkoztatása. Az Alkotmánybíróság arra is rámutat, hogy az alkotmány 57. §-ának (1) bekezdése a törvény előtti egyenlőséget jogérvényesítési szempontból deklarálja, tehát valójában eljárásjogi garancia arra, hogy jogainak érvényesítése tekintetében a bíróság (törvény) előtt mindenkinek egyenlő esélye van.

Ugyanakkor az Alkotmánybíróság mindezt nem szűkíti le a büntetőeljárási törvény által deklarált egyenlőségre. Rámutat arra ugyanis, hogy a bíróságok és hatóságok által alkalmazott hátrányos megkülönböztetés elleni fellépés lehetőségét egyrészt a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény 10. §-a biztosítja kimondva, hogy a bíróság előtt mindenki egyenlő, másrészt a különböző hatóságok eljárásaira vonatkozó törvények is,

<sup>42</sup> 830/B/1998. AB határozat, ABK 2003/12. (XII. 31.)

így például az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény. A különböző bíróságok és hatóságok határozatai, illetve eljárása elleni jogorvoslat pedig bármilyen jog- vagy érdeksérelem esetén igénybe vehető, így akkor is, ha annak alapja a diszkrimináció tilalmának megsértése.<sup>43</sup>

Az Alkotmánybíróság idézett döntése, bár továbbra is eljárási alapelvként kezeli az alkotmány 57. §-ának (1) bekezdését, ezt azonban nem csupán a bírósági, hanem más eljárásokra is értelmezni tudja, másrészt szoros összefüggést állapít meg általában a törvény előtti egyenlőséggel, végül de nem utolsósorban utal arra is, hogy ez az elv közvetlen összefüggésben van a mindenkire kötelező diszkrimináció tilalmának elvével.

Azt, hogy a tárgyaláshoz való jognál többről van szó, az Alkotmánybíróság más határozatban is megerősíti. Az alkotmány 57. §-ának (1) bekezdése, figyelemmel az 1976. évi VIII. törvényerejű rendelettel kihirdetett polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 14. cikk 1) pontjának, valamint az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok védelméről szóló egyezmény 6. cikk 1) pontjának értelmezésére is, a tárgyaláshoz való jognál szélesebb jogokat, illetve az állam büntetőhatalmának gyakorlásával szemben szélesebb alkotmányos követelményeket állít. A tisztességes eljárás (fair trial) követelménye nem egyszerűen egy a bíróságnak és az eljárásnak itt megkövetelt tulajdonságai közül (tudniillik mint igazságos tárgyalás), hanem az idézett alkotmányi rendelkezésben foglalt követelményeken túl – különösen a büntetőjogra és -eljárásra vonatkozóan az 57. § többi garanciájának teljesebbségét is átfogja. Mi több, az egyezségokmánynak és az európai jogok európai egyezményének – az alkotmány 57. §-a tartalmához és szerkezetéhez mintát adó – eljárási garanciákat tartalmazó cikkei általában elfogadott értelmezése szerint a fair trial olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet csupán megítélni.<sup>44</sup>

A büntetőeljáráshoz pedig az eljárás megindulása, annak feltételrendszere, az itt található akadályok – eljárási, de részben anyagi jogi akadályok is – nyilvánvalóan hozzátartoznak.

Az Alkotmánybíróság az előbbiekkal ellentétben a mentelmi joggal összefüggésben más határozatában az 57. § (1) bekezdés szűkítő értelmezését tartja irányadónak. Az ügyészek mentelmi jogát taglaló határozatában a bíróság

<sup>43</sup> 45/2000. (XII. 8.) AB határozat. MK, 2000/120. (XII. 8.), ABK 2000/12. (XII. 31.)

<sup>44</sup> 6/1998. (III. 1.) AB határozat. MK, 1998/18. (III. 11.)

kimondta, hogy az 57. § (1) bekezdés a bírósághoz fordulás alapjogát állapítja meg csupán. Ez az alkotmányos rendelkezés ugyanis mindenkinek alanyi jogosultságot ad ahhoz, hogy jogát a független és pártatlan bíróság előtt érvényesítse. Az akkor hatályos ügyészségi törvény által biztosított sérthetlenség az Alkotmánybíróság felfogásában nem azt jelenti, hogy az érintettek valamely privilegizált perbeli jogállása a törvény előtti egyenlőség sérelmével járna. Ha ugyanis a jogosult az eljárás megindításához hozzájárul, nincs akadálya annak, hogy az érintettet bíróság elé állítsák, és ez esetben ügyét a többi állampolgárhoz hasonló szabályok alapján bírálják el.

Ez a határozata az Alkotmánybíróságnak azonban tartalmaz egy olyan megállapítást is, amely szoros összefüggésbe hozható azokkal a korábban tárgyalt elméleti kérdésekkel. Az indítványozó szerint ugyanis az ügyészségi törvény kifogásolt rendelkezése a diszkrimináció tilalmába is ütközik, mert a legfőbb ügyész és az ügyészek részére az állampolgárokéhoz képest indokolatlan privilegizált mentelmi jogot biztosít.

Az Alkotmánybíróság határozatában kifejtette, hogy az alkotmány 70/A § (1) bekezdése nem mindenfajta különbségtételt tilt. Az alkotmányos tilalom elsősorban az alkotmányos alapjogok tekintetében tett megkülönböztetésekre vonatkozik. Abban az esetben, ha a megkülönböztetés nem alapvető jog tekintetében történt, a megkülönböztetés alkotmányellenessége akkor állapítható meg, ha az emberi méltósághoz való jogot sérti, és a megkülönböztetésnek nincs a tárgyilagos mérlegelés szerinti ésszerű indoka, vagyis az önkényes.<sup>45</sup>

Az Alkotmánybíróságnak az ilyen irányú gondolkodása még plasztikusabban fejeződik ki más határozataiban. Így kifejtette, hogy a hátrányos megkülönböztetés tilalma szerint az állam az azonos típusú jogviszonyokon belül az alanyi jogok elosztását illetően kellő súlyú alkotmányos indokok hiányában nem különböztethet az alkotmány 70/A § (1) bekezdésében írt szempontok szerint. Nem tartozik azonban ebbe a körbe, vagyis nem tilalmazott a megkülönböztetés, ha a jogi szabályozás eltérő jogalanyi körre vonatkozóan állapít meg rendelkezéseket. A jogalanyok közötti megkülönböztetés tehát abban az esetben minősülhet alkotmányellenesnek, ha a jogalkotó az azonos szabályozási kör alá vont jogalanyok között tett önkényesen, ésszerű indokok nélkül különbséget.<sup>46</sup>

---

<sup>45</sup> 865/B/2003. AB határozat. ABK, 2004/11. (XI. 30.)

<sup>46</sup> 191/B/1992. AB határozat. ABK, 1992/10. (X. 31.)

Az Alkotmánybíróság mindezekből arra a következtetésre jutott, hogy a nem azonos jogállású és tevékenységű személyek között tett különbségtétel nem minősíthető diszkriminatívnak.<sup>47</sup>

Legegyértelműbben azonban az Alkotmánybíróság akkor fogalmazott, amikor kimondta, hogy alkotmányellenes megkülönböztetés csak akkor állapítható meg, ha összehasonlítható helyzetben lévő személyek között tesz a jogalkotó olyan különbségtételt, amely alapjogsérelmet okoz, illetőleg azzal az egyenlő méltóság alkotmányos követelményét sérti.<sup>48</sup> Az Alkotmánybíróságnak ez a megállapítása tartalmilag szinte semmiben sem különbözik az arisztotelészi igazságosság-elmélet alaptételétől. Ahogy Arisztotelész megfogalmazta, egyenlőség az egyelőknek, és egyenlőtlenség az egyenlőtleneknek.<sup>49</sup>

Az Alkotmánybíróság tehát, megítélésem szerint, helyesen mutat rá a 70/A § és az Arisztotelész által lefektetett igazságelv közötti összefüggésre. Nincs másról szó, mint hogy nem minősül megengedhetlen megkülönböztetésnek tehát, ha a jogi szabályozás eltérő jogalanyi körre vonatkozóan állapít meg eltérő, esetenként erre a jogalanyi körre kedvező rendelkezéseket. Ugyanez a gondolat az Európai Bíróság gyakorlatában is megjelenik: „Az egyenlő bánásmód és a hátrányos megkülönböztetés tilalma elvének tiszteletben tartása megköveteli, hogy az összehasonlítható helyzeteket ne kezeljék eltérően, és az eltérő helyzeteket ne kezeljék ugyanúgy, hacsak az ilyen bánásmód objektíve nem igazolható.”<sup>50</sup>

Így Drózdny Győző mentelmi ügyének tárgyalásakor Szilárd Béla képviselő fejtette ki a Nemzetgyűlés ülésén, hogy „a mentelmi jog által nyújtott jogi helyzet nem tekinthető a jogegyenlőség elvével összeütközésben álló privilegiumnak, mert abban kizárólagosan a törvényhozási funkciót természetesen megillető különös biztosítás és nem egyúttal a képviselőt mint magán-személyt is különösen védelmező szempont nyilvánul meg”.<sup>51</sup>

A nehézség abból adódik, hogy az egyenlőtlen jogalkotás határait ki kell ahhoz jelölni, hogy az egyenlőtlenség a rawlsi egyenlőséget, illetve az arisztotelészi-kekesi érdemet megfelelően kiküszöbölje, illetve szolgálja.

<sup>47</sup> 954/B/1997. AB határozat. ABK, 2001/11. (XI. 30.)

<sup>48</sup> 865/B/2003. AB határozat. ABK, 2004/11. (XI. 30.)

<sup>49</sup> Arisztotelész: i. m.

<sup>50</sup> C-248/09 számú Koninklike Cooperative Cosun (EBHT 200. I-10 211.P.)

<sup>51</sup> Nemzetgyűlési Napló, IV. kötet. 1990, 126. o.

Az Alkotmánybíróságnak az idézett határozatai ezért csak az első lépésig jutottak el, míg ezzel a második lépéssel mind a mai napig bizonyos tekintetben adósak vagyunk.

Végző következtetésként azt állapíthatjuk meg, hogy a mentelmi jog formai és tartalmi értelemben is megfelel a jogállam által támasztott követelményeknek, léte önmagában nem kérdőjelezhető meg. Igazságos és olyan alapelvekkel összeegyeztethető, mint a törvény előtti egyenlőség, csak akkor lesz, ha nem terjeszkedik túl a céljának megfelelő legszűkebb határokön.

## Irodalom

**Arisztotelész (1997):** *Nikomakhoszi etika*. Európa Kiadó, Budapest

**Bölony J. (1937):** *Mentelmi jog I. kötet*. Budapest

**Daruváry G. (1890):** *A mentelmi jog*. Tudori értekezés. Révai Leó Nyomdája, Budapest

**Drinóczi T. – Petrétei J. (2006):** *A képviselői mentelmi jogról de lege ferenda*. Jogtudományi Közlöny, 2006/6. szám, 257. o.

**Dworkin, R. (1995):** *A politikai bírók és a joguralom*. In: **Takács P. (szerk.):** *Joguralom és jogállam*. Osiris Kiadó, Budapest

**Finnis, J. (1995):** *A joguralom határai*. In: **Takács P. (szerk.):** Uo.

**Frivaldszky J. (2007):** *Klasszikus természetjog és jogfilozófia*. Szent István Társulat, Budapest

**Gellér B. J. (1998):** *Rendszerváltás a büntetőjog általános részében*. Állam- és Jogtudomány, 3–4. szám, 339–352. o.

**Grotius, H. (1960):** *A háború és a béke jogáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest

**Karsai J. (1996):** *Mentelmi ügyek az új ciklusban 1990–1995*. In: *Képviselők jogállása I. Parlamenti Módszertani Iroda*, Budapest [Parlamenti dolgozatok IV.]

**Kekes, J. (2001):** *A konzervativizmus ésszerűsége*. Európa Könyvkiadó, Budapest

**Kekes, J. (2004):** *Az egalitarizmus illúziói*. Attraktor Kiadó, Gödöllő

**Kelsen, H. (2001):** *Tiszta jogtan*. Rejtjel Kiadó, Budapest

**Platón (1970):** *Az állam*. Gondolat Kiadó, Budapest

**Radbruch, G. (1959):** *Forschule der Rechtsphilosophie*. 2. Auflage, Göttingen

**Rawls, J. (1995):** *A jog uralma az igazságosság elméletében*. In: **Takács Péter (szerk.):** i. m.

**Schmitt, K. (1995):** *A törvényhozó állam*. In: **Takács Péter (szerk.):** Uo.

**Scruton, R. (1995):** *Totalitarizmus és joguralom*. In: **Takács Péter (szerk.):** Uo.

**Sepsi T. (2000):** *A parlamenti képviselők mentelmi joga a gyakorlat tükrében*. Studia Collegii de Stephano Bibo nominati, Tomus II., Budapest

**Somló B. (1914):** *A helyes jog elmélete*. Kolozsvár

**Somló B. (1927):** *Juristische Grundlehre*. Leipzig

**Varga Zs. A. (2010):** *A közigazgatási jog alkotmányos meghatározottsága*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs

**Vargha F. (1924):** *A képviselők felelőtlensége*. A Jogállam Könyvtára, Budapest

**Vargha F. (1932):** *Mentelmi jog és személyes szabadság*. Jogtudományi Közlöny, 23. szám, 137–140. o.; 24. szám, 149–152. o.

**Welcker, K. T. (1964):** *Die letzten Gründe von Recht, Staat und Strafe*. Scientia Verlag, Neudr. d. Ausg.

**Wiener A. I. (2000):** *Büntetőpolitika – büntetőjog (jogszabálytan)*. In: **Wiener A. I. (szerk.):** *Büntetendőség, büntethetőség*. MTA ÁJI-KJK-Kerszöv, Budapest



# Erőszakszervezet vagy biztonságot szolgáltató hatóság

## Tanulmány a rendőrségről

*Demokratikus jogállamban a rendőrség nem a politikai hatalom erőszakszerve, hanem a társadalom számára biztonságot szolgáltató közigazgatási hatóság. A dolgozat mellett érvel, hogy a jó közbiztonság a társadalom közös teljesítménye, amelyben a rendőrség csak az egyik, habár nagyon fontos partner. Annak érdekében, hogy a települések helyi biztonságának megteremtésében a lakosság és a rendőrség együttműködhessen, a jövőben Magyarországon is kívánatos lenne önkormányzati rendőrség létrehozása. A jelenlegi túlcentralizált és militarista szervezet alig képes megvédelmezni a vidék magukra hagyott lakosait.*

1991-ben neves külföldi rendőrségi szakértők világították át hazánk legnagyobb rendészeti szervezetét, a rendőrséget. Egyik első jelentésükben arra hívták fel a figyelmet, hogy demokratikus jogállamban a rendőrség nem a politikai hatalom erőszakszerve, hanem a társadalom számára biztonságot szolgáltató közigazgatási hatóság.<sup>1</sup> A kulcsfontosságú gondolat három alapkérdés megválaszolására hívta fel mindazokat, akik felelősséget vállaltak a Magyar Köztársaság közbiztonságáért és a rendészeti szervek jogállami megújításáért. *Először* azokat a fejleményeket kellett megismerni, amelyek megváltoztatták a közbiztonságnak a pártállami múltban kialakult felfogását, *másodszor* újra kellett értelmezni a biztonság és a szabadság kapcsolatát, *harmadszor* pedig az várt tisztázásra, hogy az alkotmányos demokráciában mi a rendészet társadalmi rendeltetése, milyen szerepet vállalhat a rendészeti igazgatás a közbiztonság megteremtésében.

### A közbiztonság

A közbiztonság társadalmi szükséglet, „...a büntetőjogra vonatkoztatva a társadalmi reprodukció normális feltételeinek megteremtése a közbiztonság és közbátorság, vagyon- és életbiztonság hivatalos garantálása”<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> A hatékony és demokratikus magyar rendőrségre vonatkozó javaslatok. 1991

<sup>2</sup> Szabó A.: Bűnözés–ember–társadalom. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980, 138. o.

Minthogy a biztonság az értelmes emberi lét elemi feltétele, ez arra ösztönözhetné az államhatalomért vetélkedő pártokat, hogy a közbiztonságot tegyék a politikai konszenzusok első számú tárgyává. Ehelyett azt látjuk, hogy bizonytalan tartalma és a sokféle interpretációs lehetőség miatt a közbiztonság felettébb alkalmas arra, hogy a legélesebb pártharcok eszköze legyen.

A probléma nehezen megragadható tartalmát az Alkotmánybíróság is jelezte egyik határozatában: *„A közbiztonság mibenléte, viszonya a közrendhez, a belső rendhez, illetve utóbbiak fogalmi meghatározása tudományos viták tárgya. Az Alkotmánybíróságnak nem feladata ezekben állást foglalni [...] A közbiztonság kétségtelenül alkotmányos értéktartalommal bír. A fogalom, a jelenség és a cél struktúrája azonban olyan bonyolult és szerteágazó, hogy az értelmezésben nagyfokú bizonytalanságra, illetve önkényességre vezethet”* [13/2001. (V. 14.) AB határozat].

*A közbiztonság a nem anyagi jellegű infrastruktúrájának az a része, ami ahhoz szükséges, hogy az egyének és közösségeik megvalósíthassák a társadalom számára értékes céljaikat.* A közbiztonság védelmezése beruházásigényes feladat, amiként példának okáért az útépítés is nagyon drága vállalkozás. De az idézett formulában van még egy felismerés: a jó közbiztonság támogatja a kockázatokat is vállaló, személyes bátorságot és autonómiát követelő, felelősséggel végzett értékteremtő munkát. Az alkotó tevékenység egyéni és közösségi szabadságjogokat feltételez. Az a biztonság, amely az emberi jogok megsemmisítésével érhető el, semmit nem ér, mert az ilyen állapot a társadalmak éltető erejét pusztítja el.

## Szabadság és biztonság

*„A szabadság tiszteletben tartása mindenki fő törekvése a jövő Európájában. A biztonság csupán eszköz a szabadság fenntartására, amelynek a joguralom, az európai és a nemzetközi emberi jogi kötelezettségek keretén belül kell maradnia. A szabadság és a biztonság e viszonyának kell irányítania az Unió politikáját.”*<sup>3</sup>

A gondolat nem új. *Montesquieu* a törvények szelleméről szóló híres munkájában a következőket írta: *„A filozófiai értelemben vett szabadság az egyéni akarat gyakorlásában vagy legalábbis (ha valamely rendszerről kívánunk*

<sup>3</sup> Tóth J. (ford.): A szabadság és a biztonság változó összképe Európában. Fundamentum, 2007/3.

szólni) abban a meggyőződésben áll, hogy az ember szabadon gyakorolja akaratát. A politikai szabadság a biztonságban áll, vagy legalábbis abban a véleményben, amelyet az ember saját biztonsága felől alkot.”<sup>4</sup>

A posztmodern társadalmakban a szabadság és a biztonság eltéphetetlen kapcsolata felbomlani látszik. Különösen a politikai propagandában tapasztalhatjuk, hogy egyre gyakrabban kijátszhatók egymás ellen, noha egymás nélkül nem is létezhetnének.

A kialakult helyzetnek két oka is lehet. Az *egyik* a veszélyforrások mértéktelen megszorodása, ami a biztonság helyébe a félelemnek, a szorongásnak nyit utat, a *másik* pedig az a hamis látszat, miszerint a veszélyek növekedéséért a szabadság-eszme „túlhajszolása” tehető felelőssé. Ha az annyira óhajtott rend felbomlásáért az alkotmányos demokráciák humanista jogelvéit hibáztatjuk, akkor minden készen áll a rendészeti hatalom kiterjesztéséhez.

Terjedőben van egy sajátos biztonságpolitikai felfogás, amely a kockázatoknak olyan korábban soha nem tapasztalt tömegéről szól, ahol a társadalmak hagyományos kontrollmechanizmusai csődöt mondanak: „A biztonságpolitika nemzeti, európai és nemzetközi szinten olyan változásoknak van kitéve, amelyek feloldották a belső és a külső biztonság, az állami és a magánbiztonság, a prevenció és a represszió, valamint az ezekhez hozzárendelt, illetve tőlük elkülönülő intézmények egykor szigorú szétválasztását. Elsősorban a belső és a külső biztonság, valamint a rendőri és katonai biztonság közti különbségek szűnnek meg, helyet biztosítva egy humanitárius intervenciókat is igazoló nemzetközi biztonságkoncepciónak.

A humanitárius intervenció a bűnözés ellen, valamint a jog biztosítására irányul: az emberi jogok súlyos megsértésében, az emberiség elleni bűncselekményekben a nemzetközi biztonságot veszélyeztető tényezőket lát, és eltávolodik azon értelmezéstől, amely szerint a nemzetközi biztonság veszélyét kizárólag az államok közötti katonai agresszió jelenti.”<sup>5</sup>

Az iménti helyzetkép a kérdések egész sorát veti fel. Témánk szempontjából kétségesse válik, hogy a közbiztonság, mint létező társadalmi folyamatok jellemzésére alkalmas kategória egyáltalán fenntartható-e.

<sup>4</sup> Montesquieu: A törvények szelleméről. Osiris–Attraktor Kiadó, Budapest, 2000, 293. o.

<sup>5</sup> Albrecht, H.-J.: A biztonságkoncepció átalakulása és ennek következményei az európai bel- és jogpolitikában. Belügyi Szemle, 2006/2., 3–26. o.

A közbiztonság nem elavult fogalom. Világosan elkülöníti a magán- és a közélet terepeit. Fenntartja a különbségeket a közjog és a magánjog szabályozási megoldásai között, felelősséget vállal az egyes emberért, de nem vonja el az egyéni önvédelem lehetőségét, számol a közbiztonságot fenyegető veszélyekkel, és meghatározza azokat a jogellenes magatartásokat, amelyek ellen a közhatalom represszív eszközöket vehet igénybe. A gazdaság, a környezetvédelem, a szociális biztonság, az egészségügy, a kultúra és az oktatás rendészeti úton nem fejleszthető. A közbiztonság attól kap értelmet, hogy hatósági eszközökkel történő oltalmazása ezeknek az értékeknek létrehozni képes rendszereknek a zavartalan működését segíti.

### A dinamikus közbiztonság-fogalom és a kontroll-elméletek

Az állapotként felfogott közbiztonság *statikus fogalom*. E szerint a közbiztonság a társadalmi jelenségek mérhető tartományába illeszkedik, a személy- és vagyónbiztonság objektív állapotát a bűnügyi statisztika tükrözi. A közbiztonságról kialakult közvélemény a szubjektív biztonságról tudósít. Utóbbi megbecsüléséhez rendszeres közvélemény-kutatásokra van szükség. A dinamikus fogalomként meghatározott *közbiztonság kooperációs termék*, amelyben az állam hatósági szolgáltatásai, valamint az önvédelem egyéni és kollektív teljesítményei összegeződnek.

*Maurice Cusson*, a téma egyik legismertebb tanulmányozója a közbiztonsági tevékenységet rendészeti hatósági és magánvállalkozói akciók (*action de sécurité*) sorozatának írja le, amelynek struktúráját a védelemre szorulóknak, a védelmi kapacitással bíróknak és a veszélyeket keltő jogsértők alkotják. Ehhez képest a közbiztonsági tevékenység funkciói a következők: a veszély felismerése, a veszély elemzése és megismerése, a megelőző, a represszív és az elhárító intézkedések bevezetése, valamint a biztonság elért fokának mérése.<sup>6</sup>

A dinamikus közbiztonság-felfogás nem lenne megérthető a társadalmi kontrollok átfogó tanulmányozása nélkül. Ez a szemlélet a magyar kriminológiai szakirodalomban is jól nyomon követhető.

Idézzük *Gönczöl Katalin* tanulmányából: „A longitudinális analízisen alapuló kutatásokból markáns érvanyagot merített az 1950-es évektől kezdődően

<sup>6</sup> Cusson, M.: De l'action de sécurité. In: Cusson, M. – Dupont, B. – Lemieux, F.: *Traité de sécurité intérieure*. Cahiers du Québec. Collection droit et criminologie, Québec, 2007, 47. o.

kialakuló *kontrollelmélet*, amely a társadalmi esélyek helyett *a közösségek megtartó képességét* vizsgálta. Nem az integrációs adottságokkal foglalkozott, hanem a kontrollmechanizmusokkal. Azt minősíti, hogy a kontrollok az adott körülmények között mennyire képesek normakövetésre ösztönözni.

A kontrollelmélet szerint a személyiség nem kiszolgáltatott rabja az őt körülvevő tényezőknek, hanem racionális, döntésképes lény, aki mérlegeli, hogy az éppen felmerült szükségletének kielégítésében vagy konfliktusának feloldásában mit kockáztat akkor, ha a deviáns megoldást választja.”<sup>7</sup>

A kontroll kriminológiája merőben ellentétes irányú kriminálpolitikai elméletek meglapozására alkalmas. Miközben az „...amerikai modellt az ismertté vált bűnelkövetőkkel szembeni szigorúság, a szabadságvesztés alkalmazásának hihetetlen mértékű kiterjesztése és a zéró tolerancia elvének érvényesítése jellemzi”, addig Európában ez a szemlélet a bűnözés féken tartására rendelt állami apparátusok kritikai elemzésére adott lehetőséget.<sup>8</sup>

A kontroll-elméletek sajátos interpretációját olvashatjuk *Jean Louis Loubet del Bayle* munkásságában, aki kapcsolatot talált a rendőrség társadalmi rendeltetésének értelmezése és a társadalmi kontrollok működése között. Del Bayle különbséget tesz pozitív és negatív kontrollok között. Kiindulási pontja az emberi közösségeknek az a sajátossága, hogy magatartási szabályokkal képesek az alkalmazkodásra és a közös cselekvésre. A normák jelentős és dinamikus változó része *pozitív kontrollként* funkcionál, és értékek létrehozását teszi lehetővé. A magatartási szabályoknak egy másik, lényegesen szűkebb, de jóval időt állóbb köre *negatív kontrollként* a már meglévő anyagi és szellemi értékek védelmére szolgál.

A negatív magatartási szabályok érvényesülésének két nagy rendszere alakult ki: ezek *a társadalom belső és külső negatív kontrollmechanizmusai*.<sup>9</sup>

A negatív belső kontroll alapja a rossztól visszatartó morál, hordozója maga a személyiség, aki ezt a morált a szocializáció folyamatában elsajátította,

<sup>7</sup> Gönczöl K.: A bűnözés társadalmi reprodukciója, deviancia-kontroll, bűnözéskontroll. In: Borbíró A. – Kerezi K. (szerk.): A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. kötet IRM, Budapest, 2009, 21–37. o.

<sup>8</sup> Kerezi K.: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. Complex Kiadó, Budapest, 2006, 69. o.

<sup>9</sup> Loubet del Bayle, J.-L.: Sécurité et controle social. In: Cusson, M. – Dupont, B. – Lemieux, F.: i. m. 59. o.

olyan intézményeken keresztül, mint a család, az iskola, az egyház és az erkölcsösséget közvetítő számos más közösség.

A negatív külső kontroll alapja a közösség alkotta és a közösségi létet meghatározó szabály, valamint annak számonkérése egyes tagjaitól.

A negatív külső kontrollnak további két válfaja különböztethető meg, a *közvetlen* és a *közvetett* forma.

### ***A közvetlen és közvetett negatív külső kontrollok***

A *negatív közvetlen külső társadalmi kontroll* jellemzője, hogy a közösségi és az egyéni tevékenységek nem választhatók el egymástól, ezért lehetőség van arra, hogy a közösség minden tagja őrködjön minden tagjának teljes élete felett. Mindenki ellenőriz mindenkit. A normasértést azonnal és spontán módon követi a közösségi szankció, ami a kiközösítéstől a bűnös elpusztításáig terjedhet. A primitív, tradicionális falusi társadalmak képesek ilyen módon működni, amit a modern társadalmak már nem követhetnek, kénytelenek tehát a közvetett kontrollok egész intézményrendszerét létrehozni.

A *negatív közvetett külső társadalmi kontroll* jellemzője, hogy a közösségi és az egyéni tevékenységek élesen elkülönülnek egymástól, és bonyolult rendszereket alkotnak. Az őrködő funkció a munkamegosztás egyik ágaként jelenik meg, külön erre a célra létrehozott intézményekben valósul meg, csak az egyéni életvitel bizonyos területeire korlátozódik. A normasértést időben később követi a jogintézményként meghatározott és formalizált eljáráshoz kötött szankció.

A *negatív közvetett külső társadalmi kontrollok* intézményei maguk is két típusba sorolhatók: közigazgatási hatóságként működő *rendészeti hivatalok* és *magánbiztonsági vállalkozások*. A rendőrhivatal a közjogból kapja a felhatalmazást, működését ugyancsak közjogi formák határozzák meg, fő eszköze a legitim fizikai erőszak monopóliuma. A magánbiztonsági szolgáltatásoknak nincs hatósági jogkörük, a felhatalmazást a magánjogból merítik. Jogosítványaik nem terjednek túl a tulajdon- és az önvédelem hatókörén. Ennek forrása a *tulajdonjog*, amelynek egyes jogosultságai szerződéssel engedhetők át a tulajdon védelmét ellátó vállalkozásnak.

A *közvetlen és közvetett negatív külső társadalmi kontrollok* egymást kiegészítő hatásmechanizmusait a modern polgári állam teremtette meg. Ez azt is jelentette, hogy a közösség lemondott az önvédelem bizonyos formáiról, amelyek

a tradicionális társadalmakban akár a vétkes életének kioltását is jelenthették. Ezt a folyamatot nevezhetjük „az erkölcs civilizációjának”.<sup>10</sup> Minthogy azonban a társadalom békéjének fenntartásához a modernitásban is szükség van fizikai erőszakra, az erőszak meghatározott formáinak államosítására került sor, amit viszont a jogi garanciák korlátoznak. Ezt a folyamatot nevezhetjük „az erőszak civilizációjának”.

De mindez miként működik napjainkban, és hogyan fog alakulni a poszt-modern társadalmak jövője?

A társadalomtudósok egy része azt jósolja, hogy a belső, valamint a közvetlen negatív külső kontrollok szerepe csökken, miközben soha nem látott méretekben kiterjed a közvetett negatív külső társadalmi kontrollok szerepe. Ez a rendészeti igazgatásnak az állami szerepek sorában elfoglalt súlyát is növelni fogja, de még nagyobb mértékben szélesedik majd a magánbiztonsági szolgáltatások részaránya.<sup>11</sup> E jövőképnek lehetséges egy optimista és egy pesszimista változata.

### *Az optimista vízió*

Az optimista változat szerint a leghatékonyabb belső kontroll, az erkölcs nem veszíti el jelentőségét, csupán azt történik, hogy egyre határozottabban a pozitív kontrollok között kap helyet az olyan erkölcsi értékek terebélyesedésével, mint a szolidaritás és a tolerancia. Az erkölcs a negatív tartományban is megőrzi funkcióit, de nem úgy, mint közvetlen erkölcsi represszió, hanem mint a jogi tilalmak erkölcsi aranyfedezete. Ehhez azonban az kell, hogy a büntetőhatalom megmaradjon a humán értékekre támaszkodó önkorlátozó természeténél.

Az optimista forgatókönyvben a közvetlen negatív külső kontrollok szerepe csupán a közbiztonságot fenyegető globális veszélyek kezelésében szorul a háttérbe, mert sem a nemzetközi szervezett bűnözést, sem a terrorizmus elleni küzdelmet nem lehet a társadalmak spontán önvédelmi képességeire bízni. Ezzel szemben viszont a lokális veszélyek elhárításában változatlanul megmarad a helyi közösségek társadalmi eszközökre támaszkodó önszabályozó ereje. Az optimista scenárióban valóban növekszik a rendészeti hatóságok súlya, de nem a legitim fizikai erőszak-monopólium szélesítésével, nem a rendőri

<sup>10</sup> Elias, N.: La dynamique de l'Occident. Calman-Lévy, Paris, 1975

<sup>11</sup> Stenning, M. P.: Les pouvoirs et les responsabilités de la police privée. Strasbourg, 24–26 Novembre 1999.

létszám növelésével, és nem is az emberi jogok további korlátozásával, hanem a professzionalizmus fokozásával, a társadalommal való kooperációs képességek növelésével, a közbiztonsági szolgáltatások mennyiségének és minőségének javításával.

Az optimista jövőképben a magánbiztonsági vállalkozások a szerződéses szabadság, a tulajdon tisztelete és a törvény előtti egyenlőség szellemében növelik piaci szerepüket, de nem törekszenek hatósági pozícióra, szolgáltatásaik színvonalát a veszélyek felismerésében és megelőzésében szerzett professzionalizmus garantálja. A magánbiztonság nem a gazdagok kiváltsága, hanem a tulajdonosok kötelessége, amivel a közbiztonság erősítéséhez is hozzájárulnak.

### *A negatív változat*

A negatív változat szerint erkölcsi válság felé haladunk, amelyben a morális fékek elveszítik korábbi jelentőségüket. A szolidaritás és a tolerancia helyett a mindenki harca mindenki ellen korszaka tér vissza. A korlátlan büntetőhatalom visszaépítése fog történni, amely a humán értékeket a gyengeség jeleként utasítja el.

A negatív forgatókönyvben a nemzetközi szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni küzdelem határozza meg az állami erőszak kivételes felhatalmazásait, amelyből azután fokozatosan az általános szabály rangjára emelkedik, elnyomva ezzel a helyi közösségek önvédelmi képességeit. A biztonság újra az erős állam ajándéka lesz, amelynek elnyeréséért a polgárok szívesen adják szabadságukat.

A negatív scenárióban az emberi jogok további korlátozásával és a legitim fizikai erőszak-monopólium szélesítésével növekszik a rendészeti hatóságok súlya, ami szükségszerűen a társadalmi támogatások elvesztéséhez vezet. Születőben lehet az a rendőrség, amelyik harcot folytat a társadalommal, ahelyett hogy védelmezné.

A negatív jövőképben a magánbiztonsági vállalkozások könnyen válhatnak a kiváltságosok magánhadseregeivé, alvilági alakulatokká, ami a közbiztonság teljes felbomlásához vezethet.

A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy miként váltható optimista irányba a jövőbe vezető út.



## Az egyén biztonsága

A bűn legkiszolgáltatottabb célpontja az egyes ember, a magányos polgár, aki mind sérülékenyebb, és közben védekező képességei csak fogyatkoznak. Nem csoda, hogy a bűnözéstől való félelem úgyszólván a társadalom minden rétegében jelen van, ámde nagyobb mértékben növekszik a leszakadó, elszegényedő csoportokban, különösen azoknál, akik az ország elmaradott térségeiben, kis településeken élnek és önvédelmi képességeik jelentősen korlátozottak.

Ez akkor is igaz, ha a kutatások által feltárt „félelmi mezők” azt jelzik, hogy nem a bűnözés a rossz közérzet első számú oka, azt rendszerint megelőzi a szegénységtől, a munkanélküliségtől, avagy a betegségektől való rettegés. Feltételezhető azonban, hogy egyes vidékeken mégis a bűnözés a legnagyobb átélte fenyegetés, mert a lakosok ezzel találkoznak a mindennapokban, növekvő mértékben és mind durvább formában. Itt megdőlni látszik a tétel, miszerint a bűnözéstől azok félnek a legjobban, akik a legkisebb valószínűséggel válnak bűncselekmények áldozatává. A lepusztuló kistelepülések idős lakosai napjainkban alapos okkal tartanak a személyük és javaik elleni támadásoktól.

Revízióra szorul a bűncselekmények súlyáról kialakított hagyományos fel fogás is. A szabálysértési értékhatár alatt elkövetett tulajdon elleni jogsértés egy nyomorban élő családot alapjaiban rendíthet meg, míg az elkövetők számára sokszor a csekély értékű zsákmány is jelentős, mert őket ugyanaz a szegénység sújtja, mint áldozataikat. A fosztogatóknak szinte egyáltalán nem kell tartaniuk a leleplezéstől, amint hogy a sértettek sem reménykedhetnek kárenyhítésben.

Az előbbi diagnózis felülvizsgálatra készíti a közbiztonságról eddig vallott nézeteinket:

- először is, lássuk be, a bűnügyi statisztika nem alkalmas a közbiztonság valós állapotainak feltárására, javuló statisztikai adatok mellett is lehet romló a közbiztonság;
- másodsor, nem érdemes az ország közbiztonságáról általában szólni, az a helyi közbiztonság kis köreiből épül fel, és ha az utóbbiak gyengülnek, akkor az összegezés sem lehet pozitív;
- harmadszor nincs külön közbiztonság és külön szubjektív biztonság, a közbiztonság egyszerre objektív állapot és megélt élmény, életminőség. Az nem lehetséges, hogy a szubjektív biztonság ingatag, de a közbiztonság az bezzeg szilárd.

Kérdés marad azonban, hogy a demokratikus jogállamban milyen munkamegosztás kívánatos az egyéni autonómia és az államhatalom veszélyelhárító képességei között ahhoz, hogy a közbiztonság ismét a legendás békeidők nyugalmával legyen jellemezhető?

Az alkotmányosság talaján álló államhatalom nem vállalhatja egyedül a közbiztonság védelmét, mert egy ilyen „túlvállalás” finanszírozhatatlan lesz, és történelmi tapasztalatok szerint ez a buzgalom az egyéni szabadságok megsemmisüléséhez vezet.

## A közösségek biztonsága

Ahogy a közbiztonság nem az egyes polgár magánügye, ugyanúgy nem lehet a mindenható és mindentudó állam produkciója sem. A fenyegetések hatásos elhárításához kollektív munkára van szükség, a közbiztonság kooperáció eredménye.<sup>12</sup> A kollektív önvédelem képes megsokszorozni az egyes ember védelmi lehetőségeit, a szolidaritásnak közösséget formáló ereje van, ha pedig az egymásért érzett felelősség toleranciával ötvöződik, eltérő kulturális, vallási és politikai gyökerekkel megáldott emberek is tudnak együtt cselekedni.

A rendszerváltozás időszakában derült ki igazán az, hogy a korábbi tekintélyelvű hatalom elsorvasztotta a kisközösségek kohéziós képességeit, az embereknek újra kellett tanulniuk az egyik leghatékonyabb kollektív politikai jog, az egyesülési szabadság gyakorlását. Amikor ez a tanulási folyamat már eredményeket hozhatott volna, egy olyan megosztott ország képe tárult elénk, amelyben a civil szerveződések is felvették ennek a különállásnak minden terhes vonását. Az egyik póluson a polgárőr típusú kezdeményezések a rendőrséggel való meghitt viszonyra építettek, miközben törekedtek arra, hogy mind külsőségekben, mind önkéntes feladatvállalásaikban, mind pedig eszközeikben és módszereikben modellezzék a professzionális rendvédelem képét.

---

<sup>12</sup> A modern európai felfogás szerint a közbiztonság olyan kollektív társadalmi termék, amely az egyének és közösségeik tevékenységéből, az állami szervek hatósági intézkedéseiből, a polgárok önvédelmi képességei és a vállalkozói piac nyújtotta szolgáltatások együtteséből alakul ki. Ennek mérésére, elemzésére a fejlett demokráciákban egyre bonyolultabb és pontosabb módszereket alkalmaznak. Ilyenek például az áldozatok megkérdezésén vagy a lakosság széles köreiben végzett vizsgálatok eredményein alapuló elemzések. Nálunk ezek még nem részei az intézményesen szervezett tájékoztatásnak, ilyen típusú információk nem állnak a jogalkotó rendelkezésére. 115/2003. OGY határozat a bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról.

A másik póluson megjelentek olyan mozgalmak, amelyek a gyengének vélt államhatalommal szemben tagadóan léptek fel, egyenruhájukkal, zárt kötelékeikkel az állam erőszakszerveinek konkurenciáját demonstrálták, egyben pedig a szolidaritás helyett a kirekesztést hirdették. A gárda típusú szerveződések a közbiztonságért folytatott küzdelmüket háborúnak ábrázolják, ahol pontosan meghatározható az ellenséghez tartozás minden kritériuma. A gárda hívei úgy vélik, hogy a „nemzetvesztőkkel” szemben a kiválasztottak egységfrontja lehet a méltó válasz. Szimbólumaik világossá teszik, hogy ebben az összefogásban milyen hagyományokat kívánnak feleleveníteni, kikre számítanak, és kiket zárnak ki.<sup>13</sup>

Az Alkotmánybíróság gyakorlata részletesen feltárta azokat a veszélyforrásokat, amikor a közhatalom fenyegeti a jogállami értékeket [lásd például az 56/1991. (XI. 8.) és a 36/1992. (VI. 10.) AB határozatokat]. Az alkotmánybíróági határozatok azonban nem tudtak hasonló egyértelműséggel szólni arról a helyzetről, amikor az alkotmányos alapértékeket magánszemélyek, avagy azok szerveződései veszélyeztetik. Ebből a szempontból különösen jelentős a 30/1992. (V. 26.) AB határozat sorsa. Ez a határozat több büntetőbíróági ítéletben olyan értelmezést kapott, miszerint a közösség elleni izgatás csak akkor állapítható meg, ha a magatartás következtében a büntetőjogi védelemben részesülő csoport (a magyar nemzet, valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai) tagjai, személye elleni közvetlen erőszak alkalmazásának veszélye is bekövetkezik.

Az izgatás körül kialakult jogértelmezés rontja az alkotmányos alapokon nyugvó kollektív önvédelem civil kezdeményezéseinek hatékonyságát, mint-hogy olyan politikai célok álcázására nyújt lehetőséget, amelyek a bűnözésre semmiféle határozott visszatartó erőt nem jelentenek, de annál nyomatékosabban veszélyeztetik a demokratikus társadalmi berendezkedés alapértékeit. Természetesen egy mégoly hibás jogalkalmazói gyakorlat önmagában nem tehető felelőssé ordas eszmék feltámadásáért, ehhez a kormányzati kudarcok

---

<sup>13</sup> „Az elsőfokú bíróság álláspontja szerint adott esetben az egyesületi jog korlátozásának nem előfeltétele, hogy konkrét bűncselekmény megállapításra kerüljön, vagy fizikai erőszak valósuljon meg, verbális megnyilvánulások, erődemonstrációk is alkalmasak a jogsértő hatás kiváltására. Így például a kötelezőnek tekintett ruházat a nyilas vészorszakhoz tapadó történelmi tapasztalatok okán, az azóta eltelt történelmileg rövid időre is figyelemmel objektíve alkalmas lehet egyes kisebbségek történelmi érzékenységének megsértésére.” *A Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.783/2009/7. számú jogerős ítélete a Magyar Gárda Hagyományőrző és Kulturális Egyesület feloszlásáról.*

ugyanúgy hozzájárulhatnak, mint a politikai pártok felelőtlensége, legyenek azok akár hatalmi, akár ellenzéki pozícióban. És még kell hozzá jelentős tömegek fogadókészsége is, amiben nem szenvedünk hiányt.

## A magánbiztonsági ipar és a közbiztonság

A magánbiztonság a jogosítványait a magánjogban találja. A tulajdon, a birtoklás és a rendelkezési jog zavartalansága az önvédelem széles lehetőségeit teremti meg. Kérdés azonban, hogy hol húzódnak ennek a védelemnek a határai. Amikor a tulajdonos maga gondoskodik biztonságáról, akkor a határok ott vannak, ahol a közjogi tilalmak kezdődnek.

A birtokvédelem nem gyakorolható a közjog által tilalmazott magatartásokkal (kerítésbe nem vezethető áram stb.). A Btk. legutóbbi módosítása ezeket a határokat kiterjesztette, elismerve a hatékony tulajdonvédelem fontosságát a jogellenes támadásokkal szemben.

A tulajdon terjedelme a modern piacgazdaságban nem teszi lehetővé a tulajdonosi jogosítványok gyakorlója számára azt, hogy a birtokvédelem minden formáját maga teljesítse. Jogosítványainak egy részét szerződéssel átengedheti olyan vállalkozásnak, amelyik a birtokvédelmet szakmaként gyakorolja.

Tisztázásra vár, hogy a vállalkozásban végzett vagyónvédelmi tevékenység hogyan határolható el a közbiztonságot oltalmazó rendészeti hatóság eljárásaitól. Két szempontot érdemes kiemelni.

A magánbiztonság rendelkezésére álló védekező eszközök *forrása* a tulajdonost megillető birtokvédelem, eszköztárába pedig nem tartozhat *hatósági kényszer*. A jogos önhatalmon túlterjeszkedő jogosultsága a biztonsági vállalkozásnak sem lehet, a védelmi képesség mégis fokozható a technikai háttérrel és a szakmai felkészültséggel. Ehhez képest a rendészeti igazgatás legitimációs forrása *az állami impérium*, ami felhatalmazást ad a közösségi értékek védelmében hatósági kényszerítő eszközök alkalmazására.

A magánterek gyarapodásával a magánbiztonság jelentősége megnő, de ez nem jelenti azt, hogy a privát szféra túlzott hatalomra tehet szert. Ellenkezőleg, az kap hangsúlyt, hogy a vagyónbiztonság érdekében kifejtett birtokvédelem se sérthesse az emberi méltóságot, és ne korlátozhatta az emberi jogok lényeges tartalmát [36/2005. (X. 5.) AB határozat].

A másik korlát területi, ami azt jelenti, hogy a magánbiztonsági vállalkozás illetékessége csak a nyilvános és nem nyilvános magánterekre terjed ki, közterület nem tarthat működési körébe.

Egy közelmúltban készült, az unió valamennyi tagállamának magánbiztonsági piacát átfogó tanulmánykötet (Fehér könyv) ezt a kérdést merőben új megvilágításba helyezte.<sup>14</sup> A Fehér könyv szerzői szerint a magánbiztonság európai térnyerésében három tényező játszik szerepet:

- *Az első körülmény a magán- és a közterületek közötti határok elmosódása.* Egyre nagyobb teret foglalnak el azok a nyilvános helyek, amelyek magántulajdonban vannak ugyan, de éppen a tulajdonos által nyújtott szolgáltatások jellegére tekintettel, nyilvánosak, vagyis bárki által igénybe vehetők.
- *A másodiknak említett ok a rendőrségek túlterheltsége, ami sürgeti a közbiztonságért viselt felelősség megosztását.* Nem kétséges, hogy a közbiztonság szavatolása állami feladat, olyan államcél, amelynek a lehető legoptimálisabb teljesüléséért elsősorban a központi és a helyi közigazgatás felelős. A közigazgatástól azonban egyáltalán nem idegen egyes hatósági feladatok társadalmasítása, vagy legalább a központi közigazgatás decentralizációja.
- *A harmadik ok fiskális természetű. A közbiztonság fenntartásának teljes körű állami monopóliumban tartása ezt a feladatot finanszírozhatatlanná teszi.* A rendészeti szakértelem és annak anyagi-technikai szükséglete olyan mértékben megnövekedett, hogy mindez jelentősen megdrágította a legegyszerűbb őrzési teendőket is. Egyre sürgetőbb lett ezeknek a terheknek a megosztása a tulajdonosokkal, illetve a különböző rendezvények szervezőivel, az egyesületekkel és szövetségekkel. Legalább olyan mértékben, amennyire ezek a nagy tömegeket és a médiákat vonzó események jövedelmet is termelnek.

A Biztonsági Szolgáltatások Európai Szövetsége (Confederation of European Security Services) és a francia belügyminisztérium kutatási központjának (Institut national des hautes études de sécurité; INHES) közös vállalkozásában készült Fehér könyv a továbbiakban széles adatbázisra támaszkodva azt vizsgálja, hogy az unióban a biztonsági piac részvevőinek milyen feltételeknek kell megfelelniük ahhoz, hogy teljesíthessék megnövekedett feladataikat.

<sup>14</sup> [http://www.coess.org/pdf/CoESS-INHES\\_White\\_Paper-Private\\_Security.pdf](http://www.coess.org/pdf/CoESS-INHES_White_Paper-Private_Security.pdf)

Lényegében két követelmény írható le világosan: álljanak rendelkezésre megfelelő létszámban (mennyiségi feltétel), és képviseljének kiváló szakmai színvonalat (minőségi feltétel).

A létszám optimális szintje még összehasonlító vizsgálatok segítségével is nehezen határozható meg, hiszen a felmérésben szerepelő 27 uniós tagállamnak eltérő privátgazdálkodási adottságai vannak. Az egyik mértékegység, amelyet a Fehér könyv használ, a rendészeti igazgatásban foglalkoztatott létszámmal történt összevetés. Ennek megfelelően hat olyan európai ország van, ahol a magánbiztonságban többen dolgoznak, mint a rendészeti közszolgálatban. Ezek az országok: Észtország, Írország, Lengyelország, Luxemburg, Magyarország és Szlovákia.

Egy másik szempont az egyes országok biztonsági iparában foglalkoztatottak számának százezer lakosra vetített aránya. Az Eurostat adatai szerint az unióban ez az átlag 237 fő. Ehhez képest a magyarországi kép több mint megdöbbentő. Hazánkban az európai átlag négyszeresét fogadja be a magánbiztonsági üzletág, a százezer lakosra jutó arányuk 1100 fő. Ezzel a 27 tagállam sorában az első helyre kerültünk, messze megelőzve a második helyen „kullógó” Ciprust.

A Fehér könyv nem tud magyarázatot adni erre a helyzetre, de hazai kutatások hiányában mi is csak találgathatunk. Lehet ennek egyik oka a viharos gyorsaságú privatizáció, ami az új tulajdonosok számára égető szükségletté tette a biztonsági piac kialakulását. További ok a kihasználatlan kapacitások gyors megszaporodása (elhagyott gyárak, üres művelődési házak, elnéptelenedett laktanyák, funkciójukat veszítő repülőterek stb.).

A biztonsági piac számára szinte korlátlan mértékben állt rendelkezésre az élő erő, ráadásul a nyomott órabérek miatt ez bizonyult a legolcsóbb „beruházásnak”. Az ország logisztikai bázissá válása, a bevásárlóközpontok és az egyéb, mindenki számára nyitott terek megszaporodása ugyancsak növekvő nagyságú őrszemélyzetet igényel.

A fő kérdés az, hogy a közbiztonság megerősítése érdekében miként lehet az egyéni, a közösségi és a magánbiztonsági képességeket összekapcsolni a rendészeti igazgatás hatósági kapacitásaival.

Melyek azok a rendészeti struktúrák, amelyek a leghatékonyabban képesek részt vállalni a közbiztonság kollektív megteremtésében?

## A rendőrség a közigazgatás része

A rendőrség veszélyelhárító társadalmi rendeltetése már több mint száz éve megfogalmazódott a magyar szakirodalomban. Minthogy pedig a veszélyelhárítás nem kizárólag a rendőrség feladata, a XIX. század végének neves jogászhai a rendészet-fogalom megalkotásával pontosan leírták ezt a legszélesebb értelemben felfogott hatósági kooperációt.

Ezek szerint *a rendészeti igazgatás a közigazgatásnak azon ága, amelyik a jogellenes emberi magatartásokból keletkező veszélyeket a legitim fizikai erők birtokában hárítja el. A rendészet hivatása „...olyan veszélyektől, károsító sértésektől megóvni a társadalmat, amely veszélyek fékevesztett emberi akaratból származhatnak”*<sup>15</sup>.

A rendészetet a közigazgatási hatósági tevékenységek egyéb ágaitól a fizikai erők monopóliuma különbözteti meg. Az a feladata, hogy „fizikai erőhatalommal vessen gátat a sérelemmel fenyegető veszélyeknek”<sup>16</sup>. Ebből a meghatározásból két dolog is következik: egyfelől az, hogy a rendészeti igazgatás a közigazgatás része, másrészt az, hogy a rendészeti igazgatás *hatósági igazgatás*, ahol a rendészeti jogkörben eljáró hatóság az ügyfél számára kötelezést írhat elő, és ezen aktusának, akár fizikai kényszerrel is, tartozik érvényt szerezni. [Ezt a jogértelmezést tette magáévá a Legfelsőbb Bíróság 1/1999. számú közigazgatási jogegységi határozata, amikor megállapította, hogy a rendőrség részéről a rendőrségi törvényben (Rtv.) meghatározott rendészeti feladatok ellátása során kifejtett tevékenység közigazgatási jellegű tevékenység, mert az eljáró szerv közhatalmi jogosítvánnyal élve egyoldalú akaratnyilvánítással intézkedik, amelynek során az ügyfél terhére kötelezettséget állapít meg, és intézkedésének maga szerez érvényt.]

Magyarországon 1949 óta a *centralizált, katonai elvekre épülő, a civil közigazgatástól elkülönülő államigazgatási rendőrségi modell* működik. Ezt a modellt szentesítette az 1989-es köztársasági alkotmánymódosítás, ez után következett a rendőrségi törvény 1994-es elfogadása. Az alapképleten sem a határőrség kettős jogállásának (egyszerre fegyveres erő és rendészeti szerv voltának) 2004-es megszüntetése és kizárólagos rendészeti szervvé alakítása, sem a rendőrségbe történt 2008-as integrációja nem változtatott.

<sup>15</sup> Kmety K.: A magyar közigazgatási jog kézikönyve. Politzer Kiadó, Budapest, 1907, 322. o.

<sup>16</sup> Uo.

Kiállta-e ez a modell a gyakorlat próbáját, a húsz év óta fennálló rendészeti struktúra alkalmas-e társadalmi rendeltetésének betöltésére, a közrend megővésére, a közbiztonság erősítésére egy demokratikus társadalomban?

A válasz akár igen is lehetne, ha a következő, gyakran ismételt érvelés helyes premisszákra támaszkodik. E logika szerint a centralizált, katonai elvek szerint működő rendőrség eszméje megfelel a kontinentális Európa közigazgatási hagyományainak, összhangban van azzal az eredetmítosszal, amelyet a jogtörténészek úgy szoktak kifejezni, hogy „a rendőrséget a franciák találták ki a világ számára”<sup>17</sup>. Tény az is, hogy a Team Consult hivatkozott 1991-es jelentése a magyar rendőrség erősségének tekintette az egységes államrendőrségi szervezetet. Végül még azt is mondhatjuk, hogy a tekintélyelvű hatalomgyakorlás időszakából megörökölt etatista rendőrség-eszmény konzerválása a magyar politika formálóinak „látnoki” képességeire vall, mert 2001. szeptember 11. után ez a modell a polgári világ centrumországaiában is reneszánszát éli.

Az előbbi érvelés több ponton hibás, ezért korrekcióra szorul.

Az igaz, hogy a kontinensen a rendőrségek a hadseregekből kiválva alakultak rendőrhivatalokká még az abszolutizmus idején, de mai formájukat három fejlődési szakaszon keresztül nyerték el. Az első a XIX. század nagy közjogi fordulata, a jogállam kialakulása, a második az emberi jogok eszméjének térnyerése a XX. század közepén – nem függetlenül két diktatórikus berendezkedés hatalomgyakorlási módszereinek elvetésétől –, és végül a harmadik fordulat a rendőrségi reformok sorozata a nyolcvanas évek közepétől, ami azt is elősegítette, hogy az Európai Unió keretei között új alapokra helyeződjön a nemzetközi rendőrségi együttműködés. (Lásd a schengeni rendszert és az Europol megalakulását.) Ezeket a reformokat, hosszú, 10-15 éves stratégiai tervek alapozták meg, amelyeket rendszerint törvényekben hirdettek ki éppen azért, hogy végrehajtásuk több kormányzati cikluson keresztül is biztosítva legyen. Jegyezzük meg, hogy a magyar rendőrség úgy érkezett el a rendszerváltáshoz, hogy ennek a modernizációs folyamatnak legalább a két utóbbi fázisából kimaradt, nem integrálhatta magába az emberi jogok új értékrendjét, és a szakmai reformoknak sem lehetett részese.

Az egységes államrendőrségi modell dicsérete a rendőrség szakirányú működésében a bűnüldözés és a rendészeti kríziskezelő feladatok centralizációját

---

<sup>17</sup> Brodeur, J.-P.: Les organisations policières en Europe continentale de l'ouest. In: Cusson, M. – Dupont, B. – Lemieux, F.: i. m.



szorgalmazza, valamint azt erősíti, hogy a professzionalizmushoz szükség van az olyan funkciók központosítására, mint a rendészeti nyilvántartások, a bűnügyi technika és a személyzet képzése. A reformok azonban azt is igazolták, hogy a helyi közbiztonság fenntartása csak a közrendvédelmi szolgálatok decentralizációjával lehet eredményes. Ennek a tapasztalatnak a következményeit a hazai rendészeti igazgatás csak a közelmúltban kezdte felismerni.

Az nem vitás, hogy 2001. szeptember 11. után a világ megváltozott. A terrorizmus olyan fokú fenyegetést jelent, hogy leküzdése a nemzetbiztonsági és bűnüldözési képességek növelését, a centralizáció fokozását és a lehető legszorosabb nemzetközi együttműködést igényeli. Mindez azonban nem kérdőjelezi meg a jogállami büntetőjog hatékonyságát. Ha csak a 2001 óta eltelt időszakot elemezzük, akkor is állítható, hogy az európai polgári fejlődés nyomán létrejövő humanista elvekre alapozó kriminálpolitika nem vált korszerűtlenné. Ellenkezőleg, azok a nézetek nyertek igazolást, amelyeket *Bárd Károly* a következőképpen fogalmaz meg: „A tisztességes eljáráshoz való jog tehát abszolút érvényű annyiban, hogy nincs olyan helyzet, amelyben bárkit e jogától meg lehetne fosztani.”<sup>18</sup> Olyan rendőrségre van tehát szükség, amelyik egyaránt képes eleget tenni az eredményesség és a törvényesség követelményének.

### Egy új közbiztonsági stratégia alternatívája

A közbiztonsági stratégia az államvezetés távlatos terve, amely magában foglalja a közbiztonság megszilárdítására vonatkozó célkitűzéseket és ezek megvalósításának eszközeit. Egy ilyen stratégia megalkotásának első feltétele a közbiztonság elért szintjének állapotanalízise.

Arra a kérdésre kell válaszolni, amelyet *Szabó András* a következőképpen fogalmazott meg: „...képes-e az adott társadalom intézményesített szervezete ellenőrzés alatt tartani a bűnözést és a hivatalos társadalmi kontroll útján normálissá tenni a mindennapi életet.”<sup>19</sup>

Ezek a kérdések különösen akkor válnak időszerűvé, ha

- az egyén kiszolgáltatottsága megnő, fokozódik a félelem, terjed a szorongás;

<sup>18</sup> Bárd K.: Emberi jogok és a büntető igazságszolgáltatás Európában. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 61. o.

<sup>19</sup> Szabó A.: i. m.

- a közösségi kezdeményezésekben a szolidaritás mellett megjelenik a kirekesztés és az agresszió;
- a biztonsági piac átláthatatlan, korrupciótól sújtott, és alacsony színvonalú szolgáltatásokat nyújt;
- az állam teljesítménye romlik a közbiztonság védelmében és a bűnüldözésben, csökken az igazságszolgáltatás tekintélye.

Az egyes ember azzal tud hozzájárulni a közbiztonsághoz, hogy egyfelől maga jogkövető és erkölcsös életet él, továbbá hatékony önvédelmi képességeivel szembeszáll a biztonságot fenyegető veszélyekkel. A polgárosodásnak ez a folyamata csupán negatív kontrollokkal nem érhető el. A gazdasági fejlődés, az egészségügy, az oktatás, a kultúra, a szociális gondoskodás pozitív kontrollmechanizmusainak mind hatékonyabb működésére van szükség, de még ezek együtt sem képesek teljességgel kiküszöbölni az egyéni élet katasztrófáinak, az irracionális, indulati cselekvések veszélykeltő hatásait.

A hagyományos közösségi formák felbomlása és az új kohéziós erők késlekedő feltámadása a közösség építésének alapmotívumát a félelemben leli meg, ehhez pedig nem szövetségesekre, hanem az ellenség felmutatására van szükség. Az ilyen közösségek nem a biztonság, hanem az újabb és újabb konfliktusok termelői lesznek. Az egyéni és a kollektív védelmi képességek elgyengülése a rendészeti hatóságok teljesítményét is jelentősen rontja, minthogy azok a közbiztonság általános állapotáért vállalják a felelősséget, de szinte semmit nem tudnak tenni a helyi közbiztonság érdekében. És minél inkább centralizált a szervezetük, annál tehetetlenebbek a helyi bajokkal.

A centralizált szervezet erőinek legnagyobb részét központi feladatokra kénytelen koncentrálni, miközben elveszíti helyismeretét és kapcsolatait azokkal a kis közösségekkel, amelyek a helyi közbiztonság hiányát érzékelik. A centralizált szervezet a kényszer alkalmazására összpontosít, és szinte tehetlenné válik akkor, amikor szolgáltató, támogató funkcióit kellene teljesítenie. A centralizált szervezet minden akcióját a gyanakvás és a titkolódzás szövetébe burkolja, a bűnüldözés logikájának megfelelően gyanakszik a társadalomra, ahelyett hogy együttműködne vele.

Mindeközben a helyi közbiztonság felértékelődik, mert megnövekszenek a helyi veszélyforrások, függetlenül attól, hogy az országos bűnügyi statisztikák állandóan javuló tendenciát mutatnak. Egyre romlik a lakosság biztonságérzete is.

Ebből a helyzetből eddig a következő próbálkozások jelentettek kivezető utat.

Az első a közösségi önvédelem önkéntes szerveződéseinek támogatása. A rászoruló önkormányzatok normatív forrást kapnak különböző társadalmi önvédelmi szervezetek létrehozásához (városőrség, településőrség, faluőrség, seriff stb.), illetve szélesítik a polgárőrség jogosítványait (lásd erről a közbiztonság és a közrend védelmében, illetve fenntartásában közreműködő szervezetekre vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2009. évi LXXXIV. törvényt).

A második az önkormányzati fenntartású közterület-felügyelet megerősítése, illetve az olyan formációk felújítása, mint a mezőőr, hal- és vadőrök intézménye. A *közterület-felügyelet* önkormányzati irányítású szakrendészetnek tekinthetjük, amely azonban egyes *speciális* (a helyi közbiztonság védelmét szolgáló) hatásköröket gyakorol, és rendészeti kényszerintézkedéseket csak szűk körben és csak a rendőrség felügyelete mellett alkalmazhat. Ha korlátozott mértékben is, de társadalmi rendeltetése a helyi közrend és közbiztonság védelme.

További következtetés, hogy a szabálysértési bírságoláson túl, igaz, csak korlátozott mértékben, de a legitim fizikai erőszak fogalma alá vonható kényszerintézkedések alkalmazására is jogosult. Erre figyelemmel a közterület-felügyelet a települési önkormányzatok irányítása alatt működő rendészeti szerv, amelyik egyes rendészeti feladatokat a legitim erőszak monopóliumának birtokában teljesít.<sup>20</sup>

A harmadik lehetséges megoldás az állami rendészeti hatóságok dekoncentrált szervezeteinek kiépítése a kistelepüléseken (rendőrőrs, rendőrállomás, körzeti megbízott).

Van azonban egy további megoldás is, amelyre eddig kísérlet sem történt, ez pedig az önkormányzati rendőrség felállítása.

---

<sup>20</sup> A közterület-felügyeletről szóló 1999. évi LXIII. törvény szerint a közterületi rend és tisztaság védelméről a települési önkormányzat közterület-felügyelet, illetőleg közterület-felügyelő útján gondoskodhat. A felügyelet közreműködik a *közrend és a közbiztonság* védelmében. Vannak további olyan sajátos jogállású szolgáltató szervezetek, mint az 1997. évi CLIX. törvény (Fbt.) alapján működő fegyveres biztonsági őrség, a természetvédelmi őrség, a mezőőrök és a hegyőrök. E kategóriába tartoznak a halászatról és a horgászatról szóló 1997. évi XLI. törvény szabályai szerint működő halászati őrk, továbbá az erdőről és az erdő védelméről szóló 1996. évi LIV. törvény alapján a vadőrök is.

## Az önkormányzati rendőrség esélyei

Magyarországon nincs önkormányzati rendőrség, és az elmúlt húsz esztendőben nem is volt valódi elhatározás annak létrehozására, még a kormányzatok távoli terveiben sem. (Igaz, messzire tekintő tervek sem voltak.) Önkormányzati rendőrség hozható létre *a rendészeti reform* keretei között, ilyen fordulatra azonban nem került sor. A decentralizált modell kialakítható fokozatosan is, *átfogyó rendőrségi modernizáció* során, ehhez azonban távlatos rendészeti stratégiára lenne szükség. Mint mondtuk, ez idáig ilyen stratégia nem született.

*Az elmaradt önkormányzati reform* lehetetlenné tette a helyi közbiztonság lakossági közüggé tételét azért is, mert ahhoz tehetős és demokratikusan működő önkormányzatokra lenne szükség. Ilyen pedig egyre kevesebb van.

A decentralizáció ellen ható tényezőket ki kell egészíteni további körülményekkel, amelyek ugyancsak a régi struktúrák „megdermedéséhez” vezettek:

- *Az olyan aktuális társadalmi, politikai és gazdasági feszültségek*, mint a rendszerváltozás kezdetén lezajló taxisblokádnak, a déli határoknál a volt Jugoszláviában évekig dúló háború, vagy az állam szerepvállalását újrafogalmazó világgazdasági válság hazai következményei, mind-mind az etatista rendészeti felfogás malmára hajtják a vizet.
- *A politikai konszenzus hiánya* az önkormányzati rendszer átalakításában, a közbiztonság és a kriminálpolitika nagy kérdéseiben eddig akadály volt a kétharmados többséget kívánó parlamenti döntések megszületésének. Viszont a rendőrség irányításában direkt kormányzati beavatkozásokat lehetővé tevő, a centrális irányítást erősítő jogi konstrukciók a legnagyobb parlamenti pártok egyetértésével mindig zöld utat kaptak.
- *A nemzetközi tendenciák*, a határokon átnyúló szervezett bűnözés, a terrorizmus és az illegális migráció fenyegetései, valamint az ezekkel szemben szükséges mind szorosabb nemzetközi rendőrségi együttműködés a centralizáció megőrzése, sőt fokozása mellett érveket erősítették.

Az államrendőrségi modellhez való ragaszkodásnak azonban vannak *szemléleti okai* is, amelyek sajátos „árukapcsolásban” jelennek meg:

- *A centralizmus és a szakzszerűség összekapcsolása* a politikai, a szakmai és a hétköznapi gondolkodásban egyaránt megfigyelhető. Különösen a tekintélyelvű hatalomgyakorlás évtizedei szülik azt a hiedelmet, hogy az

igazgatásban minden, ami központosított, az mindig profi, és minden, ami decentralizált, az mindig amatőr.

- *A centralizmus és az erőszak-monopólium összekapcsolása.* Az állami impériumból levezethető legitim erőszak csak a központi államigazgatást illetheti, mert kizárólag így szavatolható az erőszak jogszerűsége, a törvényesség.
- *Az igazgatás centralizmusának és a pártpolitikától való függetlenségnek az összekapcsolása.* A feltevés az, hogy a rendőrség direkt pártpolitikai célokra való felhasználása csak akkor zárható ki, ha a rendészet megmarad a kormányzat által irányított államigazgatás szervezetében. Helyhatósági szinteken ennek a befolyásnak a veszélye nagyobb és főként ellenőrizhetetlenebb.
- *A centralizmus és a finanszírozhatóság összekapcsolása.* A rendőrség nem tehető ki az önkormányzatok pénzügyi nehézségeinek, nem viselhető el, hogy a szegényebb településeken erre a célra kevesebb anyagi erőforrás jusson. Az igazságos elosztást csak a központi költségvetés garantálhatja.
- *A centralizmus és a dekoncentráció összekapcsolása.* A rendészet dekoncentrált helyi szervei képesek a lakossághoz a lehető legközelebb vinni a rendészeti szolgáltatásokat, anélkül hogy a szakszerűséget és a törvényességet fel kellene adniuk.

Annak a gondolkodásnak, amely a szemléleti okokat létrehozta, vannak racionális indokai, de felismerhetők az egyoldalú, leegyszerűsítő vonások is.

*A szakértelem és a centrális államigazgatási szervezet között* direkt kapcsolat nincs, de kétségtelen, hogy a követelmények egységesítése és a teljesítmények azonos mércéje feltételezi a szakképzés központosítását, valamint a képesítési követelmények azonos elvek szerinti kialakítását, függetlenül attól, hogy a pályakezdő a központi államigazgatásban, avagy az önkormányzati közigazgatásban kezdi meg a közszolgálatot. Ha ezek a feltételek megvannak, akkor az önkormányzati rendszerben szolgáló rendőrtől ugyanolyan profizmus várható el, mint az államrendőrségi szervezetben dolgozó kollégájától.

*A legitim fizikai erőszak valóban állami monopólium,* de a helyi önkormányzatokhoz delegált közigazgatási hatósági feladatok akkor is állami feladatok maradnak, ha azok az autonómiákhoz kerülnek. Ezen az alapon tehát az önkormányzati rendőrség létét vitatni nem lehet. Már csak azért sem, mert a legitimitás a legalitással együtt értelmezhető. A legalitás nem más, mint a legitim

erőszak alkalmazása törvényekben szabályozott anyagi és eljárásjogi feltételeinek együttes érvényesülése a rendészeti intézkedésekben. A törvény kötőereje egyenlő mértékben érvényes a központi államigazgatásra és az önkormányzati közigazgatásra. Nem beszélve arról, hogy történelmi tapasztalatok szerint a múltban az erőszak centralizálása inkább az önkénynek nyitott utat, és éppen hogy a törvényességet ásta alá. Nem is véletlen, hogy a helyi autonómiák felszámolását minden diktatúra kiépítésének első teendői között találjuk.

*A rendőrség politikai irányítása* akkor felel meg a demokratikus társadalmak működési elveinek, ha ez az irányítás a joguralom maradéktalan érvényesítésével és a hatalmi ágak elválasztása alapján valósul meg. Ezek a követelmények a fiatal demokráciákban nehezen törnek utat maguknak, legyen szó akár a kormányzati munkáról, akár a települési önkormányzatok működéséről. Vannak tapasztalatok, amelyek arra mutatnak, hogy a helyi demokrácia lassabban erősödik, mint annak országos intézményei, más jelek viszont arra utalnak, hogy a települések közös érdekei a helyi politikai erőket sokszor akkor is konszenzusra készítetik, amikor az együttműködés országos szinten elképzelhetetlen lenne. Azt lehet tehát mondani, hogy egy jól működő önkormányzat inkább képes megteremteni a rendőrség törvényes és hatékony működését, mint egy rosszul működő kormányzat.

*A rendőrség központi költségvetésből történő finanszírozása* a hiánygazdálkodás keretei között ugyanolyan forráshiányokat mutat, mint amilyenekkel a szegényebb önkormányzatok küszködnek. Sőt nemegyszer azt tapasztalni, hogy ezeket a hiányokat éppenséggel a helyi önkormányzatok pénzügyi-anyagi támogatásai képesek pótolni. Az nem kétséges, hogy a helyi közbiztonság fenntartása állami feladat, ezért arra csak a normatív támogatás előteremtése mellett lehet kötelezni az önkormányzatokat. Ezek olyan feltételek, amelyek a rendészeti igazgatás mai rendszeréből hiányoznak.

*A koncentráció és a dekoncentráció*, illetve a centralizáció és a decentralizálás összekapcsolása a modern államigazgatás elsődleges szakmai próbatétele. Vannak világos rendező elvek, amelyek alapján eldönthető, hogy egy hatósági feladatot mikor célszerű a központban megtartani, illetve mikor indokolt az önkormányzati közigazgatáshoz delegálni. Ha a feladat messze túlnő a helyi adottságok ismeretén, és sokkal inkább országos tájékozódást igényel, akkor annak a központi államigazgatásnál van a helye. Ha a feladat megoldása országos erőforrásokat igényel, szakértelemben, szervezeti, valamint anyagi-technikai értelemben egyaránt, akkor az ilyen teendőt hiba

lenne decentralizálni. Másfelől viszont vannak olyan hatósági felhatalmazást igénylő állami feladatok, amelyek elvégzése alapos helyismeretet feltételez, továbbá a megoldása csak a helyi erők összefogásával lehetséges. „A közfeladatokat általában elsősorban az állampolgárokhoz legközelebb álló közigazgatási szervnek kell megvalósítania.”<sup>21</sup>

Sok jel arra mutat, hogy a helyi közbiztonság fenntartása számos ilyen teendőből áll. A helyi közügyek a lakosság közszolgáltatásokkal való ellátásához, a közhatalom önkormányzati típusú helyi gyakorlásához, valamint mindezek szervezeti, személyi és anyagi feltételeinek helyi megteremtéséhez kapcsolódnak (a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény).

A helyi közügy az, amelyet a települési autonómia önállóan szabályozhat, és egyedi ügyekben szabadon igazgathat.

A közbiztonság helyi feladatai jelenleg az önkormányzatok önként vállalt feladatainak sorában foglalnak helyet, ez azt jelenti, hogy e feladatok végrehajtásakor az önkormányzat nem vonhat el olyan kompetenciákat, amelyeket törvény a központi államigazgatás kizárólagos hatáskörébe utalt, végrehajtásukhoz nem tarthat igényt a központi költségvetés normatív támogatására, és nem veszélyeztetheti a kötelező önkormányzati feladatok teljesítését.

Az előbbieken felsorakoztatott szempontokat a rendőrség tekintetében két megközelítésben érdemes vizsgálni.

*Az első a szervei és a szakirányú működés megkülönböztetése.* A szervei működés azokat a funkciókat foglalja magában, amelyek a szervezet fenntartásához és fejlesztéséhez szükségesek. Ezek közül kiemelkedik a szakképzés és a humánpolitika, az állomány mentális-egészségügyi gondozása, de hasonló fontosságú a műszaki-technikai fejlesztés. Ezeket a funkcionális feladatokat akkor is célszerű központosítani, ha egyes szakirányú feladatok decentralizált megoldásokat kívánnak.

*A szakirányú feladatok kategorizálhatók szolgálati ágakként, illetve rendészeti funkciókként is.*

*A közrendvédelem a közterületek rendjét szavatolja, alapvető rendészeti funkciója az őrködés, a jelenlét. Ezek a tevékenységek alapos helyismeretet,*

---

<sup>21</sup> A Helyi Önkormányzatok Európai Chartájáról szóló, 1985. október 15-én, Strasbourgban kelt egyezmény kihirdetéséről szóló 1997. évi XV. törvény 4. cikk 3. bekezdése.

a lakókörnyezettel való szoros együttműködést feltételeznek, az elsődleges cél a közbiztonságot fenyegető kockázatok időbeni felismerése, a sérelemhez vezető oksági folyamatok megszakítása, a megelőzés. A jelenlét a leginkább decentralizálható funkció, az önkormányzati rendőrség alapvetően közrendvédelmi feladatokra létesíthető.

*A közlekedésrendészet* önálló szolgálati ággként minden bizonnyal a centralizált államrendőrségi szisztémában találhatja meg a maga helyét.

*A bűnüldözés* alapvető rendeltetése az igazságszolgáltatás előkészítése, erre tekintettel nem decentralizálható, de minthogy azok a szabálysértési ügyek, amelyek jelenleg a jegyzők hatáskörében vannak, majdan elgondolhatók egy önkormányzati rendőrségi szervezetenél is, és idekívánkozik a szabálysértésekkel rokonítható bagatelbűnözés, különösen pedig az úgynevezett kettős alakzatú jogsértések nyomozása.

*A csapaterőt* olyan veszélyek elhárítására szervezik meg, amelyek megelőzése nem volt lehetséges, és a jogellenes állapot csak fizikai erőhatalommal számolható fel. Ebben az esetben a jelenlét mellett az elérhetőség és a reagálóképesség befolyásolja az intézkedések eredményességét. Az ilyen erők zárt szervezetet, a képességek állandó gyakorlással való erősítését és a legitim erőszak professzionális alkalmazását feltételezik. Ezeknek az ismérveknek az alapján a karhatalmi rendészet nem decentralizálható, de a veszélyforrások helyes prognózisa alapján regionális szervezeti egységeik létrehozása javítja az elérhetőséget.

*Az igazgatásrendészet* egyes hatósági feladatai és szolgáltatásai központosítást igényelnek, más részlegei azonban helyet kaphatnak egy önkormányzati modellben is.

*A rendészeti funkciók* közül az örökdő, jelenlétben megtestesülő feladatvégrehajtás igényel decentralizálást.

Az örökdő funkciót ellátó közrendvédelmi szolgáltatások önkormányzati rendőrségbe szervezése feltételezi ennek az új rendészeti igazgatási szervezetnek az alkotmányba foglalását és a rendőrségi törvény módosítását. Nagyszabású átalakításról van tehát szó, amelyet a rendészeti stratégia hosszú távú céljaként, az önkormányzati reformmal összhangban lehetne megvalósítani.



## Irodalom

*A hatékony és demokratikus magyar rendőrségre vonatkozó javaslatok* (1991). Kézirat. Team Consult, PSC Warnsveld

**Albrecht, H.-J. (2006):** *A biztonságkonceptió átalakulása és ennek következményei az európai bel- és jogpolitikában.* Belügyi Szemle, 2. szám

**Bárd K. (2007):** *Emberi jogok és a büntető igazságszolgáltatás Európában.* Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest

**Brodeur, J.-P. (2007):** *Les organisations policières en Europe continentale de l'ouest.* In: **Cusson, M. – Dupont, B. – Lemieux, F.:** *Traité de sécurité intérieure.* Cahiers du Québec, Collection droit et criminologie, Québec

**Cusson, M. (2007):** *De l'action de sécurité.* In: **Cusson, M. – Dupont, B. – Lemieux, F.:** Uo.

**Elias, N. (1975):** *La dynamique de l'Occident.* Calman-Lévy, Paris

**Gönczöl K. (2009):** *A bűnözés társadalmi reprodukciója, deviancia-kontroll, bűnözés-kontroll.* In: **Borbíró A. – Kerezi K. (szerk.):** *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. kötet.* IRM, Budapest

**Kerezi K. (2006):** *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája.* Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest

**Kmety K. (1907):** *A magyar közigazgatási jog kézikönyve.* Politzer Kiadó, Budapest

*La participation de la sécurité privée à la sécurité générale en Europe* (2008). Préface de Nicolas Sarkozy. Livre Blanc, CoESS-INHES, Décembre.

[http://www.coess.org/pdf/CoESS-INHES\\_White\\_Paper-Private\\_Security.pdf](http://www.coess.org/pdf/CoESS-INHES_White_Paper-Private_Security.pdf)

**Loubet del Bayle, J.-L. (2007):** *Sécurité et contrôle social.* In: **Cusson, M. – Dupont, B. – Lemieux, F.:** i. m.

**Montesquieu (2000):** *A törvények szelleméről.* Osiris-Attraktor, Budapest

**Stenning, M. P. (1999):** *Les pouvoirs et les responsabilités de la police privée.* Strasbourg, 24–26 Novembre

**Szabó A. (1980):** *Bűnözés–ember–társadalom.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

**Tóth J. (ford.) (2007):** *A szabadság és a biztonság változó összképe Európában.* Fundamentum, 3. szám

## Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők a szegregált telepeken élők mindennapjaiban

*A tanulmány a roma lét egy speciális terepén, a szegregált telepeken mutatja be a mélyszegénységben élők mindennapi nehézségeit, a telepeken tapasztalható veszélyeztető és kriminalizáló tényezőket. A kutatás egyik alaptézise az volt, hogy a szegregált telepen élők életkörülményeiről és a megélhetés feltételeiről megállapítható, hogy – mind szubjektíve (az ott élő emberek megítélése alapján), mind pedig objektíve (a gazdasági és társadalmi, mérhető faktorok szerint) – depresszív és nyugtalanító. A dolgozat kifejezetten a konfliktusok és problémák bemutatására vállalkozik. Azokra a helyzetekre, körülményekre és kialakult életstratégiákra, amelyek veszélyeztető tényezőként jelennek meg a különböző devianciák és ezen belül a kriminális magatartások kialakulásában és előfordulási gyakoriságában.*

Bizonyosan nem lenne tanulságok nélküli megtudni, mit válaszolna az olvasó, ha arra kérnénk: mondja meg, mi az, ami elsöre, gondolkodás nélkül az eszébe jut a *cigány* szó hallatán.

A Google internetes keresőbe 2010 januárjában beírva a „*cigány*” szót, a „*cigánybűnözés*” a kapcsolódó keresések első ajánlata. Ezt követi a „*cigány videók*”, a „*cigányzene*”, „*cigányok*”, „*büdös cigány*” „*cigány–magyar szótár*”, „*magyar gárda*”, valamint a „*zsidó*” ajánlat.

2005-ben (egy Tárki-elemzés szerint) a magyar felnőtt lakosság 62 százaléka értett egyet azzal az állítással, hogy a bűnözési hajlam a romák vérében van. (Ez az arány 2000-ben még 55, 2002-ben 53 százalék volt.)<sup>1</sup> Egy 2008-as vizsgálatban az úgynevezett „*cigánybűnözést*” már a megkérdezettek 91 százaléka tartotta létező jelenségnek.<sup>2</sup> Más felmérések szerint 2009-ben a válaszadók nyolcvan százalékának voltak ellenérzései a *cigányok* iránt.

A huszonegyedik század első évtizedének polgára bizonytalan és indulatokkal teli. A gazdaság krízisét a társadalmi válság jegyei kísérik: fellazult, érvényüket veszítő normák, meggyengült közös értékek, csökkent befolyásoló erejű társadalmi szabályozók. Bár hajlunk arra, hogy aktuális állapotainkhoz kössük, a jelenség mégsem új keletű. Szociológiai tanulmányok már a kilencvenes évek

---

<sup>1</sup> Ombudsmani jelentés 2006.

<sup>2</sup> A kulcsszó: közbiztonság? Nézőpont Intézet, 2008. augusztus 27.

elején rámutattak arra, hogy a rendszerváltozás előtti időszakot – a gazdasági és strukturális válság és az elszegényedés mellett – a társadalmi integráció krízise, az anómia és az elidegenedés erősödése is jellemezte.<sup>3</sup> Andorka a nyolcvanas évek felerősödő dezintegrációs folyamatait központi jelentőségűnek látta<sup>4</sup>, más vizsgálatok pedig arra hívták fel a figyelmet, hogy az átalakulás kezdeti időszakában nemcsak az anyagi nehézségek, hanem a lelki terhek, a depresszió és a neurózis előfordulási gyakorisága is erőteljesen növekedett.<sup>5</sup>

Az anómia dimenzióit, a normaszegés elfogadottságát három visegrádi országban vizsgáló kelet-közép-európai összehasonlítás szerint 2001-ben a magányosság érzése, az orientáció hiánya, a dolgok alakulására való befolyás hiányának érzete, a mások problémáival kapcsolatos érzéketlenség, a normák kényszerítő erejének kétségbevonása, valamint a törvényi szankciók hatékonyságát illető szépszis fájdalmasan jelen volt a magyar társadalom életében is.<sup>6</sup>

<sup>3</sup> Az anómia elterjedtsége és a normaszegés elfogadottsága három visegrádi országban: Magyarország, Csehország és Lengyelország. Kelet-közép-európai összehasonlítás. A Central European Opinion Research Group (CEORG) havi rendszeres közvéleménykutatása. 2001. február <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a552.pdf>; Spéder Zs. – Paksi B. – Elekes Zs.: Anómia és elégedettség a 90-es évek elején. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi riport 1998. Táarki, Budapest, 1998, 490–513. o.

<sup>4</sup> „Úgy látszik tehát, hogy az anómia és az elidegenedés nőtt, az erkölcsi és értékválság erősödött a magyar társadalomban. Ennek alapján meg lehet fogalmazni azt a hipotézist, hogy a növekvő anómia, elidegenedés stb. volt az oka annak, hogy 1988-ban a magyar társadalom felnőtt tagjainak túlnyomó (és 1986 óta növekvő) többsége gyökeres változásokat, reformokat látott szükségesnek a gazdaság, a szociálpolitika és a politika területén, tehát ez volt az egyik fő oka (vagy a fő oka) a bekövetkezett rendszerváltozásnak.” Andorka R.: Társadalmi változások és társadalmi problémák 1940–1990. Statisztikai Szemle, 1992/4–5, 317–318. o. Idézi: Spéder Zs. – Paksi B. – Elekes Zs.: i. m.

<sup>5</sup> Kopp M. – Skrabski Á. – Lóke J. – Szedmák S.: A magyar lelkiállapot az átalakuló magyar társadalomban. Századvég, 1996/2., 87–102. o. Idézi: Spéder Zs. – Paksi B. – Elekes Zs.: i. m.

<sup>6</sup> Minden negyedik megkérdezett mondta részben vagy egészben igaznak, hogy gyakran magányosnak érzi magát, míg a válaszadók több mint a fele (54 százalék) igaznak érezte magára nézve azt az állítást, hogy „Manapság alig tudok eligazodni az élet dolgaiban”. Az orientációhiányra utaló állítást a legfeljebb általános iskolát végzett válaszadóknak már háromnegyede tartotta magára nézve igaznak. Ami a hatalomnélküliséget, a dolgok alakulására való befolyás hiányának érzetét illeti, az emberek fele érezte teljesen vagy részben igaznak a „Mindennapi dolgaimat nem tudom befolyásolni” állítást. A társadalom tagjai közötti kapcsolatok hiányát, a mások problémái iránti érzéketlenséget vizsgáló dimenzióban a megkérdezettek több mint negyötöde mondta teljesen vagy részben igaznak azt az állítást, hogy „Senki sem törődik azzal, hogy mi történik a másik emberrel”. Elgondolkodtató a szabályok áthágásának mint az egyéni boldogulás nélkülözhetetlen eszközének elfogadottsága: az elfogadók aránya kelet-közép-európai összehasonlításban Magyarországon volt a legmagasabb. Az „Aki vinni akarja valamire, rákényszerül arra, hogy egyes szabályokat áthágjon” állítást

A normatív krízis a társadalmi integráció zavarának meghatározó része. Egy adott társadalom „kriminális helyzete”, illetve ennek megítélése pedig jellemző indikátora lehet társas állapotainknak. Nem meglepő ezért, hogy „a társadalmi dezorganizáció érzékeltetésére a kriminológusok úgy »használják« a bűnözést, mint a vegyészek a lakmuszpapírt”.<sup>7</sup> A bűnözés mérhető valósága és a köz ezzel kapcsolatos érzete és érzései azonban nem feltétlenül járnak együtt. A bűnözésre vonatkozó kognitív és emocionális tartalmakat jelentősen befolyásolják a virtuális valóság elsősorban média generálta toposzai, csakúgy, mint a közösségi összetartó erő általános gyengülésének megtapasztalása, illetve az ebből adódó félelem.<sup>8</sup>

Az ember nem szeret elveszni, kiesni a foszladozó kommunális háló résein. Rosszul tűri a bizonytalanságot és ösztönösen restaurálni törekszik a széteső társadalmi és erkölcsi kohéziót. Az elbizonytalanodás ismert következményei: a súlyos bizalomhiány, a rendteremtő erő iránti sóvárgás, a punitív populizmus, valamint a tárgyat kereső bosszúvágy, a bűnbakképző mechanizmusok virulens burjánzása. A szigor követelése, úgy tűnik, erőteljesebben nyilvánul meg azokban a társadalmakban, amelyekben a hangsúly az egyéni érvényesítési lehetőségekre helyeződik, s ahol gyöngék az egyenlőtlenség felszámolására irányuló összefogás, a kollektív válasz hagyományai.<sup>9</sup>

Ma az alapvető integrációs problémákkal küszködő magyar társadalom jelentős része érzi úgy, hogy az ország bűnözési helyzete rossz, közbiztonsága romlik. A tömegtájékoztatásban rendre megrázó bűnesetekről hallani, és súlyos állításokat tartalmazó nyilatkozatok jelennek meg, egyebek közt a bűnelkövetés meghatározó elemének mondott „cigánybűnözésről”. Hírek, felmérések jelzik: az emberek félnek, növekszik a bizonytalanság, egyre többen vásárolnak önvédelmi fegyvereket.

---

a megkérdezettek háromnegyede tartotta részben vagy teljesen igaznak, míg minden tíz megkérdezettből kilenc – részben vagy egészben – meg volt arról győződve, hogy a törvénytörők végül is elkerülik a büntetést. CEORG, 2001.

<sup>7</sup> Gönczöl K.: Veszélyeztetők és veszélyeztetettek a jelenkori kapitalizmusban. In: Németh Zs. (szerk.): Írások Tauber István emlékére. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2009, 23. o.

<sup>8</sup> Jellemző megjelenési formája ennek a klasszikus morális pánik.

<sup>9</sup> “Demand for punishment seems to be higher in societies that have a strong commitment to individualistic means of social achievement and a correspondingly weak capacity for collective responses to inequality.” Sutton, J. R.: The Political Economy of Imprisonment in Affluent Western Democracies 1960–1990. American Sociological Review, 69/2004., 171. o.

A brutális gyilkosságok és más súlyos erőszakos cselekmények érthetően váltanak ki heves indulatokat és fokozódó szorongást, és vezetnek olyan kérdések tematizálásához, mint a kaotikus bűnügyi helyzet vagy a súlyosbodó „cigánybűnözés”. A jelzésszerűen vázolt társadalmi krízis és értékvesztett bizonytalanság magyarázatul szolgálhat ugyan, a megfelelő lépések megtételéhez azonban valóságghú kép szükséges nem pusztán a makro-, hanem a befolyásolni kívánt mikroszociális folyamatokról is.

## A hazai bűnözés helyzete

A bűnözési helyzet alakulását hagyományosan kéttípusú, számszerűsített adatokat tartalmazó forrás: a bűnügyi adatok gyűjtésén alapuló statisztikák, illetve a lakossági megkérdezésen alapuló bűnügyi (áldozati vagy elkövetői) kutatások alapján ítélik meg.

Mivel Magyarországon az áldozattá válásról nem készül rendszeres felmérés, a helyzet értékelésénél elsősorban a bűnügyi statisztikák adataira kell hagyatkozni. A kriminálstatisztikának természetesen megvannak a maga ismert korlátai és hiányosságai<sup>10</sup>, de az adatok kellő kritika és hozzáértés nélküli felhasználásánál csak az adatok figyelmen kívül hagyása tekinthető nagyobb hibának.

A bűnügyi statisztika adatai alapján az alábbi állításokat tehetjük:

1. Általában, az ismertté vált bűncselekmények (összes bűncselekmény) számát tekintve, a hazai bűnözési helyzet az utóbbi években nem romlott, inkább javult.
2. Lassú, de folyamatos növekedés tapasztalható az erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények mutatóiban. Ez azonban nem az elmúlt néhány, hanem az utóbbi húsz év tendenciája.
3. A legsúlyosabb ismertté vált erőszakos bűncselekmény, a befejezett emberölés száma – az erőszakos és garázda bűncselekményi csoportra jellemző, az előző pontban írt tendenciával szemben – az elmúlt években jelentősen, több mint egyharmadával csökkent.

---

<sup>10</sup> A számbavétel alapvető problémája, hogy a bűncselekmény nincs „ott”, csak úgy, arra várva, hogy megszámlálják; a cselekménynek egyrészt a hatóság tudomására kell jutnia, másrészt azt a hatóságnak regisztrálnia is kell ahhoz, hogy bekerüljön a rendszerbe. Ebből számtalan torzítás, probléma adódhat és adódik.

4. Kutatási adatok alapján európai összevetésben a magyar adatok igen kedvezők: az ország – összehasonlítva más európai országokkal – sokkal inkább a „béke szigete”, mintsem „Európa bűnügyi fővárosa”.<sup>11</sup>

A nyolcvanas évek végéig folyamatos, de kismértékű emelkedés mutatkozott az *ismertté vált bűncselekmények* számában. A rendszerváltás időszakában, 1989–1991-ben, korábban soha nem tapasztalt mértékű, drámai növekedést, „bűnözési robbanást” regisztráltak: a bűncselekmények száma három év alatt több mint kétszeresére emelkedett. A csúcspont 1998-ban volt, amikor az ismertté vált bűncselekmények száma meghaladta a hatszázezret, vagyis több mint háromszorosára nőtt a tíz évvel korábbihoz viszonyítva. A csúcspontot követően az ismertté vált bűncselekmények száma csökkent, és a 2000-es években a kilencvenes évek elejének szintjén stagnál. 2008-ban a regisztrált elkövetések száma az előző évhez képest 4,1, 2009-ben további 3,5 százalékkal csökkent (melléklet, 1. számú táblázat).

Az *ismertté vált erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények* száma eltérő mértékben, de folyamatosan növekedett az elmúlt húsz évben – a 2008-as adat az 1988-as kétszerese. A növekedés 2008-ban 2007-hez képest jelentős, 11,3 százalékos volt (2009-ben két százalékkal csökkent). Az adatok azonban azt mutatják, hogy a 2008-at megelőző három évben pontosan ugyanilyen mértékben (11,5 százalékos) csökkent az ebben a csoportban szereplő cselekmények száma, vagyis az elmúlt két év adatai gyakorlatilag a 2004–2005-ös adatok szintjével egyezők (melléklet, 2. számú táblázat).

A *befejezett emberölések száma* az elmúlt öt év során folyamatosan csökkent: a 2008-as adat 35,5 százalékkal, a 2009-es pedig már 40 százalékkal kevesebb a 2003-asnál (melléklet, 3. számú táblázat).

Az Európai Unió 18 országában 2005-ben végzett felmérés<sup>12</sup> adatai szerint Magyarország *abba a csoportba tartozik, ahol*

- a többi vizsgált állammal összehasonlítva alacsony a bűncselekmények száma,
- a többi államhoz viszonyítva különösen alacsony az erőszakos bűncselekmények, a szexuális erőszak és a drogproblémák előfordulásának

---

<sup>11</sup> „Are we starting to become the crime capital of Europe...” Idézet a Hungarian International Press Association (HIPA) sajtóreggelijére szóló meghívóból. Budapest, 2009. február 19.

<sup>12</sup> The Burden of Crime in the EU. Research Report: A Comparative Analysis of the European Crime and Safety Survey (EU ICS) 2005

aránya, és a fontosabb erőszakos, illetve tulajdon elleni bűncselekmények mindegyike tekintetében kedvezők a mutatók,

- a legalacsonyabb a rablások és alacsony az utcai támadások, illetve általában az áldozattá válás kockázata.

A vagyon elleni bűncselekmények esetében kevésbé kedvező a helyzet, de itt is egyedül a betörések tekintetében éri el a magyar ráta az európai átlagot. A válaszok alapján nálunk csupán a korrupció és a fogyasztók kárára elkövetett csalások tekintetében kedvezőtlen az összehasonlítás; ezeken a területeken az EU-tagországok többségéhez képest rosszabbak a magyar mutatók.

A nemzetközi összehasonlításban alacsony magyarországi bűnözési ráta ellenére a felmérés szerint a magyarok biztonságérzete nem jobb az európai átlagnál. A bűnözési arányok és a biztonságérzet mutatóinak összevetése azt jelzi, hogy a valós helyzethez képest a magyarok rosszabbat élnek meg, arányaiban sokkal kevésbé érzik magukat biztonságban, mint ahogyan az összehasonlítások alapján várható volna. A bűnözés tényleges mértéke és az ehhez kapcsolódó biztonságérzet között megtapasztalt, az európai átlagnál nagyobb diszcrepancia kimerítő magyarázata meghaladja jelen dolgozat lehetőségeit. Itt csak arra utalunk: ennek alapján is úgy tűnik, hogy az emberek bűnözéssel kapcsolatos vélekedését és a közbiztonság helyzetének megítélését nem elsősorban a személyes tapasztalat, hanem közvetett – és vélhetően döntően a tömegtájékoztatás által közvetített – képek és képzetek alakítják. A média hasonló, „globális” elvek alapján működik szerte Európában. A bűnügyi tájékoztatás általános jellemzője a torzítás, a súlyos és erőszakos cselekmények felülreprezentálása. Így érthető, hogy a tényleges bűnügyi fertőzöttségtől függetlenül az emberek mindenütt hasonló mértékben félnek, mint ahogyan az is, hogy egy végletesen mediatizált és átpolitizált világban a bűnözéstől való félelem könnyen manipulálható.

## **A „cigánybűnözés”**

Magyarországon a bűnügyi statisztika legutóbb a szocializmus idején, 1971 és 1989 között vette számba külön a cigány származású bűnelkövetőket. Ma már ezt az adatvédelmi rendszer jogszabályai nem teszik lehetővé. A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény – az európai gyakorlatnak megfelelően – fokozottan védett, úgynevezett különleges adatnak nyilvánította az etnikai hovatartozást, így azt

az érintett írásbeli hozzájárulása nélkül nem lehet nyilvántartani vagy közzétenni. A bűnüldözési tevékenység vonatkozásában hasonló rendelkezést tartalmaz az ilyen különleges adat kezelésére vonatkozóan a rendőrségi törvény.<sup>13</sup> Az etnikai hovatartozásra vonatkozó adatrögzítésre ezért sem a bűnüldözés, sem az igazságszolgáltatás, sem a büntetés-végrehajtás folyamán nem kerül sor, ilyen adatnyilvántartás ma nem létezik. Így az egyes etnikai csoportokhoz tartozó bűnelkövetők vagy ezek cselekményeinek számszerű alakulására vonatkozó állítások és feltételezések nem támaszthatók alá tényadatokkal, és – nem mellesleg – jogellenesek.<sup>14</sup>

A „cigánybűnözés” fogalmának használata oksági kapcsolatot sugall a cigány származás és a bűnelkövetési gyakoriság között. Olyan, bűnbakképzésre alkalmas tartalmakat közvetít, amelyek a cigány kisebbség egészét méltatlan helyzetbe hozzák, az előítéleteket és indulatokat pedig tovább szítják. Az iskolázottsági szint, a munkaviszony, a jövedelem, a családszerkezet, a megélhetési kultúra hagyományai, az idő strukturáltsága vagy annak hiánya és más szociális tényezők összességében döntően meghatározzák a mindennapi életet és világlátást. A cigány származású emberek sokszorosan felülreprezentáltak a társadalom legszegényebb és leggyengébb érdekérvényesítési képességű rétegében, az iskolázatlanság, a munkanélküliség, a nélkülözések a cigányságot különösen nagy számban és arányban érintik. Ezek a tényezők a bűnelkövetés súlyos és ismert rizikófaktorai. A többségi társadalom gyanakvása, ahogy rosszállón elfordul a beilleszkedni, alkalmazkodni nem tudóktól, súlyosbítja a cigány emberek meglévő hátrányait. Ha pedig valakinek nincs vesztenivalója, ha nincstelen és kirekesztett, akkor ő maga is ellenállóvá válik azzal a közeggel, amely kiveti magából. Nem valamely sajátos etnikai jellemző tehát az, amely a cigányság bűnözési hajlandóságát determinálja. A probléma összetett: több generáción keresztül fennálló társadalmi-gazdasági okokra, rögzült viselkedési formákra és beállítódásokra, valamint az előítéletesség negatív hatásaira vezethető vissza, hogy a „cigánybűnözés” fogalma újra és újra felbukkan.

Mindezek deklaratív rögzítése jelen dolgozat fontos kiindulópontja. Úgy gondoljuk ugyanakkor, hogy a létezés egyes, egymással szorosan összefüggő dimenziói között gyakorta csupán a különböző diszciplínák megközelítési

---

<sup>13</sup> 1994. évi XXXIV. törvény.

<sup>14</sup> A kérdés részletes elemzését lásd Bárd P.: A „cigánybűnözés” fogalmának értelmezhetlenségéről. Rendészeti Szemle, 2009/12., 18–33. o.



módjai hoznak létre merev törésvonalakat. A kirekesztett, marginalizált lét szükségszerűen jár együtt a mentalitás, az attitűdök, az értékek és a megküzdési technikák sajátos formálódásával, vagy éppen az identitás, illetve a többségre vonatkozó sztereotípiák változásával. Ezért ezek vizsgálata is megkerülhetetlen.

A következő beszámoló a roma lét egy speciális terepén, a szegregált telepeken mutatja be – Solt Ágnes kutatása alapján – a mélyszegénységben élők mindennapi nehézségeit, a telepeken tapasztalható veszélyeztető és kriminalizáló tényezőket. Egyebek között ezek megismerésére irányult az *Élet a reményen túl* című kutatás, amely 2008–2009-ben ebben a közegben vizsgálta a kialakult szubkultúrát és mentalitást.<sup>15</sup> A kutatás egyik alaptézise az volt, hogy a szegregált telepen élők életkörülményeiről és a megélhetés feltételeiről megállapítható, hogy – mind szubjektíve (az ott élő emberek megítélése alapján), mind pedig objektíve (a gazdasági és társadalmi, mérhető faktorok szerint) – depresszív és nyugtalanító. A vizsgált kérdéskörök hangsúlyos része ezért konfliktus- és problémaorientált volt.

Ez a dolgozat kifejezetten a konfliktusok és problémák bemutatására vállalkozik. Azokra a helyzetekre, körülményekre és kialakult életstratégiákra, amelyek veszélyeztető tényezőként jelennek meg a különböző devianciák, és ezen belül a kriminális magatartások kialakulásában és előfordulási gyakoriságában. A dolgozat nem alkalmas arra, hogy képet alkothassunk a szegregált telepek lakóinak életéről általában, mert – az interjúkban elhangzottak összesítése és elemzése révén – annak csupán a megélhetést és biztonságot fenyegető oldalát festi le.<sup>16</sup>

## A kutatásról röviden

A kutatás felvételére négy olyan magyarországi megyében került sor, amelyekben a legnagyobb arányban található a mélyszegénységben és kirekesztettségben élő emberek szegregált telepei. A kiválasztott telepekre jellemző

---

<sup>15</sup> A kutatásról bővebben: Solt Á.: *Élet a reményen túl. Szegregált telepen élők mentalitásvizsgálata*. Kézirat, Budapest, 2009

[http://www.okri.hu/images/stories/pdf\\_files/sa\\_szegreg\\_2009.pdf](http://www.okri.hu/images/stories/pdf_files/sa_szegreg_2009.pdf)

<sup>16</sup> A szegénység és az etnicitás kapcsolatának kérdését, illetve a kirekesztettséget vizsgálta Magyarországon sokak mellett Szuhay Péter, Ladányi János és Szelényi Iván. Michael Stewart, Oscar Lewis és Kenneth B. Clark munkái pedig a szegénység, kirekesztettség és etnicitás kapcsolatának kérdéseire kínálnak választ.

a roma lakosság 85 százalék feletti aránya, ahol a munkanélküliségi ráta meghaladja a 80 százalékot, és a segélyből élő családok aránya is 80 százalék feletti. A kiválasztás az előzetesen meghatározott feltételeknek megfelelő településeken véletlen mintavétellel történt. A kutató a telepeken mintegy 250 emberrel beszélt, az emberek majd negyedével több alkalommal is. Huszonhat telepen járt, tizennégyet vizsgált módszeresen. A rögzített hangfelvételeken 117 interjúalannyal folytatott beszélgetés szerepel, amelyeket az ATLAS.Ti tartalomlemező szoftver segítségével elemzett.

A megkérdezettek átlagéletkora 36 év, az átlagos legmagasabb iskolai végzettség hét osztály, a családokban az átlagos gyerekszám három-négy. Az egy- vagy kétgyermekes családok száma nagyon ritka. Az interjúalanyok 43 százaléka azt vallja, hogy havonta rendszeresen éheznek. Negyvenöt százalékuk állítja, hogy azonnal elköltözne, ha tehetné.

Az interjúkban kirajzolódtak az emberek hétköznapjait meghatározó, a telepen élők által tematizált problémakörök. A vizsgált helyszínek összehasonlíthatósága érdekében a kutató olyan szempontok szerint értékelt a telepeket, amelyek alapján azok egymáshoz képest elhelyezhetők. A vizsgált szempontok tehát a következők voltak<sup>17</sup>: a nyomor mértéke<sup>18</sup>; a telep szegregáltsága<sup>19</sup>; a cigányság összetétele; a helyiek ellenségességének mértéke; az uzsora jelenléte; a közösség összetartó ereje és nyelvhasználata; a bűncselekmények gyakorisága (melléklet, 4. számú táblázat).

## Konfliktusok

A konfliktusok, összetűzések és viták okaként az emberek összesen négy tényezőt neveztek meg. Leggyakoribb a lerészegedéshez vezető alkoholfogyasztás, a második legsúlyosabb tényező a gyermekekkel kapcsolatos vita volt, ezt követte a pletyka és az irigység, végül pedig a kamatos pénz használata.

---

<sup>17</sup> Az osztályozáshoz felhasznált információ forrásai: 1. résztvevő megfigyelés; 2. kulcsszemélyekkel való interjúzás; 3. a szegregáltan élők körében történt interjúzás, beszélgetések. A pontozást ez után készítette a kutató, a kidolgozott szempontok alapján, saját megítélése szerint.

<sup>18</sup> A nyomor mértékének mérése: a ház, bútorok, élettér, jövedelemforrások, étkezési és ruházkodási szokások alapján történt, tízes skálán, ahol a 10 a lehető legnagyobb nyomort, az 1 a lehető legkisebb nyomort jelöli.

<sup>19</sup> A településhez és annak központjához képest milyen földrajzi távolságban és mennyire elkülönülten állnak a telepek.

## A gyermekek

A vizsgált telepeken élők életmódja eltér a többségi társadalomban élők zömétől. A gyermekeket sok tekintetben már akár öt-hat éves kortól felnőttként kezelik. Emiatt például a mindennapi tanulás és az iskola elvégzése nagyon megterhelővé válhat számukra. A gyerekek általában egy légtérben fekszenek, kelnek szüleikkel, illetve más háztartásbeliekkel, életterük és napi tevékenységeik jóval kevésbé különülnek el. Többnyire „szabadon”<sup>20</sup> nőnek fel, együtt játszanak a házak között, utcákon. Egymástól tanulnak a legtöbbet. Gyakori, hogy saját szórakoztatásukra eleinte apróbb csínytevéseket, idővel súlyosabb bűncselekményeket követnek el<sup>21</sup>. A csavargástól mindenki tiltani próbálja gyermekét, ám jellemzően a szülőknek sem módjuk, sem elsajátított eszközük nincs arra, hogy gyermekeiket következetesen és módszeresen neveljék. A családok egymás életébe, gyermeknevelési szokásaiba jellemzően nem szólnak bele<sup>22</sup>. Az interjúk alapján kiderül: a telepen élők nem érznek erkölcsi alapot arra, hogy ezért vagy azért elmarasztalják a másik szülőt a gyermeknevelés kapcsán – hiszen könnyen előfordulhat, hogy a sajátjukkal is baj van. Tudják magukról, hogy néhanapján akár ők maguk, akár a gyerekük is viselkedik, viselkedhet így. Emiatt azután – úgy tűnik – megtanulnak együtt élni azzal a látvánnyal és tudattal, hogy vannak a környezetükben elhanyagolt és bántalmazott gyermekek.

A gyermeknevelésben – egyebek között aluliskolázottságuk miatt – alig vannak, vagy egyáltalán nincsenek tudatosan alkalmazott módszereik a testi fenytésen vagy a megfélemlítésen kívül.<sup>23</sup> A mintaadás szocializációban betöltött

<sup>20</sup> Gyakran elhangzott az a szülői hozzáállásról tanúskodó mondat: „Megtanítja majd az élet, az élet majd neveli azt a gyereket.”

<sup>21</sup> A veszélyeztetett fiatalok életútípusait megrajzoló kutatás részletesen leírja annak a folyamatnak a lényegét és azokat a hatásokat, amelyek döntően befolyásolhatják egy gyermek további, tragikussá váló sorsát. Solt Á.: Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban. Szociokulturális háttér-viszonyok. BMK Füzetek 19., Budapest, 2006, 35–36. o.

<sup>22</sup> Hangsúlyozni kell, hogy a gyermeknevelésről leírtak az interjúkban elhangzottakat öszszegzik, nem pedig pusztán a megfigyelés következtetései.

<sup>23</sup> Rostás-Farkas György és Karsai Ervin így ír a gyermeknevelésről: „A gyermekek nevelése sajátos volt. Nem volt jellemző a célratoró, következetes nevelés. A gyermekkel való bánásmódot a szülők hangulata, gondja, létbizonytalansága határozta meg. A cigányasszony hol átkozta, hol dédelgette gyermekét, függetlenül attól, hogy a gyermeke mit csinált. [...] A nevelési módszer az utánzás volt. Nem volt szokás a magyarázkodás [...] Gyakran veréssel, szidással, átkokkal neveltek. [...] Sok gyerek már 4-5 éves korban rászokik a cigarettára, hiszen látja a felnőttektől.” Rostás-Farkas Gy. – Karsai E.: A cigányok hiedelemvilága. Pécs, 1990, 4–38. o.

meghatározó szerepe csak sajátos módon mutatkozik meg: a megvetett (alkoholista, bűnelkövető, erőszakos) felnőttek apró gyermekeit is elítélik azért, mert azok „éppolyan rosszak”, mint a szüleik. Ugyanakkor háttérbe szorul a szülők és a saját életmód mintaszerepének jelentősége, illetve ennek tudatos alakítása.

A gyerekek miatt alapvetően kétféle módon keletkeznek konfliktusok. Az egyik, amikor a gyerekek között elkerülhetetlen, apróbb civódásokból gerjed óriási, szülők és családok közötti – időnként véres – verekedés. A gyerekek viselkedéséből fakadó másik konfliktus pedig azért alakul ki, mert az egyik gyerek csavargásra, lopásra, besurranásra, vagy bármiféle egyéb olyan dologra veszi rá a társát, amelyet a szülei helytelenítenek, tiltanak, s amelytől óvják. A különböző nevelési elvek ütközése ez, amely gyakran vezet a szülők, illetve a családok közötti viszályhoz.

A gyerekek közötti konfliktusok, majd az ezekből burjánzó családok közötti ellenségeskedések, verekedések ott fordulnak elő gyakrabban, ahol az alkoholizáló életforma vagy az esetenkénti mértéktelen alkoholfogyasztás gyakoribb, és a gyermekek után járó pénz a család fő vagy egyetlen bevételi forrása.

Ezekre a családokra jellemzőbb ugyanis az, hogy a gyermekeket elhanyagolják, és a nevelési elvek minimálisak vagy egyáltalán nincsenek.

Ezeknek a gyerekeknek a körében gyakori, hogy meglopják egymást, besurrannak házakba, kertekbe, kisebb-nagyobb bűncselekményeket követnek el, e miatt bajba keverednek, majd bevonódnak szüleik is.<sup>24</sup> Azokban a helyi közösségekben, ahol arányaiban sok ilyen család él, jellemző, hogy az összetartás, a szolidaritás és a közösségi morál jóval alacsonyabb, mint azokban a közösségekben, ahol ezeknek a családoknak a száma és aránya alacsony.

A közösség alkoholista életformával, illetve egyéb, járulékos devianciákkal kapcsolatos toleranciáját mutatja, hogy milyen arányban élnek ilyen jellemzőkkel leírható családok a telepen. Ott, ahol a közösségi összetartás erős, nem jellemző a vázolt életformát választó családok léte, és így a gyermekek miatti konfliktusok sem hangsúlyosak.

Azok a szegregált telepek, amelyeken az ott lakók a verekedés kitörésének okai között említették a gyermekeket, az összes többi vizsgált szempont alapján is a legerőszakosabbak között vannak.

---

<sup>24</sup> Az interjúk tartalma szerint.

*Az uzsora*<sup>25</sup>

A kamatos pénz olyan hitel, amelyet a szegregált telepek szinte mindegyikén egy vagy több helyi roma<sup>26</sup> ember ajánl föl azoknak, akiknek nincs módjuk kölcsönt felvenni, vagy kölcsönkérni rokontól, ismerőstől, de szükségük van pénzre. A kamatos pénzből élőket leggyakrabban fináncnak, kamatosnak vagy uzsorásnak nevezik. Jellemzően százszázalékos kamatra adnak kölcsönt a rászorulóknak. Az emberek elmondása szerint az uzsorások tábora a rendszerváltozás után kezdett elszaporodni. A kamatos pénz és az uzsorás jelenléte teljesen elterjedt. Abban viszont jelentős eltérések vannak, hogy az emberek milyen arányban használják a hitelt, illetve ennek milyen a megítélése.

A kamatos pénz használata az emberek kiszolgáltatottságának, a pénz elégtelenségének és a beosztás hiányának következtében tudott ennyire elterjedni, és egyre csak fokozni a nyomort és éhezést. Egy váratlan, nagyobb kiadás (például baleset, betegség, büntetés, katasztrófák okozta vagyoni kár) elég ahhoz, hogy egy család évekre eladósodjon. A vizsgáltak köréből a legtöbben negatívan ítélik meg az uzsorást. Részben azért, mert rossz szemmel nézik a jólétét és gazdagságát, amely mögött nem megszenvedett évek, nehéz munkavégzés áll; részben pedig azért, mert a legszegényebb, sokgyermekes, nyomorgó és éhező családoknak *„még a tetőt is elveszik a fejük fölül”,* s *„nem átallják a gyermekeket is elvitetni”* tőlük. Általános, hogy az emberek félnek, hiszen nagyon könnyen bajba kerülhetnek, ha nem tudják törleszteni az egyre halmozódó adósságukat, illetve ha elárulják az uzsorást. Éppen ezért szinte egyáltalán

<sup>25</sup> Michael Stewart az általa vizsgált oláh cigány közösségben a nyolcvanas évek második felében nem találkozott a kamatos pénz jelenlétével és az uzsorával. Stewart, M.: *Daltestvérek. Az oláh cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon.* T-Twins Kiadó–MTA Szociológiai Intézet–Max Weber Alapítvány, Budapest, 1994. A cigánykutató antropológusok (Bakó Boglárka, Kovai Cecília, Horváth Kata, Virág Tünde, Fleck Gábor stb.) jellemzően nem írnak arról, hogy a családok hogyan és mitől adósodnak el (sok esetben arról sem, hogy létezik-e ez a jelenség), illetve milyen következményei vannak az uzsorának. Ennek több oka lehet. Az egyik, hogy az uzsora a rendszerváltás óta terjedt el ezekben a közösségekben, párhuzamosan a szegénység és nyomor, a munkanélküliség növekedésével. A másik, hogy a megnevezett kutatók elsősorban a cigány közösségek vizsgálatára vállalkoztak, illetve e kultúra feltárására, magam pedig a mélyszegénységben élő kirekesztett embercsoportokat kívántam vizsgálni, a cigány kultúra középpontba állítása nélkül. Az általam vizsgált telepek mindegyike Magyarország legszegényebb, minden szempontból marginalizált rétegébe tartozik, ahol a cigányságra kulturálisan jellemző szolidaritás és összetartás a szegénységi kultúra hatására teljesen meggyöngyül.

<sup>26</sup> Valószínűleg nem csupán cigány emberek állnak uzsorásnak, az általam vizsgált településeken azonban csak ilyennel találkoztam.

nem fordul elő, hogy feljelentést tesznek ellene, még akkor sem, ha ez nagyon sok családnak közös érdeke. Az uzsorás érdekérvényesítő képessége ugyanis messze felülmúlja azokét, akik szembeszállnának vele.

Mivel a bankok és pénzintézetek nem adnak hitelt a rendszeres jövedelemmel nem bíró embereknek, az uzsorások monopolhelyzetben vannak. Vannak települések, ahol nem csupán egy-két uzsorás akad, hanem úgynevezett alvállalkozók is.

Az adós és uzsorás közötti, fizikai erőszakig fajuló konfliktusok előfordulási gyakorisága három tényező függvénye: egyrészt a finansz által alkalmazott behajtási technikák durvasága és az adóssal meglévő viszonya, másrészt az adós munkavállalási hajlandósága és lehetőségei, harmadsorban pedig az alkoholfogyasztás mértéke és gyakorisága határozza meg. Tehát egyrészt az uzsorás minél durvább módszereket használ és minél kíméletlenebb, másrészt az adós minél kevésbé hajlandó a munkavállalásra, harmadrészt minél jellemzőbb rá a rendszeres és túlzott mértékű alkoholfogyasztás, annál nagyobb a rendszeres verekedések valószínűsége.

A kamatos pénzből adódó verekedéseket négy telepen említették. Ezekre a telepen élőkre jellemző, hogy az uzsorakamat és hitel igénybevétele jóval elterjedtebb a máshol tapasztalhatónál, illetve hogy a helyi uzsorás egy erős szervezetet (a szervezet tagjai jellemzően saját családból és rokonságból kerülnek ki) képes irányítani és alkalmazni a pénz behajtásánál.

Az, hogy milyen „alternatív eszközökkel” lehet az adósságot törleszteni, tabunak számít, de néhány telepen kiderült, hogy előfordul a lányok és asszonyok prostitúcióra kényszerítése – vélhetően azokban az esetekben, amikor az uzsorás mögött kiterjedt bűnszervezet áll.<sup>27</sup> Van olyan település, ahol a helyi

---

<sup>27</sup> Egy tavaly készült, az emberkereskedelem és a kerítés tárgykörében folytatott kutatás egyik megállapítása – amely összecsenghet az itt leírtakkal – a következő volt: „Magyarországon vannak olyan elmaradott térségek, ahol az ott élő hátrányos helyzetű gyermekek, nők nagy százalékban válnak az emberkereskedelem, illetve a kerítés áldozataivá. Ezekben a térségekben (például Észak-magyarország régió) általános probléma a mélyszegénység, a munkanélküliség, az alacsony iskolázottság, és sok családban fordul elő a szülők valamilyen betegsége, alkoholizmus és más devianciák. [...] Előfordul, hogy maga a család az, amely jellemzően egy családtagot (gyermeket vagy nőt) belekényszerít egy olyan kizsákmányoló helyzetbe, amelyben az kiszolgáltatót és bántalmazott. Vannak esetek, amelyekben a család vagy a szülő ténylegesen eladja egyik családtagját, de gyakoribb eset, hogy az elhanyagolás és bántalmazás következtében sodródnak a család fiatalabb tagjai egy bűnszervezet, illetve az áldozattá válás felé. [...] Az áldozatok között rendkívül magas a roma etnikumú gyermekek és nők aránya.” Solt Á.: Az emberkereskedelem áldozatait segítő intézmény-

uzsorásra nem jellemző a fizikai bántalmazás alkalmazása, sem az adós kilakoltatása vagy egyéb durva módszerek. Van azonban olyan telep is, ahol a halálos fenyegetéseken és a családtagok bántalmazásán túl az adóst folyamatos fizikai terror, bántalmazás, verések érik, illetve a ház felgyújtása stb. is alkalmazott módszer a pénz behajtásának érdekében.

### *Az alkoholfogyasztás*

A teljes nincstelenség és az onnan való kitörés ellehetetlenülésének gyakori velejárója a szenvedélybetegség, amellyel mind játékszenvedély formájában, mind alkoholfüggőségként gyakran lehet találkozni.<sup>28</sup> Egy alkoholizáló családfő miatt a mélyszegénység és kirekesztettség állapota nagy valószínűséggel a családban generációkon átnyúlóan stabilizálódik. Ennek egyik nagyon jelentős oka, hogy a közösség megvetése, elfordulása nem pusztán az alkoholizáló felnőttre terjed ki, hanem az adott család egészére. Ennek következményei beláthatatlanok. A vizsgált tizennégy telepből csupán két helyen nem volt tapasztalható ez a jelenség.

A mértéktelen alkoholfogyasztás és az ebből fakadó alulkontrollált vagy kontrollálatlan viselkedés, az agresszivitásra való hajlam és kedv növekedése rendszeresen konfliktusokhoz vezet. A lerészegedés minden segély kiosztásakor kiszámíthatóan bekövetkezik<sup>29</sup>, és az ebből fakadó verekedések és a garázda bűncselekmények elkövetésének valószínűsége is megemelkedik. Az alkohol gyakran vált ki agressziót, s ennek érzékelhető a negatív hatása: a konfliktusok, verekedések legjava ehhez köthető.

A rendszeres, lerészegedésig fajuló alkoholfogyasztás mértéke és ennek elfogadottsága különböző, ezzel párhuzamosan pedig az előfordulási gyakoriságban is jelentős eltérések mutatkoznak a vizsgált telepeket összehasonlítva.

---

rendszer működési jellemzői. In: Gyurkó Sz. – Virág Gy. (szerk.): Emberpiac: a Magyarországot érintő nemzetközi emberkereskedelem társadalmi, kriminológiai jellemzői. Eszter Alapítvány, Budapest, 2009, 43. o.

<sup>28</sup> Egyéb kábítószerrel, drogokkal a kutatás során csupán egyetlen esetben talákoztam, de ez nem jellemző a vizsgált közegre.

<sup>29</sup> Bár ez így a vizsgált szakirodalomban nem szerepel, Michael Stewart így ír a jelenségről, amely a segélyek vagy fizetés kiosztásához köthető: „A fizetés meghatározza a cigány közösségi élet ritmusát. [...] Ezekben a napokban az asszonyok luxuscikkeket, drága dolgokat vásárolnak (mint az egész havi kávé), és ilyenkor a hétvégén minden család asztalán ott van a gyümölcspálinka. Ez azt jelenti, hogy néhány nap múlva a háztartásban nagyon kevés a készpénz, és a fizetés előtt egy héttel már szinte egyáltalán nincs sehol a telepen.” Stewart, M.: i. m. 95. o.

## Az „irigység”

Az „irigység” és a „pletyka” szintén konfliktusforrásként fogalmazódott meg. Ha valaki gyarapszik, az gyanús, bosszantó, mi több: veszélyes, mert megkérdőjelezhetővé teszi annak a hallgatólagos megegyezésnek az érvényességét, amely úgy szól: „szegények vagyunk, nem tehetünk ellene”. Az irigység fogalma azt takarja, hogy az egyének és az egész lakóközösség minden eszközzel arra törekszik, hogy megakadályozza bármely egyén gazdasági vagy kulturális tőkésének<sup>30</sup> növekedését.

Ha valakinek gyarapodik a pénze, azt megvádolják: nem tisztességesen szerezte meg; nagyravágyó; sokat képzel magáról. Ha valaki jobban teljesít az iskolában, nagyobb a tudása, az azt jelenti: lenéz és elítél másokat; ellenséges a többiekkel.<sup>31</sup> Azokon a telepeken, ahol az összetartás mértéke kifejezetten alacsony, ez a mentalitás megtalálható<sup>32</sup>.

## A vizsgált telepek összehasonlítása az erőszakos magatartás tekintetében

A romák által lakott 14 vizsgált településrész közül három helyen egyáltalán nem számoltak be az emberek verekedésekről. A verekedést kiváltó okok mindegyike<sup>33</sup> pedig két telepen hangzott el. E településekre a vizsgált szempontok szerint a következők jellemzőek<sup>34</sup> (táblázat).

---

<sup>30</sup> Fogalomhasználat innen: Bourdieu, P.: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Lengyel Gy. – Szántó Z. (szerk.): Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Aula Kiadó, Budapest, 1998, 155–176. o.

<sup>31</sup> Kenneth B. Clark a fekete gettókról szóló tanulmányában valami nagyon hasonló jelenséget ír le: „Azok, akik meg sem próbálják elhagyni a gettót, meg vannak róla győződve, hogy azok, akik megpróbálják, árulónak érzik magukat. [...] Neveltségessé teszi, elúzi, vagy elszigeteli mindazokat, akik igyekeznek szembeszeülni ezekkel a normákkal, vagy akár csak át akarják alakítani azokat.” Clark, K. B.: Fekete gettó: a hatalom dilemmái. Educatio Kht., Budapest, 2008, 69. o.

<sup>32</sup> Hasonlatos jelenség a feketék között, Clark szerint: „Az amerikai néger az önmaga vagy más néger iránti szilárd, feltétlen megbecsülés érzetét tudja a legkevésbé magáévá tenni. Gyanakvása, hogy a sikeres négernek eredményeket kell produkálnia a becsület és tisztesség terén, kételye, hogy egyáltalán joga van-e bárkinek is a felemelkedésre. Ez megfosztja őt attól a képességtől, hogy ellen-szenv és szkepticizmus nélkül becsülje és tisztelje néger társait.” Clark, K. B.: i. m. 160. o.

<sup>33</sup> Az uzsora, az alkohol és a gyermekek mint konfliktusforrások.

<sup>34</sup> Az osztályozáshoz 3 három csatornán keresztül gyűjtöttem információt: 1. résztvevő megfigyelés; 2. kulcsszemélyekkel való interjúzás; 3. a szegregáltan élők körében történt interjúzás, beszélgetések.



**Táblázat: A vizsgált telepek összehasonlítása az erőszakos magatartás tekintetében**

Nincs verekedés	A verekedés előfordulása jellemző
<ul style="list-style-type: none"> <li>– a telepen élők jobb körülmények között élnek, mint a mintaátlag</li> <li>– közösségi összetartás van</li> <li>– az emberek többsége kifejezetten szeret ott élni, ahol él</li> <li>– jellemző a növénytermesztés vagy állattartás, valamiféle háztáji gazdálkodás</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– a telepen élők rosszabb körülmények között élnek, mint a mintaátlag</li> <li>– nincs közösségi összetartás</li> <li>– az emberek többsége elköltözne, ha tehetné</li> <li>– nincs növénytermesztés vagy állattartás, és semmiféle háztáji gazdálkodás</li> </ul>

A tizennégy vizsgált szegregált telep felében számoltak be az emberek arról, hogy az összetűzésekkor előfordul vagy rendszeres, hogy vérre menő, súlyos vagy maradandó testi sérüléseket okozó „harcok” dúlnak. Ezek a verekedések általában két vagy több család között zajlanak. Mivel az e családok közötti összetűzések jellemzően nyílt téren történnek, és sok embert megmozgatnak, így elkerülhetetlenül hatással vannak a közösség moráljára, értékrendszerére is. A helyi romák és a magyarok vagy hatósági szervek közötti verekedések említése azokon a településeken fordult elő, ahol kifejezetten rossz a magyar–roma viszony. Öt telepen említették az emberek a verekedések kapcsán a helyi magyarokkal vagy a hatósági szervvel való összetűzést.

A családon belüli erőszakra négy helyen tettek célzást. Azokon a szegregált telepeken, ahol a családi erőszakra annak ellenére beszéltek, hogy az egyértelműen tabu, az összetartás szinte teljes hiánya, illetve az átlagos mértéket meghaladó erőszak jelenléte jellemző.

## **Bűnelkövetés és annak megítélése**

A bűnelkövetés fogalmán a kutatásba vont emberek mindenekelőtt a vagyoni elleni bűncselekmények megvalósítását értik. A garázdaságot és a súlyos testi sértést jellemzően nem tekintik bűncselekménynek. Ennek oka, hogy a verekedés, verés mint konfliktusmegoldási technika, gyakori. Megszokott, hogy a problémákat, ellentéteket, vitás kérdéseket verekedés követi és zárja le. A problémákat személyesen, egymás között intézik el, „illetéktelen kívülálló” nélkül.<sup>35</sup>

<sup>35</sup> Mindez jellemző az összes mélyszegénységben kirekesztetten élő embercsoportra, például a mexikói nyomornegyedet vizsgálva Oscar Lewis éppúgy szembesült ezzel a jelenséggel, ahogyan Kenneth B. Clark a harlemi gettóban, de még számtalan párhuzamot lehet találni mind a nemzetközi, mind pedig a hazai szakirodalomban. Lewis, O.: Sanchez gyermekei. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1968; Clark, K. B.: i. m.

Ez fontos hozzáállás, amely legitimálja a verekedést a rendőrségen való bejelentéssel, feljelentéssel szemben. A rendőrségi feljelentést egyértelműen gyáva-ságként és árulásként értelmezik.

A vizsgált települések és az ott élő roma emberek között azonban jelentős különbségek vannak a tekintetben, mennyire fogadják el és alkalmazzák a nyílt agressziót egymás ellen. A garázdaság a verekedés és sokszor a mulatozás velejárója, és szintén nem a bűncselekmény kategóriájába sorolandóként beszélnek a rongálásokról. Az azonban megfigyelhető, hogy minél kevésbé jellemző egy szegregált telepre az agresszió és a nyílt téri verekedés, annál inkább fogalmazódik meg bűncselekményként a rongálás és a testi sértés.

A lopás az elmondások szerint gyakori. Vannak olyan települések, amelyekben a vagyonszerzés efféle módja valóban és egymás között is elfogadottabban jellemző. Ennek igazolása a következő logikai sor: a segélyekből nem lehet megélni, munkalehetőség nincs. A magyarok<sup>36</sup> nem adnak munkát, vagy ha igen, akkor az többnyire megalázó és méltatlan, olyan, amit senki más nem végezne el, és amit nem fizetnek meg kellően. Az önkormányzat a romáknak járó segélyeket, pénzeket eltulajdonítja, a roma embert diszkrimináció éri a munkaerőpiacon, az iskolában és mindenütt. Elutasítják, elnyomják. Mit tehet akkor az ember? Lop. Azért is, mert éhes, szomjas, és azért is, hogy megfizessen az indokolatlan vagy igazságtalan ellenállásért és távolságtartásért, amelyet érzel.<sup>37</sup> Akik elzárkóznak a lopástól mint szerzési módtól, azok élesen elhatárolódnak azoktól, akik rákényszerülnek vagy megengedhetőnek tartják. Ez az a cselekedet, amelynek megtétele vagy nem megtétele valóban kettéosztja a szegregáltan élőket.

## **A félelem és elkeseredettség érzései mint veszélyeztető faktorok**

Az indulatok és érzelmek jól azonosíthatóan meghatározott témákhoz köthetők. A félelemérzet a verekedésről: a családok, szomszédok, az ivócimborák, a kamatos pénz behajtói, vagy a családtagok közötti nyílt agresszióról és harcokról beszélve bukkan elő jellemzően. A félelem érzésével együtt járó második témakör a magyar–roma viszony, a harmadik pedig az önkormányzat. Az utóbbi a függőségi viszony miatt vált ki olykor félelmet az emberekből. A helyi

---

<sup>36</sup> Ahogyan az interjúalanyok beszélnek a helyi és nem helybeli nem romákról.

<sup>37</sup> Az interjúk egy részében megfogalmazódó logikai lánccolat a lopás elkerülhetlenségének magyarázataként.

magyar lakosság a potenciális munkaadó, és olykor a vásárló szerepét tölti be, így szintén függő helyzetet jelent a mélyszegénységben tengődő romák számára. Ennél jelentősebb tényező a nem romákkal kapcsolatos félelemérzet kialakulásában a Magyar Gárda Egyesület<sup>38</sup> szervezésében zajló, megfélemlítést kiváltó felvonulások sora.

Az elkeseredettség a nyomorúságról, az éhezésről, ugyanilyen nagymértékben a verekedésekről, a munkalehetőségekről beszélve, illetve a nem roma–roma viszonyról való diskurzusban mutatható ki. Ezek azok a témakörök, amelyekre azért reagálnak érzékenyebben az emberek, mert a mindennapi problémáik leghangsúlyosabb része ezekből fakad: 1) a szegénység; 2) az erőszak; 3) egy jobb élet reményének teljes hiánya; és 4) a többségi társadalomból való kirekesztettség érzése. Mindezek a tényezők folyamatosan és kölcsönösen hatnak egymásra, így spirálszerűen mélyítik a problémákat.

Összességében a leghevesebb érzelmeket az emberekből a verekedés témaköre váltotta ki, ezt követte a nyomorról és éhezésről való beszéd. Az indulatoktól fűtött harmadik témakör a nem roma–roma viszony volt.<sup>39</sup> Mindez azért rendkívül fontos tény, mert a szegregált telepeken élő romáknak felszínes a kapcsolatuk a nem romákkal, vagyis a mindennapi életnek csak áttételesen és közvetetten része, ellentétben az első két témakörrel. Ha megnézzük azokat a témaköröket, amelyekhez a legerőteljesebb érzés, indulat társult, azt láthatjuk, hogy az első két probléma merőben eltér a harmadiktól aszerint, hogy milyen szerves része a mindennapoknak: az emberek életének meghatározó momentuma a verekedés, amely mind a személyes, mind a környezetükben élők konfliktusaiban jelentkezik. A szegénység szintén folyamatosan jelenlévő állapot, amitől nem lehet elvonatkoztatni. A magyar–roma viszony azonban nem sorolható ebbe a kategóriába. Mégis, az erőszak és nélkülözés után a vizsgált szegregáltan élő roma lakosság körében a harmadik legfájóbb pont a kirekesztettség, a diszkrimináció, amely így meghatározza a választott túlélési stratégiáikat és mentalitásukat.

---

<sup>38</sup> Azóta Új Magyar Gárda Mozgalom néven újjáalakult.

<sup>39</sup> Az interjúalanyok a magyarokról beszélve rendszeresen elkülönítették az önkormányzat dolgozóit, a helyi lakosokat és a gárdistákat, és a magyarokkal való viszonyon mindenekelőtt a helyi lakossággal való kapcsolatukat értették. A magyar–roma viszonyról való vélekedésekben kétségtelenül fontos a média szerepe is. A helyi magyar lakossággal ritkán van személyes kapcsolatuk. Tapasztalják azonban az elhúzódat, a megvetést és a gyanakvást a magyarok részéről, és mindezek nagyon mély nyomokat hagynak bennük.

## A nyomor és a kriminalizálódás veszélyei közötti összefüggés

Összehasonlítva és a nyomormutató szerint sorba állítva a telepeket kirajzolódik, mely vizsgált tényezők járnak együtt.

Egy telep szegénységének mértéke egyenes arányban áll azzal, amilyen mértékben a helyiek az erőszakra, agresszióra és a verekedések okozta problémákra panaszkodnak. Vagyis minél szegényebb egy telep, annál jellemzőbb az erőszakosság, a verekedések. Ugyanez mondható el, ha azt vizsgáljuk, hogyan változik az elmondások szerinti lopások gyakorisága. A lopás, illetve az ebből adódó konfliktusokra hivatkozás a legnagyobb nyomorban élők telepén jellemzőbb, és fordítva: minél alacsonyabb egy telep nyomormutatója, annál kevésbé jellemző rá, hogy az emberek lopásra panaszkodnak. Azokra a telepekre, amelyeken az uzorakamat felvétele utáni tartozások miatt kitörő verekedéseket említettek, a telepek átlagánál nagyobb nyomor és szegénység jellemző. Egyértelműen látszik tehát, hogy a deviancia előfordulási gyakorisága a szegénység mértékének növekedésével párhuzamosan emelkedik.

A közösségi összetartást megvizsgálva hasonló módon nem meglepő együtt járást találhatunk: minél inkább mondják a telepen élők, hogy van összetartás, annál kevésbé jellemző a szélsőséges nyomor, és fordítva: minél szegényebb egy telep, annál kevésbé jellemző az összetartás a közösségen belül. Az előzetes feltételezéssel ellentétben azonban az, hogy a telepen oláh-, beás vagy magyar cigányok élnek – illetve hogy beszélnek-e lovári vagy beás nyelven, vagy csak magyarul –, nincs összefüggésben azzal, mennyire összetartó egy-egy telepi közösség, és a nyomor szintjétől is független az, milyen csoportba sorolhatók az ott élő romák.

## Összegzés

A jelen kutatás eredményei egybecsengenek a korábbi kutatási eredményekkel és elméletekkel: a mélyszegénységből és kirekesztettségéből fakadó lélektani és fizikai tényezők – sok más deviancia mellett – a kriminalizálódás veszélyét is felerősítik.

A „gettólét” során a biológiai szükségletek kielégíthetlensége, a kirekesztettség és a feleslegesség érzése súlyos frusztrációt gerjeszt, és jelentős sérüléseket okoz az érintettek személyiségében. Az agresszió mértéke, a tudatmódosító

szerek használata, és általánosságban a különböző devianciák előfordulásának gyakorisága ijesztő méreteket ölthet. Azok az eszközök, amelyeket az ilyen körülmények közé kényszerített emberek a hétköznapiakban megküzdési stratégiaként, megoldási sémaként és konfliktuskezelési módokként alkalmaznak, behatárolják annak módját, ahogyan megkísérik saját céljaik elérését. A hibás stratégiák pedig – a céltől függetlenül – gyakrabban formálódnak olyan viselkedésmódokká, amelyek hatására sokszorosára nő a kriminalizálódás esélye.

A szegregált telepi élet vizsgálata éles kontraszttal világít rá arra, hogy súlyosak és kezeletlenek azok a problémák, amelyek cigány emberek megélhetési vagy éppen szervezett jellegű bűnözésben való részvételéhez vezetnek. Az előítéletes attitűd jelentős erősödése is azt jelzi, hogy a romák helyzete az elmúlt húsz évben sokat romlott. A fokozódó feszültség és félelem légkörében növekszik az etnikai indulat és az óhaj, hogy a probléma kezelését a büntetések szigorítása és a rendvédelmi szervek jogosítványainak szélesítése jelentse.

Jó ideje véres társadalmi ütközések időzített bombáján ülünk. Beláthatatlan következményekkel járhat, ha ezt nem hatástalanítjuk idejében, vagyis nem törekszünk a jelenségek mögötti valódi problémák rendezésére vagy enyhítésére. A szubjektív észleléseken alapuló javaslatoktól és intézkedésektől a rendvédelem területén sem várható hatékonyságjavulás. A tragédiák megelőzését elősegítő felelős büntetőpolitikához a valós helyzetet feltáró kutatásokra és az ezek eredményeinek elemzésén nyugvó hatásos intervencióra lenne szükség.

## Melléklet

1. számú táblázat: Az ismertté vált bűncselekmények száma

Év	Összes bűncselekmény száma	Változás az előző évhez képest (%)	100 000 lakosra jutó bűncselekmények száma
1968	118 254	–	–
1978	126 907	–	–
1988	185 344	–	1748
1989	225 393	121,6	2129
1990	341 061	151,3	3287
1991	440 370	129,1	4253
1998	600 621		5926
2002	420 782**		4135
2003	413 343	98,2	4075
2004	418 883	101,3	4140
2005	436 522	104,2	4323
2006	425 941	97,6	4227
2007	426 914	n.sz.v.*	4241
2008	408 407	95,9	4066
2009	394 034	96,5	3928

\* nincs szignifikáns változás

\*\* 70% 1998-hoz képest, vagyis 30%-os a csökkenés

2. számú táblázat: Az erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények száma

Év	Erőszakos bűncselekmények száma	Változás (%)	100 000 lakosra jut
1988	16 283		153,6
1989	17 043		161,0
1990	20 383		196,5
1991	23 078		222,9
1992	24 504		237,0
1993	24 574		238,3
1994	26 012		253,1
1995	25 731		251,1
1996	24 674		241,6
1997	26 987		265,2
1998	28 414	+5,3	280,3
1999	28 277	-0,5	280,2
2000	29 145	+3,0	290,2
2001	30 820	+5,7	302,1
2002	31 213	+1,3	306,8
2003	31 484	+0,9	310,4
2004	33 364	+6,0	329,8
2005	32 760	-1,9	324,4
2006	29 728	-9,3	295,0
2007	29 645	-0,3	294,5
2008	32 995	+11,3	328,5
2009	32 349	-2,0	322,5

3. számú táblázat: A befejezett szándékos emberölések száma

Év	Emberölések száma	Változás (%)
2003	228	
2004	209	-8,4
2005	164	-21,4
2006	174	+0,6
2007	154	-11,5
2008	147	-4,6
2009	138	-6,1

## 4. számú táblázat: A telepek legfőbb jellemzői a fontosabb vizsgált változók szerint\*

Telepek	Nyomor mértéke (1-10)	Telep elkülönültsége	Közösségi összetartás	Milyen cigány- csoport él a telepen	Szeretnek-e a telepen élni	Lopás jellemző	Erőszakosság
1.	3	nem különül el szervesen	van	beás	igen	nem	nem jellemző
2.	4	különálló	van	magyar, oláh	igen	nem	nem jellemző
3.	4	nem különül el szervesen	gyenge	magyar, oláh	igen	nem	nem jellemző
4.	5	romák által lakott község	van	beás	igen	nem	nem jellemző
5.	5	különálló	gyenge	beás, magyar, oláh	nem	igen	jellemző
6.	5	különálló	van	oláh	is-is	nem	jellemző
7.	5	nem különül el szervesen	gyenge	magyar, oláh	is-is	nem	nem jellemző
8.	6	különálló	gyenge	magyar	nem	nem	nem jellemző
9.	6	különálló	gyenge	magyar, oláh	nem	igen	jellemző
10.	7	különálló	nincs	magyar	nem	igen	jellemző
11.	7	különálló	nincs	magyar, oláh	nem	nem	jellemző
12.	8	romák által lakott község	nincs	beás	nem	igen	jellemző
13.	8	különálló	gyenge	magyar, oláh	nem	igen	jellemző
14.	9	különálló	nincs	beás	nem	igen	jellemző

\* A telepek, települések jellemzőinek rövid leírása az *Élet a reményen túl* című kutatási zárójelentésben olvasható. Solt Á. (2009): i. m.



## Irodalom

**Andorka R. (1992):** *Társadalmi változások és társadalmi problémák 1940–1990.* Statisztikai Szemle, 4–5. szám

*Az anómia elterjedtsége és a normaszegés elfogadottsága három visegrádi országban: Magyarország, Csehország és Lengyelország. Kelet-közép-európai összehasonlítás.* (2001) A Central European Opinion Research Group (CEORG) havi rendszeres közvéleménykutatása, február. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a552.pdf>

**Bakó B. (szerk.) (2003):** *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében.* MTA Társadalomkutató Központ, Budapest

**Bakó B. (2007):** *Cigány módra – magyar módra. Együttélési viszonyok egy mikroközösség sztereotípiatörténetein át.* In: **Bakó B. – Papp R. – Szarka L. (szerk.):** *Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák.* Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet Évkönyve. Balassi Kiadó, Budapest, 36–64. o. [Tér és terep 5.]

**Bakó B. – Papp R. – Szarka L. (szerk.) (2007):** *Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák. Tér és terep 5.* Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet Évkönyve. Balassi Kiadó, Budapest, 2007

**Bart A. (2001):** *Szegénység, etnicitás és társadalmi nemek a kelet-európai átmenetben.* Recenzió **Emigh, R. J. – Szelényi, I. (eds.):** *Poverty, Ethnicity, and Gender in Eastern Europe During the Market Transition.* Prager Publishers, Westport London című könyvéről.

**Barth, F. (1969):** *Ethnic groups and boundaries.* University Press, Oslo

**Bass L. – Darvas Á. – Dögei I. – Ferge Zs. – Tausz K. (2007):** *A szegénység és kirekesztés változása.* ELTE–TÁTK kutatási jelentés. ELTE Szegénységkutató Központ, Budapest

**Bárd P. (2009):** *A cigánybűnözés fogalmának értelmezhetetlenségéről.* Rendészeti Szemle, 12. szám

**Bourdieu, P. (1998):** *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke.* In: **Lengyel Gy. – Szántó Z. (szerk.):** *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája.* Aula Kiadó, Budapest

**Clark, K. B. (2008):** *Fekete gettó: a hatalom dilemmái.* Educatio Kht., Budapest

**Diósi Á. (1990):** *Szűz Mária zsebkendője.* Kozmosz Kiadó, Budapest

**Džambazović, R. – Martina, J. (2003):** *A romák társadalmi kirekesztettség és szegénysége Szlovákiában.* [http://web.adatbank.transindex.ro/pdfdok/web11\\_09\\_juraskova.pdf](http://web.adatbank.transindex.ro/pdfdok/web11_09_juraskova.pdf)

**Fábián Z. – Sik E. (1996):** *Előítéletesség és tekintélyelvűség.* In: **Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.):** *Társadalmi Ríport 1996.* Tárki, Budapest, 381–413. o.

**Ferge Zs. – Darvas Á. – Tausz K. (2002):** *Társadalmi védelem, kirekesztés és szegénység Magyarországon.* Nemzetközi Munkaügyi Hivatal, Közép- és Kelet-Európai Iroda, Budapest

**Ferge Zs. (2003):** *Kétsebességű Magyarország.* ELTE–TÁTK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék, Budapest

**Fleck G. – Orsós J. – Virág T. (1999):** *Megélhetési stratégiák a partosi beás közösségben.* Régió, 1. szám

- Gans, H. J. (1993):** *From 'Underclass' to 'Undercaste': Some Observations About the Future of the Post-Industrial Economy and its Major Victims.* Columbia University, New York
- Glaser, B. – Strauss, A. (1969):** *The discovery of grounded theory.* Aldine, Chicago
- Gönczöl K. (2009):** *Veszélyeztetők és veszélyeztetettek a jelenkori kapitalizmusban.* In: **Németh Zs. (szerk.):** *Írások Tauber István emlékére.* Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest
- Grounded Theory Online Forums and Seminars.* <http://groundedtheory.com/dcforum/genral>.
- Havasi É. (2002):** *Szegénység és társadalmi kirekesztettség a mai Magyarországon.* [Poverty and Exclusion in Contemporary Hungary]. Szociológiai Szemle, 4. szám
- Horváth K. (2002):** „*Gyertek ki nálunk, hogy jobban megismerjük egymást!*” *Epizódok egy falusi magyar cigányközösség életéből.* Antropológiai esettanulmány. In: **Kovács N. – Szarka L. (szerk.):** *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 241–325. o.
- Janky B. – Lengyel G. (2004):** *A magyarországi cigányság 1971–2003.* MTA KI-Gondolat Kiadó, Budapest
- Kemény I. – Havas G. (1996):** *Cigánynak lenni.* In: **Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.):** i. m. 352–380. o.
- Kemény I. (szerk.) (1999):** *A magyarországi romák.* Press Publica, Budapest
- Kemény I. – Janky B. – Lengyel G. (2004):** *A magyarországi cigányság 1971–2003.* Budapest
- Kertesi G. (2005):** *A társadalom peremén.* Osiris Kiadó, Budapest
- Kopp M. – Skrabski Á. – Lőke J. – Szedmák S. (1996):** *A magyar lelkiállapot az átalakuló magyar társadalomban.* Századvég Kiadó, 2. szám
- Ladányi J. – Szelényi I. (2004):** *A kirekesztettség változó formái.* Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek
- Lewis, O. (1968):** *Sanchez gyermekei.* Európa Könyvkiadó, Budapest
- Prónai Cs. (1995):** *Cigánykutatás és kulturális antropológia.* ELTE–CSVMTKF, Budapest–Kaposvár
- Rostás-Farkas Gy. – Karsai E. (1990):** *A cigányok hiedelemvilága.* Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület, Pécs
- Solt Á. (2006):** *Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban. Szociokulturális háttér-viszonyok.* BMK Füzetek 19., Budapest
- Solt Á. (2009):** *Az emberkereskedelem áldozatait segítő intézményrendszer működési jellemzői.* In: **Gyurkó Sz. – Virág Gy. (szerk.):** *Emberpiac: a Magyarországot érintő nemzetközi emberkereskedelem társadalmi, kriminológiai jellemzői.* Eszter Alapítvány, Budapest
- Solt Á. (2009):** *Élet a reményen túl. Szegregált telepen élők mentalitásvizsgálata.* Kézirat, Budapest [http://www.okri.hu/images/stories/pdf\\_files/sa\\_szegreg\\_2009.pdf](http://www.okri.hu/images/stories/pdf_files/sa_szegreg_2009.pdf)
- Spéder Zs. – Paksi B. – Elekes Zs. (1998):** *Anómia és elégedettség a 90-es évek elején.* In: **Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.):** *Társadalmi riport 1998.* Tárki, Budapest

- Stewart, M. (1994):** *Daltestvérek. Az oláh cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon.* T-Twins Kiadó–MTA Szociológiai intézet–Max Weber Alapítvány, Budapest
- Sutton, J. R. (2004):** *The Political Economy of Imprisonment in Affluent Western Democracies 1960–1990.* American Sociological Review, no. 69.
- Szalai J. (2002):** *A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországnán.* Szociológiai Szemle, 4. szám
- Szuhay P. (1997):** *Akiket cigányoknak neveznek – akik magukat romának, muzsikusként vagy beásnak mondják.* Magyar Tudomány, 6. szám
- Szuhay P. (1999):** *A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája.* Panoráma Kiadó, Budapest
- Tamás E. – Révész T. (1977):** *Búcsú a cigányteleptől.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- Tauber I. (1993):** *Cigányság, társadalmi beilleszkedés, társadalmi problémák.* Főiskolai Figyelő, 2. szám
- Törzsök E. – Paskó I. – Zolnay J. (szerk.) (2008):** *Cigánynak lenni Magyarországon.* Jelentés 2007. EÖKIK, Budapest



# Summaries



Hans-Jörg Albrecht  
**Safety and crime prevention**  
**Change of safety and safety**  
**expectations**

The state has to guarantee the basic conditions of the suitable safety and quality of life for its citizens. The view of the security threats and safety conceptions is changing rapidly, the victims of criminal offences and the risks move more and more into the focus of the legal policy. Menace evaluations and threat assessments dominate in the analysis of the situation of security and safety. The surveys and questionings measure the sense of security and expectation of the citizens. The interpretation of security and safety is connected with methodical and theoretical problems which originate from the different interpretations of security-related data. The gap between objective security measured in different ways and the sense of security can be very great. This leads to increasing claims to the methodical and theoretical bases of security research. Therefore, security research depends on well founded, practically useful scales of the security and safety based on comparable subjective and objective indicators and are oriented towards social and cultural situations, because the expectations of the internal safety are embedded in a general concept of social security.

Ferenc Irk  
**The alternatives of criminal-**  
**sociology in risk societies**  
**(Chaos or order of freedom)**

The societies of the 21<sup>st</sup> century need to confrontate with new types of risks. In order to manage these it is necessary to understand the priorities of values of different cultures and the cultural differences establishing them. It is crucial to have a cost-benefit analysis to balance correctly the results of advantages and disadvantages of intruding into societal functions. Knowledge of these results enables the realization of new strategies to diminish and neutralize earlier unknown dangers. To achieve these aims it is necessary on the one hand to redefine the priorities in the field of criminal-sociology, and to determine new focal areas different from the earlier ones, on the other. Only through alternative legal regulation can we keep malfeasances posing dangers to societies either on the short or the long run under efficient control, so as to avoid the chaos that would endanger the functioning of societies.

László Korinek  
**What is the use of criminology?**

Criminology is unique among social sciences looking at the existence of direct and open questions of usefulness and utilizability. Crime is part of our life (at least through the media) so the science dealing with this phenomenon has to answer to the needs and requirements of the public in addition to the questions of science. This paper provides a large scale analysis of questions, topics, methods and results of a unique and independent criminology.

Katalin Gönczöl  
**Criminal policy and**  
**crime control in Hungary**  
**Reforms between 2002 and 2009**

The crime structure in Hungary is similar now to the Western European. The reforms of criminal policy between 2002 and 2009 were late but systematized. In parallel with the normative reform of the Hungarian Probation Service, setting up the state Victim Support Services and introducing the legal institution of victim-offender mediation were also inducing some structural change. The criminal policy reforms of the 21<sup>st</sup> century were realized according to the recommendations of the European Union and European good practices. The Hungarian traditions and the ethical standards of Hungarian society were also valued in the reform procedures.

Petra Bárd – Andrea Borbíró  
**Control society uncontrolled**

surveillant assemblage. In the name of security modern control culture extends to everyone indiscriminately, more dynamically than ever. This type of mass surveillance and data gathering was historically characteristic for totalitarian regimes, however towards the end of the 20<sup>th</sup> century they evolved in the frame of liberal democracies, rewriting the rules of the game of democracy itself. This paper highlights the legal and ethical problems deriving from the nature of surveillance society through a dynamically developing, but less discussed field: that of forensic genetic biobanks and the related data protection issues.

The term control society refers not only to the existence and spreading of surveillance techniques, but also to the creation and coming into being of a network system, a so-called

Klára Kerezsi – József Kó  
**Crime victimisation in Hungary:  
 key results of the 2005 ICVS**

organized by a consortium lead by Gallup Europe in 2005. ICVS and EU ICS examine the incidence of ten traditional crimes (volume crimes). On the grounds of respondents' social and demographic data the results of the survey show which social and age groups are most endangered by different offences. Hungary is one of the four countries that have the most favorable indicators in terms of becoming the victim. The other three countries are: Spain, Japan and Portugal. Examining the Hungarian data the authors declared and proved that the official criminal statistics and the data of the victim survey are far apart from each other.

The authors introduce the results of the International Crime Victim Survey (ICVS), or rather the European Survey on Crime and Safety's (EU ICS) Hungarian part. The data of Hungarian victimology survey comes from the EU ICS,

Ulrich Sieber  
**Blurring the categories of criminal law  
 and the law of war – in the pursuit  
 of internal and external security**

law to its functional limits. The aim of this paper is to analyze the extent, the techniques, and the consequences of these new developments of a "War against crime". The description of a possible law of war within criminal law and the law of war independent of criminal law will facilitate a better understanding of the risks involved in the recent legal developments and allow conclusions to be drawn with regard to the future study of legal responses to the threats of terrorism and organized crime especially in situations between war and peace.

The technical, economic, and political changes associated with the modern risk society foster new forms of complex crime that pose significant risks, especially in the areas of terrorism, organized crime and economic crime. These new risks and forms of complex crime push traditional criminal

Zoltán Márki  
**Concept and reality**

border among them. The adaptation of international practice and models or the importance of social debates also pose a question.

The responsibility of science, legislation and legal practice is common in forming criminal law. The question is what kind of a role judges have and what is the extent of their role, how these actors can fulfill their tasks and where is the

Péter Polt  
**Philosophy of the legal basis of  
 parliamentary immunity**

the public and need imperturbability. This independence is mainly ensured by parliamentary immunity that can guarantee the right to free speech of MPs and can protect them from interferences of the executive

From the beginning, parliamentary immunity as a double phenomenon of public law and criminal law was the subject to debates. The stable pointed argument in these discussions is the importance of independence of MPs who work for the



power or judicial power. This paper focuses on collecting and analyzing the base of this legal instrument – the conclusion is the formal and content conformity of parliamentary immunity in line with the rule of law.

Géza Finszter

**A law-enforcement organization  
or an authority providing security  
A study on the Police**

cooperation possible for the police and the people so as to create local security for the settlements establishment of self-government police agencies would be desirable. The present overcentralised and militarised organisation can hardly protect the abandoned people of the countryside.

In a democratic state based on the rule of law the police force is not a coercive organization of state power but an administrative authority providing the society with security. The paper argues that good public security is a common product of the society including the police as only one of the partners, though a very important one. In order to make the

Ágnes Solt – György Virág

**Risk factors of everyday living in  
segregated settlements**

research tenets was that living conditions of people in segregated settlements are upsetting and ranking both from a subjective and an objective point of view. The authors explore and present specifically the everyday affairs, conflicts, and problems in this paper. They aim to describe risk factors: surroundings, attitudes, backgrounds leading up to deviance in general and criminal behaviour in special. They analyze coping strategies, mentality, the minority's relation to the majority, and the correlations of these factors, respectively.

The paper aims to reveal how Romani people live in segregated settlements. The authors uncover these people's way of living and adaptation, their mentality, the preconceptions and stereotypes used by them, as well as the forms of their conflict resolution techniques. One of the basic



Szöveggondozó: Takács Andrea

A kiadásért felel: Dr. Virág György

Borítóterv: AMF – A Másik Fele Kommunikációs Tanácsadó Kft.

Nyomda: ETO-Print Kft.  
Felelős vezető: Magyar Árpádné

